

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 3 2024

Частина 1



Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славистики, Опольський університет, Ополь, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 17 від 27 червня 2024 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року.

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2024

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Веремчук Е. О.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОЛОНІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ:
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 1

Вінтонів М. О., Кучер А. С.

ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ В АСПЕКТІ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО
ТЕКСТУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ І. ФРАНКА
«ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ» ТА Б. ГРІНЧЕНКА «ПІД ТИХИМИ ВЕРБАМИ»)..... 7

Громко Т. В.

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ
МОНОГОВІРКОВОГО ЛІНГВАРІЮ..... 13

Козак В. А.

ПОМИЛКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯК ЗАСІБ ПРИВЕРНЕННЯ УВАГИ
Й ПРИЧИНА СПОТВОРЕННЯ ЗМІСТУ..... 20

Коновченко О. В.

ТИПОВІ МОВНІ ПОМИЛКИ В РЕЗЮМЕ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО..... 25

Чернишова Т. О.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ
В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... 31

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Бурган А. В., Карпенко З. О.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ У СУЧАСНОМУ
МОВОЗНАВСТВІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ..... 38

Гнедкова О. Г., Хромова В. С.

СПЕЦИФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ..... 44

Куц Е. О., Шовкопляс Ю. О.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ
АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ПРИЗВИСЬК ПРЕЗИДЕНТІВ США..... 50

Львова Н. Л.

ПОХОДЖЕННЯ, ТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ
ТЕАТРАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 56

Musali L. Sh.

THE EVOLUTION OF LOVE LANGUAGE IN SHAKESPEARE'S SONNETS 62

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Rustamova J.

ANALYZING THE COMPLEXITY OF SENTENCE CONSTRUCTION:
A DISCURSIVE ENVIRONMENT PERSPECTIVE AND ITS RELEVANCE..... 67

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Комарницька Т. К.

МОВА МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ, МОВА ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ
ЧИ МОВА ПОП-КУЛЬТУРИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ.....72

Панасенко Є. О.

МУЛЬТИЛІНГВІЗМ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ УКРАЇНИ77

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Боса Т. С.

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ПОЕЗІЙ Й. В. ГЕТЕ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ (ШІ).....82

Головнєва-Коппа О. О., Гриженко Г. Ю.

ПЕРЕКЛАД ЛЕКСИКИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....87

Зубач О. А., Мельничук О. Я.

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ТЕКСТИ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ.....95

Михальчук С. О.

ДО ПИТАННЯ СТРАТЕГІЙ АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ.....101

Підгрушна О. Г., Фарафонова А. С.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК СПОСІБ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ
ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНИХ АНІМАЦІЙНИХ СЕРІАЛІВ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ.....106

Романюха М. В.

ЕЛЕМЕНТИ ЕКСПРЕСІВНОГО СИНТАКСИСУ В АНГЛОМОВНИХ
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ.....115

Штогрин М. В.

АНГЛІЙСЬКІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ СФЕРИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ
ЕНЕРГЕТИКИ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....121

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ivanytska N. B., Ivanytska N. L.

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF THE TACTIC OF RATIONAL
THESIS JUSTIFICATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN ACADEMIC DISCOURSE.....128

Орехова Л. І., Часнєкова О. К.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ СТРАХ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ТУРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....135

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Harbera I. V., Neryivoda I. V.

MACRO- AND MICROSTRUCTURE OF THE DICTIONARY
OF APPLIED LINGUISTICS TERMINOLOGY.....141

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Даниленко Л. В.

НЕ/РАДЯНСЬКИЙ ЛЬВІВ: ПАМ'ЯТЬ СПРОТИВУ
В КНИЗІ ОПОВІДАНЬ «ГРУШІ В ТІСТІ» ЮРІЯ ВИННИЧУКА.....146

Луцій С. І.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ Ю. ЛАВРІНЕНКА.....155

Рарицький О. А. ПЕРЕДМОДЕРНА І МОДЕРНА УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ПРОКОФ'ЄВА	162
---	-----

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Абрамович С. Д. ІННОКЕНТІЙ ПІЗЕЛЬ ТА «МОСКОВСЬКИЙ МІФ» (ЩЕ РАЗ ПРО «МИР З БОГОМ ЛЮДИНІ»).....	170
--	-----

Вісич О. А., Бугера К. Б. САНАТОРІЙ ЯК ЛІМІНАЛЬНИЙ ПРОСТІР В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ 20–30-Х РР. ХХ СТ.....	176
--	-----

Лавренюк В. В. НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР І КОНЦЕПЦІЯ НАРОДУ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	183
--	-----

Просалова В. А. МІЖ СЦІЛЛОЮ І ХАРІБДОЮ: ПРО ПСЕВДОНІМІЮ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕКСПАТРІАНТІВ	189
---	-----

Ромас Л. М., Ніколашина Т. І. ВІЙНА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ВОЄННИЙ СТАН»).....	195
--	-----

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Дроздовський Д. І. АВТЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК МЕТАМОДЕРНІСТСЬКОГО МІСТЕРІАЛЬНОГО МЕТАЖАНРОВОГО ПАТЕРНУ.....	202
---	-----

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Labashchuk O. V., Savchyn T.O., Skuratko T. M. RESEARCH OF WAR EXPERIENCE IN UKRAINIAN AND FOREIGN FOLKLORE STUDIES.....	210
---	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	216
----------------------------	-----

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Veremchuk E. O.

LINGUISTIC FEATURES OF DECOLONIAL DISCOURSE:
LINGUOPRAGMATIC ASPECT.....1

Vintoniv M. O., Kucher A. S.

PARCELED STRUCTURES IN THE ASPECT OF EXPRESSIVISATION
OF ARTISTIC TEXT (BASED ON THE MATERIALS OF THE ARTISTIC WORKS
OF I. FRANKO “CROSS PATHS” AND B. HRYNCHENKO
“UNDER SILENT WILLOWS”).....7

Hromko T. V.

FEATURES OF THE LEXICO-SEMANTIC PARADIGM OF THE MONOLINGUAL
LINGUISTIC VOCABULARY.....13

Kozak V. A.

ERRORS IN THE INFORMATION SPACE AS A MEANS OF ATTRACTING ATTENTION
AND CAUSE OF CONTENT DISTORTION..... 20

Konovchenko O. V.

TYPICAL LANGUAGE MISTAKES IN CVS OF STUDENTS STUDYING
IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS..... 25

Chernyshova T. O.

THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MILITARY VOCABULARY IN THE PERIOD
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR..... 31

ROMANIC AND GERMANIC LANGUAGES

Burtan A. V., Karpenko Z. O.

PECULIARITIES OF POLITICAL DISCOURSE RESEARCH IN MODERN
LINGUISTICS AND FUNCTIONING OF SOCIO-POLITICAL VOCABULARY..... 38

Hniedkova O. H., Khromova V. S.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF LEGAL TRANSLATION..... 44

Kushch E. O., Shovkoplias Yu. O.

SOCIOCULTURAL ASPECTS OF FORMING AND THEMATIC GROUPS
OF ENGLISH-LANGUAGE NICKNAMES OF THE USA PRESIDENTS 50

Lvova N. L.

ORIGIN, FORMING AND TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE
THEATRICAL TERMINOLOGY 56

Musali L. Sh.

THE EVOLUTION OF LOVE LANGUAGE IN SHAKESPEARE’S SONNETS 62

TURKIC LANGUAGES

Rustamova J.

ANALYZING THE COMPLEXITY OF SENTENCE CONSTRUCTION:
A DISCURSIVE ENVIRONMENT PERSPECTIVE AND ITS RELEVANCE..... 67

GENERAL LINGUISTICS

Komarnytska T. K.

THE LANGUAGE OF MASS CULTURE, THE LANGUAGE OF POPULAR CULTURE
OR THE LANGUAGE OF POP CULTURE: A TERMINOLOGICAL AMBIGUITY.....72

Panasenko Ye. O.

MULTILINGUALISM IN THE SOCIO-POLITICAL DIMENSION OF UKRAINE 77

TRANSLATION STUDIES

Bosa T. S.

LITERARY TRANSLATION OF POEMS J. V. GOETHE WITH THE HELP
OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI)..... 82

Holovnova-Koppa O. O., Hryzhenko H. Yu.

TRANSLATION OF INTERNET VOCABULARY.....87

Zubach O. A., Melnychuk O. Ya.

SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS: TRANSLATION ASPECT.....95

Mykhalchuk S. O.

ON THE QUESTION OF ENGLISH-FRENCH TRANSLATION STRATEGIES..... 101

Pidhrushna O. H., Farafonova A. S.

EXPLORING THE USE OF INTERTEXTUALITY
IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE ENGLISH ADULT-ORIENTED
ANIMATED SHOWS.....106

Romaniukha M. V.

ELEMENTS OF EXPRESSIVE SYNTAX IN ENGLISH POPULAR SCIENCE TEXTS.....115

Shtohryn M. V.

ENGLISH TERMINOLOGICAL PHRASES OF THE SPHERE OF ALTERNATIVE
ENERGY AND METHODS OF THEIR TRANSLATION
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....121

COMPARATIVE-HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Ivanytska N. B., Ivanytska N. L.

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF THE TACTIC OF RATIONAL
THESIS JUSTIFICATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN ACADEMIC DISCOURSE.....128

Oriekhova L. I., Chaenkova O. K.

LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF THE CONCEPT 'FEAR' (ON THE MATERIAL
OF ENGLISH, TURKISH, AND UKRAINIAN LANGUAGES).....135

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Harbera I. V., Nepyivoda I. V.

MACRO- AND MICROSTRUCTURE OF THE DICTIONARY
OF APPLIED LINGUISTICS TERMINOLOGY.....141

LITERARY STUDIES

Danylenko L. V.

(NON)-SOVIET LVIV: THE MEMORY OF RESISTANCE IN THE BOOK
OF SHORT STORIES "PEARS IN DOUGH" BY YURIY VYNNYCHUK.....146

Lushchii S. I.
METHODOLOGICAL TOOLS OF YURIY LAVRINENKO.....155

Rarytskyi O. A.
PRE-MODERN AND MODERN UKRAINIAN POETRY
IN IVAN PROKOFIEV'S STUDIES.....162

UKRAINIAN LITERATURE

Abramovych S. D.
INNOCENTY GISEL AND THE "MOSCOW MYTH"
(AGAIN ABOUT THE "PEACE WITH GOD TO MAN").....170

Visych O. A., Buhera K. B.
SANATORIUM AS A LIMINAL SPACE IN UKRAINIAN PROSE
OF THE 1920S AND 1930S.....176

Lavreniuk V. V.
NATIONAL CHARACTER AND THE CONCEPT OF THE PEOPLE
IN THE POETRY OF TARAS SHEVCHENKA.....183

Prosalova V. A.
BETWEEN SCYLLA AND KHARIBDA: ON PSEUDONYMITY OF UKRAINIAN
EXPATRIATE WRITERS.....189

Romas L. M., Nikolashyna T. I.
THE WAR OF IDENTITIES (BASED ON THE BOOK "MARTIAL LAW")195

LITERARY THEORY

Drozdovskyi D. I.
AUTHENTICITY AS A FACTOR OF THE METAMODERN MYSTERIOUS
METAGENRE PATTERN.....202

FOLKLORISTICS

Labashchuk O. V., Savchyn T.O., Skuratko T. M.
RESEARCH OF WAR EXPERIENCE IN UKRAINIAN
AND FOREIGN FOLKLORE STUDIES.....210

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....216

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.21'42:325.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/01>**Веремчук Е. О.**

Запорізький національний університет

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОЛОНІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ¹

У статті розглядаються прагматичні аспекти деколоніального дискурсу на матеріалі українського топонімікону, зокрема окреслюється поняття деколоніального дискурсу в українському вимірі, визначаються тенденції змін у номінації об'єктів загального користування у контексті деколонізаційних законів України, встановлюються прагматичні стратегії деколоніального дискурсу. Процеси деколонізації в Україні направлені на зменшення впливу колишнього гегемона на українську ідентичність, і одним з механізмів є «захисний націоналізм», основою якого є «захист національної ідентичності». Однією зі стратегій реалізації опору колоніальним наративам є позбавлення від російської та радянської спадщини на рівні онімії, зокрема топонімії. Задля чинення опору процесам русифікації та пропагуванню відновлення української ідентичності в Україні була прийнята законодавча нормативно-правова база, яка унормовує процеси позбавлення від колоніальної спадщини. Вагомим результатом дії цієї бази є впровадження змін у назвах об'єктів громадського користування. Зміна радянських топонімів на одиниці, які містять в собі антропоніми видатних українців, дозволяє закарбувати та увіковічнити у культурній пам'яті українського народу здобутки видатних українців у різних гуманітарних, культурних й технічних галузях. Це, в свою чергу, підвищує рівень національної гордості та вартості українського як в очах самих українців, так і в більш загальному, інтернаціональному контексті та сприяє розвитку державності та відтворенні ідентичності українського етносу. У результаті аналізу 100 топонімів були виділені прагматичні стратегії, які направлені на девальвацію радянських/російських цінностей та збільшення вартості українських національно-ідентифікаційних елементів, які формують деколонізаційний дискурс. До таких стратегій відносимо заміну радянських/російських прізвищ у складі назв топонімів на прізвища видатних українців; заміну топонімів, семантика яких виражає російські/радянські колоніальні псевдоцінності на етноукраїнські аксіологічні концепти; заміну топонімів, семантика яких має алюзивність до російського топонімікону на одиниці, в основі яких покладені певні атрибутивні риси місцевості.

Ключові слова: дерусифікація, наратив, національна ідентифікація, прагматична стратегія, топонімікон.

Постановка проблеми. Проблема деколоніального дискурсу є однією з важливих наукових проблем, яка пов'язана з питаннями самоідентичності та культурологічною аксіологією, і є актуальною для тих етносів та культур, які історично входили в склад імперій. Термін «деколоніальний дискурс» є антонімічним до поняття колоніальний дискурс, під яким розуміємо сукупність наративів, які творять цивілізаційний міф, що епістемо-

логічно обґрунтовує важливість імперії як оплоту «істинної культури», її миротворчу та об'єднавчу місію [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на високу актуальність досліджень, присвячених проблемі деколонізації та національної ідентичності українського народу у сучасному мовознавстві існує досить чисельна кількість досліджень, присвячених різним аспектам деко-

¹ Стаття виконана в межах НДР «Соціальнокомунікаційні механізми дискурсу деколонізації в умовах війни: український та глобальний контексти», номер державної реєстрації 0124U000753

лоніального дискурсу, зокрема його загальним характеристикам [12], питанням глобального деколоніального мистецтва в українських реаліях [10], філософським аспектам зростання української нації в умовах деколонізації [2].

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена важливістю проблеми національної самоідентичності для українського народу, та необхідністю дослідження ролі деколонізаційних процесів у розвитку національної ідеї та державності. *Метою* дослідження є визначення прагматичних аспектів деколоніального дискурсу на матеріалі українського топонімікону. У відповідності з метою дослідження необхідно виконати наступні завдання:

– окреслити поняття деколоніального дискурсу в українському вимірі;

– визначити тенденції змін у номінації об'єктів загального користування у контексті деколонізаційних законів України;

– встановити прагматичні стратегії, направлені на девальвацію радянських/російських цінностей, та збільшення вартості українських національно-ідентифікаційних елементів. Об'єктом дослідження є український деколоніальний дискурс, а предметом – зміни українського топонімікону в лінгвопрагматичному аспекті. Застосовані дослідницькі методи включали метод історико-культурного аналізу, методи семантичного і лінгвопрагматичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Існують різні погляди на проблему колоніального дискурсу. Е. Саїд у своїй фундаментальній праці «Орієнталізм» розуміє це поняття як певний фрейм, що конституює західні уявлення про схід [19]. В 90-х роках минулого століття постколоніальні дослідження розширили свої межі та стали включати «дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації, багатокультурності й аналіз різних форм підпорядкування – національного, расового, гендерного, класового, генераційного» [1, с. 8]. В розширеному контексті колоніальний дискурс розглядається як прояв культурної домінації метрополії над колонією і насадження останній своїх цінностей [18]. У лінгвістичному аспекті колоніальний дискурс є проявом панування колонізаторів за допомогою мови [17], а «дискурс підпорядкованого» є лінгвальною маніфестацією голосу поневоленої культури, викривленою домінуючою [20].

У цьому сенсі постколоніальний дискурс постає протилежним конститuentом опозиції «колоніальний/постколоніальний». У колоніаль-

ному дискурсі об'єктивується імперська дійсність, яка виправдовується на смислового (сюжетному), семіотичному (символічному) та мовному (семантичному та прагматичному рівнях). Постколоніальний дискурс, навпаки, зміщує акцент на праві голосу колонізованого етносу та включає в себе наративи відновлення самоідентичності та власної культурної спадщини [19].

У контексті мовної реалізації окресленої дихотомії можна виділити наступні типи взаємодії колоніального та деколоніального дискурсів:

1. Мімікрія – коли колонізований етнос приймає аксіологічні та поведінкові норми метрополії та націлений на асиміляцію із панівною культурою.

2. Гібридність – формування нової культури, ідентичність якої є результатом поєднання двох культур .

3. Амбівалентність – формування напруги між колоніальними та деколоніальними наративами [15].

Однак, фокусом поданої статті є дослідження не поєднання колоніальних наративів із колонізованими етносами, а саме розгляд оговтування української культури та національної ідентичності від багаторічного панування метрополії.

Головною ідеєю колоніалізму є погляд, відповідно до якого культура і ідентичність гегемона є вищою за культурні цінності колонії. Такий погляд є справедливим у контексті історичних відносин росії та України, зважаючи, що ідентичність росіян є скоріше не національною, а імперською, що в свою чергу передбачає асиміляцію інших народів імперії [12, с. 110]. Тому, для російської імперії характерним є поняття внутрішньої колонізації під яким розуміємо «процес культурної експансії, гегемонії, асиміляції в межах державних кордонів, реальних або уявних» [16]. На думку Є. Томпсон, у російському імперіалізмі поняття «раса» відходить на задній план, поступаючись поняттю «нація» [13].

Процеси деколонізації в Україні саме направлені на зменшення впливу колишнього гегемона на українську ідентичність, і одним з механізмів є «захисний націоналізм», основою якого є «захист національної ідентичності». Цей термін не варто плутати з «агресивним націоналізмом, який спрямований на експорт власної національної ідентичності та завоювання земель, на яких живуть інші [13], що практикується наразі росією.

На відміну від колоніалізму, який історично сформувався на заході, коли проблеми національної ідентичності мали расовий характер, і характеризувалися заморськими завоюваннями,

російський імперіалізм будувався на експансії держав-сусідів [12, с. 110]. Саме тому, методологія розгляду російського колоніалізму вибудовується не в контексті моделі «перший світ – третій світ», а у контексті моделі «перший світ – другий світ» [14]. В умовах радянського союзу Україна на ряду з іншими країнами не належала безпосередньо до культурного дискурсу імперії, а була лише «доповненням» імперського культурного простору у тих межах, які були регламентовані політикою «єдиного народу».

Тому, процеси деколонізації, які наразі активно перебігають в Україні та особливо активізувалися після початку повномасштабного вторгнення, покликані чинити опір тим колоніальним стратегіям, які росія застосовувала по відношенню до України. За визначенням вчених такими стратегіями є:

- 1) творення ієрархії цінностей, які надають найвищої вартості товарам культури-домінатора;
- 2) розповсюдження міфу про універсальність колонізатора, яка контрастує з обмеженістю, парадоксальністю та місцевою заідеологізованістю колонізованого;
- 3) специфічне функціонування культурних установ імперії, що робить її центр відомим і цінним для зовнішнього спостерігача, а колонії майже невидимими;
- 4) формування історіографічних міфів [3, с. 225–226].

Однією зі стратегій реалізації опору колоніальним наративам є позбавлення від російської та радянської спадщини на рівні онімії, зокрема топонімії. Частотна референція у комунікативних контекстах по відношенню до різного роду географічних власних назв, зокрема населених пунктів, вулиць, площ тощо, сприяє закарбованості їх внутрішньої форми у свідомості мовців. Проведений діахронічний аналіз засвідчує, що на теренах України в основі внутрішньої форми топонімів дуже часто були покладені антропоніми, які були частиною спадщини СРСР та російської культури, науки й техніки. Зокрема, в основі номінації вулиць та населених пунктів були покладені прізвища радянських та російських діячів. Переконані, що частотна актуалізація цих назв, зумовлена їх високою рекурентністю у мовленнєвих контекстах, сприяла закарбуванню в свідомості мовців підвищену цінність російського/радянського науково-технічного та культурного доробку у контексті становлення та розвитку нашої держави.

Саме тому, задля чинення опору таким процесам та пропагуванню відновлення української

ідентичності була прийнята законодавча нормативно-правова база, яка унормовує процеси позбавлення від колоніальної спадщини. До таких законів відносимо:

– Закон № 2558 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки» [7]. Його наслідком стала заборона нацистської та комуністичної символіки та публічного заперечення їх злочинів, у результаті чого були знесені комуністичні пам'ятки та почалося перейменування об'єктів і громадських місць, назви яких мали відкриті референції до комуністичного режиму.

– Закон № 2538-1 «Закон про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» [9], у результаті дії якого кілька історичних організацій, включаючи Українську повстанську армію та Організацію українських націоналістів, отримали офіційний статус, а їх ще живі члени отримали соціальні виплати.

– Закон № 2539 «Про вшанування перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945» [6], який покликаний вшанувати та увіковічнити подвиг українців у перемозі над нацизмом.

– Закон № 2540 «Про доступ до архівів органів репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991» [5], у результаті якого відбулася передача державних архівів щодо репресій за радянського періоду під юрисдикцію Українського інституту національної пам'яті.

– Закон № 3005. «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [8], який дав поштовх реальним змінам у топоніміці України.

Вважаємо, що одним зі значних результатів дії зазначених законів є впровадження змін у назвах об'єктів громадського користування. Зміна радянських топонімів на одиниці, які містять в собі антропоніми видатних українців, дозволяє закарбувати та увіковічнити у культурній пам'яті українського народу здобутки видатних українців у різних гуманітарних, культурних й технічних галузях. Це, в свою чергу, підвищує рівень національної гордості та вартості українського як в очах самих українців, так і в більш загальному, інтернаціональному контексті та сприяє розвитку державності й відтворенні ідентичності українського етносу.

Проаналізувавши особливості зміни 100 топонімів, які позначають об'єкти громадського користування у місті Київ [4], були виділені

певні тенденції, на яких варто зупинитися більш детально.

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, яка містить прізвище українського **діяча у такій самій чи схожій галузі**. Наприклад:

вулиця Академіка Костичева – вулиця Професора Балінського (прізвище російського вченого було замінено на прізвище професора Київського та Вітватерсрандського (Йоганнесбург, ПАР) університетів, піонера експериментальної ембріології та електронної мікроскопії).

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, яка **містить прізвище українського діяча у іншій галузі діяльності**:

вулиця Горького – вулиця Антоновича (прізвище російського письменника було замінено на прізвище українського історика, археолога, етнографа, професора Київського університету, котрий мешкав на цій вулиці).

вулиця Петра Шелеста – вулиця Миколи Плахотнюка (вшанування радяського політичного діяча замінюється на вшанування українського лікаря та громадського діяча).

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський **топонім** на назву, яка містить прізвище **видатного українського діяча**:

вулиця Амурська – вулиця Академіка Книшова (доктор медичних наук, професор, академік НАН України, який побудував одну з найрозвиненіших галузей сучасної медицини в українській кардіохірургії).

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, яка **містить релевантний для місцевості топонім**:

вулиця Андрія Бубнова – вулиця Маричанська (в основі найменування покладений гідронім – річка Маричанка).

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, **яка є історичною для цього об'єкта**:

вулиця Панаса Любченка – вулиця Загородня (асоціюється з її локацією на межі міста).

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський/російський топонім на назву, **яка вшановує українських діячів**:

вулиця Московська – вулиця Григорія Гуляницького (український військовий і державний діяч, один з чільних дипломатів Гетьманщини).

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої була покладена певна цінність чи реалія

комуністичного/російського режиму на назву, **яка є історичним топонімом**:

вулиця Профінтерну – вулиця Забайківська (походить від назви місцевості Забайків'я).

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, **яка запропонована жителями місцевості та виражає її ідентифікаційні риси й історичну ідентичність**:

Вулиця Калініна – вулиця Вуликова; провулок Будьоного – провулок Хлібний; провулок Котовського – провулок Гречаний; провулок Свердлова – провулок Акацієвий.

Наведені приклади показують, що в основі нових номінацій покладена діяльність, яка асоціюється з поданою локацією, тобто бджолярство та хлібопечення.

Таким чином, з лінгвістичного погляду процес деколонізації має певні прагматичні стратегії, які направлені на девальвацію радянських/російських цінностей та збільшення вартості українських національно-ідентифікаційних елементів, які формують деколонізаційний дискурс. До таких стратегій відносимо:

а) заміна радянських/російських прізвищ у складі назв топонімів на прізвища видатних українців. Прагматичною метою цієї стратегії є підвищення рівня усвідомленості українцями своїх національних героїв, формування національної гордості та позбавлення від етнодеструктивних наративів;

б) заміна топонімів, семантика яких виражає російські/радянські колоніальні псевдоцінності на етноукраїнські аксіологічні концепти (наприклад, майдан Волі, парк Козацтва). Прагматика цієї стратегії направлена на формування та розвиток національної ідентичності та підвищення важливості державотворчих концептів в індивідуальній і колективній картинах світу;

в) заміна топонімів, семантика яких має аліюзивність до російського топонімікону (наприклад, вулиці Московська, Тверська, Тульська) на одиниці, в основі яких покладені певні атрибутивні риси місцевості (вулиця Медова, Запашна, Садова). Прагматичний вплив такої стратегії пов'язаний з підтримкою ідеї «малої Батьківщини», що полягає у розбудові шанобливого ставлення до регіону чи місця та усвідомлення його важливих ідентифікаційних рис. Наприклад, шана до бджолярства, як одного з ремесел, характерних українській етнокультурі.

Висновки. Однією з особливостей сучасного деколоніального дискурсу в Україні є відхід від

номінативних одиниць радянського/російського походження, особливо в контексті українського топонімікону. Прийнята нормативно-правова база стосовно деколонізації, дерусифікації та деколонізації започаткувала процеси позбавлення українського когнітивно-комунікативного простору від колонізаторської спадщини. Одним з таких процесів є перейменування об'єктів громадського користування, в рамках чого виділяються три основні лінгвопрагматичні стратегії: заміна радянських/російських прізвиськ у складі назв топонімів на прізвиська видатних українців; заміна топонімів, семантика яких виражає російські/радянські колоніальні псевдоцінності

на етноукраїнські аксіологічні концепти; заміна топонімів, семантика яких має алюзивність до російського топонімікону на одиниці, в основі яких покладені певні атрибутивні риси місцевості. Прагматичний потенціал цих стратегій пов'язаний з розбудовою національної ідентичності, вкоріненні ідеї української самобутності та незалежності від колишнього гегемона, та підвищенні важливості усього українського в індивідуальній та колективній картинах світу українців. **Перспективною** подальших досліджень може бути визначення лінгвокогнітивних особливостей деколонізаційного дискурсу у сучасному українському медійному просторі.

Список літератури:

1. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
2. Костенко Г. Дискурс постколоніалізму у сучасній українській культурі: теоретичні засади та філософські перспективи зростання особистості та нації. *European philosophical and historical discourse*. 2022. Vol. 8. Is. 1. P. 65–71.
3. Павлишин М. Козаки з Ямайки: постколоніальні риси в сучасній українській культурі. *Канон та іконостас: Літературно-критичні статті*. Київ : Час, 1997. С. 223–237.
4. Пішли у забуття: повний перелік вулиць Києва, перейменованих з 2014 року. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/76621/>.
5. Про вшанування перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 : Закон України від 15.06.2023 р. № 2539. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>.
6. Про доступ до архівів органів репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 : Закон України від 01.01.2022 р. № 2540. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/107112.html>.
7. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки : Закон України від 27.07.2023 р. № 2558. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.
8. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 15.06.2023 р. № 3005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.
9. Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у XX столітті : Закон України від 27.07.2023 р. № 2538-1. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/107108.html>.
10. Протас М. Деколоніальний дискурс та global public art в українських реаліях. *Збірник наукових праць Сучасне Мистецтво*. 2022. № 18. С. 43–64. doi:10.31500/2309-8813.18.2022.269660.
11. Розмежування дискурсів. URL: http://megalib.com.ua/content/115_113_Rozmejuvannya_diskursiv.html.
12. Сінченко О. Д., Гавриловська М. В. Постколоніальні дослідження: український вимір. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2016. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/212>.
13. Томпсон Е. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / пер. з англ. М. Корчинської. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
14. Ф'ют О. Зустрічі з Іншим / пер. з пол. Я. Поліщук. Харків : Акта, 2009. 268 с.
15. Bhabha H. K. *The Location of Culture*. New York : Routledge, 2004. 295 p.
16. Etkind A. *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience Illustrated Edition*. Cambridge : Polity Press, 2011. 264 p.
17. Fanon F. *Les Damnés de la terre*. Paris : Éditions Maspéro, 1961. 314 p.
18. Hutcheon L. Circling the downspout of empire: post-colonialism and postmodernism. *Ariel*. 1989. V. 20 (4). P. 149–175.
19. Said E. W. *Orientalism*. New York : Pantheon Books, 1978. 378 p.
20. Spivak G. C. Can the subaltern speak? *Marxism and the Interpretation of Culture*. Chicago : University of Illinois Press, 1988. P. 271–313.

**Veremchuk E. O. LINGUISTIC FEATURES OF DECOLONIAL DISCOURSE:
LINGUOPRAGMATIC ASPECT**

The article examines the pragmatic aspects of decolonial discourse based on the material of the Ukrainian toponymy, in particular outlines the concept of decolonial discourse in the Ukrainian dimension, determines the trends of changes in the nomination of public objects in the context of decolonization laws of Ukraine, establishes pragmatic strategies of decolonial discourse. The processes of decolonization in Ukraine are aimed at reducing the influence of the former hegemon on Ukrainian identity, and one of the mechanisms is “defensive nationalism”, the basis of which is “protection of national identity”. One of the strategies for implementing resistance to colonial narratives is getting rid of the Russian and Soviet heritage at the level of onyms, in particular toponymy. In order to resist the processes of Russification and to promote the restoration of Ukrainian identity, a legal framework was adopted in Ukraine, which regulates the process of getting rid of the colonial heritage. An important result of this database is the introduction of changes in the names of public facilities. Changing Soviet toponyms to units that contain the anthroponyms of prominent Ukrainians makes it possible to engrave and immortalize in the cultural memory of the Ukrainian people the achievements of prominent Ukrainians in various humanitarian, cultural, and technical fields. This, in turn, increases the level of national pride and the value of Ukraine both in the eyes of Ukrainians themselves and in a more general, international context, and contributes to the development of statehood and the reproduction of the Ukrainian national identity. As a result of the analysis of 100 toponyms, pragmatic strategies aimed at devaluing Soviet/Russian values and increasing the value of Ukrainian national identification elements that form the decolonization discourse were highlighted. Such strategies include the replacement of Soviet/Russian surnames in toponyms with the surnames of prominent Ukrainians; replacing toponyms whose semantics express Russian/Soviet colonial pseudo-values with ethno-Ukrainian axiological concepts; replacement of toponyms, the semantics of which is allusive to the Russian toponymy, with units based on certain attributive features of the area.

Key words: *derussification, narrative, national identification, pragmatic strategy, toponymy.*

Вінтонів М. О.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Кучер А. С.

доктор філософії за спеціальністю 035 – Філологія

ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ В АСПЕКТІ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ І. ФРАНКА «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ» ТА Б. ГРІНЧЕНКА «ПІД ТИХИМИ ВЕРБАМИ»)

Статтю присвячено дослідженню парцеляції, що є одним зі стилістичних прийомів експресивізації художнього тексту. Парцельовані конструкції позиціоновано як синтаксичні структури, що виникли в результаті розчленування одного висловлення на кілька структурно-інтонаційних блоків із метою актуалізації окремих його фрагментів. У контексті теорії актуального членування речення традиційно парцеляти займають рематичну позицію та зберігають із ядром тісні логіко-змістові зв'язки.

Уживання сегментованих конструкцій у творах є одним із тенденційних процесів кінця ХІХ – поч. ХХ ст., що пов'язано із синтаксичними трансформаціями структури тексту. Такий процес зумовлений проникненням розмовних елементів до художнього стилю, що додає мовленню ефекту безпосередності, спонтанності, живомовності.

Ілюстративними матеріалами послуговували твори Івана Франка та Бориса Грінченка, написані в кінці ХІХ століття, завдяки чому вдалося простежити динамічність вживання сегментованих структур у контексті мовно-літературних тенденцій зазначеного періоду.

У творах зафіксовано функціонування парцельованих конструкцій у межах простого та складного речень. У системі простого речення найбільш кількісно вживаними парцелятами є присудки. У складному реченні виявлено сполучниковий, безсполучниковий зв'язки між складниками. Інколи виявлення відчленованих частин можливе лише за умов застосування прийому «зняття паузи крапки». Вирізняються високою кількісною частотністю функціонування парцеляти в складі складносурядного речення, менше – складнопідрядного та безсполучникового.

У досліджуваних творах парцельовані конструкції виконують прагматичну, змістопідсилювальну, акцентуаційну функції. Явище парцеляції є одним із найбільш дієвих стилістичних ресурсів художнього мовлення, засобом його увиразнення та експресивного підсилення.

Ключові слова: парцеляція, сегментація, художній текст, прагматика, експресивізація, просте речення, складне речення, Іван Франко, Борис Грінченко.

Постановка проблеми. Художній літературі притаманне функціонування різнорівневих мовленневих елементів, що належать до усно-рзмовного субстрату мовної системи й розширюють прагмастилістичні можливості тексту. Із-поміж таких елементів на синтаксичному рівні дослідники вирізняють засоби експресивного синтаксису, до складу яких належать парцельовані конструкції. Ці синтаксичні структури є результатом внутрішньореченневих зрушень, що призводять до зміни структурно-інтонаційного вираження повідомлення й граматичної трансформації речення. Таке явище в мовознавстві визначається як сегментація, що є своєрідним інтонаційно-

смысловим ви́членуванням у комунікативно-функціональному аспекті окремих значущих змістових частин думки з метою їх актуалізації та створення перлюкутивного ефекту на реципієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Парцеляція в полі зору мовознавців перебуває тривалий час, проте наукові розвідки здебільшого вирізняються своєю методологічною фрагментарністю. Інтенсивність зацікавлення науковцями сегментуванням мовленнєвого потоку помічено із середини ХХ століття. Дослідженню парцельованих конструкцій, зокрема шляхів їх виникнення, опису їхніх провідних ознак, систематизації структурно-семантичних типів, присвячено

низку наукових праць, авторами яких є: І. Вихованець, Т. Вавринюк, М. Вінтонів, Х. Глінц, К. Горденська, П. Дудик, С. Єрмоленко, А. Загнітко, М. Каранська, М. Коєн, Г. Конюхова, П. Коструба, С. Марич, І. Хаджоу, Т. Шевченко та ін.

Попри велику кількість мовознавчих розвідок із означуваної проблематики все ж залишається недостатньо дослідженим питання особливостей функціонування парцельованих конструкцій у текстах художнього жанру, їхнього комунікативно-прагматичного потенціалу у вираженні авторських інтенцій та реалізації функції впливу на читача. Саме тому художні доробки українського письменства потребують ґрунтовного опрацювання в контексті аналізу синтаксичної організації тексту та опису сегментованих конструкцій, що й зумовлює *актуальність* пропонованої наукової статті.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати специфіку функціонування парцельованих та приєднувальних конструкцій у художніх творах Івана Франка «Перехресні стежки» та Бориса Грінченка «Під тихими вербами».

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) визначення провідних ознак парцельованих конструкцій; 2) опис їхніх структурно-семантичних особливостей; 3) виокремлення типів за граматично-смісловими відношеннями між ядром і парцелятом та їхнім структурним вираженням; 4) здійснення кількісно-статистичного аналізу речень, що зазнали сегментування, із залученням порівняльного методу; 5) виявлення динамічних характеристик парцельованих конструкцій в образах творів; 6) простеження їхнього текстотвірного і прагматичного потенціалу з урахуванням функційного призначення.

Матеріалами дослідження є художні твори Івана Франка «Перехресні стежки» (1901) та Бориса Грінченка «Під тихими вербами» (1901), що є втіленням тогочасних літературних тенденцій та репрезентацією розвитку української літературної мови кінця ХІХ – поч. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Парцельовані конструкції є стилістично маркованими засобами експресивізації художнього тексту, що сприяють естетизації художнього тексту, посилюють образно-виражальну тональність висловленого.

Попри певні ідеологічні розходження в поглядах на шляхи розвитку й уніфікації української мови та практичних завдань її функціонування Іван Франко та Борис Грінченко як представники Галичини та Наддніпрянщини дбали про естетику

та оригінальність народного слова, використовуючи у своїх творах нетипові розчленовані синтаксичні форми з метою ритмізації прози, інтонаційного виокремлення певної інформації, що сприяло експресивній інтенсифікації вираження думки.

У контексті теорії актуального членування речення сегментовані конструкції чітко виявляють свої позиційні складники: тему – основну частину, що є інформаційним ядром, та рему – парцелят, що зазвичай має постпозиційне розташування, виступає змістовим актуалізатором та має тісні логіко-граматичні зв’язки з ядром. Цим структурно-інтонаційним відрізком притаманна смислова взаємозалежність та комунікативна зумовленість. Парцеляція є «виявом асиметрії системи мови й мовленнєвого середовища, незалежності формального і змістового планів організації мовлення. Таким способом синтаксичні одиниці, що зазнали парцеляції, є мовленнєво зумовленими, прикладом своєрідного практичного інкорпорування мовних знаків у сферу невимушеного спілкування [3, с. 449]. Залучення теорії актуального членування речення є доцільним у визначенні структурно-інтонаційних маркерів парцельованої конструкції (ПК), оскільки парцеляти є комунікативно виділеними в мовленнєвому потоці та зазвичай займають рематичну позицію [1, с. 146; 3, с. 449].

Із огляду на опрацьований фактичний матеріал фіксуємо функціонування ПК у системі речень різного граматичного типу, що й впливає на рівень логіко-змістових та семантико-синтаксичних зв’язків між їхніми складниками. Кількісні показники ПК у простому реченні є значно нижчими, порівняно зі складним, їх продемонстровано в Таблиці 1. Групи парцелятів за способом синтаксичного зв’язку у простому реченні.

Таблиця 1

Групи парцелятів за способом синтаксичного зв’язку в простому реченні

	«Перехресні стежки»	«Під тихими вербами»
А	36	17
АБО	1	-
АЛЕ	22	11
І	23	49
ЗАТЕ (ЗАТО)	1	-
ТА (АЛЕ)	2	2
Безсолучниковий зв’язок	18	15
Маркер паузи крапки	19	120
Усього	122	214

Зауважуємо, що зазнали парцеляції різні члени речення, проте здебільшого авторами в позиції парцелята використано однорідні присудки, рідше – парцельовані обставини, додатки, головні члени односкладного речення. У досліджуваних творах не виявлено парцельованих підметів та означень.

Зазвичай основна частина поєднана з парцелятом як сполучниковим, так і безсполучниковим зв'язком. Окрім цього, у результаті аналізу парцельованих членів речення фіксуємо особливість їх функціонування в складі простого речення, яке часто є структурною частиною різних синтаксичних одиниць.

У досліджуваних творах ПК із парцельованими присудками є найбільш уживаними, що можна пояснити їхньою високою функційно-комунікативною процесуальною навантаженістю. Аналіз ПК із відчленованими присудками засвідчує функціонування предикатів із різними семантичними відтінками, проте найчастіше письменники вживають парцельовані присудки із семантикою послідовності, тим самим розкриваючи поетапність природних процесів, виконання дій персонажами, описуючи їхні психологічні стани, наприклад: *Кілька день по тім він не бачив Регіни. Формально уникав її, боявся глянути на неї, немовби обікрав її* («Перехресні стежки»); *– Ні, не буду тихо! Не буду! – репетував Стальський, стоячи на подвір'ї. – Ось тут стоятиму і не вступлюся. І буду кричати цілу ніч, поки мені не верне жінки!* («Перехресні стежки»); *Що залізне, то те йому коваль поробив, а дерев'яне – все сам. І зробив* («Під тихими вербами»); *Цього Зінько не знав. Але він певний був, що це можна знати і що десь хтось його знає* («Під тихими вербами»); *Утікали хвилі од вітру. Котилися, котилися не перестаючи, все біжачи туди, в далеку далечину, аж де небо схилиється до землі* («Під тихими вербами»). Відзначаємо кількісну перевагу парцельованих присудків, виражених однаковими видовими та часовими формами. Окрім парцеляції присудків, виявляємо парцеляцію й головного члена безособового речення, наприклад: *– Що? Чи чував хто таке? Чорнити мене перед старим приятелем! Окричувати тираном. Я, я нібито збиткуюся над своєю жінкою! Ах, Боже мій!* («Перехресні стежки»); *Жінка постоїть при вікні, потуманіє та й іде спати, а мені й байдуже. Мені весело з Орисею* («Перехресні стежки»); *– З жінками треба круто держатися, – навчав його Стальський. – Треба проявляти характер, треба брати їх під ноги, а то вони візьмуть вас* («Перехресні стежки»).

Зауважуємо різний ступінь валентнопрогнозованості обставин у позиції парцелята, що часто впливає на зближення таких сегментованих конструкцій до приєднувальних і потребує ретельнішого відбору, наприклад: парцеляція обставини (інколи однорідної): *– Ну, то добре, що не гніваєшся. А що ваш пан адвокат? – Вийхав сьогодні. До Гумниськ на терміни* («Перехресні стежки»); *Рука не підіймається. Слово не вимовляється. Так от я задумав зробити се якось принадніше. Солідніше. Коли будемо самі обоє в хаті, то воно не вийде, – погань вийде, знаю наперед* («Перехресні стежки»).

Здійснені підрахунки парцельованих додатків свідчать про спорадичність їх використання, оскільки, на відміну від обставин, додаткам притаманний більш тісний зв'язок із граматичною структурою речення, тому вони важче піддаються відчленуванню. Сегментовані конструкції із парцельованими додатками часто мають уточнювальний, доповнювальний ефект в описі подій, явищ, вчинків тощо, наприклад: *– Остерігаю вас, браття хлопц, не вірте нікому! Не вірте панам, не вірте попам, не вірте урядникам, не вірте адвокатам, не вірте професорам, бо всі брешуть. Усі до одного* («Перехресні стежки»); *– І роблю так. Ось і з вами. За те, що ви добрий пан і не пожалували для мене – га, га, га – двох порційок, велике вам спасибі!* («Перехресні стежки»); *Іще продають намиста і стрічки, і круг церкви з охрестами ходять, і в її сестри, – її сестра в Чорновусі живе, дак, боже, гарними пампушками її нагородовано!.. А це продають ріжки – солодкі!.. І сопілки...* («Під тихими вербами»).

У випадках наявності сполучникового сурядного та безсполучникового зв'язків парцельовані члени речення формують відкриті однорідні ряди, що сприяє інформаційному нашаруванню, видозмінює граматичну зв'язність компонентів ПК та смисловий ступінь їх близькості. Водночас автори часто використовують лексичні повтори відчленованих членів речення, тим самим інтесифікують зображуване, додають нових емоційно-експресивних відтінків та сприяють їх інтонаційному вирізненню в мовленнєвому потоці, наприклад: *Купував на базарі, в щетинників і в поганенькій книгарні в городі. Купував, не знаючи, які вони, а так – яка до впадоби припаде своїм заголовком. Купував і читав багато і врешті кинув* («Під тихими вербами»); *Та як же й хочеться жити! Жити й працювати, робити щось гарне – таке, як оці поля красні!* («Під тихими вербами»).

Більшою кількісною продуктивністю вирізняються парцельовані складні речення, порівняно з простими.

Спостерігаємо активне парцелювання складносурядних речень (ССР). На нашу думку, розчленування речень такого типу спровоковане бажанням автора розвантажити структуру речень, підвищити емоційну динаміку окремих структурних елементів, здійснити їхню комунікативну актуалізацію. Відзначаємо те, що дуже часто парцельовані речення є однією із частин складного речення з різними типами граматичного зв'язку (складного багатокомпонентного речення), проте парцелюються саме на межі частин складносурядного речення. Особливості сполучного зв'язку між частинами парцельованого ССР продемонстровано в Таблиці 2. Типи вирізнених граматично-сміслових відношень парцельованих конструкцій у межах складносурядного речення.

У ролі сполучних засобів зафіксовано протиставні, сурядні єднальні, розділові сполучники, із-поміж яких найбільш вживаними є протиставні (**а, але, та (але), однак (однако, одначе), зате (зато), тільки (тільки)**): – *Знаєш ти там! – одказав їй сердито Грицько. Але вона вже його не слухала, а дивилася все на Зінька* («Під тихими вербами»); – *Але, але! – перебив сам себе Стальський. – Я тут балакаю, та й забувся. А моя пані якось не приходить* («Перехресні стежки»); *Гайка розсердилась і докорила кумі, що та каже*

дурниці. Одначе її знов уразило те слово: – Не віриш? Дак пильнуй сама, придивляйся! («Під тихими вербами»); Через те дибляни не любили Панаса, трохи навіть боялися його, і в спірці з Грицьком більшість до старшого брата прихлялася, надто ж, що Грицькова й правда була. Затє в Панаса був оборонець – Копаниця («Під тихими вербами»). Сурядний єднальний зв'язок представленим сполучником **і**, який надає ефекту своєрідного інформаційного нанизування, загострює увагу читача на кожному зі структурних блоків повідомлення, наприклад: *Ходив мов у глибокій задумі. І всі довкола, знаючи його хоробливий стан, не займали його і старалися говорити з ним лагідно – і якнайменше* («Перехресні стежки»); *Все невідомі люди, не схочуть з ним і говорити. І зостався Зінько сам із своїми думками...* («Під тихими вербами»); *Четвертий день був дуже сонячний, веселий. І Зінько побадьорішав: сам, не держачись навіть, почав по хаті і вийшов на призьбу* («Під тихими вербами»). Уживання письменниками сурядних розділових сполучників **або, то...то** між частинами парцельованого речення зафіксовано лише кілька разів, наприклад: – *То би багато говорити. То запутана історія. Так збоку подивитися, то дурниця – тьфу! А придивившись ближче, то вона сягає дуже глибоко. То мозок чоловікові сохне, коли вдуматися* («Перехресні стежки»). Метою вживання таких розділових сполучників є наголошування авторами на взаємовиключених предметах, процесах, явищах тощо або позначення конкретних об'єктів, осіб, подій із ряду перелічувальних. Такі парцельовані речення додають тексту певної граматичної строкатості, уривчастості мовленню героїв.

Із-поміж ПК вирізняються функційною активністю та підвищеною експресивністю складнопідрядні речення (СПР). Проте, порівняно із парцельованими ССР, речення з підрядним зв'язком значно важче піддаються розчленуванню. Це можна пояснити наявністю між його частинами тісних логіко-предикативних відношень, відповідно семантико-граматична спаяність цих структурних елементів є значно сильнішою, і вони займають взаємозалежні позиції. У проаналізованих творах виявлено кілька типів граматично-сміслових відношень ПК у межах СПР (Таблиця 3. Типи граматично-сміслових відношень парцельованих конструкцій у системі складнопідрядного речення): причинові (**бо, адже**): *А неминуче, неминуче треба Зінькові сина! Бо як же він, бідний, буде без помочі?* («Під тихими вербами»); – *Ну, що ти? Не*

Таблиця 2

Типи вирізнених граматично-сміслових відношень парцельованих конструкцій у межах складносурядного речення

		«Перехресні стежки»	«Над тихими вербами»
Сурядні протиставні	А	120	173
	АЛЕ	114	15
	ТА (АЛЕ)	26	58
	ОДНАК (ОДНАЧЕ, ОДНАКО)	-	8
	ЗАТО (ЗАТЕ)	-	1
	ТІЛЬКИ (ТІЛЬКО)	-	4
Усього		260	259
Сурядні єднальні	І	43	39
Сурядні розділові	АБО	2	3
	ТО...ТО	1	-
Усього		306	301

про те річ. Сього не потрібно. Адже ж він може дотичним людям допомогти й іншими способами («Перехресні стежки»); з'ясувальні (**як, аби, щоб (щоби)**): «Мати Божя, – молилася я, – дай, щоб я була для нього найвищим, найкращим, чим тільки може бути жінка для мужа! **Щоб я йому була поміччю в пригоді, потіхою в горю, заохотою до всього доброго! Щоб я вела його до всього, що високе і чесне** («Перехресні стежки»); мети (**щоб (щоби)**): – Про ящура, а не про яцірок написано. Щоб дівчата й парубки не гуляли повесні в ящура, а то на скотину моровиця буде. («Під тихими вербами»); Запрошу чужого чоловіка, любого мені, перед яким не маю секрету і не потребую ні з чим ховатися», – вас. Щоб ви, так сказати, були за свідка («Перехресні стежки»); умови (**як, аби, якби**): Се не людське життя! Чи таке-то було б наше життя, якби ми були разом! Якби кожда трудність подвоювала наші сили, кожда супротивна хвиля зближувала нас, якби мені під час праці не капала кров із серця! («Перехресні стежки»); часу (**коли**): А ось побачите від завтра. **Коли моя Зося верне!** («Перехресні стежки»).

Семантико-граматична скоординованість головної та підрядної відчленованої частин допомагає чітко виявити різні групи парцелятивів, не змінюючи структуру самого СПР та не порушуючи звичного порядку слів. Наявність різних смислових зв'язків між структурними частинами СПР зумовлює різний рівень їхніх прагматилістичних можливостей та різну комунікативну парадигму їхнього функційного призначення. За допомогою речень такого типу авторам вдається описати осо-

бливості перебігу певних подій, міркування, переживання героїв, сформувати суб'єктивну оцінність ситуацій персонажами, з'ясувати причини та мету здійснення їхніх вчинків.

Найменш кількісно вираженими є парцельовані складних безсполучникових речення (СБР). У досліджуваних творах вирізняють кілька груп вжитих речень такого типу (Таблиця 4. Типи граматично-смислових відношень парцельованих конструкцій в системі складного безсполучникового речення): пояснювальні: *По сім'ях не було ладу. Діти змагалися з батьками і пусто йшли. Кожне поривалося вихопитися з свити та вскочити в панське пальто* («Під тихими вербами»); наслідкові: *А то такий проклятий хащ, що ні стежки, ні прикмети жадної. Ходжу й ходжу, всюди однаково, а кінця нема* («Перехресні стежки»); з'ясувальні: *«Слухай, Валеріане, се не може так далі бути». «Що таке?» «Ти знаєш що. Я твоя жінка або ні»* («Перехресні стежки»); причини: *Всю ніч Гаїнка не спала. Трусила пропасниця так, що аж зуби цокотіли.* («Під тихими вербами»).

Синтаксична стислість парцельованих СБР додає художньому мовленню динамічності, виразності, створює ефект спонтанності, живомовності та безпосередності комунікації між героями. Часто розчленовані СБР письменники вживають в авторському мовленні з метою опису місцевості, подій, передавання внутрішніх станів персонажів.

У результаті проаналізованого фактичного матеріалу доходимо висновку, що І. Франко та Б. Грінченко активно вживали у своїх творах парцельовані конструкції як особливий стилістичний прийом організації художнього тексту в контексті опису засобів його експресивізації. Із огляду на систематизацію досліджуваних ПК зауважуємо традиційність розташування їхніх складників: ядро – позиція теми, сегмент – позиція реми, проте

Таблиця 3

Типи граматично-смислових відношень парцельованих конструкцій в системі складнопідрядного речення

		«Перехресні стежки»	«Під тихими вербами»
ПРИЧИНОВІ	БО	11	34
	АДЖЕ	63	4
З'ЯСУВАЛЬНІ	ЯК	-	1
	АБИ	1	1
	ЩОБ (ЩОБИ)	-	
МЕТИ	ЩОБ (ЩОБИ)	4	2
УМОВИ	ЯК	-	1
	АБИ	1	-
	ЯКБИ	1	-
ЧАСУ	КОЛИ	1	-
Усього		82	43

Таблиця 4

Типи граматично-смислових відношень парцельованих конструкцій в системі складного безсполучникового речення

	«Перехресні стежки»	«Під тихими вербами»
ПОЯСНЮВАЛЬНІ	13	5
НАСЛІДКОВІ	2	-
З'ЯСУВАЛЬНІ	4	-
ПРИЧИНОВІ	5	8
ОДНОЧАСНІСТЬ ПОДІЙ	1	-
Усього	25	13

зауважуємо поодинокі їх переміщення. Кількісні підрахунки ПК демонструють неабияку перевагу парцельованих ССР, другу позицію займають прості речення, третю – СПР та найменш вживаними є СБР.

Зауважуємо, що поява та функціонування ПК є свідченням певних внутрішньореченневих деформацій, що спровоковані інтенсивним впливом розмовного мовлення на художню літературу к. ХІХ – поч. ХХ ст. Попри розчленування єдиного висловлення на кілька інтонаційних відрізків усе ж зберігається логіко-змістова його цілісність, але з акцентуаційним зміщенням. Ужиті ПК викону-

ють прагматичну, змістопідсилювальну функції, функцію увиразнення художнього мовлення, його ритмізації та емоційної інтенсифікації, стають дієвим засобом впливу.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в залученні творів інших українських письменників періоду раннього модернізму, оскільки їхні твори є багатим джерелом для мовознавчого дослідження в аспекті виявлення нестандартних синтаксичних структур, що тяжіють до усного типу мовлення, мають неабияке стилістичне навантаження та створюють перлокутивний ефект на читача.

Список літератури:

1. Вінтонів, М. О., 2013. *Актуальне членування речення і тексту : формальні та функційні вияви: монографія*. В: А. П. Загнітко (відп. ред.). Донецьк : Донецький нац. ун-т. 2013. 327 с.
2. Грінченко Б. Г. *Під тихими Вербами : повість*. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2021. 216 с.
3. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
4. Франко, І. Я., 1978 с. *Повісті та оповідання (1896–1900)*. Київ : Наукова думка. Т. 20. 487 с.

Vintoniv M. O., Kucher A. S. PARCELED STRUCTURES IN THE ASPECT OF EXPRESSIVISATION OF ARTISTIC TEXT (BASED ON THE MATERIALS OF THE ARTISTIC WORKS OF I. FRANKO “CROSS PATHS” AND B. HRYNCHENKO “UNDER SILENT WILLOWS”)

The article is devoted to the study of parcellation, which is one of the stylistic methods of expressing an artistic text. Parceled constructions are positioned as syntactic structures that arose as a result of dismemberment of one utterance into several structural and intonational blocks with the aim of actualizing its individual fragments. In the context of the theory of topical sentence structure, traditionally parcels occupy a rhematic position and maintain close logical and content relations with the core.

The use of segmented constructions in works is one of the trending processes of the end of the 19th century – the beginning of 20th century, which is associated with syntactic transformations of the text structure. Such a process is due to the penetration of conversational elements into the artistic style, which gives the speech the effect of immediacy, spontaneity, liveliness.

The works of Ivan Franko and Boris Grinchenko, written at the end of the 19th century, served as illustrative materials, thanks to which it was possible to trace the dynamic use of segmented structures in the context of linguistic and literary trends of the specified period.

The works record the functioning of parceled constructions within simple and complex sentences. In the simple sentence system, the most quantitatively used parcels are predicates. Conjunctive and non-conjunctive connections between components are found in a complex sentence. Sometimes the detection of dismembered parts is possible only under the conditions of using the technique of «unpausing period». They are distinguished by a high quantitative frequency of the functioning of a parcel in a compound sentence, less often in a complex sentence and without a conjunction.

In the researched works, parceled constructions perform pragmatic, content-enhancing, and accentuating functions. The phenomenon of parcellation is one of the most effective stylistic resources of artistic speech, a means of its expression and expressive reinforcement.

Key words: *parcellation, segmentation, artistic text, pragmatics, expressiveness, simple sentence, complex sentence, Ivan Franko, Boris Grinchenko.*

Громко Т. В.

Національний університет «Одеська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ МОНОГОВІРКОВОГО ЛІНГВАРІЮ

У статті теоретично інтерпретується та проводиться аналіз лексико-семантичної парадигми лінгварію окремого ідіому, експлікованого за мовними даними з говіркового текстового корпусу. Визначено лексичний пласт мови як об'єкт найбільш маргінальних студій в системі науки про мову, а також актуалізовані аспекти функціональної лексикологіїно відношенню до лінгварію говірки як певної мовної системи. Моноговірковий лінгварій визначається монолінгвальним та моноетнічним мовним середовищем.

У статті акцентується на важливості корпусу емпіричного матеріалу, укладеного на основі усного діалектного мовлення, який дозволяє отримати об'єктивне уявлення про функціонування мови в реальних умовах і є надзвичайно важливим лексичним субстратом для доказової лінгвістики в плані можливості за допомогою лексико-семантичних та лексико-граматичних методів описувати як мовні, так і мовленнєві одиниці лінгварію.

Пропонується аспект аналізу лексико-семантичної парадигми говірки, зосереджений на вивченні семантичних зв'язків слів у текстових умовах, що виступає не окремо від інших категорій, що відображає їхню взаємодію в мовленнєвому контексті. Розгляд лінгварію говірки не лише розкриває функціонування мовних одиниць, а й допомагає визначити системну організацію лексики, фонетики та граматичного ладу, що сприяє кращому розумінню її ролі у мовленнєвій діяльності.

При описуванні розглядаються окремі аспекти значення слова як явища формально-семантичного порядку. Відзначаються особливості лексико-семантичної парадигми моноговіркового лінгварію, де увага приділяється як формальним, так і семантичним характеристикам слів у межах окремої говірки.

Зосереджено увагу на тому, що в контексті проведеного дослідження авторки у лексико-семантичній парадигмі говірки слово розглядається як структурно-семантична одиниця мовної системи, що виражається через різні формальні та стилістичні варіанти, утворюючи перехідну зону між видозмінами плану вираження і змісту.

Перспектива дослідження говірки бачиться не лише в повноті й точності опису значень слів, а й у функціональній зумовленості уживання слова в говірковому мовленні.

Ключові слова: мовна система, лінгварій, говіркове мовлення, параметричний аналіз одиниць, моноговіркова дескрипція.

Постановка проблеми. Лексика як складна і різнопланова сукупність слів в лінгвістиці є плацдармом широкоаспектних досліджень не лише лексикології, а й інших мовних рівнів. Адже саме лексичний пласт мови є об'єктом найбільш маргінальних студій в системі науки про мову. Власне, лексика і становить лінгварій мови чи певної мовної системи – монолінгвальне та моноетнічне мовне середовище. Системність як онтологічний критерій лексики мови і теорія слова (у плані форми і змісту) в лінгвістиці наших днів починають розширювати свої горизонти в напрямку не лише прескриптивних (зі встановлення правил і норм для т.зв. «правильного» використання мови) студій, а й на емпіричному текстологічному матеріалі, тобто дані з реальних текстів, які вико-

ристовуються для дослідження мовних явищ у їх природному контексті., оскільки така її лінгвістична інтерпретація є базовим принципом дослідження мови і мовлення. В останньому випадку йдеться про актуалізацію функціональної лексикології. Функціональна лексикологія, відносно новий напрям у лінгвістиці, ставить перед собою завдання опису та аналізу реального мовленнєвого вживання слів, лексичних груп і лексико-семантичних парадигм у текстах різних стилів і дискурсів. Вона досліджує, як слова функціонують у різних комунікативних ситуаціях і стилях, враховує вплив контексту, мовні варіації, регіональні особливості лексики, зміни значень слів залежно від соціальних, культурних та історичних факторів, і прагматичні аспекти лексичних одиниць.

Такий аспект вивчення лексико-семантичної певної мовної системи абсолютно виправданий своїм становленням на матеріалі діалектного мовлення як усно-розмовної форми мови, що за лексико-граматичними підходами спроможний дескрибувати як мовні, так і мовленнєві одиниці лінгварію окремого мовного угруповання. Емпіричний матеріал, укладений на основі усного діалектного мовлення, дозволяє лінгвістам отримати об'єктивне уявлення про функціонування мови в реальних умовах і є надзвичайно важливим субстратом для доказової лінгвістики, оскільки забезпечує надійну базу для формування та перевірки лінгвістичних теорій щодо вивчення мовних явищ, їхньої варіативності та закономірностей існування всіх рівнів мовної системи, й лексичного зокрема. Так, мовленнєвий корпус окремого мовного угруповання, як показує наш дослідження – монографія «Методологія та досвід дескрипції говірки» [4], дозволяє за допомогою лексико-семантичних та лексико-граматичних методів описувати як мовні, так і мовленнєві одиниці, сукупність яких і становить лінгварій.

Однією з одиниць функціональної лексикології є лексико-семантична парадигма – система взаємопов'язаних лексичних одиниць (слів або фраз), які мають спільні семантичні риси або властивості. Вона включає слова, які можуть використовуватися в схожих контекстах або мати подібні значення. Основним призначенням лексико-семантичної парадигми є аналіз взаємозв'язків та властивостей лексичних одиниць у контексті їхнього функціонального вживання в мовленні. Власне, розуміння лексико-семантичних парадигм дозволяє вивчати та описувати способи, якими слова взаємодіють одне з одним та з іншими мовними елементами у тексті. Отже, у царині функціональної лексикології саме лексико-семантична парадигма вивчає реалізацію елементів лексичної системи в конкретних мовленнєвих ситуаціях та їхні комунікативні функції.

У сучасній лінгвістиці становлення такого типу функціональних підходів до лексичного рівня окремої мовної системи зумовлює актуалізацію описових та ідеографічних методів дослідження усного мовлення. До того ж, це сприяє системному вивченню (організованості та взаємозв'язків елементів) природних мовних систем, таких як говірка, з фокусом на лексичному складі лінгварію в усій його повноті. Теоретичні узагальнення щодо системності як онтологічного критерію лексичної базуються на фундаментальних властивостях та структурі лексичної системи як частини сис-

теми мови або й окремої мовної системи. Актуалізовані аспекти відображають не лише внутрішню організацію лексики, а й важливість її ролі в процесах сприйняття, передачі та розуміння інформації в мовленнєвій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше досліджена О. О. Потебнею, системність лексики полягає у вивченні об'єднань слів у певні ряди, групи, прошарки на основі тієї чи іншої спільності ознак, а також подібності семантичного, формального, стилістичного та іншого характеру і водночас розрізняються або протиставляються в межах цих угруповань за певними диференційними ознаками. Сформована ще в 50-х роках ХХ століття теорія лексико-семантичної системи знайшла своє відображення у наукових лінгвістичних працях А. Греймаса, Д. Лайонза, Б. Поттера, Ю. Апресяна, О. Селіверстової, Д. Шмельова та ін. За їхніми доведеннями і досі лексика розглядається як структуроване угруповання, що складається з менших об'єднань різного характеру. Сучасні лінгвістичні розвідки присвячуються вивченню семантичних відношень між словами, закономірностям і правилам внутрішніх змін у групах семантично пов'язаних слів, семантичному розвитку лексем у системі лексики [6; 7] тощо. Основою мовних даних для таких студій (та й спонукою для подальшої лінгвістичної ексцерпції) є укладені не лише тлумачні, тематичні словники, а й ідеографічні зводи та інші аспектні лексикографічні лінгварії, електронні корпуси.

Нині в актуальності та значущості лінгвістичних досліджень лексико-семантичної парадигми в функціональній лексикології, особливо в контексті дослідження функціональних аспектів лексики, переконувати не доводиться. Мовознавці визначають лексико-семантичну парадигму як важливий інструмент для аналізу мовленнєвого вживання слів та їхнього внеску у структуру мовного тексту [9, с. 100; 10, с. 64; 11, с. 73], підкреслюючи, що її розуміння дозволяє краще розкрити функціональні аспекти мовленнєвого процесу, аналізуючи лексико-семантичні взаємозв'язки слів і розкриваючи їхні семантичні відтінки та роль у комунікативному акті, що робить розгляд цієї парадигми важливим кроком у вивченні функціональної ролі лексики у мовленні.

Постановка завдання. Означена функціональна лексикологія практично не вивчалася в діалектологічній галузі, що з точки зору багатства її лінгвістичного репертуару та множинності способів вербалізації реального мовленнєвого вживання слів є, з одного боку, великим недо-

глядом, опущенням мовного фактажу, а з другого боку (і як наслідок), неповнотою наукового лексикологічного аналізу дискурсивних процесів у діалектному мовленні на предмет специфіки оформлення лексичних груп, особливостей лексико-семантичних парадигм тощо. При ньому виявляються як основні функції, типові для реалізації даного значення або лексико-семантичної парадигми, так і додаткові, які зближують суміжні мовні явища в мовленні.

Мета нашої розвідки полягає в окремих наукових спостереженнях в галузі функціональної лексикології на матеріалі лінгварію говірки для виявлення багатства лінгвістичного репертуару та способів вербалізації мовленнєвого вживання слів, а також у заповненні прогалин в науковому аналізі дискурсивних процесів у говірковому мовленні щодо оформлення лексичних груп та особливостей лексико-семантичних парадигм.

Виклад основного матеріалу. Пропонований нами аспект аналізу лексико-семантичної парадигми стосується лінгварію говірки і претендує на незначний фрагмент (компендіум) лексикологічної дескрипції говірки як мовної мікросистеми. У цій площині науковий інтерес становлять семантичні зв'язки слів наприклад, гіпонімія, синонімія, антонімія в текстових умовах, а не автономної реалізації чи переходів від однієї категорії до іншої при експлікації говіркового матеріалу за корпусом текстів.

Розглядаючи лінгварію говірки, ми спостерігаємо не лише функціонування мовних та мовленнєвих одиниць говіркового дискурсу, але й системну організацію лексики, фонетики та граматичного ладу. Це відображається як фундаментальні аспекти її організації як мовної системи, так і її відносну стабільність як окремого мовного утворення в часі й просторі. Таке наукове осмислення лексики лінгварію говірки сприяє кращому розумінню його мовно-мовленнєвої природи та ролі у мовленнєвій діяльності.

Часткове дескрибування окремого мовного об'єднання, за визначенням завдань до українських лінгвоописових студій П. Ю. Гриценком, передбачають сегментацію лексики як цілісної системи, що сприяє можливості розв'язання загальнотеоретичних проблем «архітектоніки лексичних об'єднань у говірках, характеру відношень між окремими тематичними групами лексики, мотиваційних зв'язків між їх елементами, можливості відтворення у структуруванні лексичної системи та семантиці номінативних одиниць мовної картини світу діалектоносіїв» [Гриценко

2005: 9], а також орієнтації на *практичну цінність*, тобто практично весь лексичний репертуар говірки класифікується, стає доступним для опису та аналізу як структурно упорядкована цілісність. Констатуючи «неоднакову повноту представлення лексики української діалектної мови як за регіонами, ареалами побутування діалектної мови, так і набором тематичних груп лексики, лексико-семантичних груп та повнотою відтворення елементів у межах таких об'єднань» [3, с. 12], учений вбачає у дескриптивних дослідженнях евристичну цінність репрезентації лексики конкретного узусу діалектного континууму, а не кінцевий продукт дослідження.

На наше переконання, у своїй методологічній орієнтації дескрипція покладена в основу створення тлумачних словників або інших систем, що тлумачаться вербальним шляхом. Парадигматичний аспект значення слова представлений синонімами, антонімами, гіпоніми, словами тієї ж тематичної групи, до якої входить певна лексема. І саме описовий метод – лінгвістичне дескрибування – найчастіше використовується як основний при аналізі семантичних явищ мови, що тлумачаться у лексикографічних зводах, тому як метод він ліг в основу створення тлумачних словників, що є основними в діалектографічному методі.

Завдяки цьому методу дослідники можуть виявляти тонкощі семантичних відтінків та функціональні особливості слів у різних мовних контекстах [2; 4]. Це дозволяє створювати більш точні й детальні лексикографічні описи, які відображають багатство та різноманітність мовного матеріалу. Описовий метод також сприяє систематизації лексики, що є важливою для розуміння мовної динаміки та еволюції. Таким чином, дескриптивний підхід не лише сприяє створенню тлумачних словників, але й забезпечує ґрунтовну базу для подальших мовознавчих досліджень та аналізу мовних явищ у діалектах і мовленнєвих практиках [4].

Увесь лексичний арсенал лінгварію говірки є парадигматичним макрооб'єднанням лексико-семантичних полів – групою слів, об'єднаних спільністю змісту та відображення позначуваних ними реалій дійсності. А відтак, парадигматичне макрооб'єднання лексико-семантичних полів забезпечує структурну організацію лексики говірки як мовної системи, яка полегшує розуміння та аналіз слів і їхніх значень.

Лінгвістичний аналіз говіркових мовних даних показує, що в лексиконі (лінгварії) говірки парадигматичний аспект значення слова може бути

представлений синонімами, антонімами, гіпоніми, словами тієї ж тематичної групи, до якої входить обумовлена лексема. Парадигма як угруповання одиниць мовної системи в певні класи на основі їх різних опозицій [1, с. 10]. На відміну від часто вживаної морфологічної, парадигма в описі лексичної системи передбачає об'єднання слів, об'єднаних чи протиставлених за певною семантичною ознакою.

Системний характер словникового складу говіркового лінгварію передбачає поділ значущих слів на лексико-семантичні типи. Серед суттєвих параметрів є лексико-семантичний принцип розподілу слів на граматичні класи та фраземи. Вони обов'язково мають спільні для кожного члена риси, які розкриваються на рівні структури значення, а також додаткові параметри – частотність, варіативність форм тощо.

Н. Г. Іщенко [8] визначала лексичне значення слова як «багатшаровий комплекс складників: інформації про позначувані словом предмети і явища реальної дійсності, інформації або знання про умови комунікації та правила вживання слова як мовного знака» [8, с. 214]. Під лексичним значенням слова та В. В. Левицький [9] розглядав його предметно-речовий зміст, оформлений відповідно до граматичних особливостей певної мови і який є елементом загальної семантичної системи словника цієї мови.

Слово як основна номінативна одиниця мови в лінгварії говірки в межах тезаурусу передбачає частковий епідигматичний аналіз і визначення внутрішньої структури його значення на предмет інтегральних і диференційних ознак. У тезаурусі зафіксовані усі слова говірки, а їх визначення лише демонструє в рамках філіації значень відмежувати одне значення від іншого. Наприклад, епідигма говіркового слова *аварія*: 1. Пошкодження машини під час руху; катастрофа або загибель, викликані збоєм руху машини. 2. Ситуація пошкодження машини внаслідок зіткнення з перешкодою. 3. *перен.* Назва екстреного виклику медицини катастроф. 4. *перен.* Поломка механізму, апарату. 5. *перен., дит.* Прикрий випадок. У слові *аварія* 1-е і 2-е значення пов'язане за допомогою загального компонента «пошкодження», яке вбирає в себе основний, родовий смисл і є інтегральною ознакою; диференційним для 2-го значення детермінація «ситуації». Увесь ряд переносних значень (3–5) має такі ж інтегральні компоненти (1 і 4, 2 і 3); диференційність (специфіка) полягає у розрізненні у складі значень відношень до об'ємів явища, різновидів об'єктів тощо. Онім

Андрій: «1. *антропон.*, ч. оф. ім'я; хрес. ім'я. 2. ім'я християнського апостола, святого Андрія Первозваного. 3. Назва ікони із зображенням святого Андрія Первозваного. 4. Назва народно-церковного свята – Дня святого Андрія Первозваного (13 грудня). 5. *обряд.* ім'я учасника гри «Калита», на традиційних гуляннях молоді – Андріївських вечорниць. 6. *антропон.* Узагальнене ім'я парубка (парубків) для дівчини, який проводить її додому з вечорниць» – у говірковому дискурсі виявляє як інтегральні, так і диференційні компоненти у складі значень, що формувалися за аналогією переносності семантики.

Семантичну парадигму становлять згруповані і протиставлені споріднені чи тотожні значення різних слів. Парадигми як її одиниці становлять сукупності слів, згрупованих на основі інтегрального (об'єднувального) компонента їх значень і розмежованих на основі диференційних (відмінних) компонентів значень при дескрибуванні говірки ілюструються в ідеографічному словнику її лінгварію [4, с. 305]. Наприклад, багатозначне слово *сіль* у кожному зі своїх значень може вступати в парадигматичні відношення з іншими словами. Так, парадигматичні параметри цього слова показують, що в 1-у значенні воно входить до лексико-семантичної групи слів з інтегральним значенням «мінерал, кристалічна речовина, що розчиняється у воді»: *сіль, сода* і т. ін. У 2-у значенні – «приправа до їжі»: *сіль, перець, спеції* тощо; з інтегральним переносним значенням «суть, смисл чого-н.» (3-є значення): *сіль* «те, що становить суть, смисл чого-н.», *суть* «основний смисл», *стержень* «основа суті чого-н.». У 4-у значенні – «те, що надає гостроти слову»: *сіль, гострота, підкол, итрика*. 5-е значення «хімічна сполука» організовує хімічну за галуззю парадигму «речовина, у якій водень кислоти заміщений металом»: *сіль, селітра, гідрат, купорос, нітрат* тощо.

Парадигматичний параметр визначає місце слова в лексико-семантичній групі, її участь в ній на основі спільності інтегральних та протиставності диференційних ознак до інших слів. Прикладом може бути парадигма слова *розсада*, зафіксованого в говірковому дискурсі (ілюстрації їх подаються фонетичною транскрипцією): *ро'сада, ро'с:ада, рост'ки, 'сажан'ц'і, сход*, що передається їх рядом властивостей і структурних особливостей.

Синтагматика як лінійна структура сполучуваності слів на основі семантичних і граматичних властивостей в говірковому дискурсі у лінгварії

говірки представлена синтагмами – сукупностями слів і / або фразеологізмів, що об'єднуються на основі семантико-граматичних правил сполучуваності [4, с. 314]. Значення при цьому показують синтагматичні зв'язки слів чи фразеологізмів і показують способи їх об'єднання: граматичні зв'язки проявляються в уподібненні форми граматично залежного слова до основного (вокабули), а смислові зв'язки одиниць – в семантичному узгодженні: синтагматика слова АБОРТ (вет., мед.) Передчасне переривання вагітності. Має семантичні й граматичні узгодження в колокаціях: невдачний аборт «невдало проведена операція аборткування». [по'мерла ч'ерез не'удачний а'борт]; [од не'удач'ного а'борту ч'ут' не ў'мерла// ўже аж 'нохт'і по'син'іли]; колок. **аборт у бабки** «нелегальний аборт, проведений не в медичному закладі, а в приватної особи». [не ў Іонш'і/ а аборт у 'бабки// то'то про'пало]; [ўрач кри'ч'ит'// а'борт у 'бабки/ це смерт']; [робл'ат' а'борти у 'бабки/ рис'куйт']; у фразеологізмі **жертва аборта** «малоросла, розумово не розвинена людина». [ти/ 'жертва а'борта!// за со'бойу ди'вис']; [і та ше/ 'жертва а'борта/ прос'ти Гос'поди!// неблагополуч'не/ ту'пе/ а рот 'ч'орний], що представлені прикладами з говіркового дискурсу, тобто ілюстрацією синтагматичних відношень одиниць говірки, що об'єднуються у словосполучення в конкретних реченнях.

Однак зв'язки одиниць обмежені двома факторами: реальною неможливістю об'єднання предметів, ознак, процесів і традицією лексичної сполучуваності, успадкованої від попередніх поколінь. Наприклад, зі словом автопілот «пристрій для автоматичного керування польотом літака», не питома для вживання в сільському говірковому дискурсі, трапляються жаргонні фразеологізми: **автопілот поламався** «заблукати, збитися з дороги»; включити автопілот «іти, покладаючись на інтуїцію (в темноті)»; **на автопілоті** 1. зі сл. йти, добиратися. «добиратися, не пам'ятаючи дороги (перев. про п'яного)»; 2. зі сл. їхати. «їхати (машиною), не бачучи дороги». 3. зі сл. робить. «виконувати роботу автоматично, без уваги».

У говірковому дискурсі активізується увага до семантичної позиції слова – умови вживання, реалізації одного зі значень багатозначного слова, яка проявляється у сполучуваності зі значенням іншого слова або слів [4, с. 234]. За ступенем розмежування семантики слова встановлюється сильний чи слабкий тип семантичних позицій. Сильною називають позицію слова, у якій його значення виступає в своїй т. зв. «окремості»,

в диференціації з іншими значеннями і не допускає інших тлумачень: [ў пол'і'саднику са'пала/ ну то/ бур'ян]; [маз' од ридикул'іта]. Слова полісадник, сапати, бур'ян, мазь мають сильну семантичну позицію в розглядуваних контекстах. Слабка позиція слова – це така позиція, в якій його значення не диференційоване і може трактуватися по-різному: [й'ялінки при'євезли// ма'шину 'ц'ілу]; [бач'у/ 'й'яїц'а// це п'ід к'воч'ку чи на про'дажу?]. У цих контекстах немає ясності у встановленні семантики ні за безпосередньою сполучуваністю привезли ялинки, бачу яйця, ні за контекстом (хоча є закінченими у смисловому плані частини тексту): ялинки – це «саджанці ялини» чи «новорічні ритуальні деревця»; яйця – у колокаціях яйце на продажу чи яйце під квочку. Відтак для сильної семантичної позиції характерні параметри: диференціація значення слова, реалізація його змісту, достатність обсягу сполучуваності; для слабкої ж – недиференційність, дифузність значень багатозначного слова, відсутність визначення його змісту, недостатність обсягу сполучуваності для встановлення значення. Сутність системних властивостей полісемічності слів полягає в утвердженні тотожності окремих значень слова. Створення ефекту смислової ємності, багатоплановості сенсу характеризує неактуалізованість значення слова: [надо'йли дн'іў'н'і д'і'журства/ хочу ўз'ат' н'іч']; [во'ни ў 'Кийів'і ў ви'сотк'і/ а йа не 'можу/ 'хоч'у на 'земл'у]; [кур'і гри'бут' до во'ди]. Слово ніч, окрім основного значення «частина доби», виступає в контексті зі значенням «нічна зміна»; земля – контекстуально «мешкання в сільській хаті»; вода – в гіперболізованому смислі «підземне джерело».

У лексико-семантичній парадигмі говірки важливим є сприймання слова як структурно-семантичної одиниці мовної системи, тобто двосторонньої одиниці мови, що володіє формою і значенням. Їх видозміни – варіанти слова – закріплені в мові перетворення одного і того ж слова, що розрізняється як формально, так і формально-стилістично (синкретично). До синкретивів, які утворюють перехідну зону між видозмінами плану вираження і змісту, належать комбінації міжстильової, нейтральної та маркованої у стильовому відношенні лексики говіркового дискурсу – у мовленнєвих одиницях: наприклад, мадістка із швейпрому, медсестра зубника, дівчиці із десятого класу, директорша інтернату, пілот кукурузника. Отже, семантична і структурна (формальна) парадигматика взаємодіючи в мовній системі говірки,

розширяє поняття парадигми, застосувавши його і до форми, і до значення слова.

Висновки. Лексико-семантична парадигма є важливим інструментом для аналізу мовленнєвого вживання слів та їхнього внеску у структуру тексту окремої мовної системи. Розуміння цієї парадигми дозволяє краще розкрити функціональні аспекти мовленнєвого процесу. У рамках проведеного дослідження зазначається, що аналіз лексико-семантичних взаємозв'язків слова допомагає розкрити його семантичні відтінки та функціональну роль лексем у комунікативному акті. Предметно-речовий зміст, оформлений за граматичними законами мови, є частиною її загальної семантичної системи.

Лексико-семантична парадигма моноговіркового лінгварію відображає системну організацію

лексики, де кожне слово займає своє місце відповідно до його значення та взаємозв'язків з іншими словами. При цьому враховуються не лише денотативні значення слів, але й їх коннотативні аспекти, що є важливими для повного розуміння діалектної специфіки. Лексико-семантичні парадигми дозволяють виявити, як певні лексеми об'єднуються у семантичні поля та як ці поля структуруються в межах діалекту.

Таким чином, вивчення лексико-семантичних парадигм у моноговірковому лінгварії не лише доповнює загальну семантичну систему мови, але й розширює уявлення про функціонування мовних одиниць у конкретному мовному середовищі, демонструючи складні взаємозв'язки між значенням, формою та контекстом в межах окремої мовної спільноти.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ, 2011. 304 с.
2. Вишивана Н. Природа і структура лексичного значення у сучасній лінгвістичній науці. *Наукові записки*. 2017. Вип. 154.
3. Гриценко П. Ю. Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти) [в:] *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти*. Матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції, Глухів, 2005. С. 5–33.
4. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки: монографія. Дніпро : Середняк Т.К., 2021. 452 с.
5. Громко Т. Польова організація (лексико-семантичне поле) лінгварію говірки на основі дескрипції. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 39. Том 1. С. 178–183.
6. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ: Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту. 1996.
7. Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. *Мовознавство*. 1999. № 6. С. 32–46.
8. Іщенко Н. Г. Лексичне значення словотвірних синонімів. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ, 2009. Вип. 16. С. 213–218.
9. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови. Вінниця, 2014. 392 с.
10. Миронюк С. С. Лексико-семантична парадигма широкозначних слів української мови: монографія. Дніпропетровськ : Акцент, 2014. 181 с.
11. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ : Наукова думка, 1988. 240 с.

Hromko T. V. FEATURES OF THE LEXICO-SEMANTIC PARADIGM OF THE MONOLINGUAL LINGUISTIC VOCABULARY

The article theoretically interprets and analyses the lexical and semantic paradigm of the linguistic paradigm of a single idiom explicated by linguistic data from an idiom text corpus. The lexical layer of the language is defined as the object of the most marginal studies in the system of language science, and the aspects of functional lexicology in relation to the dialect linguarium as a certain language system are actualised. The mono-parlance linguarium is determined by the monolingual and mono-ethnic linguistic environment.

The article emphasises the importance of the corpus of empirical material compiled on the basis of oral dialect speech, which allows to get an objective idea of the functioning of language in real conditions and is an extremely important lexical substrate for evidential linguistics in terms of the possibility to describe both linguistic and speech units of the linguarium using lexical-semantic and lexical-grammatical methods.

The article proposes an aspect of the analysis of the lexical-semantic paradigm of the idiom, focused on the study of semantic relations of words in textual conditions, which does not stand apart from other categories, reflecting their interaction in the speech context. Consideration of the idiom linguarium not only reveals the functioning of language units but also helps to determine the systemic organisation of vocabulary, phonetics and grammatical structure, which contributes to a better understanding of its role in speech activity.

In the course of descriptive analysis, certain aspects of word meaning as a phenomenon of formal and semantic order are considered. The features of the lexico-semantic paradigm of the monoidiom linguarium are noted, where attention is paid to both formal and semantic characteristics of words within a particular idiom.

The attention is focused on the fact that in the context of the author's research, in the lexical-semantic paradigm of the idiom, the word is considered as a structural and semantic unit of the language system, which is expressed through various formal and stylistic variants, forming a transitional zone between modifications of the plan of expression and content.

The prospect of studying the idiom not only in the completeness and accuracy of the description of word meanings, but also in the functional conditionality of word use in the idiom speech.

Key words: *language system, linguarium, idiom speech, parametric analysis of units, monoidiom description.*

Козак В. А.

Київський інститут Національної гвардії України

ПОМИЛКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ЯК ЗАСІБ ПРИВЕРНЕННЯ УВАГИ Й ПРИЧИНА СПОТВОРЕННЯ ЗМІСТУ

Мета статті – проаналізувати найбільш помітні помилки, що траплялись в інформаційному просторі України наприкінці 2023 – на початку 2024 року. З'ясувати особливості означених помилок і їхні наслідки. У пропонованій статті зосереджено увагу на помилках, що є наслідком невдалого використання можливостей штучного інтелекту (ШІ); неналежної перевірки інформації, посилання на недостовірні джерела. Помилка постає як результат гонитви авторів текстів за сенсаційністю, імітація патріотичного контенту і причина поширення дезінформації. У полі зору дослідження також деякі лінгвістичні помилки, сплутування понять, зумовлене надмірним уживанням лексики на означення російських окупантів на початку війни.

Пропонована стаття є спробою повернути увагу до помилок в інформаційному просторі України як явища, що навіть за відсутності навмисних намірів автора повідомлення розповсюдити неправду, створює підґрунтя для поширення дезінформації. Уникнути різного типу помилок дуже складно. Важливо коректно і своєчасно виправити чи спростувати помилкове. Видалення з інтернет-ресурсів недостовірної інформації не завжди достатньо: споживачі інформації повинні бачити пояснення.

Помилки безпосередньо впливають на достовірність інформації, рівень довіри громадськості, професійний імідж ресурсу. Вони можуть спотворити дійсність чи вплинути на сприйняття певних подій або явищ, формування громадської думки. Помилки зумовлюють виникнення маніпуляцій. Єдиної класифікації помилок не існує, вирішальне значення має контекст.

Лінгвістичні помилки можуть залишатись непоміченими для пересічного споживача інформації, а водночас слугувати засобом спотворення чи викривлення змісту. Порушення норм правопису, стилістичних, граматичних норм в умовах російсько-української війни може завдати не менше шкоди, ніж логічні, психолінгвістичні чи інші типи помилок.

Ключові слова: помилка, інформаційний простір, мовна норма, дезінформація, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Помилки в інформаційному просторі – непоодинокі явище. Вони трапляються різні: від незначних (пропущена літера, розділовий знак, неякісне технічне оформлення повідомлення – те, що часто не спотворює зміст, залишається поза увагою споживача інформації) до суттєвих (навіть пропущена літера в слові може стати підґрунтям для виникнення маніпуляцій і поширення дезінформації). У загальному редагуванні існує кілька підходів до класифікації помилок (інформаційні, модальні й фактичні, темпоральні, локальні, ситуативні, семіотичні, кодувальні, відображувальні, значеннєві тощо). Часто під прискіпливим поглядом науковців опиняються насамперед лінгвістичні помилки. Вони подеколи хибно сприймаються як такі, що найменш шкідливі. Менше уваги приділено питанню помилки як засобу, що спотворює зміст повідомлення. Грамотна мова медіатекстів – ознака компетентності

і професійності. Помилки в медіатекстах (особливо лінгвістичні) потребують аналізу хоча б для того, щоб спробувати мінімізувати ризик повторювання.

В умовах російсько-української війни особливої уваги заслуговує питання ваги помилки, незалежно від причини її виникнення: можна виправдати помилку, що слугує засобом для повернення уваги, але не впливає на контекст і не спотворює зміст повідомлення, та складно виправдати навмисну помилку, що зумовлює поширення неправди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують різні підходи до класифікації помилок у текстах. Темі порушення норм загального редагування в різних типах текстів присвячено дослідження З. Партика, М. Тимошика, Т. Бондаренко. Про помилки як причину порушення професійних стандартів, підґрунтя для виникнення маніпуляцій

і дезінформації внаслідок недобросовісного підходу до створення і поширення контенту пишуть видання «Детектор медіа», ГО «Інститут масової інформації», «Комісія з журналістської етики», «Інститут розвитку регіональної преси» тощо.

Постановка завдання. Мета статті – за матеріалами з інформаційного простору простежити причини виникнення найбільш помітних помилок, особливості їхнього впливу на зміст повідомлень. З одного боку, помилка постає як явище, через яке текст привертає увагу аудиторії, викликає емоції, з іншого – як причина поширення дезінформації.

Виклад основного матеріалу. Звернемо увагу на помилки, що виявились одними з найбільш помітних наприкінці 2023 – початку 2024 року.

Помилка як результат невдалого використання можливостей штучного інтелекту (ШІ). У квітні 2023 року «Новий канал» через ChatGPT поширив недостовірні відомості про Олеса Гончара [1]. Дописи про письменника містили неправдиву інформацію про місце його народження, батьків, полон в Америці і примусові роботи в Німеччині, арешт тощо. Допис видалили, але кількох хвилин було достатньо для охоплення цільової аудиторії і розповсюдження інформації в соціальних мережах.

Згенеровані штучним інтелектом фото активно поширюються соціальними мережами. Вони ілюструють як вигадані події, так і реальні. Штучно створені зображення військових, постраждалих людей і тварин не завжди вдається відрізнити від справжніх неозброєних оком. Утім чи доцільно в умовах російсько-української війни створювати образи героїв, постраждалих, привертати увагу до руйнувань за допомогою штучного інтелекту? Подібні речі не просто не виправдані, а й створюють підґрунтя для спростування чергових «фейків» російськими пропагандистами. Особливо прикро, коли офіційні ресурси ілюструють повідомлення про наслідки російської агресії матеріалами, що створено за допомогою штучного інтелекту. Навіть без відповідного маркування. Один із резонансних випадків – поширення у твіттері Верховної Ради України згенерованої ШІ світлини із зображенням дитини, що розмістили під інформацією про ракетну атаку Росії по багатоповерхівці у Дніпрі в січні 2023 року [2]. На думку Оксани Мороз, загрози, які становить штучний інтелект, значно серйозніші. Росія вже використовує його у війні проти України для просування фейків та дезінформації [3].

Тема використання штучного інтелекту в медіа не нова. Програми можуть допомогти написати тексти, але не замінити людину, яка має перевірити достовірність інформації перед її поширенням. «А в ситуації, коли штучний інтелект уже використовується для створення й поширення фейків та дезінформації, людський розум, здатний бачити інформацію в контексті та розпізнавати неправду, неможливо замінити програмою» [4]. Помилки, зумовлених неправильним використанням програм штучного інтелекту, не уникають. І наведені приклади наочно ілюструють проблеми, з якими нам ще доведеться стикнутися не один раз. Ретельне перевіряння інформації, навіть на шкоду оперативності, може допомогти зменшити кількість таких помилок.

Помилка як результат неналежної перевірки інформації або посилання на недостовірні джерела. У березні 2024 року низка українських медіа опублікували новину про те, що нібито король Великобританії Чарльз III помер. Більшість медіа посилались на Букінгемський палац. Хоча ані сайт резиденції, ані британська компанія суспільного телерадіомовлення BBC, ані жодне світове медіа повідомлень на означену тему не оприлюднювали. Як з'ясувалося згодом, російські ЗМІ поширили скріншот документа, що нібито був оприлюднений Букінгемським палацом. А насправді – фейк. «За даними Інституту масової інформації, першим допис про те, начебто король помер, опублікував телеграм-канал «Инсайдер UA / Україна» з понад мільйоном підписників. За ним цю інформацію поширили й інші канали із сотні найпопулярніших в українському сегменті телеграму, у тому числі «Телеграмна служба новин», «Труха», «Лещенко тут» та інші» [5].

Ця ситуація продемонструвала не тільки поверхневу перевірку інформації низкою медіа, а й фактично визнання російських ЗМІ як першоджерела, використання інформації з анонімних телеграм-каналів. У цьому випадку першоджерелом мали б бути британські офіційні ресурси, але точно не російські. Під особливо прискіпливою увагою опинились якісні медіа, що припустились помилки. Зокрема, «Детектор медіа», що позиціонує як інтернет-видання про медіа. Редакторка інтернет-ресурсу прокоментувала причину поширення хибної інформації, перепросивши в читачів за помилку. Інформацію не просто видалили з фейсбук-сторінки, а й спростували. Подібним чином мали б вчинити й інші медіа, що припустились помилки. Утім багато з таких обмежились просто видаленням чи редагуванням інформації без пояснень.

Помилка як результат гонитви за сенсаційністю. У вересні 2023 року низка українських медіа опублікували матеріали, в яких зазначалось, що польський президент Анджей Дуда порівнює Україну з потопельником. Гучні заголовки – можливість привернути увагу аудиторії. Але під час війни такий підхід особливо небезпечний, адже сприяє поширенню панічних настроїв серед населення, виникненню маніпуляцій, негативного ставлення до країни, з якою варто підтримувати якнайтепліші взаємини. На думку фактчекерів інформаційного проекту «По той бік новин», у новинах про те, що Дуда підтримав рішення запровадити односторонні обмеження на імпорт української сільськогосподарської продукції, польський президент не порівнював Україну з потопельником, а вживав сполучення слів «той, хто тоне». «Кардинально суть сказаного це не змінює, осад на душі від його слів лишається, але різниця між “потопельником” і “тим, хто тоне” все ж таки відчутна» [6].

Лінгвістичні помилки. Мовні помилки в медіатекстах часом недооцінюють. Хибно вважаючи, що пропущена літера чи кома не вплинуть на загальне сприйняття тексту. Сучасні медіатексти характеризуються «активним використанням засобів, які суперечать нормованому літературному вживанню мови» [7, с. 215]. Якщо поодинокі лінгвістичні помилки можуть залишитись поза увагою споживачів інформації, у великій кількості цього уникнути складно.

Інколи пропущена літера може суттєво викривити зміст. Такі помилки в загальному редагуванні називають копіювальними. І часом, здавалося б, дрібна помилка може кардинально спотворити інформацію. Одна з найбільш обговорюваних цього року у культурному житті України новинок – «Ти. Романтика». За одними визначеннями – рок-опера, за іншими – перший в Україні історичний альбом-мюзикл про письменників (таке формулювання від авторів проекту). Здавалося б, цікавий матеріал. Актуальний. Але він містить багато лінгвістичних помилок (росіянізми, неправильне наголошування слів, моні покручі). Саме тому думки аудиторії з цього приводу розділились: одні наполягають, що зміст важливіший за деталі, якщо помилка не спотворює зміст, то має право на існування. Інші переконані, що ця робота нагадує невчитаний чорновий варіант і потребує редакторського доопрацювання.

Інший приклад суттєвої лінгвістичної помилки відшуковуємо в одному з матеріалів на сайті **24 каналу** про авіакатастрофу в м. Бровари Київ-

ської області, внаслідок якої на території дитячого садка розбився гелікоптер із керівництвом МВС на борту (ключова тема в інформаційному просторі 18 січня 2023 року). Одне з перших повідомлень, що містило скупі інформації про трагедію в Броварах, було поширено на сторінці телеграм-каналу Кирила Тимошенка (на той час заступника керівника Офісу президента). У ньому йшлося про те, що «на об’єкт соціальної інфраструктури впав гелікоптер» [8]. Згодом у цьому ж телеграм-каналі з’явився репост повідомлення Олексія Кулеби, на той час голови Київської обласної військової адміністрації. У повідомленні зазначалось: «У місті Бровари поруч із дитячим садком та житловим будинком впав гвинтокрил. Під час трагедії у садку перебували діти та співробітники закладу. На даних момент всіх евакуювали» [8]. Як з’ясувалось пізніше, не «евакуювали», а «евакуюють». Загиблі були і серед дорослих, і серед дітей.

«Патріотичні» помилки, що насправді сприяють поширенню дезінформації. В інформаційному просторі періодично повторюються старі фейки. Один із таких – повідомлення про те, що «Українська мова – одна з наймилозвучніших мов світу. 1934 року в Парижі на лінгвістичному конгресі провідні фахівці визнали українську мову третьою з-поміж усіх мов (після французької та фарсі) за мелодійністю, лексичним і фразеологічним багатством, величезними словотвірними можливостями, синтаксичною гнучкістю» [12]. Ця інформація з’явилась і на офіційній сторінці Верховної Ради України в соцмережі «Фейсбук» у березні 2023 року. Після критики, зокрема фактчекерки Альони Романюк, допис видалили [13].

Зазвичай в онлайн-медіа чи соціальних медіа інформацію, що виявилась неправдивою, видаляють. Так було з дописом про конкурс мов, хоча на деяких сайтах фейк і досі продовжує жити [11], з інформацією про нібито смерть короля Великобританії Чарльза III. Хоча правильніше було б спростувати помилку, адже просто прибравши неправдивий матеріал, медіаресурс позбавляє свого читача можливості знати правду і фактично допомагає фейковій продовжувати існування. Визнання помилки, спростування інформації, надання достовірних відомостей замість опублікованих раніше фейкових, якщо вони були поширені ненавмисно – це питання відповідальності медіа перед своєю аудиторією. Закон України «Про медіа» містить відомості про спростування інформації, хоча й не деталізує, яким чином це має відбуватись у випадку, якщо йдеться не про

конкретних осіб, а про певні явища (сучасні чи з історії).

Патріотичний проукраїнський контент, що містить неправдиву інформацію може завдати більше шкоди, ніж користі. З одного боку, коли ми натрапляємо на інформацію про українську мову, що перемогла в конкурсі мов, відеоролики, в яких монумент «Батьківщина-мати» одягнено у велетенську вишиванку, повідомлення про білоруських партизанів, які підірвали колії, щоб окупанти не перевозили техніку (і це проілюстровано світлою) – може скластись враження, що подібний контент сприяє підтримці морального духу населення, він не шкідливий, патріотичний, з категорії білої пропаганди. Але з іншого боку, ми власними руками допомагаємо поширювати неправду і створюємо підґрунтя для «фактчекінгових» проєктів окупантів. Неправда, якою б метою вона не прикривалась, залишається неправдою.

Сплутування понять «русскій мір» і «руський мір». 12 вересня 2023 року вчитель історії Української гімназії №1 (м. Івано-Франківськ) Володимир Половський опублікував на своїй сторінці у фейсбуку допис, у якому розповідав, як місцева школярка підбрала на смітнику «Літопис руський» і принесла його вчителю. Автор припустив, що пам'ятку давньої української літератури викинули через незнання різниці між словами «руський» (*Ось таким є «русскій мір» путінських рашистів, яких благословляє на злодіяння московський патріарх кіріл зі своїми батюшками*) і «руській». Звісно, це лише припущення, але таке, що має підґрунтя. На початку повномасштабного вторгнення в інформаційному просторі одним із слів, яким часто називали окупантів, було слово «руській». Що могло сприяти хибному сприй-

няттю значення цієї лексеми. Це, щоправда, не звільняє від відповідальності за незнання історії України, історії української літератури і культури. «Русській мір» і «руський мір» – абсолютно різні поняття, «між ними глибока змістова, ідеологічна, політична, культурологічна, лексична різниця» [16]. Як відомо, «руський» – означає «український», походить від нашої давньоукраїнської назви «Русь». «Русській мір» – це «російський». Як зазначає В. Лизанчук, варто не плутати «поняття «руський мір», тобто – український світ, чистий, світлий, добродесний, і «руській мір», тобто – російський=московський=ординський, чорносотенний» [16].

Висновки і пропозиції. Помилки здатні привертати увагу до події/явища, надавати їм резонансу, зумовлювати дискусію (як у випадку з прем'єрою мюзиклу «МУР»). Водночас вони можуть слугувати підґрунтям для поширення дезінформації, панічних настроїв серед населення тощо. Ненавмисних помилок складно уникнути в умовах постійної емоційної напруги, швидкого темпу роботи, прагнучи поширювати інформацію максимально оперативно. Але не варто забувати, що під час війни стандарт оперативності має поступатись достовірності: інформація насамперед має бути об'єктивною і ретельно перевіреною перед оприлюдненням. Гонитва за сенсаційністю, використання клікабельних заголовків там, де треба бути максимально делікатними, ігнорування першоджерела і кількох етапів перевірки інформації можуть спровокувати непередбачувані негативні наслідки.

Поширену неправдиву інформацію варто спростовувати, особливо якщо йдеться про резонансні випадки.

Список літератури:

1. «Новий канал» через ChatGPT поширив фейкову біографію Олесь Гончара. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/31588/2023-04-04-novyyu-kanal-cherez-chatgpt-poshyryv-feykovu-biografiyu-olesya-gonchara/> (Дата звернення 20.04.2024).
2. Скриншот фото. URL: <https://twitter.com/OlenaDub/status/1614952399348588544> (Дата звернення 20.04.2024).
3. Штучний інтелект. Як росія використовує ШІ в інформаційній війні | Як не стати овочем. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-_aDKCVcKw (Дата звернення 22.04.2024).
4. Штучний інтелект у медіа: програми пишуть новини, але не замінюють журналістів. URL: <https://ms.detector.media/withoutsection/post/27732/2021-07-11-shtuchnyu-intelekt-u-media-programy-pyshutnovynu-ale-ne-zaminyuyut-zhurnalistiv/> (Дата звернення 20.04.2024).
5. Крайня Віра. Опублікована низкою українських медіа й ТГ-каналів новина про смерть Чарльза III виявилась фейком. URL: <https://detector.media/infospace/article/224317/2024-03-18-opublikovana-nyzkoynu-ukrainskykh-media-y-tg-kanaliv-novyna-pro-smert-charlza-iii-vyavylas-feykom/> (Дата звернення 20.04.2024).
6. У проєкті «По той бік новин» стверджують, що Дуда не називав Україну «потопельником». URL: <https://detector.media/infospace/article/217096/2023-09-20-u-proiekti-po-toy-bik-novyn-stverdzhuyut-shchoduda-ne-nazyvav-ukrainu-potopelnykom/> (Дата звернення 20.03.2024).

7. Мірошніченко І. Порушення мовних норм як засіб стиснення структури та змісту медіатексту. *Південний архів*. 36. наук. праць. С. 212–215.
8. Козак В.А. Особливості висвітлення авіакатастрофи в місті Бровари на сайті «24 каналу». *Сучасні тенденції розвитку вищої освіти та академічного партнерства в умовах воєнного стану*. 2023. Вип. 31, Том 2. С. 47–54.
9. Грищенко О.В., Плеханова Т.М., Глеб О.В. Мовний аналіз сучасних медіатекстів та їх роль у формуванні громадської думки. *Закарпатські філологічні студії*. Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 31. С. 157–162.
10. Шутьська Н. М., Римар Н. Ю. Лексична культура місцевих ЗМІ: аналіз типових лінгванормативів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022, № 54. С. 122–126.
11. Вас вітає Карпівський лицей. URL: <https://karpovka.jimdofree.com/%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD/%D1%80%D1%96%D0%BA-%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B-%C%D0%BE%D0%B2%D0%B8/> (Дата звернення 23.04.2024).
12. «Українська мова – третя за милозвучністю у світі» – це фейк. URL: <https://osvitoria.media/experience/ukrayinska-mova-druga-za-mylozvuchnistyu-u-sviti-tse-fejk/> (Дата звернення 23.04.2024).
13. На сторінках Верховної Ради поширили фейк про українську мову. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/31388/2023-03-13-na-storinkakh-verkhovnoi-rady-poshyryly-feyk-pro-ukrainsku-movu/> (Дата звернення 23.04.2024).
14. Закон України «Про медіа». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_1 (Дата звернення 23.04.2024).
15. ФОТОФЕЙК: Монумент Батьківщина-мати одягли у вишиванку. URL: <https://voxukraine.org/fotofejk-monument-batkivshhyna-maty-odyagly-u-vyshyvanku> (Дата звернення 23.04.2024).
16. Лизанчук В.В. «Рускій мір» і «руський мір» – достеменно різні поняття Голос України 16 серпня 2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/363341> (Дата звернення 23.04.2024).

Kozak V. A. ERRORS IN THE INFORMATION SPACE AS A MEANS OF ATTRACTING ATTENTION AND CAUSE OF CONTENT DISTORTION

The purpose of the article is to analyze the most noticeable errors that occurred in the information space of Ukraine at the end of 2023 and the beginning of 2024. It aims to identify the peculiarities of the specified errors and their consequences. The article focuses on errors resulting from the unsuccessful use of artificial intelligence (AI) capabilities and improper verification of information, including links to unreliable sources. These errors often arise from the authors' pursuit of sensationalism, may result from patriotic content imitation, and be the cause for the spread of disinformation. Additionally, the study addresses some linguistic errors and the confusion of concepts caused by the excessive use of vocabulary to describe Russian invaders at the beginning of the war.

The article seeks to draw attention to errors in the information space of Ukraine as a phenomenon that, even without the author's deliberate intent to spread falsehoods, creates the basis for the spread of disinformation. It is challenging to avoid various types of errors, making it crucial to correct or refute errors in a timely manner. Simply removing inaccurate information from internet resources is often insufficient: information consumers must also see the explanation.

Errors directly affect the reliability of information, the level of public trust, and the professional image of the resource. They can distort reality, influence the perception of certain events or phenomena, and shape public opinion. Errors lead to manipulations. There is no single classification of errors; the context is crucial.

Linguistic errors may remain unnoticed by the average consumer of information while still serving as a means of distorting or misrepresenting content. Violations of spelling, stylistic, and grammatical norms in the context of the Russian-Ukrainian war can cause as much damage as logical, psycholinguistic, or other types of errors.

Key words: error, information space, language norm, disinformation, Russian-Ukrainian war.

Кошовченко О. В.Національний аерокосмічний університет
імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

ТИПОВІ МОВНІ ПОМИЛКИ В РЕЗЮМЕ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО

У статті досліджено питання дотримання норм сучасної української літературної мови в писемному професійному мовленні здобувачів вищої освіти, які навчаються за інженерно-технічними спеціальностями. Матеріалом дослідження є резюме студентів першого курсу Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». У ході дослідження виявлено, проаналізовано й систематизовано типові мовні помилки, яких студенти інженерно-технічних спеціальностей припускаються в резюме, і визначено причини появи цих ненормативних мовних одиниць. У межах кожного типу порушень мовних норм описано найхарактерніші їхні вияви, які проілюстровано прикладами з резюме студентів та нормативними відповідниками. З'ясовано, що основними типами мовних помилок у резюме здобувачів вищої освіти, які навчаються за інженерно-технічними спеціальностями, є лексичні, граматичні, орфографічні та пунктуаційні. Лексичні помилки в резюме студентів виявляються в неправильному виборі слова та помилковій сполучуваності слів через нерозрізнення синонімів, омонімів (зокрема і міжмовних), паронімів; в уживанні суржикових слів; у надмірності (плеоназм і тавтологія) та недостатності мовлення; у помилковій сполучуваності слів, зумовленій браком словникового запасу мовця. Граматичні помилки в резюме студентів виявляються в ненормативному вживанні прийменників, дієприслівників, активних дієприкметників теперішнього часу, прислівників у формі вищого ступеня порівняння; у порушенні порядку та зв'язку слів у реченні; у різному граматичному вираженні однорідних членів речення; у небажаних прийменникових конструкціях. Орфографічні помилки в резюме студентів пов'язані з правописом власних назв, іношмовних слів і складних слів. Пунктуаційні помилки в резюме студентів виявляються в ненормативному вживанні коми при однорідних членах речення. Зазначено, що основними причинами появи ненормативних мовних одиниць у резюме студентів інженерно-технічних спеціальностей ЗВО є недостатній рівень оволодіння нормами сучасної української літературної мови в школі, мовна інтерференція, брак словникового запасу, недостатнє володіння мовою загалом, що заважає студентам правильно, точно й логічно послідовно висловлювати думки.

Ключові слова: мовна грамотність, мовні норми, резюме, лексичні помилки, граматичні помилки, орфографічні помилки, пунктуаційні помилки, мовна інтерференція.

Постановка проблеми. Багато випускників українських ЗВО мають труднощі з працевлаштуванням. На думку аналітиків Національного інституту стратегічних досліджень, причина полягає в тому, що «сучасні українські освітні заклади не готують вдалосталь фахівців із навичками, які затребувані бізнесом» [12, с. 4]. Однією із суттєвих вимог роботодавців є наявність у випускників ЗВО, крім інших, комунікативних навичок, натомість поточний рівень навичок випускників ЗВО роботодавці оцінюють «як середній» [12, с. 4]. Серед іншого, занепокоєння роботодавців викликає рівень мовної грамотності випускників ЗВО, оскільки мовні помилки «можуть коштувати мільйонних збитків і втрачених робочих місць... здатні зіпсувати стосунки з клієнтами... навіть

стають предметом судових справ» [2]. Очевидно, що, оскільки вища школа має готувати висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців, затребуваних на ринку праці, удосконалення рівня мовної грамотності здобувачів вищої освіти є важливим завданням ЗВО.

Поняття мовної грамотності передбачає обізнаність з мовними нормами й уміння застосувати їх у мовленнєвій практиці. Поділяємо думку Н. Стратулат, що, «для того щоб виробити мовну грамотність, варто не тільки розумітися в правилах української мови», але й знати типові помилки, яких припускаються мовці [5, с. 133]. Вважаємо, що приклади «як не треба / не варто говорити / писати» допомагають мовцеві уникати порушень норм сучасної української літературної

мови, зокрема і в професійному спілкуванні. Аналіз типових мовних помилок в усному мовленні та письмових роботах здобувачів вищої освіти допоможе визначити проблемні питання, яким варто приділити більше уваги на заняттях з української мови професійного спрямування, і скорегувати зміст цієї навчальної дисципліни.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Питання дотримання норм сучасної української літературної мови в усному та писемному мовленні висвітлено в багатьох лінгвістичних працях наукового, навчально-методичного, довідкового та науково-популярного характеру (Б. Антоненко-Давидович, Н. Бабиц, М. Волощак, М. Гінзбург, С. Караванський, А. Коваль, Л. Мацько, З. Мацюк, Н. Непийвода, І. Плотницька, О. Пономарів, О. Сербенська, С. Шевчук та ін.). Мовознавці також активно вивчають питання мовних помилок, що характерні для усного та писемного мовлення представників певних професій – державних службовців, законотворців, правників й особливо журналістів (А. Капелюшний, О. Кононенко, П. Куляс, І. Мариненко, Т. Мішеніна, Л. Нестеренко, М. Ріпей, Н. Стратулат, Л. Супрун, І. Фаріон, Н. Шульська та ін.). Наприклад, Н. Шульська комплексно дослідила орфографічні, пунктуаційні, лексичні та граматичні помилки в текстах друкованих ЗМІ [6–11].

Питання порушення мовних норм сучасної української літературної мови в усному та писемному професійному мовленні здобувачів вищої освіти розроблено недостатньо. С. Подольок, Н. Нарихнюк вивчають помилки, яких студенти навчальних закладів педагогічного профілю припускаються в слововживанні та наголошуванні [3]. О. Проценко аналізує типові помилки у вживанні дієслівних форм у роботах студентів першого курсу Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка [4].

Постановка завдання. Метою статті є виявити, проаналізувати й систематизувати мовні помилки, характерні для резюме здобувачів вищої освіти, які навчаються за інженерно-технічними спеціальностями, і з'ясувати причини появи цих мовних помилок.

Вибір резюме як об'єкта дослідження зумовлений тим, що за допомогою резюме відбувається перше знайомство претендента на посаду і роботодавця, і від нього залежить, чи запросить роботодавець претендента на співбесіду; а згідно з результатами опитувань, 60% рекрутерів відхиляють резюме пошукачів через мовні помилки [1]. Матеріалом дослідження стали резюме студентів

першого курсу Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», які навчаються за інженерно-технічними спеціальностями. Усього проаналізовано 120 резюме. У роботі використано такі методи дослідження: лінгвістичний опис помилкових мовних елементів, метод трансформаційного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши резюме студентів інженерно-технічних спеціальностей, ми виявили в них такі типові порушення мовних норм сучасної української літературної мови:

1. Орфографічні помилки. У резюме студенти найчастіше припускаються помилок:

1) у правописі власних назв. Найтипівішою помилкою є ненормативне вживання/невживання великої літери й лапок у назвах закладів освіти, їхніх підрозділів (факультетів, кафедр), спеціальностей та освітніх програм: *Харківський Аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського Харківський Авіаційний Інститут* (правильно: *Харківський аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*); *факультет «Ракето-космічної техніки»* (правильно: *факультет ракетно-космічної техніки*); *кафедра «Комп'ютерні системи, мережі і кібербезпека»* (правильно: *кафедра комп'ютерних систем, мереж і кібербезпеки*); *спеціальність системний аналіз* (правильно: *спеціальність «Системний аналіз»*);

2) у правописі іншомовних слів. Найтипівішою помилкою в резюме студентів є ненормативне написання *ї/и* в словах іншомовного походження: *фріланс* (правильно: *фриланс*); *створював дизайн лендінгів* (правильно: *лендинг*); *cloud-комп'ютерінг* (правильно: *cloud-комп'ютеринг*);

3) у правописі складних слів. Найтипівішими помилками в резюме студентів є:

– ненормативний запис з дефісом або окремо складних слів з початковими іншомовними компонентами: *досвід налаштування баз даних та створення веб-сайтів* (правильно: *вебсайт*); *досвід ручного тестування веб-додатків, десктопних, мобільних та крос-платформних додатків* (правильно: *вебзастосунки, кросплатформні застосунки*); *участь у розробці нових веб-додатків* (правильно: *участь у розробленні нових вебзастосунків*);

– ненормативний запис з дефісом або окремо складних слів з початковими іншомовними компонентами, які наведено латиницею: *Java розроб-*

ник / Frontend розробник / Backend розробник (правильно: *Java-розробник / Frontend-розробник / Backend-розробник*); **розробка високотехнологічних ІТ продуктів** (правильно: *розроблення високотехнологічних ІТ-продуктів*); **працював над розробкою MVP проекту** (правильно: *працював над розробленням MVP-проекту*);

– неправильний запис складних слів із першим компонентом числівником, який наведено цифрами: **системний адміністратор з 5-ти річним досвідом** (правильно: *з 5-річним досвідом*);

– неправильний запис складноскорочених слів: **геодезист компанії «Аваст буд»** (правильно: *«Авастбуд»*).

2. Пунктуаційні помилки. Найтиповішою пунктуаційною помилкою в резюме студентів є ненормативне вживання коми при однорідних членах речення: **граю на гітарі, та знаю безліч пісень** (кома перед *та* не потрібна); **готовий до роботи в будь-якому місті України, або за кордоном** (кома перед *або* не потрібна); **відрізнявся активністю, та вчасним виконанням замовлень** (кома перед *та* не потрібна; правильно: *відзначався активністю*).

3. Лексичні помилки. Найтиповішими лексичними помилками в резюме студентів є:

– неправильний вибір слова і помилкова сполучуваність слів через нерозрізнення синонімів, омонімів (зокрема і міжмовних) та паронімів, зловживання канцеляризмами: **розробник мобільних додатків** (правильно: *застосунків*); **На цьому хакатоні ми робили додаток проти фішингу** (правильно: *створювали застосунок*); **Моя задача була написати скрипт для перевірки асерт cookies** (правильно: *Моїм завданням було...*); **Маю розвинені організаційні здібності** (правильно: *організаторські здібності*); **надання консультаційних послуг в області страхової діяльності** (правильно: *галузь, сфера, ділянка, царина*); **...там я зміг отримати свій перший досвід налаштування баз даних** (правильно: *набути перший досвід*); **усвідомлення того, що над продуктом працює ціла команда** (правильно: *вся команда*); **присутність бажання працювати та заробляти** (правильно: *маю бажання*); **Особисті якості: виконавчість** (правильно: *сумлінність*);

– уживання суржикових слів: **Сімейний стан: холост** (правильно: *неодружений*); **Знаю декілька мов програмування** (правильно: *мови програмування*); **Моя робота заключалась в тому щоб створювати образ об'єкта на принципах великого мистецтва** (правильно: *...робота полягала в тому, що створювати образ... за принципами...*); **створення малюнків на заказ** (правильно:

на замовлення); **приймала участь у створенні гри «Mobile Legends:Adventure»** (правильно: *брати участь*); **уміння самостійно приймати рішення** (правильно: *ухвалювати рішення*); **зайняв 5 місце з 1000 учасників** (правильно: *посісти місце*);

– плеоназм і тавтологія: **Працював в фірмі мого батька, там я зміг отримати свій перший досвід налаштування баз даних** (правильно: *у фірмі батька... набув перший досвід налаштувати бази даних*); **Люблю читати та займатися творчою діяльністю** (правильно: *займатися творчістю*); **Здійснював спостереження супермаркетів, здійснюючи піше патрулювання** (правильно: *Здійснював спостереження супермаркетів шляхом пішого патрулювання*);

– недостатність мовлення: **Досвід роботи у великій кількості стартапів** (правильно: *Досвід роботи у впровадженні...*); **Навички телефонних переговорів** (правильно: *Навички ведення телефонних переговорів*);

– помилкова сполучуваність слів через брак словникового запасу мовця: **Мета – познайомитися з людьми, які можуть доповнити мій досвід...** (правильно: *збагатити досвід*); **Хочу випробувати себе й підняти свої навички та заробити багато нового досвіду** (правильно: *покрацити навички; набути новий досвід*); **Маю гарний кольоровий смак** (правильно: *відчуття кольору*); **відповідальне ставлення до виконання свого процесу** (правильно: *до виконання обов'язків*); **Створював нульовий рівень порушень** (правильно: *Забезпечував досягнення нульового рівня порушень*); **Постійно розвиваюся шляхом вивчення нових навичок та інформації** (правильно: *постійно розвиваюся, набуваючи нові навички та вивчаючи інформацію*).

4. Граматичні помилки. Найтиповішими граматичними помилками в резюме студентів є:

– ненормативне вживання прийменників, найчастіше **по** і **при**: **Маю гарні знання по математиці та інформатиці** (правильно: *знання з математики та інформатики*); **...шляхом ведення переговорів по телефону** (правильно: *шляхом ведення переговорів телефоном або ведення телефонних переговорів*); **заняття по основи дизайну сайтів** (правильно: *заняття з основ дизайну*); **Проходив багато професійних тренінгів по розробкам сайтів** (правильно: *тренінгів із розроблення сайтів*); **застосування об'єктно-орієнтованого підходу при розробці додатків** (правильно: *для розроблення застосунків*); **При будь-якій потребі можу зробити будь-що з будь-чого** (правильно: *За будь-якої потреби...*);

– ненормативне вживання дієприслівників: *Агент з продажу комерційної та житлової нерухомості у Харкові та Харківській області, ретельно досліджуючи тенденції ринку й вартість нерухомості* (правильно: *Агент з продажу комерційної та житлової нерухомості в Харкові та Харківській області, ретельно досліджую тенденції ринку й вартість нерухомості*);

– ненормативне вживання активних дієприкметників теперішнього часу: *займав керуючу посаду* (правильно: *керівну посаду*); *підтримка та супровід існуючих веб розробок* (правильно: *наявних веброзробок*); *маю сертифікат підтверджуючий рівень знання англійської* (правильно: *маю сертифікат, що підтверджує...*);

– порушення порядку слів у реченні, неправильна побудова речення через невміння висловлювати думку: *Проектування з дітьми роботів в початкових класах* (правильно: *Проектування роботів з учнями початкових класів*); *Зможу реалізувати свій потенціал з максимальною вигодою, як для організації, так і для себе на керівній посаді* (правильно: *Зможу зреалізувати свій потенціал максимально вигідно як для організації, так і для себе, перебуваючи на керівній посаді*); *Можу зробити як роботи в чорно білому, так й зразу в кольорі сайт* (правильно: *Можу створити чорно-білий і кольоровий сайт*);

– неузгодженість слів у реченні: *Претендую на посаду вчитель математики* (правильно: *на посаду вчителя*); *Заняття по основи дизайну сайтів* (правильно: *заняття з основ дизайну*); *Проходив багато професійних тренінгів по розробкам сайтів, вивчення мов програмування, системи та їх структури, дизайн сайтів* (правильно: *Проходив багато професійних тренінгів з розроблення сайтів, вивчення мов програмування, систем та їхніх структур, дизайну сайтів*);

– різне граматичне вираження однорідних членів речення: *Моя задача була написати скрипт для перевірки асерт cookies та створення презентації нашого проекту* (правильно: *Моїм завданням було написати скрипт для перевірки асерт cookies та створити презентацію нашого проекту*);

– сплутування прикметників та прислівників у формі вищого ступеня порівняння: *... допомогти мені стати краще* (правильно: *стати кращим*);

– небажані прийменникові конструкції: *Зможу реалізувати свій потенціал з максимальною вигодою* (бажано: *якнайвигідніше*); *Маю великий досвід геймінгу, тому можу з легкістю зрозуміти, що саме потрібно аудиторії* (бажано: *легко*).

5. Словотвірні помилки поодинокі трапляються в резюме студентів. Це насамперед слова, що містять нехарактерні для української мови суфікси в назвах професій: *комп'ютерщик*; *верстальщик сайтів* (правильно: *комп'ютерник, верстальник*).

Для резюме студентів також характерне неправильне оформлення графічних скорочень, уживання неоднотипних лапок та друкарські огріхи: *сmt. Панютине* (правильно: *сmt Панютине*); *2022 р.* (правильно: *2022 р.*); *Національний аерокосмічний університет ім Жуковського «Харківський авіаційний інститут»* (правильно: *Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*); *У разі потреби надам рекоєндації* (пропущено літеру *к*); *англійська(вільно)* (немає проміжку перед дужкою).

Висновки та пропозиції. Основними типами мовних помилок у резюме здобувачів вищої освіти, які навчаються за інженерно-технічними спеціальностями, є лексичні, граматичні, ортографічні, пунктуаційні. Лексичні помилки найчастіше пов'язані з неправильним вибором слова та ненормативною сполучуваністю слів через нерозрізнення синонімів, омонімів (зокрема і міжмовних), паронімів, зловживання канцеляризмами; з уживанням суржикових слів; з надмірністю (плеоназм і тавтологія) та недостатністю мовлення; з помилковою сполучуваністю слів, зумовленою браком словникового запасу мовця. Граматичні помилки виявляються в ненормативному вживанні прийменників, дієприслівників, активних дієприкметників теперішнього часу; у порушенні порядку слів у реченні, неправильній побудові речення через невміння висловлювати думку; у неузгодженості слів у реченні; у різному граматичному вираженні однорідних членів речення; у сплутуванні прикметників та прислівників у формі вищого ступеня порівняння; у небажаних прийменникових конструкціях. Ортографічні помилки пов'язані насамперед з правописом власних назв (з ненормативним уживанням/невживанням великої літери і лапок у назвах закладів освіти, факультетів, кафедр, спеціальностей та освітніх програм), іншомовних слів (насамперед з ненормативним написанням літер *і/и*), складних слів (з ненормативним записом окремо або з дефісом складних слів з початковими іншомовними компонентами та першим компонентом числівником, який подано цифрами). Пунктуаційні помилки виявляються насамперед у ненормативному вживанні коми при однорідних членах речення.

Причину появи зазначених мовних помилок у резюме студентів інженерно-технічних спеціальностей убачаємо насамперед у тому, що в багатьох здобувачів вищої освіти навички грамотного мовлення не сформовано або недостатньо сформовано під час навчання в школі. Другою причиною появи мовних помилок у резюме студентів є інтерференція – змішування норм української та іншої мов, найчастіше російської, оскільки контингент студентів університету формують вступники переважно зі східних та південно-східних регіонів України. Третьою причиною появи мовних помилок у резюме вважаємо недостатнє володіння мовою загалом, брак словникового запасу, через що студенти не можуть правильно, точно і логічно послідовно висловлювати думки (тут, очевидно, позначається глобальна тенденція мало читати), хоча резюме й не вимагає вміння створювати значне за обсягом власне висловлення.

Проведене дослідження дає змогу скорегувати зміст навчальної дисципліни з української мови професійного спрямування, а також зміст і характер практичних завдань. Доречно звернути особливу увагу на такі теми: «Правопис слів іншомовного походження», «Правопис власних назв», «Правопис складних слів», «Синонімія, омонімія, паронімія», «Недостатність мовлення. Плеоназм і тавтологія», «Особливості вживання дієприслівників і дієприкметників», «Особливості вживання прикметників і прислівників», «Особливості вживання прийменників», «Порядок слів у реченні», «Кома при однорідних членах речення».

Перспективами нашого дослідження є розробити комплекс вправ на усунення виявлених у ході дослідження мовних помилок і простежити динаміку появи мовних помилок у письмовому мовленні студентів інженерно-технічних спеціальностей ЗВО.

Список літератури:

1. 13 типових помилок при складанні резюме. Поширені помилки в резюме, яких вам слід уникати. *SweetCV. Конструктор резюме* : вебсайт. Дата оновлення: 17.09.2023. URL: <https://sweetcv.com/ua/blog/worst-resume-mistakes> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Моррисон Леннокс. Як орфографічні помилки можуть зіпсувати вам життя. *BBC News Україна* : вебсайт. Дата оновлення: 10.08.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-tra-40887549> (дата звернення: 20.05.2024).
3. Подолук С., Нарихнюк Н. Практикум з лінгвістичної грамотності як компонент мовної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. № 2 (13). С. 93–97.
4. Проценко Олеся. Типові помилки у вживанні дієслівних форм як наслідок прогалин у шкільній освіті. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. Серія: Філологічні науки*. 2021. Вип. 193. С. 423–428. DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-422-428.
5. Стратулат Н. Мовна грамотність як запорука професіоналізму правника. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 36, т. 3. С. 131–136. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-3-23>.
6. Шульська Н. М. Помилконебезпечні морфологічні явища в мові українських ЗМІ. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*. 2015. № 7/8. С. 122–127.
7. Шульська Н. М. Редакторська культура сучасного медіатексту: лексичні анормативи. *Теоретична і дидактична філологія. Серія: Філологія (літературознавство, мовознавство)*. 2018. Вип. 28. С. 253–260.
8. Шульська Н. М. Редагування власне орфографічних помилок у журналістських текстах. *Молодий вчений*. 2016. № 8 (35). С. 261–264.
9. Шульська Н. М., Зінчук Р. С. Дотримання редактором пунктуаційних норм у мові медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 2, ч. 2. С. 276–282. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-2/43>.
10. Шульська Н. М., Зінчук Р. С. Помилконебезпечні синтаксичні місця на сторінках друкованих ЗМІ. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 48–53.
11. Шульська Н. М., Римар Н. Ю. Порушення норм уживання словосполучень у сучасних друкованих засобах масової інформації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 40, т. 1. С. 131–135. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.1.31>.
12. Яценко Л. Д. Проблеми неузгодженості вищої освіти та ринку праці в Україні. *Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. Серія: Соціальна політика*. 2021. № 14.

Konovchenko O. V. TYPICAL LANGUAGE MISTAKES IN CVs OF STUDENTS STUDYING IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In the article, the author examines the question of how students studying in technical higher education institutions follow norms of the modern Ukrainian literary language in written professional speech. The material of the study was CVs of first-year students of the National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute". The author identified, analysed and systematized typical deviations from linguistic norms that students make in their CVs, and determined reasons for their appearance. Within each type of linguistic mistakes, the author characterized their most typical manifestations, illustrating them with examples from students' CVs and with their normative counterparts. The author found that the main types of linguistic mistakes in CVs of students studying in technical higher education institutions are lexical, grammatical, orthographic and punctuation ones. Lexical mistakes are related to not distinguishing synonyms, homonyms (especially cross-language ones), paronyms, and the use of surzhyk; to using of unnecessary words (pleonasm and tautology) and un-using of necessary words; to false words conjugation caused by the speaker's vocabulary lack. Grammatical mistakes are found in the non-normative use of prepositions, adverbs, active participles of the present tense, adverbs in the higher degree of comparison; in the wrong order and conjugation of words in a sentence; in a different grammatical expression of homogeneous sentence parts. Spelling mistakes are related to the spelling of proper names, foreign words and complex words. Punctuation mistakes are found in the non-normative use of commas for homogeneous sentence parts. The author found out that the main reasons for the appearance of non-normative linguistic units are language interference, as well as the fact that students have not sufficiently have learned the modern Ukrainian literary language's norms studying in a secondary school, have poor language skills in general and have limited vocabulary, which prevents students from correctly, accurately and logically consistently express their thoughts.

Key words: language literacy, linguistic norms, CV, lexical mistakes, grammatical mistakes, orthographic mistakes, punctuation mistakes, language interference.

УДК 811.161.2'373:355.42(470:477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/06>

Чернишова Т. О.

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Статтю присвячено визначенню та характеристиці основних шляхів поповнення української військової лексики (УВЛ) періоду збройного протистояння російсько-української війни. Зазначено, що головним екстралінгвальним чинником, що детермінує початок нового етапу розвитку УВЛ, є повномасштабне російське вторгнення на територію України. УВЛ розглядається як сукупність термінологічних одиниць та номенклатурних назв (тобто військова термінологічна лексика), а також професійного сленгу військових (тобто військова нетермінологічна лексика). Обґрунтовується продуктивність гіпероніма «Озброєння та технічне оснащення армії» щодо виникнення нових термінів у військовій термінології досліджуваного етапу. Визначено, що основні термінологічні здобутки УВЛ сучасного етапу розвитку належать до такої тематичної підгрупи, як «Ракетні системи, засоби ППО». Доведено, що основним способом творення нових військових термінів є запозичення, головним чином повне запозичення іношомовних абревіатур. Визначено та охарактеризовано основні способи утворення номенклатурних назв (номенів) як складників сучасної УВЛ, а саме «пряме включення», використання назв, пов'язаних з українською фольклорною традицією, міфонімів, антропонімів, транслінгвальна мовотворчість. Зазначено, що особливістю утворення військових номенів є використання онімів як виразу емоційного ставлення до війни з агресором. Визначено та охарактеризовано основні способи творення неологізмів у військовому професійному сленгові, детерміновані словотвірною, семантичною та фразеологічною деривацією, а саме: використання дієслів зі значенням «знищити/знищити ворога», числівників, а також цифрових і графічних позначень, скорочення слів та словосполучень, «неофразеологіми», вторинна номінація. Стверджується, що в медійному дискурсі російсько-української війни переважно застосовується саме професійний сленг українських військових.

Ключові слова: українська військова лексика, терміни, запозичення, номенклатурні назви (номени), гіперо-гіпонімічна парадигма, професіоналізми, військовий сленг, оніми, «неофразеологізми», російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Розвиток української військової термінології на всіх етапах обумовлювався переважно зовнішніми чинниками, серед яких головну роль відігравали різного роду збройні конфлікти. Очевидно, що поповнення військової лексики насамперед детермінується появою нового озброєння, військової техніки, спорядження, зміною стратегічних підходів до планування військових операцій або тактики ведення бойових дій тощо. Російсько-українська війна, збройна фаза якої розпочалася 24 лютого 2022 року, стала тим фактором, що започаткував новий етап в розвитку української військової лексики. Саме тому сьогодні виникає потреба в аналізові мовних процесів, що відбуваються в цій лексичній підсистемі української мови, а також і в попередніх спробах класифікації лексичного матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи українську військову лексику періоду російсько-українського збройного проти-

стояння, ми ґрунтувалися насамперед на таких наукових працях вітчизняних мовознавців, предметом аналітичного розгляду яких є сучасний стан вивчення військової терміносистеми. Так, С. Боженець акцентує увагу на шляхах поповнення військової термінології, походження військових термінів, спробах їх класифікації. С. Гриценко створює типологію мовних інновацій російсько-української війни, визначаючи структуру лексичних значень неологізмів та з'ясовуючи їхні стилістичні функції. Значну кількість наукових розвідок сучасних мовознавців та мовознавиць присвячено дослідженню військового соціолекту та військової термінології з огляду на ситуацію, яка склалась в Україні з початку повномасштабного вторгнення рф (І. Козинець, І. Лисичкіна та О. Лисичкіна, Н. Павлик та Г. Вусик, М. Хар, Ю. Цигвінцева та ін.). Ґрунтовним сучасним дослідженням, актуальним в контексті нашого дослідження, є монографія І. Литовченко,

присвячена з'ясуванню основних тенденцій і напрямків розвитку військової лексичної підсистеми української мови на прикладі окремих лексико-семантичних груп. Отже, сучасні вітчизняні дослідники зосереджують увагу переважно на тих компонентах військової лексики, які не лише використовуються в середовищі військовослужбовців, а й стали завдяки різноманітним інтернет-ресурсам мовним «віддзеркаленням» війни для всіх носіїв української мови. Проте відчувається брак системних досліджень української військової лексики сучасного етапу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та характеристика основних шляхів поповнення української військової лексики (УВЛ) періоду збройного протистояння російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній лінгвістиці спостерігається майже однотайний підхід щодо якісної характеристики військової лексики. Найбільш ґрунтовний аналіз динамічних процесів у військовій лексиці української мови на сучасному етапі здійснено українською мовознавицею І. Литовченко, яка слушно вважає, що «під поняттям «військова лексика» розуміємо сукупність одногалузевих і багатогалузевих спеціальних найменувань, що відповідають поняттям і реаліям військової сфери й утворюють відповідну фахову підсистему. Військова лексика містить військову термінологію та номенклатуру, до якої входять науково-технічні терміни, пов'язані з військовими поняттями, а також субстандартні одиниці, які характеризують сферу неофіційного професійного спілкування військових» [6, с. 171–172]. Таким чином, УВЛ являє собою в широкому сенсі певну сукупність мовних одиниць, що використовуються в діяльності військовослужбовців та відображають «поняття та реалії військової сфери» [6, с. 26]. Якщо деталізувати, то УВЛ на сучасному етапі – це той шар лексики, функціоналом якого є: а) мовне оформлення ділових стосунків у різних сферах діяльності військовослужбовців; б) повідомлення про результати наукових досліджень у галузі військових наук; в) висвітлення подій російсько-української війни для широкої громадськості в ЗМІ; г) забезпечення безпосередньої комунікації військовослужбовців під час виконання службових та бойових завдань. Отже, ми розглядаємо УВЛ як сукупність термінологічних одиниць та номенклатурних назв (тобто військову термінологічну лексику), а також професійний сленг військових (тобто військову нетермінологічну лексику).

Ураховуючи підходи щодо дефініювання поняття «термін» в сучасній вітчизняній мовознавчій науці [11], ми сформулювали таке визначення, яким будемо послуговуватися в контексті нашого дослідження: термін – це слово або словосполучення, яке чітко та однозначно визначає спеціальне поняття певної галузі науки та характеризується такими ознаками, як наявність дефініції, закріпленої в словникові, системність (тобто наявність зв'язків з іншими термінами в межах певної терміносистеми), безпосередній зв'язок з науковим поняттям (точна відповідність поняттю в межах даної термінології), стилістична нейтральність (відсутність емоційно-експресивного забарвлення), незалежність від контексту.

Аналізуючи динаміку розвитку УВЛ, І. Литовченко зазначає, що зміни, які відбуваються у військовій лексичній підсистемі української мови, здебільшого обумовлені екстралінгвальними чинниками [6]. У контексті нашого дослідження таким чинником є початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України та пов'язані з цим зміни в системі ЗСУ (поява нових методів ведення бойових дій, нових зразків озброєння та військової техніки, реорганізація видів збройних сил тощо). Зрозуміло, що за відносно короткий проміжок часу суттєвого поповнення української військової термінології новими одиницями не відбулося, проте ми вважаємо за потрібне зафіксувати ті нові терміни, які виникли, та визначити тенденції щодо процесу подальшого терміновтворення.

У сучасному вітчизняному мовознавстві дотепер відсутній єдиний підхід щодо класифікації військової термінології. Є спроби класифікувати її за загальними принципами (тактичну, військово-технічну, військово-організаційну); залежно від приналежності до видів та родів ЗСУ, за тематичною ознакою тощо [2]. Нам уявляється доцільним класифікувати сучасну українську військову термінологію за тематичними групами, кожна із яких може мати підгрупи. Як зазначає І. Литовченко, «гіперо-гіпонімічна парадигма є однією з найважливіших категорій, яка формує систему військових найменувань і виступає засобом їх тематичної ієрархічної організації» [6, с. 91]. За такого підходу ми визначили, що найбільш продуктивним щодо виникнення нових термінів у військовій термінології досліджуваного періоду виявився гіперонім «Озброєння та технічне оснащення армії», компонентами якого є назви різноманітних видів озброєння та військової техніки, засоби забезпечення бойових дій, характеристики зброї та тех-

ніки тощо. Це пов'язано з появою на озброєнні ЗСУ нових зразків зброї та техніки, необхідної для відбиття збройного нападу противника, проведення наступальних операцій, захисту повітряного та наземного простору, здійснення атак на військову інфраструктуру агресора тощо.

Сучасне збройне протистояння росії та України – це переважно війна дронів та артилерії. На думку військових експертів, «використовуючи сучасні засоби виявлення цілей – радары, БПЛА, змінюючи тактику застосування у 2022–2023 роках, українські артилеристи і ракетники досягають успіхів як в організації контрбатареїної боротьби, так і в знищенні росіян на позиціях і в місцях розташування далеко від лінії фронту» [14]. Саме тому основні термінологічні здобутки УВЛ на сьогодні належать до такої тематичної підгрупи, як «Ракетні системи, засоби ППО». Тут можемо фіксувати появу запозичених абревіатур на позначення різноманітних систем вогневої підтримки: MLRS (Multiple Launch Rocket System) – універсальна ракетна система залпового вогню; HIMARS (High Mobility Artillery Rocket Systems) – високомобільна артилерійська ракетна система, NASAMS (Norwegian Advanced Surface to Air Missile System) – норвезький зенітний ракетний комплекс середньої дальності та ін. Зрозуміло, що йдеться про такий тип артилерійських систем, який в УВЛ позначається терміном РСЗВ. У цьому випадку ми спостерігаємо небажану синонімію в термінології, проте комплекси, надані Україні партнерами, виявилися настільки ефективними, що іншомовні терміни-аббревіатури вже активно застосовуються в мовленні як військових, так і пересічних українців нарівні з уже наявним терміном. Вважається, що повне запозичення іншомовної аббревіатури становить 28% способів перекладу військових термінів [1].

Запозичено також аббревіатури на позначення ракет для систем ППО: ATACMS (Army TACTical Missile System) – армійський тактичний ракетний комплекс; IRIS-T (InfraRed Imaging System Tail/Thrust vector-controlled) – ракета класу «повітря-повітря» малої дальності, оснащена інфрачервоною головкою самонаведення; AMRAAM (Advanced Medium-Range Air-to-Air Missile) – усепогодна керована ракета класу «повітря-повітря» середньої дальності; SCALP-EG (Système de Croisière conventionnel Autonome a Longue portee Precis – Emploi General purpose, «багатоцільова високоточна крилата ракета великої дальності з автономним наведенням», відома більшості за номенклатурною назвою «Storm Shadow»);

GLSDB (Ground-Launched Small Diameter Bomb) – малогабаритні високоточні боєприпаси тощо.

Шляхом запозичення виникли терміни-аббревіатури на позначення деяких видів авіаційного озброєння: JDAM (Joint Direction Attack Munitions) – керовані авіаційні бомби, AASM (Armement air-sol modulaire) – авіаційні бомби з керованим високоточним комплектом тощо.

Грунтуючись на наведеному вище розумінні терміна, ми можемо відмежувати власне термінологічну військову лексику від тих лексичних одиниць, які також забезпечують мовне оформлення військово-професійної діяльності. Так, на відміну від термінів номенклатурні назви (або номени) існують для найменування конкретних предметів військової галузі та «є стисненою проекцією дефініції термінологічної одиниці й основних технічних характеристик об'єкта науки, що переважно передається власне терміном чи аббревіатурою, з додаванням символічної чи цифрової частини або ж онімів» [7] (реактивна система залпового вогню M142 HIMARS, літак F-16, протитанковий ракетний комплекс Javelin тощо). Ми розглядаємо номени, слідом за вітчизняною дослідницею Н. Нікуліною, як важливу складову термінологічної системи, наголошуючи на тісному зв'язку їх з термінами через здатність ідентифікувати окремі об'єкти, що мають модифікаційні відмінності. Таким чином, термін виникає на ґрунті абстрагування від незначущих ознак подібних предметів чи явищ, а номен – на ґрунті індивідуалізації та ідентифікації об'єкта серед йому подібних.

Утилітарні вимоги до номена було докладно та вичерпно сформульовано українською мовознавицею Н. Нікуліною, яка зазначила, зокрема, що номенклатурна одиниця має характеризуватися стислістю (тобто утворюватися за рахунок «аббревіатурного використання та чималої кількості індексів, позначень і символів, що мають окрему систему пояснень і розшифрувань серед галузевих фахівців» [7]), а також відсутністю емоційного забарвлення. Проте, на нашу думку, особливістю утворення номенів, що використовуються в українській військовій лексиці періоду збройного протистояння російсько-української війни, є якраз мінімізація аббревіатурно-індексальних позначень, а натомість залучення до формування номенклатурної одиниці оніма, «що може вказувати на додаткове конотативне значення, тобто мати певний емоційний відтінок» [7]. Ми вважаємо, що це пов'язано з бажанням українських виробників зброї та техніки вербалізувати у власних назвах,

які входять до складу номенів, своє емоційне ставлення до війни з агресором.

Отже, номені як складники сучасної УВЛ утворюються кількома способами.

1. «Пряме включення» (за І. О. Лисичкіною) [5]. Зразки озброєння та військової техніки, переданої Україні її партнерами, мають власні номенклатурні назви англійською мовою. Прикладів – велика кількість, деякі було наведено нами вище. Тут варто зазначити, що такі номені функціонують або в оригінальному вигляді (латиницею), або відтворюються засобами українського письма: МІМ-104 Patriot – Петріот, Bayraktar TB2 – Байрактар, Leopard 2 – Леопард та ін. При цьому в певних випадках спостерігається тенденція метонімізації номенклатурної назви, тобто перенесення її на цілий клас подібних предметів: «байрактари» – безпілотні літальні апарати, «леопарди» – танки, «джавеліни» – переносні зенітно-ракетні комплекси тощо. Звичайно, заступити собою термінологічну одиницю такі номені можуть лише в неофіційних контекстах, наприклад, в медійному дискурсі сучасної війни в Україні через свою надзвичайну ефективність на полі бою та здатність суттєво змінити характер та хід воєнних дій на користь українського війська. Ми не ставимо за мету аналізувати номенклатуру військової зброї та техніки наших закордонних партнерів, а зосередимо увагу на номенах, якими кодують свою військову продукцію українські виробники.

2. Використання назв, пов'язаних з українською фольклорною традицією або з традиційними українськими найменуваннями зброї: дрони «Сокіл», «Лелека», «Горлиця», «Ластівка», «Домаха» (старовинна козацька шабля, виготовлена з дамаської сталі), бронемашини «Козак» тощо.

3. Використання міфонімів: дрони «Валькірія», «Фурія», «Магура», «Ельф»; ракетний комплекс «Нептун» тощо.

4. Використання антропонімів: САУ «Богдана», гвинтівка «Мономах», всюдихід «Богун», дрон-розвідник «Довбуш» тощо.

5. Назви тварин і птахів: дрони «Кажан», «Сич», «Бобер», «Каракурт», «Ящір» тощо.

6. Транслінгвальна мовотворчість (тобто новотвори, які утворені за допомогою іншомовних компонентів): номенклатурна назва «БПЛА-камікадзе eBosh» містить запис латиницею відомого нецензурного імперативу (аналог «знищуй!»), причому назва відомого бренду (BOSH) покликана приховати іронію, закладену в цьому номені; номенклатурна назва «безпілотний комплекс QBOND888»

містить кілька компонентів: перша літера відсилає до найменування розробника, а саме QUADRO. ua – українського інтегратора безпілотних рішень та інноваційних технологій, BOND – це алюзія на прізвище відомого персонажа – шпигуна Джеймса Бонда, 888 – натяк на номенклатурну назву найбільшого пасажирського літака Боїнг-777 (на нашу думку, це символізує надпотужність цього БПЛА в українському дронаріумі).

7. Використання буквенно-цифрових позначень, скорочення від характеристики або назви виробника: дрон *PD-2* (People's Drone – «народний дрон»); ударний безпілотник *Ace One* (розробник – компанія ACE, Air Combat Evolution); ударний БПЛА-вертоліт *RZ-500* (розробник – приватне оборонне товариство «Рамзай»); авіаційний комплекс ACS-3 (від компанії Skyeton) тощо.

Професіоналізми, або професійний жаргон (професійний сленг) використовуються в мовленні військових для надання більшої емоційної виразності. Ознаки професіоналізмів та критерії відмежування їх від термінів докладно вивчені в сучасному мовознавстві. Українська філологиня О. Павлова, ґрунтуючись на попередньому науковому досвіді, сформулювала основні характерні ознаки професіоналізмів, серед яких: належність до ненормативної спеціальної лексики; відсутність кодифікації в словниках; уживання в усному розмовному мовленні; прагнення до експресії; менша (порівняно з термінами) вираженість системних зв'язків та спеціалізація словотвірних засобів та ін. [9]. Проте професіоналізми, незважаючи на те, що віднесені до периферії відповідної термінологічної системи, є невід'ємною складовою військової лексики. Окрім того, військовий сленг легко долає комунікативні бар'єри та активно використовується не лише військовослужбовцями, але й більшістю носіїв мови саме через свою експресивність та образність. У медійному дискурсі російсько-української війни переважно застосовується саме професійний сленг українських військових. Зрозуміло, що певні військові неологізми є незрозумілими для пересічних мовців, оскільки механізм їхнього утворення ґрунтується на специфіці військової галузі: наприклад, новотвори, пов'язані з номенклатурою зброї – *дашка* (станковий кулемет Дегтярьова-Шпагіна (ДШК), *ксюша/ксюха* (протитанкова гармата або автомат АКСУ), *іриска* (IRIS-T – ракета класу «повітря-повітря» малої дальності) тощо. Але в цілому сфера їхнього використання може розширюватися через глобальну інформаційну взаємодію. Ті ж новотвори військового сленгу, які пов'язані з широко

відомими реаліями, активно використовуються як в розмовному мовленні українців, так і в ЗМІ, наприклад, *чорнобаїти* – безглуздо гинути, раз за разом повторюючи свою помилку (алюзія з боями під Чорнобаївкою, де війська ЗСУ 18 разів завдали нищівної відсічі окупантам) тощо [3; 4].

Ми зробили спробу охарактеризувати механізми утворення неологізмів сучасного українського військового сленгу. При цьому послугувались поглядом на процес появи неологізмів у мові вітчизняних мовознавців Н. В. Павлик та Г. Л. Вусик: «1) семантична деривація – виникнення нового значення у вже відомого слова; 2) словотвірна деривація – утворення нових слів за наявними в мові словотвірними моделями та морфемами; 3) запозичення з інших мов» [8, с. 55]. Такий підхід, щоправда, не враховує ще одного важливого чинника утворення сленгових неологізмів, а саме фразеологічного типу лексичної деривації. Це так звані фразеологічні неологізми, які, на думку української дослідниці Л. М. Пашинської, являють собою фразеологічні неологізми – «не зареєстровані сучасними тлумачними словниками стійкі експресивні звороти, які створено заново або трансформовано з відомих фразеологізмів, а також фразеологічні одиниці, актуалізовані в нових соціальних умовах та стали сполучення, запозичені з інших мов» [10, с. 8]. Отже, ґрунтуючись на вищеописаній класифікації, ми можемо запропонувати такі способи утворення сленгізмів-неологізмів у сучасній українській військовій лексиці.

Дієслова з префіксом *за*, *від* або без префіксів зі значенням «знищити/нищити ворога», що походять а) від найменувань ефективної зброї: *джавелінити* (від «Джавелін» – британський переносний ЗРК), *байрактарити* (від «Байрактар» – турецький ударний БПЛА), *енлоїти* (від NLAW – шведська переносна протитанкова керувана ракета), *стингерити* (від «Стингер» – американський ПЗРК), *хаймарсити* (від Хаймарс – високomobilна РСЗВ) [3; 4]; б) від сленгових слів на позначення вбитих/пораних: *задвохсотити* (від 200/двохсотий – убитий); *затрьохсотити* (від 300/трьохсотий – пораниений); в) з власними символічними назвами: *відкобзонити* (від Кобзон – померлий російський співак, що активно підтримував збройну агресію Росії); *відчорнобаїти/вчорнобаїти* (від Чорнобаївка – місце неодноразової ганебної поразки військ противника). «За аналогією до відчорнобаїти згодом з'явилися оказіоналізми відирпенити, нагостомелити, відіздюмити, забучити зі значенням «дати відсіч ворогові». Їх утворено від

назв звільнених від окупації населених пунктів Ірпінь, Гостомель, Ізюм, Буча» [12, с. 162].

Числівники; іменники, що називають математичний знак; власне цифрові чи графічні позначення: *нуль* (передня лінія розмежування); *плюс/+* (згода, підтвердження, усе добре); *плюс-плюс/++* (пречудово); *4.5.0* (усе спокійно) тощо.

Іменники на позначення приналежності до певного роду діяльності, утворені а) шляхом додавання до абрєвіатури просторічного, не властивого українській мові суфікса -шник-: *ТЦКашиник* (військовослужбовець ТЦК – територіального центру комплектування); *ТРОшник* (боєць Сил територіальної оборони), *ОТГшник* (боєць окремої тактичної групи) тощо; б) шляхом метафоризації (перенесення властивостей з порівнюваних об'єктів): *бобри* (військовослужбовці інженерних військ, підстава для перенесення назви – будівництво споруд як провідна ознака діяльності); *сумраки* (розвідники, які переважно діють у напівтемряві); *сумрак*, *суморок* – діалектна назва сутінок); *єноти* (військовослужбовці ДШВ, підстава для перенесення назви – кмітливність, хитрість, витривалість, нічний спосіб життя) тощо.

Скорочення певних слів і словосполучень: *касети* – касетні боєприпаси; *штурми* – бійці штурмових загонів, штурмовики; *теплик* – тепловізор; *нічник* – прилад нічного бачення; *граник* – гранатомет; *мультик* – камуфляж Multicam; *термуха* – термобілизна; *фосфор* – фосфорні боєприпаси тощо.

Іменники, що виникли шляхом вторинної номінації, а саме метафоричного перенесення назв на підставі зовнішньої схожості за формою, розміром, кольором, властивостями, функціями тощо: дрон – *муха*, *балалайка*, *мопед*, *газонокосарка* (подібність – характерний звук, який видає безпілотник під час польоту); підвісний освітлювальний боєприпас – *люстра* (подібність – кілька джерел світла, що створюють певний яскравий купол над землею); будь-який літальний апарат – *пташка* (подібність – здатність до польоту); снаряд для міномета – *кабанчик* (подібність – товщина); легка буксирована гаубиця М777 – *три топори* (через візуальну подібність цифри 7 до топора) та багато інших прикладів. Слід зазначити, що подібний тип семантичної номінації є доволі поширеним явищем у будь-якому соціолекті, оскільки він характеризується привабливим для мовців емоційно-експресивним забарвленням, яскравою мовотворчістю представників певної соціальної групи, специфікою національного світогляду та полегшує комунікацію, особливо

якщо йдеться про перебування військовослужбовців у зоні бойових дій.

«Неофразеологізми» [13, с. 142]: *побачити Чорнобайку та померти; відправити услід за російським кораблем* (мається на увазі флагман російського флоту крейсер «Москва», який затонув 14 квітня 2022 року внаслідок удару ракетного комплексу «Нептун» ВМС України), *відправити на концерт кобзона* – знищити; *аналоговнет* (іронічне від рос. «аналогов нет») – зброя російського військово-промислового комплексу, яка позиціонувалася як найпотужніша у світі, але насправді виявила свою неспроможність; *негативне зростання, від'ємне виринання, наступальне згортання, відступальне перегрупування, жест доброї волі* – знищення техніки ворога або втеча ворога з позицій, які подаються в російських ЗМІ за допомогою евфемізмів; *Білгородська народна республіка* – глузлива назва російської області, натяк на те, що «народні республіки», на зразок тих, що путін створював для дестабілізації ситуації в Україні, можуть виникнути тепер і в Росії; *Не я б'ю, «Верба» б'є!* – привітання з Вербною неділею артилеристів ЗСУ, що працюють з РСЗВ «Верба»; *бандерівське смузлі/узвар по-бандерівськи* – запалювальна граната

«коктейль Молотова» (цікава мовна гра в перекладі ключової персони та назви суміші крізь призму національного українського світогляду); *дрono-транспортна пригода* – ураження ворожого транспорту дроном та ін.

Отже, спостерігаємо становлення нового етапу розвитку УВЛ, детермінованого збройним протистоянням російсько-української війни. Триває активне поповнення неологізмами термінологічної лексики військової субмови, а саме здебільшого запозичення термінологічних назв на позначення нових зразків озброєння та військової техніки, а також використання нових способів творення номенів (переважно з використанням онімних компонентів) для найменування конкретних предметів військової галузі. Також мовні інновації російсько-українського збройного протистояння мають прояв у поповненні нетермінологічної військової лексики сленгізмами-неологізмами, які активно використовуються в медійному дискурсі війни, а також і в розмовному мовленні українців. Класифікація способів поповнення УВЛ на сучасному етапі, запропонована в цій розвідці, потребує подальшого вдосконалення та розширення з метою узагальнення та систематизації набутого лексичного матеріалу.

Список літератури:

1. Struk I. V., Semyhinivska T. H., Sitko A. V. Formation and translation of military terminology. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2022. Том 33 (72). С. 29–33.
2. Боженець С. В. Становлення та сучасний стан дослідження військової терміносистеми української мови. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). № 3. С. 8–12.
3. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 2 (32). С. 9–13.
4. Козинець І. Відображення війни у мові крізь призму неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 61. С. 135–140.
5. Лисичкіна І. О., Лисичкіна О. О. Сучасна військова лексика в аспекті англо-українського перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 57. С. 190–193.
6. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія ; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
7. Нікуліна Н. Утилітарні вимоги до номена (на матеріалі транспортної термінологічної мегасистеми). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2012. № 733. С. 139–144. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk733/TK_wisnyk733_3_nikulina.htm
8. Павлик Н. В., Вусик Г. Л. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Том 1. С. 52–57.
9. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології*. 2008. № 620. С. 49–54.
10. Пашинська Л. М. Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Пашинська Людмила Михайлівна ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. К., 2011. 20 с.
11. Стацюк Р. В. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство)*. 2016. № 5(2). С. 112–116.

12. Хар М. Є. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24. Т. 1. С. 160–166.
13. Цигвінцева Ю. О. Неофразеологізми в контексті російсько-української війни. *Культура слова*. 2022. № 96. С. 141–151.
14. Шульман О. Чи доцільно порівнювати вплив артсистем і FPV-дронів. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/01/16/chy-doczilno-porivnyuvaty-vplyv-artsystem-i-fpv-droniv/>

Chernyshova T. O. THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MILITARY VOCABULARY IN THE PERIOD OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article is devoted to the definition and characterization of the main ways of replenishing the Ukrainian military vocabulary (UMV) during the period of armed confrontation of the Russian-Ukrainian war. It is noted that the main extra-linguistic factor determining the beginning of a new stage of development of UMV is the full-scale Russian invasion of Ukraine. The author considers the UMV as a complex of terminological units and nomenclature names (i.e., military terminological vocabulary), as well as professional slang of the military (i.e., military non-terminological vocabulary). The article substantiates the productivity of the hyperonym “Army Armament and Technical Equipment” about the emergence of new terms in the military terminology of the studied period. It is determined that the main terminological achievements of the modern period of development of the UMV belong to such a thematic subgroup as “Missile Systems, Air Defense Systems”. It is proved that the main way of creating new military terms is borrowing, mainly the complete borrowing of foreign language abbreviations. The main ways of forming nomenclature names as components of the modern UMV are identified and characterized, namely “direct inclusion”, the use of names associated with the Ukrainian folklore tradition, mythonyms, anthroponyms, translanguing creativity. It is noted that a feature of the formation of military nomens is the use of nouns as an expression of an emotional attitude to the war with the aggressor. The main ways of creating neologisms in military professional slang, determined by word-formation, semantic and phraseological derivation, namely: the use of verbs with the meaning “to destroy the enemy”, numerals, as well as digital and graphic symbols, abbreviations of words and phrases, “neophraseologisms”, secondary nomination, are identified and characterized. It is argued that in the media discourse of the Russian-Ukrainian war, it is the professional slang of Ukrainian military that is mainly used.

Key words: *Ukrainian military vocabulary, terms, borrowings, nomenclature names, hyper-hyponymic paradigm, professionalisms, military slang, onyms, “neophraseologisms”, Russian-Ukrainian war.*

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.112

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/07>

Буртан А. В.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Карпенко З. О.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

У сучасній лінгвістиці політичний дискурс вивчається як особлива форма дискурсу із самобутніми характеристиками та функціями. Політичний дискурс часто використовується для того, щоб переконати громадськість прийняти певні погляди, ідеї та практики політичної влади. Він може включати різні типи тексту, такі як промови, заяви, дебати, інтерв'ю тощо. Соціально-політична лексика – це частина мови, яка використовується для опису існуючих соціальних і політичних реалій, термінів і понять, що використовуються в політичному дискурсі. Ці терміни можуть мати конкретні значення, які відрізняються від їх використання у розмовній мові.

Проблема з перекладом політичного дискурсу полягає в тому, що політичні терміни, концепції та фрази мають специфічні значення, які можуть залежати від культурних, історичних, соціальних та інших факторів, і їх важко перекласти іншою мовою без втрати значення. Політичний дискурс може містити ідіоми, фрази та культурні асоціації, які можуть заплутати читачів з інших країн і культур. Це може ускладнити розуміння тексту та його правильний переклад.

Політичний дискурс може містити емоційні компоненти, які важко передати в перекладі. Переклад політичного дискурсу має важливе значення в дипломатії, міжнародних відносинах, обміні політичної та культурної інформації. Допомагає налагодити взаєморозуміння та співпрацю між різними країнами та культурами, а також сприяти спільному розумінню політичних поглядів та шляхів вирішення глобальних проблем.

У даній статті проаналізовано дефініції науковців на терміни «дискурс», «суспільно-політична лексика» та «політичний дискурс». Визначено особливості мовних одиниць, які часто вживаються у промовах та текстах на політичну тематику. Продемонстровано вживання політичних лексем на прикладі публічних виступів, звернень та висловлювань у ЗМІ та соціальній мережі X.

Ключові слова: соціально-політична лексика, дискурс, політична мова, політичний дискурс.

Постановка проблеми. Теоретичні та практичні проблеми дискурсу привертають до себе увагу науковців різних галузей, оскільки термін «дискурс» вживається у багатьох сферах: у лінгвістиці, соціології, філософії, семіотиці, психолінгвістиці, теорії комунікації тощо. Проте, незважаючи на це, загальноприйнятого визначення цього поняття не існує ще й досі.

Німецький філософ Ю. Габермас визначив дискурс як «форму комунікації, що визначається

аргументацією; форму, у якій домагання значущості, що стали проблематичними, стають темою обговорення» [12, с. 47].

Політичному дискурсу як одному із його різновидів, науковці приділяють дедалі більше уваги. Основними проблемами цього різновиду дискурсу у сучасній лінгвістиці є наступні:

1. Проблема перекладу політичного дискурсу. Політичний дискурс часто включає технічну лексику та терміни, які важко перекласти на інші

мови. Це може призвести до неточностей і непорозумінь, які в подальшому можуть вплинути на міжнародні відносини та загальну політичну ситуацію у світі.

2. Політизація мови. У деяких країнах мова часто виступає інструментом політичної боротьби. Це може призвести до політизації лексики та граматики, що, у свою чергу, впливає на розвиток мови та призводить до виникнення соціально-політичних конфліктів.

3. Маніпулятивність політичного дискурсу. У сучасному світі політичний дискурс може містити багато маніпулятивних прийомів, покликаних переконати аудиторію в певній точці зору; при цьому правдивість фактів грає другорядну роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням політичного дискурсу та суспільно-політичною лексикою цікавилися багато закордонних та українських вчених, таких як Олена Карабута, Тетяна Савенко, Олександр Гайдулін, Тен ван Дейк, Анатолій Баранов, Юрій Караулов, та Ірина Холявко. Роботи цих та інших науковців можна використовувати як базу для подальшого дослідження функціонування суспільно-політичної лексики у сучасній лінгвістиці. Станом на сьогодні, дослідження суспільно-політичної лексики та її використання у політичних промовах допомагає глибше зрозуміти механізми політичної комунікації, забезпечити прозорість політичних процесів та сприяти формуванню навичок критичного мислення у суспільстві.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати особливості дослідження політичного дискурсу та функціонування політичної лексики та політичної мови в сучасному мовознавстві.

Предметом наукової публікації є політичний дискурс, його особливості та характеристики. Об'єкт дослідження – функціонування суспільно-політичної лексики в рамках політичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі соціально-політична лексика відображає глибокі соціальні та політичні зміни, які відбуваються у суспільствах. Така лексика постійно оновлюється та розширюється новими поняттями та термінами, які відображають актуальні події і процеси. Зокрема, нові вирази та слова часто з'являються внаслідок таких подій як політичні рухи, культурні зміни чи соціальні ініціативи. Саме тому суспільно-політична лексика завжди привертала увагу мовознавців, зокрема, німецької та англійської мов. Наразі існує багато визначень терміну «суспільно-політична лексика». Так, І. В. Холявко

вважає цю лексику «неоднорідною за складом макроструктурою одиниць різного походження, спрямованих ідеологічно та спеціалізованих лексично, семантично і фразеологічно для вираження понять із галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму» [16]. Дослідниця слушно вважає доцільним при віднесенні слова до суспільно-політичної лексики враховувати такі критерії:

1) наявність спеціальних ремарок у тлумачних словниках;

2) наявність пояснень або дефініцій слів у довідковій літературі – галузевих енциклопедіях, термінологічних словниках, загальнополітичних довідниках;

3) частотність використання, функціональне навантаження лексеми (при відповідній поняттєвій співвіднесеності);

4) врахування контекстуальних значень мовних одиниць, які не входять до термінологічних словників і довідників, а також характеру їхніх суспільно-політичних ілюстрацій [16, с. 229].

Авторка Я. С. Снісаренко посилається на визначення суспільно-політичної лексики, яке запропонував Т. Д. Савенко:

«Суспільно-політична лексика – це велика лексико-семантична єдність, неоднорідна за складом, яка являє собою макроструктуру, що складається з власне суспільно-політичної лексики та потенційно суспільно-політичної лексики, характерними ознаками яких є їх відносна автономність і наявність термінів та нетермінів, однослівних та неоднослівних номінативних одиниць» [15, с. 33].

Услід за Карабутою О. П. під суспільно-політичною термінологією розуміємо відкриту систему номінативних різних за походженням одиниць, які спеціалізовані лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальноживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новостворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя [13, с. 54–57].

Суспільно-політична лексика має особливі характеристики, що дозволяють відрізнити її від, скажімо, технічної чи наукової. Враховуючи, що суспільно-політична лексика вживається широким загалом, вона часто стає частиною загальноживаного вокабуляру у різних сферах повсякденного життя, і навпаки – у мові політики широко використовуються стилістично забарвлені мовні одиниці. Такій лексиці не притаманна замкненість чи стильова закріпленість, яку ми бачимо в інших

видах. Крім цього, існують різні стилі політичної мови, оскільки політичні тексти можуть належати до різних жанрів.

Політичний дискурс має велике значення для формування громадської думки та розвитку усього суспільства, оскільки політика охоплює всі аспекти життя людей, такі як економіка, соціальні сфери, культура, міжнародні відносини тощо. Тому питання дослідження та аналізу політичного дискурсу завжди залишається актуальним, оскільки він є одним із найважливіших засобів формування мислення та поведінки людей у суспільстві та позначається на розвитку суспільства в цілому.

Політичний дискурс використовується для вирішення поточних проблем в політичній сфері. У політичному дискурсі обговорюються питання, пов'язані з суспільством, такі як економічний розвиток, безпека, охорона здоров'я, права людини тощо.

Для того, щоб краще зрозуміти роль політичної лексики у дискурсі, на нашу думку, потрібно розглянути, що взагалі означає «дискурс» у лінгвістиці.

Професор Т. А. ван Дейк визначає дискурс в широкому сенсі як комплексну комунікативну подію. Дискурс – це комунікативна подія, що відбувається між людиною, що говорить і слухає, в процесі комунікативної дії в певному часовому і просторовому контексті. Ця комунікативна дія може бути усною чи письмовою, мати вербальні і невербальні складові [10, 1998].

Автор М. В. Янкович у своїй науковій роботі «Поняття дискурсу в гуманітарних науках та визначення терміну «дискурс» у лінгвістиці» посилається на визначення дискурсу, яке запропонував відомий науковець Д. Маджено [17, с. 123–126]:

1. Еквівалент поняття «мовлення», будь-яке конкретне висловлення;
2. Одиниця, що за розміром є більшою, ніж фраза, висловлювання в глобальному сенсі;
3. Вплив висловлення на його одержувача, внесення висловлення, в мовленнєву ситуацію, що включає суб'єкта та адресата;
4. Бесіда, як основний тип мовлення;
5. Мовлення, що привласнюється мовцем, на протиположності оповіданню, яке таку позицію не враховує;
6. Вживання мовних одиниць, їх мовленнєва актуалізація;
7. Висловлювання тексту із позиції дискурсивного механізму.

Інтерес до вивчення політичного дискурсу проявляють не тільки філологи, але й політологи, журналісти, соціологи, філософи та інші.

Поточна лінгвістична парадигма зазнає постійних змін під впливом багатьох факторів, зокрема: на термінологію політичного дискурсу протягом останніх десятиліть впливає процес глобалізації; політична термінологія поповнюється новими термінами, більшість з яких є англіцизмами. Оскільки політичний дискурс використовує термінологію соціальних процесів, у цій сфері з'являються багато англіцизмів. Зокрема звичними стали такі поняття, як *bullying*, *harassment*, *shaming*, які широко використовуються політиками у промовах на соціальну та соціально-побутову тематику, а також в контексті звинувачення один одного.

Дослідженням політичного дискурсу займається багато вчених, тому для позначення цього типу дискурсу використовують різні терміни.

Багато дослідників використовують такі поняття, як політичний дискурс або політична мова. Ці терміни часто вживають як синоніми, проте на думку І. В. Лосевої, їх потрібно розрізняти. У своїй дисертації «Особливості визначення політичної мови», вона зазначає, що політичний дискурс – це сукупність мовних актів, які використовуються в політичних дискусіях. А під визначенням політичної мови розуміється політична знакова система, призначена саме для політичної комунікації» [14, с. 261].

Політичний дискурс включає різні види висловлювань, які стосуються політичних питань. Розглянемо приклади використання політичного дискурсу в німецькій та англійській мовах:

1. Публічні виступи кандидатів на виборах. Ознайомимося з виступом Бориса Рейна, прем'єр міністра землі Гессена: *«Ich trete mein Amt an in einer Zeit voller Umbrüche und Krisen: Corona-Pandemie und Ukraine-Krieg bestimmen unser Leben, der geopolitische Systemwettbewerb ist zurück. Ich bin ich sehr zuversichtlich, dass wir diese Herausforderungen meistern werden»* [8].

Наступним прикладом може слугувати передвиборчий виступ колишнього Президента Сполучених Штатів Америки Барака Обами від 10.02.2007: *«... And I accepted the job, sight unseen, motivated then by a single, simple, powerful idea – that I might play a small part in building a better America»* [3].

1. Звернення вищих посадових осіб до своїх народів. Німецький канцлер Олаф Шольц на щорічному прийомі GIZ 26 вересня 2023 року в Берліні: *«Ich finde, dieser Satz gehört nicht nur in die Generalversammlung der Vereinten Nationen. Er passt mindestens so gut hierher: zur deutschen Entwicklungszusammenarbeit»*

und zu ihren Verantwortlichen, und zwar, weil Entwicklungszusammenarbeit Friedenspolitik ist – davon bin ich fest überzeugt –, und zum anderen, weil wir in dieser Welt aufeinander angewiesen sind, weil wir voneinander abhängen – so, wie es Willy Brandt schon vor 50 Jahren auf den Punkt gebracht hat» [7].

Звернення Короля Великої Британії від 08.09.2022: *«We mourn profoundly the passing of a cherished Sovereign and a much-loved Mother. I know her loss will be deeply felt throughout the country, the Realms and the Commonwealth, and by countless people around the world. During this period of mourning and change, my family and I will be comforted and sustained by our knowledge of the respect and deep affection in which The Queen was so widely held» [9].*

1. Заяви ЗМІ. Канцлер Олаф Шольц у своєму інтерв'ю з *Welt am Sonntag* від 16.09.2023: *«Bundeskanzler Olaf Scholz hat mit der Welt am Sonntag über den Bürokratieabbau, seine klare Absage an Schuldenmachen ohne Ende sowie den Wohnungsbau gesprochen. „Je schneller sich der Ausbau von Windkraft, Solarenergie, Stromnetze und Wasserstoff-Wirtschaft vollzieht, umso schneller werden die Zweifel verstummen», blickt der Kanzler voraus» [5].*

Прем'єр-міністр Великої Британії Ріші Сунак для *The Guardian* від 01.10.2023: *«My own view is, wherever possible, we should cut taxes on work. In other words, we should incentivise people to work harder, we should make sure they are better rewarded for the enterprise, the effort, the endeavour that they put in» [11].*

1. Мітинги та протести. На онлайн платформі «*Spiegel*» від 23.09.2023 опублікована стаття «*100.000 protestieren gegen Netanyahu*» є коментарі протестуючих: *«Auch in anderen Städten gingen Menschen wieder auf die Straße. Die Proteste dauern bereits seit 38 Wochen an. Auf einem riesigen Banner mit rotem Hintergrund, das Demonstranten in Tel Aviv trugen, stand neben dem Bild des Ministerpräsidenten Benjamin Netanyahu: «Diktator auf der Flucht»» [2].*

Щоденне видання *Slate* 19 вересня 2023 року опублікувало статтю «*What did the protests in Iran do?*», у якій зустрічаємо наступне висловлення: *«The protests spread across distant provinces in Iran and are viewed as the most significant challenge to the country's theocracy since the 1979 Islamic Revolution, resulting in a crackdown by security forces with hundreds of deaths and thousands of detentions» [4].*

1. Соціальні мережі політиків. Прикладом може слугувати соціальна мережа X, де можна

побачити «дописи» (короткі висловлювання) сучасних політиків. Канцлер Німеччини Олаф Шольц зі своїм висловлюванням від 01.05.2023: *«Ich respektiere jeden Pazifismus und jede Haltung. Aber es muss den Bürgerinnen und Bürgern der #Ukraine zynisch vorkommen, wenn ihnen gesagt wird, man solle sich gegen die Putinsche Aggression ohne Waffen verteidigen. Das ist aus der Zeit gefallen» [1].*

Джордж Байден у своєму пості від 21.01.2021: *«I applaud the Senate for putting partisanship aside to prioritize our national security. Americans can rest easy tonight knowing Avril Haines has been confirmed as the Director of National Intelligence» [6].*

Наведені вище приклади політичного дискурсу демонструють використання різних типів висловлювань у політичному контексті. Публічні виступи, звернення до громадян, заяви в засобах масової інформації, мітинги та протести, а також діяльність у соціальних мережах – це одні з жанрів політичного дискурсу, які можуть відрізнятися залежно від мови та культурного контексту.

Звернення Олафа Шольца та Короля Великої Британії демонструють, як лідери закликають до єдності в кризові часи. Наприклад, виступи Барака Обами та Бориса Рейна використовують мовні акти для створення образу у свідомості виборців. Розглянемо також інтерв'ю Олафа Шольца та Ріші Сунака, які відображають їхні погляди на економічні питання, а також твіти Джо Байдена та Олафа Шольца, які демонструють, як політики використовують соціальні мережі для комунікації зі своїми виборцями та інтернаціональною громадою.

Висновки. Політичний дискурс привертає до себе увагу науковців різних галузей, оскільки він є важливою частиною розвитку суспільства та формування громадської думки.

Терміни «політичний дискурс» та «політична мова» часто вживають у синонімічному значенні, проте деякі науковці притримуються думки, що ці поняття все ж мають відмінності у своїх визначеннях (політичний дискурс – сукупність мовних актів, які використовуються в політичних дискусіях; політична мова – знакова система, призначена для політичної комунікації).

Суспільно-політична термінологія – це система лексичних одиниць, що спрямовані для вираження понять соціальної, політичної, суспільної, економічної галузей. Часто лексеми політичної тематики стають частиною загально-вживаної лексики.

Дана стаття сприяє подальшому дослідженню політичного дискурсу, виявленню патернів у використанні суспільно-політичної лексики, а також аналізу впливу політичного дискурсу на формування політичних процесів та рішень.

Список літератури:

1. Bundeskanzler Olaf Scholz. *X.com*. URL: <https://twitter.com/Bundeskanzler/status/1520730843702046720>. Дата звернення: 28.01.2024
2. Der Spiegel. Israel: 100.000 Menschen protestieren gehen Benjamin Netanyahus Regierung. *DER SPIEGEL | Online-Nachrichten*. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/israel-100-000-menschen-protestieren-gehen-benjamin-netanyahus-regierung-a-19640c89-9093-4da0-a766-9d344bc0986b>. Дата звернення: 29.01.2024
3. Guardian staff reporter. Barack Obama's campaign speech. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2007/feb/10/barackobama>. Дата звернення: 26.01.2024
4. Ismail A. It May Seem Like the Iran Protests Changed Nothing. People There See It Differently. *Slate Magazine*. URL: <https://slate.com/news-and-politics/2023/09/iran-news-protests-anniversary->. Дата звернення: 30.01.2024
5. Kanzler Scholz im Interview mit der WamS | Bundesregierung. *Die Bundesregierung informiert | Startseite*. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/interview-bundeskanzler-wams-2223876>.
6. President Biden. *X.com*. URL: <https://twitter.com/POTUS/status/1352079719945162752>. Дата звернення: 30.01.2024
7. Rede von Bundeskanzler Olaf Scholz. *Die Bundesregierung informiert | Startseite*. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-von-bundeskanzler-olaf-scholz-2226070>. Дата звернення: 28.01.2024
8. Sicherheit in unsicheren Zeiten – Die Hessen-Agenda für ein modernes Morgen. *hessen.de*. URL: <https://hessen.de/regierung/ministerpraesident/sicherheit-in-unsicheren-zeiten-die-hessen-agenda-fuer-ein-modernes-morgen>. Дата звернення: 26.01.2024
9. Statement from The King following the death of The Queen. *Royal.uk*. URL: <https://www.royal.uk/statement-king-following-death-queen.15>. Дата звернення: 28.01.2024
10. Teun van Dijk. *Ideology: A Multidisciplinary Approach* Text. London: Sage, 1998. 384 с.
11. Walker P. Rishi Sunak shrugs off concerns that U-turns might make UK a 'laughing stock'. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2023/oct/01/rishi-sunak-shrugs-off-concerns-that-u-turns-might-make-uk-a-laughing-stock>. Дата звернення: 27.01.2024
12. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
13. Карабута О. Сучасна суспільно-політична лексика: семантикоструктурний аспект. *Науковий вісник ХДУ*. Херсон, 2013. С. 54–57.
14. Лосєва І. В. Мовностилістичні особливості політичної полеміки кандидатів у Президенти США: дис. канд. філ. наук : 10.20.04-герман. Львів, 2016. 261 с.
15. Снісаренко Я. Суспільно-політична лексика: проблеми визначення та вивчення. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. № 81(4), 2009. С. 31035.
16. Холявко І.В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-их років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз): Дис.... канд. філол. наук. Кіровоград, 2004. 229 с.
17. Янкович М. В. Поняття дискурсу в гуманітарних науках та визначення терміна «дискурс» у лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. Вип. 15(1)*. С. 123–126 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_15%281%29_36.

Burtan A. V., Karpenko Z. O. PECULIARITIES OF POLITICAL DISCOURSE RESEARCH IN MODERN LINGUISTICS AND FUNCTIONING OF SOCIO-POLITICAL VOCABULARY

In modern linguistics, political discourse is studied as a specific form of discourse with particular characteristics and functions. Political discourse is often used to persuade the public to accept certain views, ideas, and practices of political authorities. It can include different types of text, such as speeches, statements, debates, interviews, etc. Socio-political vocabulary is a part of language used to describe existing social and political realities, terms, and concepts used in political discourse. These terms may have specific meanings that differ from their use in colloquial speech.

The problem with translating political discourse is that political terms, concepts, and phrases have specific meanings that may depend on cultural, historical, social, and other factors, and it is difficult to translate them into another language without losing their meaning. Political discourse may contain idioms, phrases,

and cultural associations that may confuse readers from other countries and cultures. This can make it difficult to understand the text and translate it correctly.

Political discourse may contain emotional components that are difficult to convey in translation. Translation of political discourse is important in diplomacy, international relations, and exchanges of political and cultural information. It helps to establish mutual understanding and cooperation between different countries and cultures, as well as to promote a common understanding of political views and ways to solve global problems.

In the article, the definitions of the terms «discourse», «socio-political vocabulary» and «political discourse» have been analysed. The features of linguistic units that are often used in speeches and texts on political topics have been identified. The use of political lexical items has been demonstrated on the example of public speeches, appeals, and statements in the media and the social network X.

Key words: *socio-political vocabulary, discourse, political language, political discourse.*

Гнедкова О. Г.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Хромова В. С.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

СПЕЦИФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячується огляду та аналізу особливих, специфічних характеристик юридичного перекладу. Розглянуто складнощі перекладу юридичної документації та проаналізовано шляхи для здійснення адекватного та еквівалентного перекладу юридичної документації. Активний розвиток ділового та торговельно-економічного співробітництва призводить до зростання чисельності транскордонних угод, учасники яких належать до різних юрисдикцій. Здійснюється безліч міжнародних проектів, окремі складові яких можуть регулюватися правом різних країн. З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України у 2022 році зростає кількість судових позовів до міжнародних правових інституцій. Розглядається суттєве зростання попиту на перекладацькі послуги саме до суду міжнародної інстанції. Все це призводить до того, що юридичний переклад набуває все більшої актуальності.

Відомо, що право являє собою предметну галузь, яка пов'язана із соціально-політичними та культурними особливостями країни. Юридичний переклад правової документації являє собою непросте завдання, вважається одним з найскладніших перекладів, так як для адекватної передачі юридичної інформації мова юридичного перекладу повинна бути особливо точною, ясною і достовірною. Особливостями перекладу юридичних термінів займаються дослідники теорії та практики перекладу.

Під час перекладу англійських правничих термінів вагому роль відіграє семантична природа таких термінів. Один англійський термін може мати декілька значень в українській мові, навіть виходити за межі правничої термінології. Для адекватного (якісного) перекладу юридичних текстів неабияке значення має наявність у перекладача відповідних знань у галузі права та досвіду перекладацької діяльності. Останній повинен розуміти фактори, які можуть спричинити труднощі перекладу таких текстів.

Ключові слова: переклад, юридичний переклад, термінологія, правова документація, юридичний дискурс.

Постановка проблеми. Розширення міжнародних зв'язків України потребує розробки лінгвістичних підстав ефективної міжмовної комунікації. Невпинно активний розвиток ділового та торговельно-економічного співробітництва призводить до зростання чисельності транскордонних угод, учасники яких належать до різних юрисдикцій. Здійснюється безліч міжнародних проектів, окремі складові яких можуть регулюватися правом різних країн. З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України у 2022 році масштабувалась кількість судових позовів до міжнародних правових інституцій. Все це призводить до того, що юридичний переклад набуває все більшої актуальності.

Відомо, що право являє собою предметну галузь, яка пов'язана із соціально-політичними та культурними особливостями країни. Юридичний переклад правової документації являє собою

непросте завдання, вважається одним з найскладніших перекладів, так як для адекватної передачі юридичної інформації мова юридичного перекладу повинна бути особливо точною, ясною і достовірною. Особливостями перекладу юридичних термінів займаються дослідники теорії та практики перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридичний переклад визначається як галузевий переклад особливості перекладу якого досліджували такі вчені-лінгвісти як В. Алімов, Р. Бергерон (Robert Bergeron), Л. Білозерська, Т. Бродникова, С. Власенко, О. Гнедкова, Т. Грабар, Ж.-Р. де Гроот (Gerard-Rene de Groot), К. Джумаєва, Е. Дерді, Є. Долинський, Л. Еріксен (Lars Eriksen), В. Карбан, М. Карпушина, М. Кац (Martin Cutts), Енн Ліз К'єр (Anne Lise Kjær), І. Корунець, Г. Ландквіст (Hans Landqvist), І. Липко, Ю. Лобода, Ф. Мюллер (Friedrich Muller), В. Отто (Walter Otto), Н. Пушик,

С. Романюк, В. Слепович, Т. Сніца, О. Сухина, Л. Черноватий, С. Шестакова, І. Шумило, Е. Щепотіна та ін. Однак сфера юридичного перекладу рішень ЄСПЛ залишається малодослідженою: залишаються не повною мірою розкриті організаційно-правові аспекти перекладу таких рішень в Україні. Зокрема, йдеться про невирішені проблемні процедурні питання, які існують в перекладацькій діяльності. Вищевказане обумовлює актуальність даної наукової розвідки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей та специфіки перекладу юридичної термінології.

Виклад основного матеріалу. Особливості перекладу правових документів в даний час все частіше привертають увагу дослідників. Сьогоднішня особлива актуальність питань порівняльного аналізу мов у правовій сфері, а також методології та техніки перекладу текстів правових документів обумовлена значними змінами, що відбулися в сфері політичних і економічних міжнародних відносин в останні десятиліття та з початком повномасштабної збройної агресії рф.

Переклад документації фізичних та юридичних осіб можна охарактеризувати, як «переклад текстів, що відносяться до галузі права і використовуються для обміну юридичною інформацією між людьми, що говорять на різних мовах» [1, с. 150]. Оскільки право є предметною галуззю, пов'язаною із соціально-політичними та культурними особливостями країни, юридичний переклад є непростим завданням. Для адекватної передачі юридичної інформації мова юридичного перекладу повинна бути особливо точною, ясною і достовірною, тому вона по праву вважається однією з найскладніших видів трансформації тексту серед перекладачів.

Відомо, що юридичний переклад розвивається як вид спеціального перекладу. Такого погляду дотримується, наприклад, В. І. Карабан, розглядаючи юридичний переклад як один з видів спеціального перекладу, що обслуговує правову сферу комунікації. Переважно сюди відносять роботу над перекладом офіційних документів в юридичній галузі [2, с. 242].

Визначаючи специфіку юридичного перекладу дослідники неодмінно звертаються до аналізу юридичної термінології. В юридичній енциклопедії (1998 р.) міститься наступне визначення: «юридичний термін (від лат. *terminus* – межа, кордон) – це слово або словосполучення, що виражає поняття із правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) в юридичній літературі

(законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). Юридичний термін співвідноситься із правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій та літерній формах» [3, с. 471].

Термін права може стосуватися усіх галузей права, певної галузі права або мати міжгалузевий характер (відомий у декількох галузях права). Також термін права може бути споріднений з іншими видами діяльності (економікою, політикою та ін.).

Ми поділяємо думку С. Шестакової, що термін права є нормою, еталоном для використання в усіх подальших законодавчих і підзаконних актах (йдеться про кодифіковані правничі терміни), діловій документації та сфері усної правової комунікації [4, с. 71].

Спорідненим поняттям «правничий термін» є поняття «правнича термінологія». Термінологію можна розглядати як сукупність спеціалізованих слів (термінів), що стосуються певного предмету [5].

Зауважимо, що «правнича термінологія» і «юридична термінологія» є тотожними поняттями.

Кодифікація правничих термінів зумовлює вимогу до точності та максимального зниження використання синонімічності або неприпустимості підміни понять в юридичному перекладі. Як слушно зазначила М. Любченко, «переклад юридичних текстів не повинен бути інтерпретацією, однак уникнути суб'єктивного підходу досить складно. Як свідчать спеціальні дослідження, складність перекладу юридичних текстів пояснюється тим, що кожне слово має не лише своє основне значення, а й деякі нюанси, які сформувалися в результаті його розвитку в певному контексті; слова та фрази юридичної мови можуть мати специфічне значення, яке формувалося століттями, або ж бути відкритими для тлумачення; у кожній мові наявна чимала кількість слів, які мають однакове походження (наприклад, від латинських слів), які можуть по-різному трактуватися правовим лексиконом різних мов; існують різні версії однієї мови, які можуть різнитися синтаксично, лексично та семантично; кожна мова має свої граматичні особливості: існують мови, яким не властиві граматичні часи, одні мови мають більше способів чи видів дієслів, інші – менше» [6, с. 79–80].

Специфічність юридичної документації є досить специфічною за своєю структурою та оформленням, а тому під час їх перекладу від пере-

кладача вимагається наявність не тільки знань та навичок, а й особливої уважності.

Зауважимо, що англійська та українська мови мають чіткі відмінності у синтаксичній, морфологічній та граматичній будові, що спричиняє широке застосування трансформацій. Наприклад, перестановка (пермутація): *prosecutorial judgment* – рішення обвинувальної влади; заміна (субституція): *Criminal Justice Act* – Закон «про кримінальне правосуддя»; додавання: *citizen's arrest* – затримання правопорушника цивільною особою; вилучення: *government-run* – державний [7, с. 59]. Можливе одночасне використання додавання і вилучення слів: *cease-and-desist (order)* – (наказ про) припинення протиправних дій [8, с. 560].

Перекладач може застосовувати лексико-семантичні (контекстуальні) заміни – конкретизацію та генералізацію, модуляцію (смысловий розвиток), а також граматичні заміни під час перекладу атрибутивних словосполучень.

Слід зазначити, що перекладач може вдаватися до декількох трансформацій – комплексів. У зв'язку з тим, що структура речень англійською та українською мовами різні, перекладач може вдатися до об'єднання, членування і перестановки речення [9, с. 59]. Такі перетворення покликані досягти мети перекладу та зробити його зрозумілим кінцевому реципієнту.

Проаналізувавши літературні джерела з тематики юридичного перекладу, нами було виокремлено комплекс способів перекладу правничих термінів:

- 1) використання наявного українського відповідника (еквіваленту);
- 2) описовий або описовий переклад;
- 3) калькування (з можливим наступним поясненням або описом);
- 4) транскодування (транскрибування, транслітерування, змішане транскодування, адаптивне транскодування);
- 5) запозичення та додавання;
- 6) переклад за допомогою родового відмінку;
- 7) переклад за допомогою використання різних прийменникових конструкцій;
- 8) вилучення слів у разі наявності надлишкового англомовного кліше або задля уникнення нагромадження повторів у певному контексті;
- 9) приблизний переклад;
- 10) переклад за допомогою аналога;
- 11) переклад шляхом створення неологізму [10, с. 277].

Під час перекладу правничих термінів перекладачу перш за все необхідно з'ясувати значення

терміна в контексті, а вже потім передавати його значення іншою мовою [9, с. 59].

Основне правило перекладу: термін потрібно перекладати терміном. Наприклад, *bribery* – хабарництво, *attempt* – замах на вчинення злочину. Ці терміни мають прямі відповідники в українській мові.

Основним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквіваленту. Еквівалент – постійна лексична відповідність, яка точно співпадає із значенням слова [9, с. 59]. Мається на увазі, що термін існує у двох культурах або правових системах і є зрозумілим навіть для пересічних дорослих громадян. Наприклад: *lawyer* – юрист, *property* – власність.

Варто підкреслити, що вибір словникового відповідника при перекладі правничої лексики використовується близько у 60% випадків і є найбільш розповсюдженим способом перекладу даних лексичних одиниць. Вибір контекстуального відповідника використовується, зокрема, при перекладі поліеквівалентних термінів (*justice* – справедливість, коректність, юстиція, суддя), і, як результат, у порівнянні з перекладом інтернаціональних та високочастотних слів переклад лексичних одиниць, обмежених офіційним стилем, – у даному випадку правничих термінів – становить серйозну проблему при перекладі [11, с. 540].

Описовий або описовий спосіб – передача слова за допомогою поширеного пояснення значення англійського слова. Описовий спосіб застосовується у випадку відсутності еквівалента [9, с. 59–60]. Наприклад: *murder* – вбивство із заздалегідь сформованим умислом, *enhancement* – принцип посилення покарання, *drug laws* – закони, що забороняють торгівлю наркотиками, *immunity agreement* – згода про співпрацю із судом.

Описовий переклад є найбільш вживаним способом перекладу. Він є найточнішим способом, оскільки найбільш точно і влучно пояснює значення терміна, культурно-специфічну правничу лексику. Наприклад, *capital murder* – вбивство, що карається смертною карою. Такий переклад відрізняється від інших способів перекладу тим, що в описових засобах передачі термінів інваріантом перекладу є саме значення іншомовної одиниці безвідносно до характеру його зв'язку із зовнішньою структурою слова. Іншими словами, описовий переклад полягає в передачі значення англійського слова за допомогою більш менш розповсюдженого пояснення. Цей засіб можна використовувати як для пояснення значення у слов-

нику, так і при перекладі термінів у конкретному тексті. Перед застосуванням цього способу перекладу необхідно переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник, щоб не створювати термінологічні дублети в мові перекладу [11, с. 540–541].

Звичайно, описовий спосіб містить у собі достатньо інформаційної завантаженості і по суті є поясненням перекладача. Терміни, що згадуються вперше і не мають ще чітко сформованого визначення у цільовій мові, згодом можуть трансформуватися у кальку або запозичення. Прикладом цього може слугувати вираз *approximate of laws* – *зближення законодавств*, або, як вже перекладають, *апроксимація* (переклад калькою), або *процес скасування небажаних відмінностей у національних нормативно-правових актах з метою наближення законодавства держави-кандидата до норм європейського права, що становить важливу передумову для вступу в ЄС і створення спільного ринку* (такий варіант перекладу був актуальний, коли термін був не надто вживаний) [9, с. 60].

Калькування (з можливим наступним поясненням або описом) – дослівний переклад англійського слова або словосполучення за його частинами (морфемами) з наступним складанням цих частин (тобто копіювання іншомовного слова) [9, с. 59–60]. При використанні цього способу, відповідником простого чи (частіше) складного терміна мови оригіналу в мові перекладу обирається, зазвичай, перший за порядком відповідник у словнику [11, с. 539]. Наприклад: *right to veto* – *право вето*, *contract law* – *договірне або контрактне право*, *legal expertise* – *правова експертиза*.

Калькування може передаватися складними лексемами (*broadband* – *широкопasmуговий*) або двома окремими словами (*copyright* – *авторські права*). Цей спосіб залишається ефективним навіть у випадках, коли значення терміна є менш прозорим. Приклади зі сфери Інтернет-права: *multistakeholder* – *багатосторонній*, *notice-and-choice (system)* – *«повідомлення та вибір» (система)* [12, с. 559–560].

Частота використання калькування у процесі перекладу правничої лексики складає близько 31%. Перевага прийому калькування – стислість та простота отриманого за допомогою еквівалента та його однозначна співвіднесеність з вихідним словом, яка доходить до повної оборотності відповідності. Необхідно зауважити, що калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не пору-

шує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові [11, с. 540].

Транскодування – такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу: *management* – *менеджмент*. Розрізняють чотири види транскодування:

1) транскрибування – літерами мови перекладу передається звукова форма слова (вимова) вихідної мови. Тобто це вид спеціального письма, за допомогою якого фіксують вимову усних текстів, а саме передача літерами рідної мови звучання англійського слова. Запис можуть здійснювати з різним ступенем точності, що залежить від потреб того, хто записує. Транскрибування розрізняють залежно від одиниць мови, які записують: для опису звуків використовують звукове, а для опису синтагм і фраз – інтонаційне транскрибування: *impeachment* – *імпічмент*, *Special Systems Industry* – *Спеціал Систем Індустри*;

2) транслітерування – слово вихідної мови передається по літерах: *marketing* – *маркетинг*, *document* – *документ*, *factor* – *фактор*;

3) змішане транскодування – переважно застосування транскрибування із елементами транслітерування (тобто передається частково вимова та частково написання): *formalism* – *формалізм*;

4) адаптивне (практичне) транскодування – форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу: *elite* – *еліта*, *civil* – *цивільний*, *detail* – *деталь*, *infrastructure* – *інфраструктура* [13, с. 209–210].

Варто зауважити, що частина термінів, що мають міжнародний характер, передаються на українську мову шляхом транслітерації: *vice-consul* – *віце-консул*, *legitimism* – *легітимізм* [9, с. 60].

Висновки. Таким чином, юридичний переклад вважається одним із найскладніших видів перекладу. Під час перекладу англійських правничих термінів вагому роль відіграє семантична природа таких термінів. Один англійський термін може мати декілька значень в українській мові, навіть виходити за межі правничої термінології. Для адекватного (якісного) перекладу юридичних текстів неабияке значення має наявність у перекладача відповідних знань у галузі права та досвіду перекладацької діяльності. Останній повинен розуміти фактори, які можуть спричинити труднощі перекладу таких текстів.

Отже, існує досить велика кількість перекладацьких прийомів у відтворенні семантики

англомовних правничих термінів. Під час перекладу юридичних текстів перекладачу потрібно керуватися своїм мовним досвідом. Звернення до тлумачних словників не завжди вирішує проблему

перекладу складних правничих термінів, адже вони здебільшого орієнтовані на побутову сферу, тому не можуть допомогти повною мірою інтерпретувати складні терміни правничої сфери.

Список літератури:

1. Ключко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості.// Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 18. 2009. С. 148–154 С. 150.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури: лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – Ч. 2. – 304 с.
3. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Національна академія наук України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. 672 с.
4. Шестакова С. О. Особливості юридичної термінології як спеціалізованої системи правових понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 33 (1). С. 71–73.
5. Michalis Dirchalidis, Paschalia Patsala. What Makes a Legal Text ‘Legal’? Implications Arising from a Corpus-based Study. *Terminologia Iberoamericana* Vervuert, Frankfurt a. M., Madrid. 2018. P. 181–202. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.31819/9783964568090-009/html> (Accessed: 02.10.2021).
6. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія. Харків : ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.
7. Мінченко О. В. Роль семіотики у процесах утворення та реалізації права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 3. С. 32–35.
8. Черноватий Л., Липко І., Романюк С. Порівняльні характеристики перекладу складних англомовних галузевих термінів українською мовою. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кропивницький*, 2020. Вип. 187. С. 557–564.
9. Долинський Є. В. Особливості перекладу англійської юридичної термінології. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. Вип. 17. С. 57–61. DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-57-61
10. Шумило І. І., Карпушина М. Г. Труднощі перекладу юридичних термінів англійської мови. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 275–278.
11. Згурська В. Г. Структурно-семантичні характеристики юридичної термінології англійської мови у рамках україномовного перекладу. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 2. С. 535–542.
12. Черноватий Л., Липко І., Романюк С. Порівняльні характеристики перекладу складних англомовних галузевих термінів українською мовою. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кропивницький*, 2020. Вип. 187. С. 557–564.
13. Гуца Г. В. Способи перекладу юридичних текстів. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : тези доповідей 12-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої Дню української писемності та мови (НАВСУ, 30 лист. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 207–211.

Hniedkova O. H., Khromova V. S. SPECIFIC CHARACTERISTICS OF LEGAL TRANSLATION

The article is devoted to reviewing and analyzing the special, specific characteristics of legal translation. The author discusses the difficulties of translating legal documents and analyzes the ways to ensure adequate and equivalent translation of legal documents. The active development of business, trade and economic cooperation leads to an increase in the number of cross-border transactions involving parties from different jurisdictions. Many international projects are being implemented, some of which may be governed by the laws of different countries. Since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by Russia in 2022, the number of lawsuits against international legal institutions has increased. There is a significant increase in the demand for translation services to international courts. All this leads to the fact that legal translation is becoming increasingly important.

It is well known that law is a subject area that is related to the socio-political and cultural characteristics of a country. Legal translation of legal documents is not an easy task and is considered to be one of the most difficult translations, as the language of legal translation must be particularly accurate, clear and reliable to adequately convey legal information. Researchers in the field of translation theory and practice are concerned with the peculiarities of translating legal terms.

When translating English legal terms, the semantic nature of such terms plays an important role. One English-language term may have several meanings in Ukrainian, even going beyond legal terminology. For an adequate (high-quality) translation of legal texts, it is essential that the translator has relevant legal knowledge and translation experience. The latter must understand the factors that may cause difficulties in translating such texts.

Key words: *translation, legal translation, terminology, legal documentation, legal discourse.*

Куц Е. О.

Національний університет «Запорізька політехніка»

Шовкопляс Ю. О.

Запорізький національний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ПРІЗВИСЬК ПРЕЗИДЕНТІВ США

Статтю присвячено дослідженню соціокультурних аспектів формування англійськомовних прізвиськ американських президентів. У статті також визначаються та аналізуються тематичні групи цих одиниць. У зв'язку з цим у статті уточнюється поняття прізвисько, надається визначення поняттю «політичне прізвисько», аналізуються функції прізвиськ в політичному спілкуванні, встановлюються соціокультурні фактори появи та поширення англійськомовних прізвиськ президентів США, з'ясовуються конотативне значення вказаних одиниць різних тематичних груп.

Прізвисько є неофіційним засобом номінації, за допомогою якої надаються характеристики людини. Політичне прізвисько є додатковим ім'ям політика, що характеризує його та надається йому іншими. Прізвиська з'являються в політичному спілкуванні не тільки як засоби референції політичних діячів, але як засоби виявлення ціннісних уявлень, формування стереотипів про них, розмежування своїх і чужих.

Увага до президентів або кандидатів на їх пост як ключових фігур життя та діяльності країни, демократичний характер її державного устрою, історія її розвитку, політичні та соціокультурні відносини, що існують у ній, зумовили появу та поширення великої кількості прізвиськ американських президентів, що виявляють ціннісні та стереотипні уявлення про них, які поділяються більшістю представників американської нації.

Аналіз англійськомовних прізвиськ президентів дозволяє визначити їх тематичні групи, одиниці яких є позитивно- та негативно-оцінними за значенням. Позитивно-оцінними є прізвиська тематичних груп на позначення президентів США як таких, що зробили себе самі; батьків-засновників країни; її героїв; мудрих осіб; президентів, що слугують своєму народові; гарних ораторів. Негативно-оцінними є прізвиська президентів тематичних груп особи, що отримали пост президента не за загальними правилами; президентів, формування яких відбувалось під впливом інших президентів; мовчазних президентів; президентів, нездатних виконати свої обов'язки. Переважна більшість прізвиськ американських президентів є позитивно-оцінними.

Ключові слова: англійська мова, конотативне значення, прізвисько, соціокультурний аспект, тематична група.

Постановка проблеми. Антропонімікон будь-якої мови або її варіанта являє собою невичерпний матеріал для аналізу, оскільки в ньому відбиваються соціо- та національно-культурно зумовлені уявлення про людину як представника певної нації, етносу, верстви населення, носія певного соціального статусу тощо. Подібні уявлення відбиваються, в першу чергу, в прізвиськах, нескінченна кількість яких у різних мовах зумовлює необхідність їх безперервного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невпинний інтерес науковців до прізвиськ різних мов [1; 3–6] не стає перешкодою для вивчення,

так званих, політичних прізвиськ, семантичні та конотативні характеристики яких виявляють особливості сприйняття політичних діячів їх співвітчизниками. Ще й донині при цьому невивченими є англійськомовні прізвиська американських президентів, що віддзеркалюють ті уявлення, які існують або існували про них у представників американської нації.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз соціокультурних факторів формування англійськомовних прізвиськ президентів США, що зокрема дозволяє встановити основні тематичні групи прізвиськ політичного антропонімікону країни.

Завдання статті полягають в уточненні поняття «прізвисько», наданні визначення поняттю «політичне прізвисько», аналізі функцій прізвиस्क в політичному спілкуванні, встановленні соціокультурних факторів появи та тематичних груп англійськомовних прізвиस्क американських президентів, з'ясуванні основних конотативних характеристик цих одиниць.

Виклад основного матеріалу. Під прізвишком, слідом за Ю. В. Святюк та А. Е. Левицьким, розуміємо «додаткове ім'я, що часто використовується в якості заміни основному та є таким, що впізнається представниками лінгвоспільноти, в якій воно з'являється для надання додаткових характеристик певній особі» [7, с. 28]. Прізвиська урізноманітнюють мовлення та слугують засобами надання характеристик людей, яким надаються. Прізвиська можуть з'являтися не тільки в повсякденному мовленні, але й у інших комунікативних сферах.

Однією із таких сфер є політична. У вказаній сфері, відповідно, з'являються політичні прізвиська, що слугують засобами номінації політичних діячів, наданих їм іншими. Політичні прізвиська надаються не тільки політиками, але й представниками широкого загалу, пересічними громадянами, виборцями тощо. Зазначене підтверджує тезу про те, що політичне спілкування являє собою «не тільки спілкування політиків, але й спілкування про політиків, їх дії, поведінку і т.і.» [2, с. 78].

Вживання прізвиस्क у політичному дискурсі дозволяє ідентифікувати політиків, «відмежувати» своїх від чужих. Прізвиська також сприяють створенню ціннісних уявлень, стереотипів про політичних діячів. Як правило, прізвиська надаються тим політикам, до яких прикута найбільша увага.

Американський лінгвосоціум характеризується високим ступенем використання та поширення політичних прізвиस्क президентів, що надавався їм протягом століть. Президент США є ключовою фігурою у політичному житті країни, діяльність якого визначає її функціонування у цілому. Не тільки увага широкого загалу до президента або кандидата на пост президента, його першочергова роль у суспільстві може сприяти появі та поширенню його прізвиська або прізвиस्क, але й демократичний характер устрою країни, сама історія її розвитку, політичні та соціокультурні відносини, що існують у ній.

Аналіз прізвиस्क американських президентів надає можливість угрупувати їх за певною тематичною ознакою. Зокрема група прізвиस्क

президентів «людина, яка зробила себе сама» («*self-made man*») складається із одиниць, що вказують на професійну діяльність президентів до обрання на пост. Хоча подібні прізвиська не мають яскраво вираженої експліцитної оцінки, вони апелюють до певної діяльності, якою займався той чи інший президент, зокрема:

the Surveyor President, the Farmer President (George Washington);

the Farmer President, Log Cabin Candidate / President (William Harrison);

the Wool-carder President (Millard Fillmore);

the Rail Splitter, the Flatboatman (Abraham Lincoln);

the Canal Boy, Boatman Jim, Plow Boy of Ohio, Last of the Log Cabin Presidents, the Teacher President (Jamed Garfield);

the Peanut President (Jimmy Carter).

Прізвиська деяких американських президентів віддзеркалюють ідею випадковості або незапланованого отримання ними поста президента. Подібні прізвиська можна узагальнити як такі, що належать до тематичної групи «*ті, що отримали пост президента не за загальними правилами*». Подібні прізвиська, як правило, мають презирливі та негативні конотації, зокрема:

the Accidental President, His Accidency (John Tyler);

Old Eight to Seven, the Dark Horse, the Fraud President, the President de Facto, His Fraudulence, Great Unknown (Rutherford Hayes).

Джон Тайлер, десятий президент США, став першим у країні, хто отримав президентську посаду після смерті президента Вільяма Гаррісона у 1841 році без процедури виборів [8, с. 445]. Резерфорд Гейз, дванадцятий президент країни, відставав від свого супротивника С. Тілдена на виборах за кількістю голосів. Гейс набрав 184 голоси, в той час як Гейз отримав лише 163. Три з штатів, в яких відбувалося голосування були в той час під військовою окупацією, вибори в них відбувались не за правилами, що призвело до необхідності створення Електоральної комісії, яка й обрала майбутнього президента [9, с. 134].

Деякі президенти США змогли просунути в політичній кар'єрі та отримати найвищу посаду завдяки підтримці інших президентів. Подібні прізвиська можна узагальнено назвати «*президент, що сформувався під впливом інших*» («*president formed under the influence of others*»). Їх прізвиська віддзеркалюють той факт, що вони є протеже, послідовниками або ж родичами інших президентів, наприклад:

Young Hickory (James Polk);

Young Hickory of the Granite Hills (Franklin Pierce);

Young Tippecanoe (Benjamin Harrison).

Джеймс Полк, одинадцятий президент країни, був протеже Ендрю Джексона, її сьомого президента, прізвиськом якого був *Old Hickory*. Франклін Пірс, чотирнадцятий президент США, отримав звання полковника від Джеймса Полка у лютому 1847 року, який, в свою чергу, всіляко підтримував його у просуванні на пост президента. Франклін Пірс є також далеким родичем по лінії матері Джорджа Буша-молодшого, що був сорок третім президентом країни. Бенджамін Гаррісон, двадцять третій президент, був онуком Вільяма Гаррісона, дев'ятого президента країни, прізвиськом якого було *Тіппеканое*.

У прізвиськах президентів також відбивається ідея про те, названі ними президенти не були такими гарними, як їх попередники, наприклад:

James the Lesser, James the Second (James Monroe);

Son of his Grandfather, Grandfather's Hat (Benjamin Harrison).

Джеймса Монро, п'ятого президента країни, порівнювали з його попередником Джеймсом Медісоном [8, с. 311]. Бенджаміна Гаррісона, двадцять третього президента США, порівняли з його дідом Вільямом Гаррісом, дев'ятим президентом країни. Бенджамін Гаррісон зображався на карикатурі в капелюсі його діда, яка була йому великою [8, с. 414].

В багатьох прізвиськах президентів відбивається концепт «*батько-засновник*» («*founding father*»). Зауважимо, що батьками-засновниками вважається група американських державних діячів, які відігравали основну роль у формуванні державності країни [9, с. 456]. Саме тому прізвиська цієї групи слугують засобами йменування подібних діячів. Вони мали виключно позитивну конотацію:

Father of Our Country (George Washington);

Colossus of American Independence, Father of American Independence, Apostle of Independence, Architect of the Revolution (John Adams);

Philosopher of Democracy, Apostle of Democracy, Father of the Declaration of Independence, Pen of the Revolution, Scribe of Revolution (Thomas Jefferson);

Father of the Constitution (James Madison).

Через боротьбу країни за незалежність від короля Англії в американській свідомості було укорінено стереотип негативного ставлення до виявів аристократизму. Саме тому прізвиська дея-

ких із американських президентів, які через різні причини сприймалися співвітчизниками негативно, містили лексичну одиницю *king* або королівський титул, зокрема:

John the Second, King John the Second (John Quincy Adams);

King Andrew the First (Andrew Jackson).

Джонс Квінсі Адамс Монро американці порівнювали з королем Великобританії Георгом II (1727–1760 pp.) за схожістю їх нравів [8, с. 419]. Сьомий президент США Ендрю Джексона (1829–1837 pp.) отримав визначене прізвисько від своїх ворогів, які намагалися тим самим звинуватити його у введенні самодержавної політики [8, с. 554].

Велика кількість прізвиськ, навпаки, віддзеркалюють уявлення про президентів США як про героїв. Вони стали відомими завдяки тим заслугам, які гарантували свободу країни. Саме це дозволяє включити їх у групу прізвиськ, що тематично можна позначити як «*герой*» («*hero*»), наприклад:

The Deliverer of America, the Savior of his Country, Sword of the Revolution, the Hero of American Independence, the American Fabius, Cincinnatus of the West, Cincinnatus of the Americans (George Washington);

Tippecanoe, Old Tippecanoe, Hero of Tippecanoe (William Harrison);

Hero of Buena Vista, Old Buena Vista (Zachary Taylor);

the Hero of Appomattox, the Hero of Fort Donaldson (Ulysses Grant);

the Hero of San Juan Hill (Theodore Roosevelt).

Першому президенту країни Джорджу Вашингтону було надано багато прізвиська за його посаду головнокомандуючого Континентальної армії під час Війни за незалежність (1775–1783 pp.). Вільяма Гарріса було названо зазначеними прізвиськами за успішне командування територіальними збройними силами під час бою у Типпекано з індіанцями племені Шоні [8, с. 567]. Дванадцятий президент країни Закарі Тейлор став відомим завдяки перемозі у битві коло Буєни-Вісти двадцять третього лютого 1847 року в Американсько-Мексиканській війні 1846–1847 pp. [8, с. 511] Улісс Грант очолював Об'єднану армію під час Громадянської війни 1861–1865 pp. У лютому 1862 році Грант взяв штурмом Форт Дональдсона, за що йому і надали відповідне прізвисько [8, с. 556]. Теодор Рузвельт отримав своє прізвисько за перемогу у Сан Гуан Хіл в 1898 році під час Америко-Іспанської війни 1898 року [8, с. 602].

Іншою характеристикою, що знайшло відбиття в семантиці прізвиськ президентів, є *мудрість* (*wisdom*). Ці одиниці, як і власне й одиниці попередньої тематичної групи, є позитивно-оцінними, зокрема:

the Ancient, the Tycoon (Abraham Lincoln);
the Oldest and the Wisest, O&W (Ronald Reagan).

Позитивна оцінка мудрості президентів країни відбивається й у прізвиськах, що містить *the sage of place of residence*:

the Sage of Mount Vernon (George Washington);
the Sage of Monticello (Thomas Jefferson);
the Sage of Montpelier (James Madison);
the Sage of Hermitage (Andrew Jackson);
the Sage of Kinderhook (Martin Van Buren);
the Sage of Wheatland (James Buchanan);
the Sage of Springfield (Abraham Lincoln);
the Sage of Princeton (Grover Cleveland).

Топонімічні назви, використані в прізвиськах, позначають місце народження або перебування президентів, яке тим чи іншим чином стало знаковим та уявило їх.

Деякі прізвиська президентів визначеної групи містять метафоричну лексему *fox*, що не отримала негативного значення у їх складі. Навпаки, подібні одиниці виявляють сприйняття представників американської нації своїх президентів як розумних і проникливих діячів, здатних приймати розумні та проникливі політичні та військові рішення [3, с. 46], зокрема:

the Old Fox (George Washington);
Fox, Kinderhook Fox (Martin van Buren).

За свої політичні рішення Мартін ван Бюрен, восьмий президент США, окрім зазначених, отримав прізвиська *Little Magician, Little Wizard, Wizard of Kinderhook, Wizard of Albany Regency*.

Деякі із президентів запам'ятались своїм співвітчизникам своєю безкорисливою діяльністю на користь простих людей, що знайшло відображення в низці їх прізвиськ, які узагальнено можна позначити як «людина, яка слугує народу» («*a man who serves the people*»), зокрема:

Man of the People, Friend of the People (Thomas Jefferson);

the People's President (Andrew Jackson);
Father Abraham, the Man of the People, the Emancipation President, the Great Emancipation (Abraham Lincoln);

the People's president (Andrew Jackson);
the Typical American (Theodore Roosevelt);
the Man of the Great Heart, the Friend of Helpless Children, World Humanitarian (Herbert Hoover).

Зауважимо, що така характеристика президентів як увага до простих людей віддзеркалюється

в прізвиськах президентів США до початку XX століття.

Прізвиська президентів об'єднуються і за характеристикою *гарний оратор* (*good speaker*):

Colossus of Debate (John Adams);
Old Man Eloquent (John Quincy Adams);
Coiner of Weasel Words, Phrase Maker (Woodrow

Wilson);
Prince of Persuasion, Great Communicator (Ronald Reagan);

the Napoleon of Stump (James Polk).

Останнє із зазначених прізвиськ свідчить про те, що Джеймс Полк порівнюється з Наполеоном, який був агресивним опонентом у дебатах [9, с. 384].

На противагу вищезазначеним, деяких політиків США характеризували як «мовчазних і замкнених» [8, с. 222], що знайшло своє віддзеркалення у їх прізвиськах, зокрема:

General Mum of the West (William Harrison);
the Silent Man, American Sphinx (Ulysses Grant);
the Sphinx (Franklin Roosevelt);
Silent Cal, Cautious Cal (John Calvin Coolidge).

Дев'ятому президентові США Вільяму Гаррісону було надано визначене прізвисько через те, що він не висловлював свою позицію чітко в передвиборчій кампанії [8, с. 408]. Улісса Гранта вважали потайливим через те, що він не розповідав про свої плани не тільки в політичному, але й в особистому житті [8, с. 435]. Вищезазначене прізвисько з'явилося у Франкліна Рузельта через те, що він відмовлявся говорити про те, чи збирається він переобиратися на третій термін президентом [8, с. 611]. Джон Кельвін Кулідж, у свою чергу, вважав, що все, що не буде оголошено ним, менше зашкодить йому [9, с. 304].

Відображення такої негативної характеристики, як *нездібність виконати свої обіцянки* також знаходить своє відображення у низці прізвиськ американських президентів, зокрема:

the Claimant, the Pretender, the Stuffed Prophet (Steven Cleveland);

«*No New Taxes*» *Bush, The Great Pretender, the Pretendant, Commander-in-Thief* (George W. Bush junior).

Зазначимо, що С. Клівленда, який обіймав посаду президент США в період з четвертого березня 1893 року по 4 березня 1897 року, звинувачували його виборці за нещирість [8, с. 492]. Джорджа Буша молодшого, сорок третього американського президента, критикували за невиконані обіцянки не вводити нові податки. Все вищезазначене дозволяє говорити про те, що основою

формування прізвиськ президентів є узагальнені та поширені уявлення про них широкого загалу або певних верств американського населення про них. Подібні уявлення є соціокультурно зумовленими. Хоча в англо-американському антропоніміконі існує достатня кількість негативно-оцінних прізвиськ президентів США, більшість із них є позитивно-оцінними, що свідчить про загальне позитивне сприйняття американських президентів представниками їх нації.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, прізвисько є неофіційною назвою людини, за допомогою якої їй надаються різноманітні характеристики. Прізвиська президентів є поширеними в англійськомовному антропоніміконі США, що зумовлено історією розвитку країни,

особливостями її устрою, соціокультурними відношеннями її представників. Основними тематичними групами прізвиськ американських президентів є ті, що характеризують їх як таких, що зробили себе самі; тих, що отримали пост президента не за загальними правилами; президентів, формування яких відбувалось під впливом інших президентів; президентів, що є батьками-засновниками; президентів-героїв; мудрих президентів; президентів, що слугують простому народу; президентів – гарних ораторів; мовчазних президентів; президентів, нездатних виконати свої обіцянки. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні лінгвокогнітивних аспектів формування англійськомовних прізвиськ президентів США.

Список літератури:

1. Катернюк В. В. Відомімі однокомпонентні прізвиська в англійській, німецькій та українській мовах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов.* 2013. № 10. С. 122–128.
2. Куц Е. О. Англійські неологізми соціально-політичної сфери та способи їх перекладу засобами української мови. *Нова філологія.* 2011. № 43. С. 75–83.
3. Куц Е. О. Метафоричні номінації іноземців як засоби експлікації упереджень американських політиків. *Нова філологія.* 2013. № 57. С. 45–48.
4. Микитин-Дружинець М. Сучасні прізвиська Стрийщини. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки.* 2010. № 89 (3). С. 275–279.
5. Ніколенко О. Прізвиська як соціокультурні символи. *Молодий вчений.* 2018. № 2 (54). С. 209–212.
6. Павлюк В. Лінгвістичний статус прізвиська та його місце в антропонімії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство).* 2014. № 19. С. 157–162.
7. Святюк Ю. В., Левицький А. Е. Етнономінації у дзеркалі міжкультурної комунікації : Монографія. Київ : Логос, 2011. 192 с.
8. DeGregorio W. A. *The complete book of U.S. Presidents.* New York : Dembner Books, 1989. 740 p.
9. Dye T. R., Zeiger H. *The irony of democracy : an uncommon introduction to American politics.* Monterey : Brooks Cole Publishing Co, 1987. 512 p.

Kushch E. O., Shovkoplias Yu. O. SOCIOCULTURAL ASPECTS OF FORMING AND THEMATIC GROUPS OF ENGLISH-LANGUAGE NICKNAMES OF THE USA PRESIDENTS

The article is devoted to research of sociocultural aspects of forming of English-language nicknames of American presidents. Thematic groups of these units are also analyzed in the article. That is why the notion of nickname is clarified and the notion of political nickname is defined in the article. Functions of nicknames are analyzed in political communication, sociocultural factors of emerging and spreading of English-language nicknames of the USA presidents are determined, connotative meanings of nicknames of different thematic groups are also revealed in the article.

A nickname is an informal means of nomination with the help of which characteristics of a person named by it is given. A political nickname is an additional name of a politician given to characterize him / her by others.

Nicknames appear in political communication not only as means of reference of politicians, but also as means of creating of valuable and stereotypic ideas about them, differentiation of them into own and other members.

Attention to presidents and candidates to presidents as key figures in life and activity of the USA, democratic character of its political system, history of development of the country stipulated the fact of emergence and spread of a great number of nicknames of American presidents. These nicknames reveal valuable and stereotypic ideas of them shared by most representatives of the American nation.

The analysis of the English-language nicknames of the presidents makes it possible to determine their thematic groups, the units of which have positive and negative coloring. Positive are nicknames of thematic groups designating US presidents as self-made persons; the country's founding fathers; its heroes; wise persons; presidents serving their people; good speakers. Negative nicknames belong to thematic groups denoting persons who received the post of president not according to common rules and procedures; presidents whose formation took place under the influence of other presidents; silent presidents; presidents unable to keep their promises. The vast majority of nicknames of American presidents are positively evaluative.

Key words: *the English language, connotative meaning, nickname, sociocultural aspect, thematic group.*

Львова Н. Л.

Київський національний лінгвістичний університет

ПОХОДЖЕННЯ, ТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ ТЕАТРАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено дослідженню походження, творення та перекладу англійськомовної театральної термінології. В статті надається визначення поняття «театральна термінологія», встановлюються мови, з яких походять запозичені театральні терміни англійської мови, з'ясовуються способи творення та перекладу суто англійських і запозичених театральних термінів, а також перекладацькі трансформації, що вживаються для їх відтворення українською мовою.

Театральна термінологія є сукупністю офіційних одиниць номінації професійних театральних понять. Англійськомовна театральна термінологія містить різні за походженням терміноодиниці: грецькі, латинські, французькі, італійські, китайські, японські та суто англійські. Не всі з зазначених запозичень надійшли до англійської мови безпосередньо з мов їх походження. Значна кількість грецьких та латинських одиниць було запозичено до англійської через французьку. Китайські та японські запозичення театральної сфери є екзотизмами, що позначають національно забарвлені театральні поняття представників відповідних лінгвокультур.

Запозичення є одним із способів формування англійськомовної театральної термінології. Її одиниці формуються також морфологічним (афіксально), морфолого-синтаксичним (словоскладання), синтаксичним і семантичним (метафоричним) шляхом. Синтаксично утворюються терміносполуки, які домінують за кількістю в аналізованій термінології.

Ключовим способом перекладу однокомпонентних театральних термінів англійської мови засобами української є еквівалентний. Також англійськомовні терміноодиниці сфери театру відтворюються за допомогою транскодування (переважно адаптивного), калькування, що може поєднуватися з транскодуванням, описово. Переклад терміносполук вимагає застосування перекладацьких простих і комплексних трансформацій. Серед простих трансформацій переважають перестановка та додавання слів. Комплексні трансформації складаються з декілька простих. Найбільш поширеними простими трансформаціями, що входять до складу комплексних, є перестановка, додавання слів, лексична заміна.

Ключові слова: англійська мова, запозичення, переклад, походження, творення, театральна термінологія.

Постановка проблеми. Дослідження термінології не втрачають своєї актуальності не тільки через її важливість у професійному спілкуванні, але й через її інтенсивний розвиток, зумовлений прогресом людства. Це стосується не тільки сфер науки та техніки, але й різних галузей культури, зокрема театральної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча театральна термінологія різних мов неодноразово вивчалася науковцями [10; 12; 18], аналіз наукової літератури із тематики вивчення англійськомовної театральної термінології вказує, що цей шар термінологічної лексики не підлягав комплексному та системному вивченню у лінгвістиці та перекладознавстві ще й дотепер.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз етимологічного походження, способів творення та

перекладу англійськомовної театральної термінології. Завдання статті полягають у з'ясуванні мов походження запозичених одиниць англійськомовної театральної термінології, встановленні способів і факторів варіативності її творення, виявленні способів, а також трансформацій її перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Під театральною термінологією розуміємо лексичні засоби йменування спеціалізованих понять сфери театру. Англійськомовна театральна термінологія є різно-рідною за походженням, що зумовлено багатомовною історією її розвитку та екстралінгвальними факторами, що впливали на неї.

Зазначаємо, що витoki театрального мистецтва знаходяться у первісних язичницьких ритуалах та обрядах. Театралізовані дії та первісні містерії було

адресовано різним богам, з якими вступали в діалог їх учасники. Першими професіоналами архаїчних театралізованих форм були жреці та шамани, пізніше – плакальники, співаки, танцори, які прославляли прадавніх богів – Діоніса, Сатурна, Осіріса, Ваала та ін. Так, наприклад, хорові вистави на честь бога землеробства та родючості Діонія стали початком розвитку давньогрецької трагедії близько шістсот років до н.е. [21, с. 14].

Період з 500 по 300 рік до н. е. вважається етапом становлення та розвитку грецької драми, яка включала трагедію, комедію та сатиру [21, с. 15]. Грецька драма надала поштовх розвитку римської драми, що відбувалося близько 240 років до н.е. [1, с. 16], а грецькі одиниці на позначення різних театральних понять і явищ надійшли згодом до різних мов, в тому числі й англійської, наприклад:

theatre – з давньогрецьк. *θέατρον* – місце для вистави, вистава (видовище) [22, с. 998];

comedy – з давньогрецьк. *κωμ-ωδία* від *κῶμος* – свято на честь Діоніса + *ᾠδή* – ода, пісня [22, с. 89];

tragedy – з давньогрецьк. *τραγῳδία* від *τραγ* – козел, *ᾠδή* – ода, пісня [22, с. 1002];

pantomime – з давньогрецьк. *παντό-μιμος* – пантомім – актор, що грає за допомогою одних рухів тіла [22, с. 728];

choreography – з давньогрецьк. *χορεία* – хоровод, хороводний танець [22, с. 74].

Найвними в театральній термінології англійської мови є й латинські запозичення:

gesture – з лат. *gestus* – жест, постава, рух тіла або його частини, призначення для вираження думки чи почуття [22, с. 199];

actor – з лат. *actor* – агент, виконавець; погонич (овець тощо); обвинувач, позивач; театральний гравець, оратор [22, с. 24];

intermission – з лат. *intermissionem* – факт переривчастості, тимчасової паузи, обрив, припинення, переривання [22, с. 254].

Хоча спеціальну будівлю для театру було побудовано в Англії вперше лише у 1575 році, театр у країні почав розвиватися у період раннього Середньовіччя на ринкових площах і майданчиках, що визначило його національний колорит і демократичність [11, с. 104]. Жанрами сцен і постанов ринкових майданчиків були мораліте, повчальні алегоричні драми, в яких головними героями були відвернені поняття, а також комедії легкого змісту, що отримали назву фарси. Зауважимо, що англійські йменування постанов визначених жанрів *morality play*, *farce* надійшли до англійської мови з латини через французьку мову:

morality – з давньофранц. *moralite* – моральні якості, добродесна поведінка (14 ст.) з лат. *moralis* – мораль [22, с. 611];

farce – з давньофранц. *farce* – комічна інтерлюдія в містерії (театр.), речі, майно (загально-вжив.) (14 ст.) з давньофранц. *farcir* – набивати (13 ст.) з лат. *farcire* – набивати [22, с. 178].

Лексема *play* є при цьому суто англійською:

play – з західносакс. *plega*, давньоангл. *plæga* – швидкий рух, фізичні вправи, активна діяльність [25, с. 451].

Через французьку мову до англійської надійшли й інші лексеми сфери театру грецько-латинського походження:

ovation – з франц. *ovation* (1530-ті р.) з лат. *ovation* – триумф, радість [25, с. 420];

histrionic – з франц. *histrionique* – той, що належить актору (1640-ті р.) з лат. *histrion* – актор [25, с. 207];

spectacle – з давньофранц. *spectacle* – видовище, римські ігри (13 ст.) з лат. *spectaculum* – публічне шоу, видовище, з лат. *specare* – переглядати, спостерігати, дивитися [25, с. 501];

dialogue – з давньофранц. *dialoge* – літературний твір, що складається з розмови між двома особами (1200 р.), з лат. *dialogus*, з грецьк. *dialogos* – розмова, діалог, *to dialogesthai* – розмовляти [25, с. 122].

Значна кількість театральних термінів англійської мови має суто французьке походження:

role – з давньофранц. *rolle* – роль, яку грає людина в житті, букв. «згорток (паперу), на якому написана роль актора» [22, с. 771];

rehearsal – з давньофранц. *rehearsaille* – повторення, повторення слів іншого; розповідь, розповідь [22, с. 762].

Поява в англійськомовному фаховому вокабулярі сфери театру слів французького походження пояснюється взаємодією англійської та французької мови, лексичні одиниці якої почали потрапляти до англійської мови після Нормандського завоювання (1066 р.) та поширення нормандського варіанту французької мови на території країни протягом понад трьох століть. Французькі запозичення театральної сфери надходили до фахового театального вокабуляру і пізніше, що зумовлено подальшими культурними контактами між представниками країн-сусідів. Такими одиницями є зокрема:

periwig – з франц. *peruque* – «штучна імітація шевелюри, яку носили як модний аксесуар або частину професійного костюма» (1520-ті рр.) [22, с. 747];

parterre – з франц. *parterre* (1540-ті pp.) від давньофранц. прислівникової фрази *par terre* – над землею [22, с. 735];

vaudeville – з франц. *vaudeville* – водевіль (1735 р.), дослів. «спільна пісня», з франц. *vaude* – вода, *ville* – місто [25, с. 588];

mise en scene – з франц. *mise en scène* – «усі декорації та властивості сценічної п'єси» (1830 р.), дослів. «встановлення на сцені» [22, с. 604].

Наявні в театральній термінології англійської мови й італійські запозичення, наприклад:

balcony – з італ. *balcon* (1610 р.) – платформа, що виступає зі стіни будівлі, оточеної стіною або перилами (1610 р.) [22, с. 65];

bravo – з італ. *bravo* – молодець (1761 р.), дослів. хоробрій [22, с. 69];

commedia dell'arte – з італ. *commedia dell'arte*, дослів. «комедія мистецтва», комедія дель арте, комедія масок (1768 р.) [22, с. 99].

Поява італійських запозичень також пояснюється соціокультурними зв'язками різних країн, а також розквітом італійського театру в XVI–XVIII століть.

Починаючи з XIX століття, до складу театральної термінології англійської мови входять окремі одиниці із китайської (наприклад, *tan* – тен, жіночий персонаж, у китайській драмі або опері [23, с. 311]) та японської (наприклад, *oyata* – ойяма, чоловік, який виконує жіночі ролі в японській драмі [23, с. 311]). Подібні одиниці є фактично екзотизмами англійської мови, оскільки вони вживаються для позначення чужих реалій [4, с. 18].

Запозичення є одним із способів творення термінологічних і інших лексичних одиниць, при якому із однієї природної мови вони переносяться в іншу [15, с. 28]. Причини подібних перенесень пов'язують не тільки із соціокультурними, історичними, економічними взаємозв'язками між різними націями, але й необхідністю позначення реалій, понять, об'єктів, які з'явилися у представників одних лінгвокультур та стали значущими для інших, внаслідок чого й були запозичені ними [20, с. 245].

Англійськомовні театральні терміни формується також афіксально, власне префіксальним, суфіксальним і префіксально-суфіксальним шляхом:

anti-play, bespeak, by-plot, co-actor, upstage, fore-stage, intermission, miscast, extempore, underpart;

acting, actor, actress, adaptation, adaptor, bookable, casting, comedian, soundless, monologist, ponderosity;

declamation, impersonator, proscenium, rehearsal, reciter, misrepresentation, underacting.

Афіксальний спосіб формування театральної або будь-якої іншої англійськомовної термінології відносять до морфологічних [9, с. 37]. Разом із морфолого-синтаксичним, втіленим словоскладанням, афіксальний є достатньо продуктивним способом творення театральних термінів англійської мови. Словоскладанням, що виявляється у поєднанні основ, коренів або повних слів, утворюються складні слова, наприклад: *act-wait, back-chat, barnstorm, catch-phrase, chambermaid, curtain-music, day-set, deadpan, evening-long, fancy-dress, artist-in-residence*. Наведені приклади виявляють різне графічне оформлення складних слів, які пишуться разом або ж через дефіс.

Найбільш поширеними в досліджуваній термінології є терміносполуки, що творяться синтаксичним шляхом. Подібні сполуки є переважно дво- та трикомпонентними:

laboratory theatre, book musical, backstage staff, amateur theatricals, neutral stage, picture theatre, open-air performance, the first night, final rehearsal, to count the house, cup-and-saucer comedy, cut-and-parry dialogue, balanced show;

theatre for young people, actor's sayings and beliefs, assistant stage manager, black theatre movement, stage manager's desk, dressing room mirror, chief makeup artist, the theatrical golf tournament, the last row of the gallery, combined fly and draw curtain, acting copy of a play, exclamation of an audience.

Менш поширеними є чотирикомпонентні театральні терміни, а також терміноодиниці з більшою кількістю компонентів: *adjustable acting area lights, ballet based on a fairy tale, an open air operatic extravaganza, vast vague dark audience, short lines of verse with rhymes, control console with preset control for presetting lighting effects, raised back rows of the orchestra.*

Семантичний шлях утворення термінів пов'язують із «транспозицією значення загальноживаних одиниць, що в більшості випадків призводить до його термінологізації» [14, с. 216]. До ключових механізмів термінологізації належить метафоризація, на чому наголошують багато науковців [3, с. 86; 6, с. 72; 14, с. 216]. З часів Аристотеля метафора розглядається як скорочене порівняння, тобто порівняння, з якого вилучаються предикати подібності та компаративні сполучники. Разом із ними вилучаються також основи порівняння, їх мотивування. Внаслідок цього метафору розглядають як лаконічний і універ-

сальний засіб йменування різних понять, об'єктів, явищ, що базуються на їх порівнянні з іншими [13, с. 219].

В досліджуваній термінології існують такі метафоричні одиниці, як *theatrum mundi* (лат.) – букв. *theater of the world*, шексп. *all the world's stage*. Зазначена метафора з'явилась в період Античності в латинській мові, надійшовши у період Середньовіччя до інших мов, в тому числі й до англійської. Її авторське перевтілення із фактичним збереженням первинного змісту зустрічаємо у шекспірівській комедії «Як Вам це сподобається» («As You Like It») [24], опублікованої в 1623 році [19, с. 352]. Подібну фразу називають шекспірівським крилатим виразом [5, с. 52] або шекспіризмом [7, с. 212], що вказує на її авторство.

Слід враховувати, що у сфері метафоричних і непрямих значень виявляється національна специфіка мови, зумовлена своєрідністю матеріальної та духовної культури народу. Саме тому в театральній термінології американського варіанта англійської мови з'явилася сполука *living newspaper* – букв. *жива газета*. Визначена сполука надійшла до британського варіанта англійської мови перед Другою світовою війною [20, с. 574]. Вона вживалася і вживається донині для позначення коротких театральних сцен, присвячених проблемам суспільного життя, в яких поєднуються жанри народних мініатюр, комедії дель-арте, епічного театру та ін.

Зауважимо, що переклад англійськомовних метафоричних одиниць театральної сфери можуть викликати значні складнощі, оскільки у мові перекладу, зокрема українській, не завжди існують її відповідники. Так, наприклад, театральну метафору *total actor* доречно перекладати як *синтетичний актор*, а не *сукупний*, *сумарний актор*, оскільки подібний переклад не надасть можливості україномовному реципієнтові зрозуміти значення цієї одиниці: актор, що володіє прийомами зовнішнього перевтілення, багатуо пластикою і вокальною культурою; актор, здатний грати в опері, оперетті, драмі та пантоміми; актор синтетичного театру [16, с. 332]. Під синтетичним театром (*total theatre*) розуміють «театр, який включає в себе різні жанри мистецтва та культури» [17, с. 84].

Інший англійськомовний метафоричний термін театральної сфери перекладається описовим шляхом: *stock actor* – *актор, що входить у постійну трупу*.

Хоча описовий переклад не є поширеним способом відтворення неметафоричних і метафо-

ричних / метонімічних термінів або термінів із епітетами в аналізованій сфері, він застосовується для передачі деяких із них, наприклад: *animal play* – *н'єса, персонажами якої є тварини*; *breathless audience* – *публіка, яка слухає, затаївши дихання*; *cat-and-mouse dialogue* – *діалог, в якому актори перекидаються репліками*; *day-set* – *декорації, що потребують денної підготовки*.

Поширеним способом перекладу театральних термінів англійської мови є еквівалентний, що здійснюється за допомогою еквівалентної мовної одиниці, яка існує у мові перекладу і є зафіксованою у словниках або фаховій літературі, наприклад: *box* – *ложя*, *stage* – *сцена*, *cast* – *склад виконавців ролей*, *intermission* – *антракт*, *performance* – *театральна постанова*, *understudy* – *дублер*, *wings* – *лаштунки*, *stage director* – *постановщик*, *режисер* тощо.

Переклад театральних термінів, що були запозичені до англійської з інших мов, здійснюється транскодуванням, переважно адаптивним, за допомогою якого «форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу» [8, с. 282]: *balcony* – *балкон*, *parterre* – *партер*, *amphitheater* – *амфітеатр*, *comedy* – *комедія*, *tragedy* – *трагедія*.

Передача окремих англійськомовних терміносполук сфери театру здійснюється калькуванням. Його сутність виявляється в тому, що «відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику» [8, с. 286], наприклад: *front row* – *перший ряд*, *new staging* – *нова постановка*. Калькування в більшості випадків поєднується із адаптивним транскодуванням при перекладі театральних термінів: *prolonged applause* – *тривалі аплодисменти*, *multi-act play* – *багатоактна н'єса*, *chamber theatre* – *камерний театр*, *low comedy* – *низька комедія*, *theater foyer* – *театральне фойє*.

Також одиниці театральної термінології відтворюються за допомогою перекладацьких трансформацій – «змін формальних або/та семантичних компонентів вихідного тексту та його одиниць, що дозволяють адекватно відтворити їх зміст засобами мови перекладу» [2, с. 78]. Найбільш поширеними трансформаціями, які дозволяють адекватно перекласти театральні терміни англійської мови, за нашими спостереженнями, є:

перестановка слів (*theater foyer* – *фойє театру*, *costume rack* – *стійка для костюмів*);

додавання слова (*comedian* – *комічний актор*, *theatrical scenery* – *декорації*).

Велика кількість терміносполук передається за допомогою комплексних трансформацій, які формуються поєднанням кількох простих трансформацій [2, с. 89], наприклад: *floating stage* – сцена плавучого театру (перестановка слів, додавання слова), *comic relief* – комічна сцена в трагедії (лексична заміна, додавання слова). Перекладацький аналіз виявляє варіативність способів і трансформацій відтворення англійськомовних театральних термінів українською мовою.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, англійськомовна театральна термінологія містить одиниці, що мають грецьке, латинське, французьке, італійське походження. Поодинокі

одиниці надійшли до визначеної термінології із східних мов. Окрім запозичень, творення досліджуваної термінології здійснювалось і морфологічним, морфолого-синтаксичним, синтаксичним і семантичним способами. Поширеним є еквівалентний переклад театральних термінів англійської мови. Вони перекладаються також транскодуванням, калькуванням, калькуванням із транскодуванням, описово, за допомогою перекладацьких трансформацій. Подальші дослідження будуть скеровані на вивчення лінгвокультурологічних характеристик англійськомовних театральних термінів та специфіки їх відтворення в українській мові.

Список літератури:

1. Бальме К. Вступ до театрознавства. Львів : «ВНТЛ-Класика», 2008. 269 с.
2. Баранцова І. О., Ткач М. В., Котлярова В. Ю., Основи перекладознавства : навчальний посібник. Мелітополь : Вид-во МДПУ, 2020. 282 с.
3. Беженар І. В., Куш Е. О. Англомовні метафоричні терміни сфери освіти та їх переклад українською мовою. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 6. Ч. 1. С. 85–89.
4. Вернигора Г. М. Екзотизми та варваризми англійської мови та способи їх перекладу українською мовою. *Мовні та концептуальні картини світу*. Зб. наук. пр. Національного університету ім. Т. Г. Шевченка. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. Вип. 16. С. 17–22.
5. Гаркуша О. О. Лінгвокультурні передумови виникнення фразеологізмів Шекспіра в епоху Відродження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. № 35. С. 51–61.
6. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., З. Б. Куделько. Основи термінотворення : Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
7. Казимір І. С. Ступінь вивчення проблеми ептонімії на прикладі афористичного фонду В. Шекспіра. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Історична та філологічна*. 2015. № 11. С. 211–215.
8. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова Книга, 2004. 576 с.
9. Кияк Т. Р. Лінгвістичні аспекти термінознавства : навчальний посібник. Київ : УМК ВО, 1989. 104 с.
10. Кійко С. В. Інтернаціоналізми і міжмовні омоніми у фаховій мові театру. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2018. № 32 (1). С. 239–243.
11. Клековкін О. Ю. Історіографія театру : Напрями. Школи. Методи. Постаті : навч. посіб. Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. Київ : АртЕк, 2017. 336 с.
12. Клековкін О. Ю. Термінологія театру : завдання і методи дослідження. *Брехтівський часопис : статті, есе, переклади*. 2021. № 7. С. 55–65.
13. Куш Е. О. Метафоричні номінації іноземців як засоби експлікації упереджень американських політиків. *Нова філологія*. 2013. № 57. С. 45–48.
14. Куш Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.
15. Немус О. А., Бялик В. Д. Зовнішні та внутрішні запозичення англійської мови. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 165. Кропивницький : Видавництво «КОД», 2018. С. 27–35.
16. Паві П. Словник театру. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 640 с.
17. Словник театрознавчих термінів і понять / укл. І. Савченко, І. Ліпницька. Київ, 2021. 144 с.
18. Христосенко А. В. Українська театральна термінологія. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях учених «Родзинка – 2021»*: матеріали XXII Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. м. Черкаси, 22–23 квітня 2021 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2021. С. 629.
19. Bloom H. Shakespeare: The Invention of the Human. Cambridge : Riverhead Books, 1999. 768 p.
20. Brinton J., Arnovick L. The English Language : A Linguistic History. Oxford : Oxford University Press, 2017. 640 p.
21. Brockett O., Hildy F. History of the Theatre / 10-th ed. London : Pearson, 2007. 688 p.

22. Oxford Dictionary of English Etymology / ed. by Ch. T. By Onions. Oxford : Oxford University Press Inc., 1986. 1312 p.
23. Pavis P. Dictionary of the Theatre : Terms, Concepts, and Analysis. Toronto : University of Toronto Press Incorporated, 1998. 470 p.
24. Shakespeare W. As You Like It. London : Forgotten Books, 2012. 74 p.
25. Skeat W. An Etymological Dictionary of the English Language. Mineola : Dover Publication, 2007. 656 p.
26. Winslow C. The Oberon Glossary of Theatrical Terms. Second Edition. London : Oberone Books, 2012. 172 p.

Lvova N. L. ORIGIN, FORMING AND TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE THEATRICAL TERMINOLOGY

The article is devoted to research of origin, forming and translation of English-language theatrical terminology. The definition of the notion «theatrical terminology» is given in the article, languages of origin of borrowed into the English language theatrical terms are determined, ways of forming and translating of pure English and borrowed theatrical terms are clarified, as well as translating transformations used for their reproduction into the Ukrainian language are revealed in the article.

Theatrical terminology is a set of official units of nomination of professional theatrical notions. English-language theatrical terminology contains terminological units different by origin: Greek, Latin, French, Italian, Chinese, Japanese and pure English. Not all of mentioned borrowings came into the English language directly from languages of their origin. A lot of Greek and Latin were borrowed into the English through the French language. Chinese and Japanese borrowings of the theatrical sphere are exotisms, denoting nationally colored theatrical notions of representatives of linguistic cultures.

Borrowing is one of the way of forming of English-language theatrical terminology. Its units are also formed morphologically (affixally), morphologically and syntactically (compounding), syntactically, semantically (metaphorically). Terminological combinations formed syntactically are quantitatively dominant in the analyzed terminology.

Equivalent is considered to be the key way of English-language one-component theatrical terms into the Ukrainian language. English-language theatrical terms of the sphere of theater can be also translated by transcoding, namely adaptive, calquing that can be combined with transcoding, descriptively. Translation of terminological combinations requires use of simple and complex translating transformations. Transposition and adding of words are predominant simple transformations used for translation of such units. Complex transformations contain several simple ones. The most widespread among them are transposition, adding of words, lexical replacement.

Key words: *the English language, borrowing, translation, origin, forming, theatrical terminology.*

Musali L. Sh.

Azerbaijan University of Languages

THE EVOLUTION OF LOVE LANGUAGE IN SHAKESPEARE'S SONNETS

The article examines Shakespeare's skillful use of various linguistic styles to depict love in his works. He highlights how the universality of Shakespeare's language enriches the depiction of love by capturing the nuances of human relationships and emotions. In addition, the use of prose gives authenticity and realism to scenes of everyday life, and dramatic monologues allow you to penetrate into the inner thoughts of the characters and conflicts related to love. Moreover, the inclusion of regional dialects and accents adds depth and cultural authenticity to the depiction of love in the broader context of social and political dynamics.

The article further illustrates how Shakespeare's linguistic versatility enhances the depiction of love by providing a diverse range of expressions, tones, and points of view. He emphasizes how the poet's use of poetic language, characterized by complex metaphors and rich images, elevates expressions of love to a transcendent level, filling them with a sense of timelessness and beauty. In addition, the use of dramatic monologues and monologues allows deeper exploration of the characters' inner struggles and dilemmas related to love, enriching the emotional depth of their romantic journeys.

For Shakespeare, nothing is as exciting as the concept of love, as is evident from his highly regarded sonnets. Shakespeare's earliest sonnets follow the Petrarchan model, where the beloved is represented as something that cannot be possessed; at times she is even depicted in grotesque terms of physical attractiveness.

Shakespeare's ability to adapt and develop his language of love demonstrates his unsurpassed literary skill and deep understanding of human emotions. From the idealized simplicity of his early sonnets to the philosophical reflections in his later works, Shakespeare's exploration of love remains timeless and universally resonant. His innovative use of metaphors, symbols and stylistic variations continues to fascinate readers and viewers, securing him a place as one of the greatest writers on the subject of love.

Key words: linguistics, stylistics, language level, love lyrics, dramatic monologues.

Introduction. William Shakespeare is renowned for penning down vigorous sonnets that were concrete symbols of nature and enduring love in endless manifestations. The sonnets, numbering 154 in total, are some of Shakespeare's earliest publications and focus primarily on the themes of beauty, time, death, and love. It is therefore possible to examine how Shakespeare used the sonnets to paint a very distinctive picture depicting the development of 'The language of Love' in his work and how it came from the mere imitation of the Petrarchism in the early sonnets to a deeper and personal revelation of love into the later sonnets. This paper will go deeper into the analysis of the Shakespeare's sonnets as a result of defining the progress of moving shifts in portraying love in the sonnets [5, p. 304].

For Shakespeare, nothing is as powerful and captivating as the concept of love as is evidenced in his highly acclaimed sonnets. The earliest sonnets ventured by Shakespeare follow Petrarchan model, where the beloved is presented as something that cannot be

possessed; at times she is even painted in grotesque terms of physical attractiveness. Sonnets 1–126 are referred to as the "Fair Youth" poems which sign most of the poems are written based on the poet's attraction towards a young man with beautiful virtues, all described in details. These poems are energetic, the language is rather emotional and the poet pays much attention to the metaphors in the attempt to preserve his beloved through poetry [4, p. 230].

The purpose of the article is to study of linguistic styles in Shakespeare's works.

The main problem

Early Sonnets: Simplicity and Idealization

In Shakespeare's early sonnets, which reflect the motifs of the Elizabethan era, love is portrayed quite naive and rather close to the lens of the Romantic movement. These are numbered from 1 to 126; they are love poems of courtly tradition invoking the parameters of the poetic sonnet scheme. It is in *The Two Gentlemen of Verona* that Shakespeare begins the systematic examination of the ways that lovers

speak, and hence sets the stage for his later more complex investigations in the nature of passion [1].

Direct and Elegant Imagery: The main feature of Shakespeare's early poems can be named as the utilization of clear and vivid motifs that reveal the feelings of the poet towards the object of his devotion. The beginning of Sonnet 18, "Shall I compare thee to a summer's day?" directly asks a question which can be answered only negatively in what followed, the poem rest of the poem list out qualities of beauty that is more enduring than summer. With unbearably blunt vividness, Shakespeare extols the virtues of the beloved and the beauty of love, guiding it as eternal.

Conventional Metaphors: The first fourteen poems in Shakespeare's collection are still predominantly traditional, relying on the typically Renaissance figures and tropes associated with love poetry. The poet of Sonnets employs natural imagery to encourage the young man to reproduce and continue the lives of his genes. The beloved is directly compared to the 'fairest creatures', suggesting the convention, popular with the writers of that time, that associated beauty with youth and vigor. Recalling the conventional imagery, Shakespeare links his poetry to the literature of early modern English, endowing the verse with the eternal relevance which will pleasantly meet the contemporary readers [1].

Romantic Idealization: The theme of the woman in the early sonnets of Shakespeare is evident from the way the lover is depicted by Shakespeare, with intense passion and admiration of the woman's beauty and virtue. In Sonnet 18 for example, the poet paints his beloved in a positive light, even going to the extent of comparing her to the summer's day but immediately turning round to say that she is more lovely and more temperate than the summer's day. This assumption of love is expressed by the traditional concepts of courtly love whereby the beloved is treated as a deity. According to the 'Shakespearean' tradition, therefore, the earliest of Shakespeare's sonnets enshrine a highly elevated vision of love that provides the basis for later reflections on passion [6, p. 9].

Conventional Metaphors:

Although it is rather evident in all the Shakespearean sonnets, this idea is best illustrated in the first seventeen sonnets where Shakespeare uses traditional motifs in a central sense to express the intensity of the poet's feelings and his devotion to the lady. These are the invective in differing forms of the natural world and even classics which act as a vehicle of conveying the beautiful, virtuous and eternal attributes assigned to the object of affection.

Natural Imagery: As the traditional Shakespearean imagery amassed by newer critics indicates, one of the most familiar conventional metaphors used by Shakespeare in his early sonnets is natural imagery. For instance in Sonnet 18, the beloved is compared to a summer day where the poet says "Thou art more lovely and more temperate:" is used practically as a way of introducing Shakespeare's subsequent list of ways in which the beloved is superior to nature's beauty for the rest of the sonnet. Shakespeare does this by equating the beloved to natural forces like the sun, flowers, and breezes, therefore endowing her with attributes of ever-lasting beauty and beauty [4, p. 233].

Celestial Comparisons: Besides using metaphors, which revolve around the natural world, Shakespeare often uses examples from the celestial world to depict the beauty and nobility of the beloved. In Sonnet 116, the poet states that love is not love which changes when it is altered or bends when the remover removes it. Here, love is compared with "the star to every sojourning ship" as a symbol of its permanency and direction in the stormy sea of life. Shakespeare including celestial traits of love he seeks to emphasize its eternal and divine nature [1].

Classical Allusions: Leaving aside the illusion to Romeo and Juliet, other plays of Shakespeare also contain classical myths that lend grandeur to the works of the playwright. For example, in Sonnet 20, the poet uses comparison, depicting the beloved as the 'woman's face with Nature's own hand painted, 'a reference which alludes to the aesthetic instruments of the renaissance which depicts beauty of the beloved as something of classic beauty with nature's hand painting' [6, p. 16].

Symbolism of Youth and Beauty: In his first fourteen poems, Shakespeare uses conventional icons of the young and the fair to express a claim of eternal youth. Thus, in Sonnet 1, "make thee another self, for love of me" the young man's beauty is compared with the poet's heart, desires, as well as ambitions and, in turn, underlines the change that love brings [4, p. 241].

Romantic Idealization:

Love on heights is a dominant motive in Shakespeare's early amorous poems, in which the lady is shown to be a beautiful, wise, and flawless creature. In the light of idealization, the poet puts a great deal of effort in portraying the entity of affection as being more than human and divine in kinds, possessing qualities and characteristics which cannot be considered as part of humanity.

Elevation of the Beloved: In the first series of the Shakespeare's sonnets the beloved one is depicted as

gorgeous and graceful personage, whose merits are incomparable to the merits of average person. For instance, in Sonnet 18, the poet is stating that the beloved is even more beautiful than a summer day: "But summer and winter, 'tis thy sweet regard / hath made and makes me; though more beauty, more beauty dost thou, / And in thy face doth beauty's glory rest / As thy sweet self." This is because through idealization, Shakespeare fades the mediators and gives the readers an opportunity to enter into the poet's realm of glory and worship the cherished partner [2].

Perfection and Virtue: Of course, a significant part of the focus on the concept of romantic idealization is the views that are considered an ideal and virtuous image of the beloved. The poet in his sonnet 20 uses term 'master-mistress' of our garden to speak about their beloved indicating that the youth is at the same time both masculine and feminine. This portrayal features the beloved as being different from others and possessing qualities that are beyond the norms of the society and practices of the society. In so doing, Shakespeare is able to give the poet's beloved all the qualities of a beautiful and virtuous lady that would make the readers want her [3, p 1008].

Immortality and Timelessness: Yet another characteristic caused by the overemphasis on romantic aspects in Shakespeare's early sonnets is the notion of the beloved as eternal and ageless. For instance, in Sonnet 55, the poet angrily exclaims, "Not marble, nor the gilded monuments / Of princes, shall outlive this powerful rhyme." Thus, the poet is claiming that his poetry will preserve the image of the beloved for eternity while physical statues and tombs will degrade to dust. This notion of love and unchangeable beauty strengthens the view of romantic idolization, implying that the beloved's nature will remain virtually unaltered and will transcend the bounds of mortality through the art of verse [7, p. 510].

Adoration and Reverence: Using Early Shakespearean Sonnets, critics opine that the tone of the Shakespeare's poems ooze with honor and praise. The misconceptions of the true beauty in love is thoroughly punctured in this Sonnet 130 when the poet said, 'My mistress' eyes in nothing shine and bright, like sun-neither do those, which sparkle in your face.' Although the poet jests about the features of his mistress, he highlights his love for her above all the physical beauty of the world. To attend to the language choices of adulation and idolization.

Mature Sonnets: Complexity and Depth:

The representation of love in the late period of Shakespeare dramatic cycle proves to be deeper, more sophisticated, and sensitive in comparison with

the representation of the love in the early sonnets. These sonnets also show a progression in the poet's awareness of feelings and his ability or determination to dwell on the complex facets of passion: lust, infidelity, and what I would like to refer to as either metaphysical or existential anxiety [4, p. 237].

Sophisticated Metaphors and Symbols: As a peculiar feature of Elizabethan semantics, Shakespeare's mature sonnets employ metaphoric devices to describe the complexity of erotic experience. For instance, in Sonnet 116 the poet paints a picture of love as an 'ever-fixed mark,' 'The star to every wandering bark,' so singing praises and virtues of constancy. These accomplishments do not stop at mere assumptions of comparison; they establish a metaphysical-existential emotional paradigm. In this work Shakespeare employs effective and expressive symbols which demonstrate the immortality of the love and its capacity to overcome various human adversities [2].

Nuanced Emotions: While in the early works of Shakespeare, the poet explores the idea of love in its bright and sunny side, the later sonnets are much darker and disjointed. In Sonnet 29, which is from a sequence inspired by it, the poet explores the terrain of human psyche, placing the reader into a despairing state and then guiding him to a more optimistic ending – all through the promise of love. As it has been said before, there is quite a lot of emotion in this play by Shakespeare and here the language reflects the change of spirit in people due to the feeling of love. Thus, Shakespeare enlarges the personalities and shows people not only as love-ridden but more complex, which makes the readers feel the pain closer to themselves [2].

Psychological Exploration: Fundamentally, Shakespeare's sense of the later sonnets includes a growing introspection on the psychological self of love. For instance, in Sonnet 73, the poet contemplates the most optimistic, enjoyable aspects of the coming with age and the decay imagery of autumn to show that human life is fragile. However, amid all the forces destroying the world, love remained invincible, providing people with hope and meaning in their lives and in each particular day. Indeed, this stylized and highly politicized drama exemplifies Shakespeare's capacity to imbue 'the play's matter' with existential currents and existentialist reflections to ponder the riddles of passion and the enigmas of life and death [3, p. 1008].

Complexity of Relationships: Moreover, similar to the situations with emotions, there are Shakespeare's mature sonnets, which touch upon the relations between people. For instance, in Sonnet 129, the poet

focuses on the As a result, in Sonnet 129 the poet tells how destructiveness of passion and desire and contrasts it with the chaste and steady love. In this sense, this aspect of human nature contributes to enhancing the plot and bringing additional concerns to the works of Shakespeare regarding love in as far as it brings out passion and reason, carnal desire as well as virtue [6, p. 13].

Varied Linguistic Styles:

Shakespeare as a playwright and poet demonstrates the conscious and effective employment of multiple styles of language to convey his plays' characters, tones, and concerns, in but not limited to his plays and sonnets. This variety in the language makes love more vivid and represents all sides of different relationships with great sincerity and understanding of the Bard from Shakespeare.

Poetic and Elevated Language: Among the most easily recognizable of the properties of the Shakespearean linguistic performances is the Shakespearean use of the sub versions of poetic or, in other words, the aristocratic diction, which prevails in the Shakespearean sonnets and which always abounds most in the mouthpieces of the dramatic pieces belonging to the aristocrats. It is an ornate style of poetry that is replete with powerful metaphors, vivid imagery and strong rhythms which gives it a melodic quality when used to portray love as evidenced in the following lines. Poe inspires love with aesthetic beauty in sonnets such as Sonnet 18, "Shall I compare thee to a summer's day?" and the overnight exchanges of charming words between the characters Romeo and Juliet [2].

Prose for Realism and Authenticity: In contrast to the poetic and elevated language used for nobility and romantic idealization, Shakespeare often employs prose for characters of lower social status or for scenes requiring a sense of realism and authenticity. In plays like "The Merchant of Venice" and "A Midsummer Night's Dream", Shakespeare's use of prose in the dialogue between commoners or in comedic situations helps to ground the portrayal of love in everyday life. This use of prose allows for a more naturalistic depiction of love, highlighting the complexities and imperfections of human relationships.

Dramatic Monologues and Soliloquies: Shakespeare also employs dramatic monologues and soliloquies as a stylistic device to delve into the inner thoughts and emotions of his characters. In soliloquies like Hamlet's "To be, or not to be" speech and Juliet's balcony scene in "Romeo and Juliet", characters express their deepest desires, fears, and conflicts related to love. This style of language provides insight into the internal struggles and dilemmas faced by characters in matters of love, enriching the portrayal of their emotional journeys [6, p. 5].

Conclusions. Shakespeare's ability to adapt and evolve his language of love demonstrates his unmatched literary skill and deep understanding of human emotions. From the idealized simplicity of his early sonnets to the philosophical reflections of his later works, Shakespeare's exploration of love remains timeless and universally resonant. His innovative use of metaphors, symbols, and stylistic variations continues to captivate readers and audiences, ensuring his place as one of the greatest writers on the subject of love.

Bibliography:

1. Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary: Extras. Volume I (1). <https://dl.wdl.org/21762/service/21762.pdf>
2. Fenghua M. The Concept of Love in Shakespeare's Sonnets. <https://pdfs.semanticscholar.org/7345/3fe7be7556663373fc2d770bdb2b43ad275.pdf>
3. Lea D. Oxford Learner's Thesaurus / D.Lea, J.Bradbery, R.Pooler, H.Warren. – Oxford: Oxford University Press, – 2008. – 1008 p.
4. Lever, J. W. Shakespeare's Sonnets and the Petrarchan Tradition. *Essays in Criticism*, vol. 1, no. 3, 1951, pp. 228–244.
5. Sabir Ə.M. Sonetlər. Seçilmiş əsərləri: [2 cildə] / Ə.M.Sabir. – Bakı: Öndərnəşriyyat, – II cild. – 2004. – 304 s.
6. Smith H. The Metaphoric Structure of Shakespeare's Sonnets. *Huntington Library Quarterly*, vol. 23, no. 1, 1959, pp. 1–18.
7. Şekspir U. Sonetlər və Poemalar / U.Şekspir. – Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, – 1964. – 510 s.

Мусалі Л. Ш. ЕВОЛЮЦІЯ МОВИ КОХАННЯ В СОНЕТАХ ШЕКСПІРА

У статті досліджується вмiле використання Шекспiром рiзних мовних стилiв для зображення любовi у своїх творах. Він пiдкреслює, як унiверсальнiсть мови Шекспiра збагачує зображення любовi, фiксує нюанси людських стосункiв та емоцiй. Крім того, використання прози надає автентичностi i реалiстичностi сценам повсякденного життя, а драматичнi монологи дозволяють проникнути у внутрiшнi думки героїв i конфлiкти, пов'язанi з любов'ю. Бiльше того, включення рiгiональних

діалектів та акцентів додає глибини та культурної автентичності зображенню любові в більш широкому контексті соціальної та політичної динаміки.

Далі стаття ілюструє, як мовна універсальність Шекспіра покращує образ любові, надаючи різноманітний спектр виразів, тонів та точок зору. Він підкреслює, як поетичне використання поетичної мови, що характеризується складними метафорами та багатими образами, піднімає вирази любові на трансцендентний рівень, наповнюючи їх відчуттям позачасовості та краси. Крім того, використання драматичних монологів та монологів дозволяє глибше досліджувати внутрішню боротьбу персонажів та дилеми, пов'язані з коханням, збагачуючи емоційну глибину їх романтичних подорожей.

Для Шекспіра ніщо не захоплює, як концепція любові, що видно з його високо оцінених сонетів. Найдавніші сонети, створені Шекспіром, слідує петрарканській моделі, де кохана представляється чимось, що неможливо володіти; часом вона навіть зображується в гротескних термінах фізичної привабливості.

Здатність Шекспіра адаптувати та розвивати свою любовну мову демонструє його неперевершену літературну майстерність та глибоке розуміння людських емоцій. Від ідеалізованої простоти його ранніх сонетів до філософських роздумів у його пізніших творах, дослідження Шекспіра про кохання залишається вічним і загальнонаціонально резонансним. Його новаторське використання метафор, символів та стилістичних варіацій продовжує зачаровувати читачів та глядачів, забезпечуючи йому місце одного з найбільших письменників на тему кохання.

Ключові слова: лінгвістика, стилістика, мовний рівень, любовна лірика, драматичні монологи.

ТЮРКСЬКІ МОВИ

UDC 297

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/12>**Rustamova J.**

Baku State University

ANALYZING THE COMPLEXITY OF SENTENCE CONSTRUCTION: A DISCURSIVE ENVIRONMENT PERSPECTIVE AND ITS RELEVANCE

The article delves into the intricacies surrounding complex sentence structures within the Turkish language. It presents an innovative analytical approach aimed at addressing this linguistic challenge, departing from conventional Turkological methodologies. While traditional Turkological inquiries have predominantly focused on appraising structural typologies within the confines of grammatical frameworks, contemporary scholarship advocates for a departure from such conventional paradigms. Rather, it suggests an examination from a novel research standpoint.

Conventional Turkological studies have historically privileged evaluations through a formal-grammatical lens, inadvertently overlooking the dynamic shifts in sentence composition witnessed in authentic communicative contexts, as well as the nuanced decoding of supplementary, implicit, or explicit semantic layers contingent upon contextual cues. This tendency can be attributed to several objective factors: the inherent limitations of formal-grammatical analysis in adequately addressing the intricacies of communicative syntax, owing to a dearth of robust research resources and methodological frameworks.

Consequently, the exploration of complex sentence structures within the Turkish linguistic sphere through the lens of functional-communicative analysis elucidates a gamut of phenomena that lie beyond the purview of conventional analytical modalities. Consequently, the resolution of this issue necessitates a dual-pronged analytical approach, encompassing both the tenets of speech act theory and the tenets of discursive analysis.

Thus, the manifestation of a given idea may vary across disparate discursive milieus. Notably, certain discursive contexts dictate the expression of ideas, thoughts, or intentions within culturally prescribed norms, necessitating their articulation within designated ritualistic frameworks. This engenders the development of complex sentence structures that conform to the exigencies of speech behavior within ritualized settings.

Moreover, in select discursive environments, ideas are directly actualized through speech acts, culminating in their presentation via succinct sentence structures. The article illustrates instances wherein specific manifestations of complex Turkish sentence constructions transcend the ceremonial constraints imposed by simplistic intentions.

Key words: Turkish language, complex sentence problem, discourse-text, sentence-statement, linguistic pragmatics.

Introduction. The functional-communicative analysis of the theoretical intricacies surrounding Turkish complex sentence structures inevitably legitimizes and promotes assessments through the lens of communicative codes. Indeed, issues such as the manifestation forms of complex sentences in the speech process, their contextual dependency, perspectives on attaining varied semantic resolutions within the contextual framework, and others, necessitate rigorous and methodical examination.

It becomes apparent that, in numerous instances, Turkish complex sentence patterns fail to attain a syntactic complexity aligned with the genuine manifestation of the conveyed intention or intensity. In many cases, these sentence structures directly mirror the ceremonial and ritualistic components in conformity with the individualized norms of Ottoman court speech behavioral customs. In such scenarios, the mechanism of verbalizing intensities that could be conveyed in the simplest syntactic construction

delineates the polarity between implicature and explicature. That is to say, in certain contexts, the conveyed meaning diverges from the intended meaning in actuality; rather, it is presented in a manner excessively rigid and tailored to the exigencies of complex syntactic structures due to the requisites of conventional expression styles.

The degree of problem elaboration. It is noted that the investigation into the complexity of sentence structures within the domain of linguistics in post-Soviet territories only began to attract scholarly attention from the 1960s onwards. During this period, analyses predominantly focused not on the linguistic-pragmatic facets of complex sentence constructions in speech processes but rather on the scrutiny of formal realization aspects, such as the ellipsis of complex sentence constituents, componential analysis, and the like.

While over time, a corpus of literature addressing the theoretical underpinnings of the functional-communicative realization of sentence problems in general has emerged, these studies were largely grounded in a linguistic-didactic framework. Furthermore, the prominence given to this linguistic-didactic perspective arguably led to the neglect of certain areas where pragmatic considerations in speech were underexplored. While these investigations may suffice for our immediate purposes, we must acknowledge their limited applicability to Turkish language materials.

Indeed, the absence of works within the field of linguistics that directly engage with the linguistic-pragmatic aspect and adopt a functional-communicative analysis format, specifically in relation to Turkish linguistics and Turkish language materials, has created a discernible gap in scholarship.

In the interest of scholarly impartiality, it is worth noting that while the present article may not directly engage with the aspect of communicative codes, certain research endeavors have been undertaken within the purview of speech act theory and speech etiquettes, albeit with a predominantly theoretical focus. Notably, in the past two decades, Turkish linguistics has witnessed a considerable engagement with speech act theory and its integration into Turkish language materials. While these studies primarily focused on linguistic-pragmatic assessments, they fell short of incorporating systematic analytical frameworks associated with formal grammatical tools. Furthermore, recent years, particularly the last decade, have seen a burgeoning interest in the psycholinguistic dimensions of speech acts theory within Turkish linguistics. However, even

in these studies [for instance, 4; 158–177], the functional-communicative aspects of the complex sentence problem have been conspicuously absent. Nonetheless, it is through the prism of speech acts theory and its attendant discourse genres that a novel and crucial analytical toolkit has been provided for the adequate explication of implicature and explicature within complex sentence structures.

Purpose and objectives. The primary aim of the study is to ascertain the extent to which Turkish complex sentence structures are contingent upon discursive contexts and to discern extralinguistic factors facilitating the articulation of identical intentions in both simple and complex sentence formats. In pursuit of this aim, the objectives include evaluating Turkish complex sentence structures within the research framework provided by contemporary linguo-pragmatics, as well as identifying the impact of linguo-cultural factors on the syntactic organization of Turkish sentences. Furthermore, as part of the research framework, tasks are undertaken to achieve research objectives, including comparative analysis of Turkish complex sentence structures with those employed in analogous communicative scenarios in other Turkic languages.

Methods. It is noteworthy that, in executing the analysis arsenal delineated by the research objectives, the following research methodologies were employed: initially, descriptive and comparative methodologies were utilized, while comparative-historical methods were engaged to trace the usage of diverse sentence structures across different historical epochs and discursive milieus. Additionally, extensive utilization of discourse analysis methodology was made. Within the purview of applying this methodology, contextual analysis was concomitantly employed alongside other methodological approaches.

Main section. In Azerbaijani linguistics, while attention has been paid to the analysis of the internal semantic structuring of complex sentences through the prism of speech act theory, it is noteworthy that several works exploring various aspects of Austin's theory have also emerged in our national linguistics. Although these studies do not directly contribute to shedding light on the functional-communicative aspects of the complex sentence problem, research on the application of Austin's theory to Azerbaijani language materials is of sufficient importance for the theoretical foundation of our investigation. Notably, among the early works, we can mention the research of Prof. Fakhraddin Veysalli. Describing dialogue act as constituting «*one of the most interesting areas of pragmatics,*» the linguist emphasizes that *it allows*

for the interpretation of the meaning of any utterance. [5; 375]. It is worth recalling that in another work, the linguist articulates his idea based directly on the language-speech dichotomy, by providing clarity with the «sentence» – «utterance» terminological comparison: «In this book, we will use the term 'utterance' as a unit of spoken communication, and we will always contrast it with the sentence, which is a syntactic unit» [6; 19]. In other words, utterance is considered as a discourse unit, while the sentence is viewed as a linguistic (and textual) unit. If we consider utterance as a «living text,» then we can ascertain that, in reality, utterance, realized in the format of live communication, is essentially the sentence itself. In this sense, once again referring to F. Veysalli's evaluations, it is worth noting that «modern linguistics considers discourse to encompass the linguistic-social domain, while the text belongs solely to the linguistic domain. Later, these scholars expand their ideas by writing that the text is an oral representation of communication events, while discourse is the text in terms of the event aspect; it is communication charged with life force, that is, it is the language used in active communication. E. Benveniste (1902–1976)» stated, «discourse is the language adopted by the speaker» [6; 19].

As our inquiry does not target the text-discourse comparison, we endeavor to assess the overarching functional-communicative facets of complex sentences somewhat beyond the issues of sentence-utterance terminology. Although the aspects we are investigating are considered in aggregate, many linguo-pragmatics incorporate properties that pertain to both sentence and utterance (distinctively, not collectively). Nonetheless, we will prioritize exploring them by departing from the overall context of the sentence (without differentiating the utterance). Indeed, as emphasized by F. Veysalli himself, «it is highly intricate to delineate between discourse and text. It is more advisable to apply text to writing. Hence, discourse can merely be considered as an element of speech. Discourse can never fully encompass language. Nor can text lay claim to functionality (in fact, functionality precisely emerges as a linguistic/speech attribute in communication situations). Both are regulated based on the principles of language.» [6; 20]. Therefore, we opt to focus on the amalgamation of language and speech specifics or discourse-text specifics in addressing the issue. It is pertinent to note that the discursive conditioning factor inherently holds significance for our research. In our more detailed analyses, as we will proceed, while the same complex sentence model may feel

«obligated» to express the same meaning indirectly through discourse in a specific discursive environment due to functional-communicative requisites, the same meaning may be directly conveyed through speech act in another discursive environment. For instance, «**Could you kindly transcribe our discussions?**» – the complex sentence model indirectly implies the speech act and is formulated accordingly to the speech genre. Hence, such requests reflect the social distancing of communication participants or manifest subordinative appeal in social hierarchy (requesting from subordinate to superior, asking, etc.). The emphasis on transcription or notation depends on the context of the request. However, the same intention can find a succinct resolution with the phrase «Please transcribe them here» in the scholastic-Education discourse environment. Thus, the discursive context plays a pivotal role in shaping sentence models and warrants systematic evaluation within the framework of functional-communicative analysis of complex sentence problems.

«When I opened the notebook, I placed it in front of my master's knees. **'Could you please write your name and sign here?'** The names of today's prominent literary figures and artists were written in a very respectful tone in the notebook.» [7]. As explained in context, the dialogue occurring based on deferential communication takes place within the framework of theatrical discourse. Therefore, communication-addressing by individuals possessing an elite linguistic identity conforms to the norms of deferential speech etiquette, i.e., communication-addressing in the formal request genre as required by speech etiquette.

However, in the next example, since there are no requirements for analogous discursive environment, there is no need for using the ritual address format: the sentence is structured in the instructional speech genre.

«Please write your name, ID number, exam room number, and seat number in the relevant fields of your exam booklet and **sign**» [8].

In the first instance, we encounter a complex sentence, whereas in the second example, since there is no requirement for a ritual address format in the discursive environment, we encounter a simple sentence model (to be precise, a simple compound sentence).

In addition, it is worth recalling that, generally, «in the field of pragmatics, context is differentiated into two categories: 1) linguistic context; 2) physical context. Linguistic context refers to the set of words encompassing lexical bonds within the question and

the sentence. Physical context pertains to the spatial location of the given word and the situational context in which it is employed» [9; 8].

In this context, it can confidently be asserted that there is no resolution to the issue of complex sentence structure outside the contextual framework, and its systematic exploration is only viable through the affordances of context, which engenders a deep-layered semantics realized through pragmatic substrates (for a more comprehensive treatment, see: [10]), or through the assessment of discursive conditioning.

For comparative purposes, it should be noted that instances of presenting simple communicative intentions in a rigid format, i.e., instances of expressing communicative intentions in a prescribed ceremonial style, are not as inherent to Azerbaijani as they are to other Turkic languages. It is pertinent to recall that comparing operative models of complex sentences, which fall within the same language family (Turkic language family) and the same language group (Oghuz language group), at a functional-communicative level suggests that Azerbaijani complex sentence models deviate further from the demands of ceremonialism. Naturally, this does not imply that the implicature and explicature of Azerbaijani complex sentence models completely coincide, and that illocutionary force finds its direct resolution at the locutionary level. Such a level of adequacy is infeasible due to the rigid psycho-emotional characteristics of human nature. However, Azerbaijani complex sentence models are not subjected to as much «artificial» (ceremonial, ritualistic) rigidification owing to the exigencies of existing speech behavior traditions in Azerbaijani

society (or, more precisely, due to the lack of urgency of different requirements). This phenomenon may be associated with the lesser tendency towards stereotypical speech behavior that leads to the indirect expression of intention, unlike the Ottoman court speech etiquette. Undoubtedly, instances of artificial rigidification are also observable in Azerbaijani complex sentence models. Nonetheless, these instances predominantly encompass formats of expression evaluated as manipulative, contingent directly on the specific speech situation. For example: «*If you do not undertake this action, you will be deemed intelligent; If you take this action, it will not yield favorable outcomes,*» and so forth.

Conclusions. From the provided exemplars, it is discernible that certain discourses necessitate the articulation of ideas in a ceremonial or ritualistic manner, thereby engendering the manifestation of intricate sentence structures. Conversely, within specific discursive milieus, ideas are directly conveyed through speech acts, resulting in encounters with the same concepts presented within simpler syntactic frameworks. The relatively prevalent occurrence of artificially formalized complex sentence patterns imbued with ceremonial attributes in contemporary Turkish appears to be linked to the perpetuation of certain speech behavior stereotypes inherited from Ottoman Turkish. To delineate more precisely, while the language reforms spearheaded by Atatürk aimed at liberating the language from excessive rigidity and Persian-Arabic influences, speech behavior models persist in retaining vestiges of the intricate formalities characteristic of its predecessor, even within simplified linguistic paradigms.

Bibliography:

1. Akşehirli S. Söz edimleri kuramı açısından kurgusal anlatı metinlerinde söz aktarımı. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/2 Spring 2011. p. 143–162. URL: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934126.pdf>
2. Şekerçi F.M. John L. Austin'in söz edimleri kuramı hakkında bir değerlendirme, Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016. 108 s. URL: <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/91146>
3. Hirik, E. Söz edimleri kuramı bağlamında Atasözleri-deyimlerde Toplum/Topluluk adları və duygu değerleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 2018. №11 (24). 158–177 URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/595160>
4. Çelebi V. Gündelik Dil Felsefesi ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. Volume 4. Issue 1. June 2014, s. 73–89. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40517>
5. Veysəlli F. Dilçiliyə giriş, Bakı: Mütərcim, 2017. 456 s.
6. Veysəlli F. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Mütərcim, 2021. 447 s.
7. Soseki, N. Ben bir kediyim, Ankara: Ötügen Neşriyat, 2018. 455 s.
8. Sınav künyesi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Ocak 2018. URL: <https://www.bursahayat.com.tr/egitim/aof-sinav-giris-yerleri-belli-oldu-9200>
9. Abdullayeva İ.Ə. Müasir İngilis və Azərbaycan dillərində müraciət bildirən sözlərin pragmatik xüsusiyyətləri, filologiya üzrə fəlsəfə doktorudissert. avtoreferatı, Bakı, 2012. 28 s.
10. Dawkins J. *Syntax and Readability*, Delaware 1971. 54 s. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED103814.pdf>

Рустамова Дж. АНАЛІЗ СКЛАДНОСТІ КОНСТРУКЦІЇ РЕЧЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВА ДИСКУРСИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ

Стаття заглиблюється в складні структури речень у турецькій мові. Він представляє інноваційний аналітичний підхід, спрямований на вирішення цього лінгвістичного виклику, відступаючи від традиційних тюркологічних методологій. У той час як традиційні тюркологічні дослідження здебільшого зосереджені на оцінці структурних типологій у межах граматичних рамок, сучасна наука виступає за відхід від таких традиційних парадигм. Це скоріше пропонує розгляд з точки зору нового дослідження.

Звичайні тюркологічні дослідження мають історично привілейовані оцінки через формально-граматичну призму, ненавмисно випускаючи з уваги динамічні зміни в композиції речень, які спостерігаються в автентичних комунікативних контекстах, а також нюансне декодування додаткових, імпліцитних або експліцитних семантичних шарів, що залежать від контекстуальних сигналів. Цю тенденцію можна пояснити декількома об'єктивними факторами: притаманними обмеженнями формально-граматичного аналізу в адекватному розгляді тонкощів комунікативного синтаксису через брак надійних дослідницьких ресурсів і методологічних основ.

Отже, дослідження структур складних речень у турецькій лінгвістичній сфері через призму функціонально-комунікативного аналізу прояснює низку явищ, які лежать поза межами звичайних аналітичних модальностей. Отже, розв'язання цього питання потребує подвійного аналітичного підходу, який охоплює як принципи теорії мовленнєвих актів, так і принципи дискурсивного аналізу.

Таким чином, прояв певної ідеї може відрізнятися в різних дискурсивних середовищах. Примітно, що певні дискурсивні контексти диктують вираження ідей, думок або намірів у рамках культурно встановлених норм, що вимагає їх артикуляції в рамках визначених ритуальних рамок. Це породжує розвиток складних структур речень, які відповідають вимогам мовленнєвої поведінки в ритуальних умовах.

Крім того, у вибраних дискурсивних середовищах ідеї безпосередньо актуалізуються через мовленнєві акти, кульмінацією яких є їх представлення за допомогою стислих структур речень. Стаття ілюструє випадки, коли конкретні прояви складних турецьких речень виходять за межі церемоніальних обмежень, накладених спрощеними намірами.

Ключові слова: турецька мова, проблема складного речення, дискурс-текст, речення-висловлювання, лінгвістична прагматика.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'27:304.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/13>

Комарницька Т. К.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВА МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ, МОВА ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ ЧИ МОВА ПОП-КУЛЬТУРИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ

Увагу привертає новітній феномен мови масової культури, яка розвинулась на основі різних національних мов світу й обслуговує ті жанри масової культури, що мають вербальну складову. Ця мова за своїми рисами вербалізує типові характеристики масової культури (зокрема, примітивність, обмеженість тематики, високий сугестивний потенціал тощо), через що в ній можна спостерігати порушення мовних норм на різних мовних рівнях (фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному), які, однак, не тотожні мовним особливостям відомих функційних, соціальних чи територіальних різновидів мови, у зв'язку з чим мова масової культури, цілком можливо, являє собою новий лінгвістичний феномен, не описаний досі у науковій літературі. Проблема описання феномену мови масової культури полягає не лише у з'ясуванні його соціофункційної природи, а й у термінологічній номінації, оскільки у філософській думці побутують терміни «масова культура», «популярна культура», «поп-культура», яким різні науковці надають то однакового, то різного значення, при цьому пропонуючи різні критерії та підходи до розмежування цих понять. Розглянувши низку філософських підходів до понять масової культури та популярної культури та констатувавши брак консенсусу науковців у цьому питанні, можна дійти висновку, що термін «масова культура» набув у філософській думці негативної конотації, позначаючи культуру низьку, що протистоїть елітарній. І, якщо для філософського підходу така опозиція вже не видається актуальною, то для лінгвістичного аналізу мови масової культури в контексті протиставлення її літературній нормі такий підхід видається цілком релевантним, у зв'язку з чим у статті запропоновано послуговуватися терміном «мова масової культури», а не «мова популярної культури» для подальших лінгвістичних розвідок у цьому напрямі.

Ключові слова: масова культура, популярна культура, Франкфуртська школа, мова масової культури, літературна мова, термін.

Постановка проблеми. Поставивши собі за мету описати феномен мови масової культури, ми зіштовхнулися з проблемою того, що являє собою цей різновид культури, і яким терміном його взагалі доречно називати. У філософській думці натрапляємо на терміни «масова культура», «популярна культура» і «поп-культура», які «досі не отримали принципово чіткого семантичного розмежування» [7, с. 281]. Очевидно, що термінологічна синонімія є явищем деструктивним, тож наявність цілого синонімічного ряду викликає певні питання. Однак, наскільки ми зрозуміли, аналізуючи філософські джерела, така ситуація виникла через паралельне формування двох центрів вивчення масової культури – у Європі (представники Франкфуртської школи – Т. Адорно, М. Горк-

гаймер, Г. Маркузе, Ю. Габермас) й у США (Центр сучасних культурних досліджень при Бірмінгемському університеті – Р. Вільямс, С. Гол, Р. Гогарт, Е. Томпсон, Дж. Фіске), які практично в один і той самий час звернули увагу на це явище, однак почали називати його по-різному. Так, у європейській науковій думці закріпився термін «масова культура» (mass culture), а в американській – «популярна культура» (popular culture) [21, с. 9], однак пізніше спостерігаємо намагання вчених усе-таки якось розмежувати ці поняття. Такі самі спроби стосуються і терміна «поп-культура», який насправді тільки на перший погляд видається скороченим варіантом «популярної культури». Спробуємо з'ясувати, чи існує різниця між цими поняттями, оскільки для подальших досліджень мови

масової культури нам слід насамперед розуміти, яким терміном доцільніше називати цей лінгвістичний феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Насамперед погляньмо на визначення терміна «масова культура». У першій же праці, присвяченій цій проблемі, читаємо: «Дати визначення масовій культурі неможливо» [11, с. 341]. І ще: «Універсального визначення терміна «масова культура» сьогодні не існує [2, с. 31]. Отже, проблема виявляється ще складнішою. Такий стан справ, швидше за все, спричинила неоднозначність трактування термінів «культура» і «маси/масовий» [2, с. 27-28; 4, с. 19; 13, с. 74; 15, с. 21; 18, с. 162], а також кардинальні зміни у культурній парадигмі, що почалися у другій половині ХХ ст. та і тривають досі, адже масова культура дуже тісно пов'язана з поступом засобів масової комунікації, а вони розвиваються дуже стрімко за рахунок технологічного прогресу останніх десятиліть. І дійсно, як пише Р. Безугла, «сьогодні є очевидним, що теоретичні моделі масової культури, які були створені філософською та культурологічною думкою початку та середини ХХ ст., потребують уточнення» [2, с. 25]. Схожу думку висловлює і М. Дружинець: «динаміка змін у масовій культурі, її постійні трансформації ускладнюють аналіз явища. Реалії, особливо соціокультурної сфери, стрімко змінюються, ускладнюючи теоретичні розробки, що заважає охоплювати всю повноту явищ цілісним науковим поглядом [7, с. 286]. Відповідно, з огляду на стрімкий розвиток сучасної культури науковці пропонують іменувати її по-різному: від «культуріндустрії», «масової» чи «популярної» до «суб-», «контр-», «поп-», «культури мейнстріму», «комерційної» тощо, що спричинює справжню термінологічну плутанину.

Постановка завдання. Гадаємо, нам варто в міру наших можливостей пролити світло на цю термінологічну невизначеність, адже це безпосередньо стосується іменування того лінгвістичного феномена, який ми намагаємося дослідити. Отже, нижче розглянемо низку визначень аналізованих термінів і поміркуємо над тим, котрий із них буде найприйнятніший для найменування того мовного явища, яке ми досліджуємо.

Виклад основного матеріалу. Спроби дати визначення масовій культурі тривають із часу появи цього терміна на зламі 1939 і 1940 років (цікаво, що сам термін «масова культура» практично паралельно запропонували на двох різних континентах М. Горкхаймер і Д. Макдональд, через що авторство цього терміна приписують то

першому [8, с. 340], то другому [17, с. 15], що, втім, не дивно, оскільки світовій науці відомі навіть випадки паралельних винаходів). Власне, Д. Макдональд і запропонував одне з перших визначень масової культури, вважаючи її породженням масового індустріального століття, що протистоїть елітарній культурі [2, с. 31].

З огляду на таку складну історію наукового осмислення цього поняття на сьогодні термін «масова культура» має низку визначень. Дослідники пропонують поділити сучасні визначення терміна «масова культура» на якісні та кількісні: в основі якісних визначень лежить т.зв. «від'ємна» модель, коли масову культуру оцінюють із погляду естетичної цінності її творів як профанацію культури і протиставляють її елітарній за визначеними етичними та естетичними критеріями; кількісним же визначенням притаманне підкреслення формальних ознак масової культури (тиражування і масовість, яка досягається за допомогою засобів масової комунікації, чи ринкова потужність – усе те, що продається та має масовий попит), і питання якості не ставлять, тобто масова культура – це просто культура, яка подобається всім, на відміну від культури елітарної [2, с. 33; 18, с. 163–164].

І саме у другому розумінні поняття масової культури фактично збігається з поняттям популярної [18, с. 163], тож з'ясуємо тепер, яке значення дослідники вкладають у термін «популярна культура» чи «поп-культура», і спробуємо порівняти його з приблизним визначенням масової культури.

У літературі знаходимо думку, що окреслити межі поп-культури можна тоді, коли ми визначамось, що таке «висока культура» [3, с. 125], яка неначе натякає на те, що поп-культурою є все, що не належить до високої. Але такий підхід застосовують і для виокремлення масової культури. Отже, поп-культура дорівнює масовій? Утім, виявляється, все не так просто: у сучасній науковій думці підходи до розуміння масової та популярної культур розділилися. Так, деякі вітчизняні дослідники ототожнюють ці два поняття [3, с. 125; 8, с. 340; 12, с. 64]. У зарубіжній науковій думці такий підхід також існує. Наприклад, американський дослідник Г. Генс у своїй типології пропонує виокремлювати: 1) високу, елітарну (elite, high); 2) народну (folk); 3) масову / низьку / популярну форму культури [1, с. 220–221]. У праці Ф. Джеймсона натрапляємо на цілий перелік синонімічних, на думку вченого, термінів: «масова культура, культура масової аудиторії, комерційна культура, «популярна» культура, культурна індустрія» (mass culture or mass audience culture, commercial culture, «popular»

culture, the culture industry) [19, с. 130]. Останній термін науковець явно запозичив у Франкфуртської школи, представники якої якраз і розробляли теорію масової культури як культурної індустрії (культуриіндустрії).

Втім, чимало дослідників не згодні з ототожненням цих двох понять. Так, С. Амеліна стверджує, що їхнє «ототожнення призводить до помилкових суджень, викликаних змістовими неточностями» [1, с. 221], а Т. Лютий зазначає, що масова культура не тотожна популярній, хоча тенденція до такого ототожнення існує [10, с. 87]. Однак, якщо ці два поняття відрізняються, то у яких зв'язках вони перебувають? На це питання науковці також не мають однозначної відповіді. Так, деякі дослідники вважають, що «популярна культура» є ширшим поняттям, ніж «масова» [13, с. 76]. Інші ж, навпаки, переконані у тому, що саме масова культура ввібрала у себе популярну як одну зі складових [11, с. 230]. Треті пишуть, що масова культура перетинається, хоч і не збігається з популярною [6, с. 54–55].

Отже, не можемо не погодитися з А. Бойком, який констатує, що «у вітчизняному дискурсі досі існує плутанина з поняттями маскультури і популярної культури» [3, с. 125]. Напевне, тут дійсно дається взнаки відмінність у теоретичних підходах, що і спричиняє різне ставлення до співвідношення понять масової та популярної культур [6, с. 54, с. 56].

Як бачимо, ні вітчизняна, ані зарубіжна наукова думка досі не сформували єдиного підходу до розуміння понять масової та популярної культури, як і не спромоглися остаточно їх розмежувати. Однак нам би не хотілося вносити термінологічну невизначеність у нашу роботу, тим більше, що нам добре відомо, наскільки термінологічна синонімія є небажаним явищем для термінознавства, тому надалі вважаємо за доцільне вживати лише термін «мова масової культури». Гадаємо, що, послуговуючись терміном «мова масової культури», ми віддаємо данину українській філософській та культурологічній традиції, яка (так уже склалося) надає перевагу термінологічному словосполученню з прикметником «масовий», а також доробку Франкфуртської школи і Д. Макдональда, чий підхід імпонує нам особисто, і який зазначав: «Масову культуру часто ототожнюють із популярною. Значною мірою це слушно, але більш засадничим і точним є використання терміна «масова культура». Вона є виключно і безпосередньо продуктом масового споживання, як жувальна гумка.

Врешті, й витвір високої культури буває інколи популярним, хоча трапляється це дедалі рідше» [8, с. 340]. При цьому ми, звісно, усвідомлюємо наявність певного несхвального оцінного компонента, якого набув термін «масова культура». У цьому сенсі ми погоджуємося з міркуваннями Т. Гундорової, яка вважає, що різниця між термінами «масова» і «популярна» культура полягає в тому, що перший має негативну конотацію із адорнівською «культурною індустрією» (тобто, концепцією Франкфуртської школи), а другий більш нейтральний: «популярна» означає передусім культуру широко відому, однорідну, поширену, яка виражає смаки більшості і розрахована на споживання більшістю, і в цьому сенсі вона синонімічна поняттю масової культури» [5, с. 24]. До речі, схожі міркування наводять і Дж. Сторі, автор праці «Винахід масової культури: від фольклору до глобалізації», який вважає, що термін «масова культура» як винахід інтелектуальної еліти несе в собі негативну оцінку, тож від нього взагалі варто відмовитися на користь терміна «популярна» чи «поп» [9, с. 252], однак у підручнику «Теорія культури та масова культура» про популярну культуру вже пише, що «це культура для тих, хто нездатен зрозуміти (і тим більше оцінити), культуру справжню...» [16, с. 25], тобто вішає негативний оцінний ярлик уже і на термін «популярна культура». То чому ж ми вирішили надавати перевагу прикметнику «масовий»? Річ у тім, що, попри те, що в сучасних культурологічних працях масову культуру вже намагаються не оцінювати як «низьку» і таку, що підриває основи культури, феномен мови масової культури ми все-таки схильні оцінювати саме як негативний, який якраз і становить собою загрозу культурі мови, розмиваючи мовні норми, а тому термінологія Д. Макдональда і Франкфуртської школи нам видається доречнішою, нехай навіть у культурологічному плані франкфуртський підхід і критикують як однобокий [20, с. 107]. Також, на нашу думку, вживання терміна «масова культура» є доречнішим для нас з огляду на ті її риси, які виокремлюють науковці, оскільки вважаємо, що вони багато в чому корелюють із особливостями мови, яка її обслуговує. Так уже склалося, що риси саме масової культури повніше і чіткіше прописані у науковій літературі, ніж риси популярної, і до них, зокрема, відносять: зрозумілість і доступність, легкість відтворення, серійність і шаблонність, високі сугестивні можливості [14, с. 132], тривіальність, сенти-

ментальність, культивування тілесної насолоди, обжерливість, розпусту [8, с. 158] тощо. Ці риси цілком співвідносні з ознаками мови масової культури, якими, за нашими спостереженнями, є: зрозумілість, примітивність, використання мовних засобів із високим сугестивним потенціалом, обмеженість тематики і словникового складу, відсутність складних синтаксичних конструкцій чи художніх засобів тощо.

Отже, з'ясувавши нарешті, як з огляду на культурологічне підґрунтя найдоцільніше буде назвати той лінгвістичний феномен, що вербалізує сучасну культуру, спробуємо дати наше визначення мові масової культури:

Мова масової культури – це мова, що обслуговує ті жанри масової (популярної) культури, які мають лінгвальне оформлення, і спирається на літературну мову, однак водночас відрізняється від неї на фонетичному, лексичному, морфологічному і синтаксичному рівні, вбираючи у себе характеристики, притаманні просторіччю, сленгу, територіальним діалектам та макаронічному мовленню.

У цьому визначенні ми вказали на те, що не диференціюємо масову і популярну культуру, однак надаємо перевагу саме першому термінові, коли йдеться про лінгвістичну сторону цього поняття, а також спробували дати стислу характеристику цьому лінгвістичному феномену у системно-структурному та соціолінгвістичному аспектах, на які плануємо спиратися у наших подальших дослідженнях мови масової культури Японії.

Висновки. Для дослідження феномену мови масової культури, який дотепер лишався поза увагою лінгвістів, необхідно усунути низку перешкод, перша з яких полягає у проблемі найменування цього явища, яке тісно пов'язане з філософською та культурологічною проблемою розуміння масової культури та її кореляції з популярною культурою, через що доводиться застосовувати міждисциплінарний підхід. Аналіз філософських бачень дослідників масової та популярної культур показав, що проблема співвідношення цих двох явищ на сьогодні досі не розв'язана, як і не вироблено єдиного підходу до того, котрому з термінів варто надавати перевагу. При цьому, однак, у подальшому лінгвістичному дослідженні нам хотілося би уникати термінологічної синонімії, яка для термінознавства є неприпустимою. З'ясувавши, що з двох термінів термін «масова культура» має радше негативну конотацію, ми вирішили послуговуватися саме терміном «мова масової культури» (а не «мова популярної культури»), оскільки, за нашими спостереженнями, мова масової культури є доволі негативним явищем, яке порушує мовні норми на різних мовних рівнях і цим самим являє собою загрозу культурі мови. У нашому визначенні цього лінгвістичного феномена ми спробували охопити основні його системно-структурні та соціофункційні риси. **Перспективами подальших досліджень** у цьому ключі є широкий спектр мовознавчих розвідок, починаючи від детального описання фонетичних, лексичних і граматичних девіацій у мові масової культури і закінчуючи розмірковуванням над її соціофункційним статусом.

Список літератури:

1. Амеліна С. Б. Популярна культура: специфіка та способи взаємодії з елітарною, народною та масовою формами культури. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2015. Вип. 95. С. 220–223.
2. Безугла Р. І. Масова культура: до проблеми визначення поняття. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2010. Вип. 11. С. 25–34.
3. Бойко А.О. Людина масової культури та культура масової людини: рефлексії щодо сутнісних ознак. *Нова парадигма*. 2015. Вип. 127. С. 121–131.
4. Бойко А.О. Структурно-функціональний аналіз масової культури. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. 2015. Вип. 44. С. 18–30.
5. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії. Київ, 2008. 284 с.
6. Домбровська М. Дефініції «масової літератури». *Слово і час*. 2005. №11. С. 54–65.
7. Дружинець М. І. Масова культура: підходи до вивчення та напрямки теоретичного осмислення. *АРТ-платФОРМА: наук. альм.* Київ: КМАЕЦМ, 2020. Вип. 1. С. 278–293.
8. Дружинець М.І. Масова культура як підґрунтя естрадного музичного мистецтва: становлення, розвиток та соціокультурне значення. *Мистецтвознавчі записки*. 2020. Випуск 34. С. 337–346.
9. Корнієнко В.Р. Позитивний та негативний вплив масової культури на український шоу-бізнес. *Молодий вчений*. 2014. № 11 (14). С. 252–256.
10. Лютий Т. В. Масова і популярна культура: проблема демаркації. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2019. Том 3. С. 85–99.
11. Лященко І.С. Масова культура як соціальний феномен ХХ століття. *Актуальні проблеми духовності: зб.наук.праць.*, ред.: Я.В. Шрамко. 2009. Вип. 10. С. 340–349.

12. Олійник О. Еволюція уявлень про масову культуру. *Теорія та історія культури*. 2013. Вип. 6/10. С. 61–67.
13. Півнева Л. Політична і популярна культури як предмет політологічного аналізу. *Політичний менеджмент*. 2006. №6. С. 74–81.
14. Пожарська О. Ю., Гоц Л. С. Мистецтво в системі взаємовідносин масової та національної культури. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф.*, Київ, 21–22 берез., 2018 р. Київ: Вид. Центр КНУКіМ, 2018. С. 130–133.
15. Самікова Н. Масова культура та соціокультурні тенденції XXI століття: взаємозв'язок та реалізація (на прикладі окремих зразків поп-музики). *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2021. № 1 (50). С. 21–35.
16. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура. Харків, 2005. 316 с.
17. Устименко-Косоріч О. А. Масова та елітарна культура: проблеми взаємодії : навч. посіб. для студ. зі спец. 8.02020401 «Музичне мистецтво». Умань, 2015. 175 с.
18. Філоненко С. Масова? Популярна? Тривіальна? Як не заблукати в трьох термінологічних соснах. *Studia Methodologica*. 2009. Вип. 29. С. 162–169.
19. Jameson F. Reification and Utopia in Mass Culture. *Social Text*. 1979. Winter. No. 1. P. 130–148.
20. 岡田宏介. マスカルチャー、サブカルチャー、ポピュラーカルチャー—文化理論とイデオロギー概念の変容—. *ソシオロギス*. 2003. 27. P. 104–119.
21. 生井英考. ポピュラーカルチャー研究小史. *立教アメリカン・スタディーズ (Rikkyo American Studies)*. 2012. 34, March. P. 7–22.

Komarnytska T. K. THE LANGUAGE OF MASS CULTURE, THE LANGUAGE OF POPULAR CULTURE OR THE LANGUAGE OF POP CULTURE: A TERMINOLOGICAL AMBIGUITY

The language of mass culture, the language of popular culture or the language of pop culture: a terminological ambiguity.

Attention is drawn to the newest phenomenon of the language of mass culture, which has developed on the basis of various national languages of the world and serves those genres of mass culture that have a verbal component. By its features, this language verbalizes the typical characteristics of mass culture (in particular, primitiveness, limited topics, high manipulative potential, etc.), due to which it is possible to observe violations of language norms at various linguistic levels (phonetic, lexical, morphological, and syntactic), which, however, are not identical to the linguistic features of the known functional, social or territorial varieties of the language, in connection with which the language of mass culture, quite possibly, represents a new linguistic phenomenon that has not yet been described in the scientific literature. The problem of describing the phenomenon of the language of mass culture consists not only in clarifying its socio-functional nature, but also in terminological nomination, since the terms “mass culture”, “popular culture”, “pop culture” being used in philosophical works which various scientists giving them the same or different meaning, while also offering different criteria and approaches to distinguishing these concepts. Having considered a number of philosophical approaches to the concepts of mass culture and popular culture and ascertaining the lack of consensus among scientists on this issue, we can conclude that the term “mass culture” has acquired a negative connotation in philosophical works, denoting a low culture that is opposed to an elitist one. And, if for a philosophical approach such an opposition no longer seems relevant, then for a linguistic analysis of the language of mass culture in the context of contrasting it with a literary norm, such an approach seems quite relevant, in connection with which the paper proposes to use the term “language of mass culture”, and not the “language of popular culture” for further linguistic explorations in this direction.

Key words: mass culture, popular culture, Frankfurt School, language of mass culture, literary language, term.

Панасенко Є. О.

Полтавський державний аграрний університет

МУЛЬТИЛІНГВІЗМ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ УКРАЇНИ

Пропоновану статтю присвячено аналізу явища мультилінгвізму в українському соціумі та його впливу на суспільно-політичне тло України. Автор намагається дослідити зміну мовного ландшафту у зв'язку із повномасштабним вторгненням на українські терени держави-агресора. Було здійснено спробу встановити взаємозв'язок між мовною політикою та суспільно-політичною дійсністю, зокрема, взаємозв'язок між лінгвістичним тлом і формуванням ідентичності різних мовних груп населення. У дослідженні висвітлено суперечності та проблеми, що виникають у контексті багатомовності. Зокрема, доводиться теза, що держава не здійснювала ефективного урегулювання мовної проблеми. Утвердження державної мови у суспільно-політичному вимірі України не здолало явище диглосії – суспільної двомовності, де російська протягом десятиліть виступала престижнішою мовою. Тему мов корінних народів, зокрема кримськотатарської мови, і мов національних меншин взагалі було винесено з дискусійного поля, замінюючи поняття захисту мов національних меншин на захист російської мови в Україні. Відповідно, впродовж багатьох років тема захисту прав національних меншин була предметом спекуляцій різних політичних сил. Відбувалося суспільно-політичне протистояння у площині українсько-російської диглосії, де взагалі не було місця мовам корінних народів. Таким чином, не було враховано чинник мов корінних народів, як кримськотатарської, і чинник мов національних меншин, зокрема польської, словацької, румунської та інших. Дискусії щодо статусу російської мови затьмарили увесь інформаційний простір України, не даючи жодного шансу іншим мовним спільнотам. Лише російська агресія спромоглася змінити вектор таких дискусій і направити їх у правильне річище, але перед українським суспільством стоїть ще багато викликів на мовно-політичній ниві. Дослідження спрямовано на сприяння конструктивного діалогу та порозуміння між різними мовними спільнотами в Україні з метою зміцнення національної єдності та інтеграції українського суспільства навколо одного інтегратора у суспільно-лінгвістичній площині – державної мови України як єдиної запоруки національної безпеки.

Ключові слова: мова, мультилінгвізм, диглосія, мовна політика, соціолінгвістика, державна мова, мова корінних народів, мова національних меншин.

Постановка проблеми. Україна впродовж тривалого часу перебувала на мовно-політичному розломі і цивілізаційному роздоріжжі. Унаслідок цього, на українських теренах викристалізувався складний лінгвістичний ландшафт, переосмислення якого потребує розуміння не тільки соціолінгвістичних чинників, а й суспільно-політичних та культурно-історичних передумов. Пропонуємо поглянути на соціолінгвістичне тло України через призму явища мультилінгвізму як найбільш ємного поняття, яке здатне описати мовне розмаїття, його передумови в минулому, стан у сьогочасних обставинах і його урегулювання у майбутньому. Повномасштабне вторгнення держави-агресора тільки інтенсифікувало трансформаційні зміни у суспільній свідомості громадян України і пришвидшили процес переходу з російської мови на українську. При цьому, часто мови корінних наро-

дів і мови національних меншин залишаються поза суспільно-політичним дискурсом. Вважаємо, що включення цих мов до інформаційного і політичного простору стане ключем до збереження міжетнічної гармонії та уникнення внутрішніх конфліктів, а українська мова залишиться єдиним ідентифікатором української політичної нації і запорукою національної безпеки України від ідеологічних загроз з боку держави-агресора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен мультилінгвізму був предметом вивчення у багатьох наукових царинах – мовознавство, філософія, культурологія, педагогіка, соціологія, політологія. Він перебував у центрі наукового інтересу таких вчених, як Ф. Запетті, Р. Команару, Б. Позо, П. Краус, І. Кріба. Вважаємо цей феномен не до кінця дослідженим у контексті суспільно-політичних умов у сучасній Україні.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення явища мультлінгвізму у суспільно-політичному контексті України.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про мультлінгвізм, Ф. Запетті та Р. Команару детермінують його як сукупність ідеологічних контекстів [7, с. 406], Б. Позо визначає мультлінгвізм як гармонізацію інституційно-правових механізмів у суспільстві [6, с. 210]. Д. Арчібугі називає мультлінгвізмом рівновагу між різними мовними спільнотами в країні [3, с. 514]. П. Краус, говорячи про мультлінгвізм, наголошує на збереженні рівноваги між жорсткими регулятивами у юридичній площині і повагою до мовних спільнот [4, с. 176]. К. Палузек описує мультлінгвізм як інституційне урегулювання взаємин між різними мовними спільнотами [5], у цьому річизці вважаємо інституційний мультлінгвізм і мовну політику тотожними сутностями. І. Кріба слушно вказує, що мультлінгвізм у європейських країнах не потрібно рівняти до лінгвістичного тла України. У більшості країнах європейського простору явище мультлінгвізму визначено як природне й органічне середовище функціонування різних мовних угруповань, потрібно тільки унормувати це функціонування. В Україні явищем мультлінгвізму і збереження мовних прав різних спільнот часто називали явище диглосії, де у суспільно-політичному просторі функціонували дві мови – українська як державна і російська, яка має статус однієї із мов національних меншин, проте у дійсності виконувала значно ширші функції і часто посідала престижніші щаблі у суспільній свідомості громадян України [1].

Мультлінгвізм як явище бере початок з географічного ареалу, коли на одній території мешкають різні мовні спільноти, що утворює наступну сходинку – суспільний мультлінгвізм. Для того, аби урегулювати суспільні взаємини між різними мовними спільнотами, у політичному вимірі запроваджується поняття інституційного мультлінгвізму.

Географічний мультлінгвізм є наслідком географічного розташування України, країн-сусідів, історичних умов розвитку українського етносу та формування окремого лінгвістичного ареалу у певних межах. Важливо наголосити, що окрім географічного розташування України географічний мультлінгвізм окреслено міграційними процесами. Соціальний мультлінгвізм – це більш обмежений термін, що обумовлений географічним мультлінгвізмом. Це явище можна описати як розвиток мовного середовища, в якому існує сус-

пільство, окремі мовні спільноти, або як здатність розуміти та використовувати різні мови в межах спільноти.

У цьому контексті варто зауважити на диглосії, або поширення суспільної двомовності, коли в соціумі широко розуміють як українську, так і російську, в Україні існує здавна, що є наслідком мовної політики СРСР. У деяких регіонах місцеві жителі розуміють інші мови; до них належать кримськотатарська в Криму, польська на заході та болгарська в деяких частинах півдня України. Проте для всіх громадян, які вільно володіють лише двома мовами, цього виявляється цілком достатньо для комфортного життя. Не слід забувати про те, що соціальний мультлінгвізм не є політичним явищем.

Відомо, що мовами корінних народів та національних меншин України традиційно розмовляють на певних теренах країни. Ці мовні спільноти становлять групу, яка є меншиною відносно всього населення України. Крім державної мови, першочергову увагу слід приділяти розвитку та захисту мовних прав корінних народів, оскільки ці народи позбавлені власного політичного даху. Жодна інша держава не в змозі захистити мовні права кримських татар, крім України. Тому мовне право кримськотатарського народу стоїть на сходинку вище мовного права етнічного поляка чи росіянина, який мешкає на території України, бо мовне право поляка чи росіянина захищено сусідніми державами, які є політичним дахом польської або російської мов.

Інституційний мультлінгвізм передбачає, що у суспільстві має бути один інтегратор – національна мова, яка необхідна для комунікації між етнічними спільнотами в середині країни, оскільки, поза дискурсом географічного простору, нація має також інформаційний простір, який окреслюється її мовою. Тому, національна мова – це мова інформаційного простору та інформаційних кордонів. Таким чином, інтегральним чинником у суспільно-політичному і культурно-інформаційному просторі України має виступати державна українська мова.

Варто чітко розрізняти поняття «суспільний мультлінгвізм» та «мовна політика». Суспільний мультлінгвізм вже існує як реальність, у той час як мовну політику необхідно розробляти. Крім суспільного мультлінгвізму варто враховувати індивідуальний мультлінгвізм – здатність однієї особи користуватися різними мовами – тобто плюрилізм. Також суспільний мультлінгвізм має дві сфери – публічну та приватну. Перші два види

мультилінгвізму є природним явищем, яке формується у суспільстві завдяки певним культурно-історичним та географічним передумовам. Інституційний же мультилінгвізм є явищем іншого стибу. Це той мультилінгвізм, на який держава може впливати, формуючи свою мовну політику, і реалізуючи її через законопроекти, державні програми, свої візії та пріоритети, міжнародні зв'язки. Мультилінгвізм можна представити як протиставлення багатомовності всередині країни багатомовності ззовні країни. Багатомовність всередині країни ми називаємо внутрішню державну мовну політику. Це правове визначення місця мов у суспільстві та державній системі. Значить, ця багатомовність виходить із географічних та суспільних чинників, які склалися всередині країни. Багатомовність ззовні має за мету інтеграцію держави у світовий інформаційний, культурний, науковий, суспільно-політичний та економічний простір. Це залучення суспільства до культурних та наукових досягнень світової цивілізації. Іншими словами, іноземні мови, які є мовами міжнародного спілкування, є інструментом, який сприяє залученню суспільства до світової глобальної спільноти та інтеграції країни на різних рівнях до світової цивілізації. Мультилінгвізм будь-якої країни балансує на зіткненні «націоцентризм – глобалізм». З одного боку, країна прагне інтеграції у світову спільноту, щоб не залишатися поза глобалізацією та ізоляцією, а з іншого виникає загроза розмивання національної ідентичності суспільства. Чи можуть стрімкі глобалізаційні процеси підірвати суверенітет національної держави? На нашу думку, знайти цей баланс цілком можливо, і більшість європейських країн успішно з цим впоралися. Вони зберегли власну національну ідентичність, свою культурно-історичну пам'ять і мову, але, водночас, зрозуміли, що важливо долучитися до світової спільноти.

У суспільному полі часто виникають дискусії щодо місця національної мови у процесі соціально-економічного розвитку певної держави. Прибічники глобалізму переконані, що концепція «національна/державна мова» перестала відігравати будь-яке значення і ключовим залишається не мова, не ідентичність, а економічний розвиток. Ця сентенція розбивається об дійсність. На європейському просторі існує 48 незалежних держав, і більшість із них мають свою національну/державну мову. Якби не існувало концепції національних держав, інтегральним фактором яких є національна ідентичність, себто мова, культура, погляд на історію, не існувало б більшості наці-

ональних держав Європи. А було б кілька економічних зон найбільш потужних держав Європи, і, відповідно, офіційні мови цих держав домінували б. В такому разі цілком могло б не існувати Чехії, вона була б частиною німецького простору, а чеська мова була б відкинута самими чехами, які б перейняли престижнішу і економічно вигіднішу мову – німецьку. Чехи як етнос просто б розчинилися у німецькомовному середовищі. Така сама ситуація з країнами Балтії – Литвою, Латвією і Естонією. Чи не вигідніше було б Литві доєднатися до економічно потужнішого центру і перейти його мову і культуру? Іншим прикладом є Швеція або Нідерланди, громадяни цих країн чудово володіють англійською мовою, їм економічно вигідніше було б увести англійську як другу офіційну мову і зекономити на перекладі у видавничій сфері. Проте, і шведи, і нідерландці бережуть свої мови і власну ідентичність. Це повертає нас до сентенції – а що є ідентичністю? Ідентичність – це те, що відрізняє один етнос від іншого. І це не економіка, інфраструктура і високі зарплати. Це мова, культура і погляд на історію. Бо цим українець відрізняється від поляка, росіянина і словака. Цим чех відрізняється від німця. Отже, концепція національних держав і національної мови є в реальності, і мультилінгвізм як мовно-культурний феномен існує у багатьох країнах. І лише інституційний мультилінгвізм уможливує врегулювання взаємин у суспільстві між різними мовними спільнотами.

Наявне питання щодо згладжування різниці в ідентичності всередині країни, де державна мова єдине засобом спілкування, але існують корінні народи, які бажають зберегти свою власну історію й мову. Зрозуміло, що держава повинна зацікавлюватися збереженням усіх мов своїх корінних народів і надавати можливість національним меншинам вивчати свої рідні мови. Але всередині країни складаються інші відносини: існує концепція політичної нації, що об'єднує різні етноси, що проживають на території країни, але вважають себе політичними громадянами країни. Це поняття консолідує суспільство й робить його єдиною цілісною силою. Атрибутом політичної нації є, безперечно, одна державна мова. Отже, кримські татари, як корінний народ України зі своєю власною мовою, також перебувають у рівновазі. Вони, з одного боку, прагнуть зберегти свою культурну, історичну й мовну автономію в межах Української держави, але, з іншого боку, є громадянами України, зобов'язані володіти українською мовою. У такому випадку лише збалансо-

вана державна мовна політика щодо мов корінних народів дозволить їм зберегти свою ідентичність, і водночас інтегруватися в українське суспільство й політичне тло країни.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, вважаємо доцільним розглядати феномен мультилінгвізму в Україні як теоретично змодельований конструкт, що включає різні ідеологічні контексти, що панують в країні та формуються в процесі взаємодії державних інституцій. Виділяємо п'ять таких контекстів: контекст державної мови, контекст російської мови, контекст мов національних меншин, контекст мов корінних народів і контекст мов міжнародної комунікації.

Контекст державної мови виступає як державотворча ідеологія. Він утворює політичну націю, мова є інтегральним стрижнем суспільства, цей контекст формує національну ідентичність.

Наступний контекст – контекст російської мови, який пов'язаний з впливом РФ та імперськими наслідками в українському суспільстві. Це явище диглосії, і феномен «російськомовних громадян» України. Згаданий термін не зафіксовано у жодному законі. Контекст державної мови і російської мови перебувають у конфлікті впродовж десятиліть. На цьому відбувалося багато політичних спекуляцій. Саме зіткнення цих двох контекстів було рушієм суспільно-політичного життя в Україні в роки незалежності. Саме ця конфліктна ситуація створювала рівновагу між проукраїнськими силами і проросійською частиною громадян України, яких підтримували сили з РФ.

Далі треба зазначити контекст мов національних меншин, він включає угорську, польську, болгарську та інші мови. Згідно з чинним законодавством, до цього контексту також мала б відноситися російська мова, яка вже утворила свій власний контекст. про інші мови національних меншин мало говорять, за винятком угорської мови на Закарпатті, що також обумовлено політичними процесами.

Контекст мов корінних народів, хоча й малопомітний у суспільно-політичному просторі, проте має велике значення. Представники корінних народів, зокрема кримські татари, мають чи не найбільше право на захист своєї мови. У правовій площині взагалі не розмежовано поняття мов корінних народів і мов національних меншин. У Конституції України не згадано ні слова про корінні народи та їхні мови. Це конче потребує виправлення і в юридичній площині, і в суспільстві в цілому.

Останній контекст мов міжнародної комунікації, який стає все актуальнішим у річницю інтеграції України до європейського та світового співтовариства, що вимагає від громадян України володіння різними мовами. Існують побоювання розмиття ідентичності у глобальному просторі, хоча, українське суспільство не досягло такого рівня іншомовної компетентності, та й досвід багатьох країн засвідчує, що така небезпека відсутня [2, с. 184–186]. Ці дискурси формують світоглядні уявлення різних частин українського суспільства, переплітаються та взаємодіють між собою, накладаючись один на одного. Свідомість громадян піддається трансформаціям під впливом різних чинників, що може призводити до переходу з одного дискурсу в інший.

Показовим є факт, що мови корінних народів України, які не мають іншого політичного укриття, окрім як України, більшістю громадян України вважаються іноземними мовами. Натомість російська мова, яка за визначенням належить до мов національних меншин, і за яку Україна не несе відповідальності, сприймається багатьма громадянами як рідна мова. У цьому вся контрверсійність такої мовної ситуації, коли для держави українська мова і кримськотатарська мова є мовами народів, що споконвіку заселяють цю землю, а російська мова є іноземною, принесеною ззовні. Проте, відбулося лінгвістичне заміщення, коли іноземна мова витіснила з ужитку ті мови, що тут існували до неї. На ділі, мови корінних народів було негласно урівняно із мовами національних меншин, що перші, що другі лише декларативно мали свої права, а весь суспільно-політичний простір стосовно захисту мовних прав національних меншин перейняли так звані російськомовні громадяни України, які заступили російською мовою всі інші мови як корінних народів, так і національних меншин.

Повномасштабне вторгнення змінило лінгвістичний вектор розвитку українського соціуму, яке стрімко змінює контекст російської мови на контекст державної мови, проте, цей перехід тривалий у часі, й не всі громадяни воліють швидко змінювати свої мовні вподобання. Більше стало звучати тез про мовні права корінних народів, які десятиліттями були у тіні російської мови.

Висновки. Отже, мультилінгвізм у суспільно-політичному вимірі України потрібно вивчати як конгломерат різних ідеологічних, культурно-історичних, суспільних контекстів, які можуть переплітатися між собою, поглинати один одного. Важливим є урегулювання цих

контекстів відповідно до законодавства, інтегруючи українське суспільство за допомогою одного такого контексту – контексту державної мови, яка виступає національним інтегратором та консолідатором суспільства, забезпечуючи мовні права у першу чергу корінними народами України, за які держава несе відповідальність, і права національним меншинам, прибираючи при цьому маніпулятивні тези про російськомовних громадян.

Список літератури:

1. Кріба І. Багатомовність як шлях до взаєморозуміння. Досвід України. *Міжнародний журнал у галузі мультилінгвальної освіти*. 2013. № 1. URL: http://www.multilingualeducation.org/storage/uploads/articles_contents/140323102011.pdf (Дата звернення: 17.05.2024).
2. Панасенко Є. О. Мультилінгвізм як сукупність ідеологічних дискурсів в умовах сучасної України. *Global and Regional Aspects of Sustainable Development: Proceedings of the 3d International Scientific and Practical Conference (Copenhagen, Denmark, 4–5 May 2021)*. Pp. 184–186.
3. Archibugi, D. The Language of Democracy: Vernacular or Esperanto? A Comparison between the Multiculturalist and Cosmopolitan Perspectives. *Political Studies*, 1953, 2005. URL: http://www.multilingualeducation.org/storage/uploads/articles_contents/140323102011.pdf (Дата звернення: 17.05.2024).
4. Kraus, Peter A. Neither United Nor Diverse? The Language Issue and Political Legitimation in the European Union. In *Linguistic Diversity and European Democracy*, A. L. Kjaer and S. Adamo (eds), Aldershot: Ashgate: 17–34. 2011. P. 176.
5. Paluszek, Karolina. Institutional multilingualism in the European Union – policy, rules and practice. *Comparative Legilinguistics* vol. 24/2015 URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/cl/article/view/6327/6339> (Дата звернення: 17.05.2024).
6. Pozzo, Barbara. Multilingualism and the harmonization of European law. *Kluwer law International*. 2006, p. 210.
7. Zappettini, Franco; Comanaru, Ruxandra. Bottom-up Perspectives on Multilingual Ideologies in the EU: The Case of a Transnational NGO. *Journal of Contemporary European Research*. Volume 10, Issue 4, 2014. p. 402–422.

Panasenko Ye. O. MULTILINGUALISM IN THE SOCIO-POLITICAL DIMENSION OF UKRAINE

The following article is devoted to the analysis of the phenomenon of multilingualism in the Ukrainian society and its impact on the socio-political background of Ukraine. The author tries to research the change of the linguistic landscape in connection with the full-scale invasion of the aggressor state on our territory. The scientific research outlines the key challenges that arise in the context of the phenomenon of multilingualism in Ukraine. An attempt was made to establish the relationship between language policy and socio-political reality, in particular, the relationship between the linguistic background and the formation of the identity of different language groups of the population. The study highlights the contradictions and problems arising in the context of multilingualism. In particular, the thesis is proven that the state did not effectively regulate language issues in Ukraine. The establishment of the state language in the socio-political dimension of Ukraine did not overcome the phenomenon of diglossia – social bilingualism, where Russian was more prestigious language for decades. The topic of the languages of the indigenous peoples, in particular the Crimean Tatar language, and the languages of national minorities were generally removed from the discussion field, replacing the concept of protecting the languages of national minorities with the protection of the Russian language in Ukraine. Accordingly, for many years, the topic of protecting the rights of national minorities has been the subject of speculation by various political forces. There was a socio-political confrontation in the plane of Ukrainian-Russian diglossia, where there was no place at all for the languages of indigenous peoples. Thus, the factor of languages of indigenous peoples and the factor of languages of national minorities, in particular Polish, Slovak, Romanian and others, was not taken into account at all. Discussions about the status of Russian overshadowed the entire information space of Ukraine, not giving any chance to other language communities. Only Russian aggression managed to change the vector of such discussions in the right direction, but Ukrainian society still faces many challenges. The research is aimed at promoting constructive dialogue and understanding between different language communities in Ukraine with the aim of strengthening national unity and integration of Ukrainian society around one integrator in the socio-linguistic plane – the state language of Ukraine as the only guarantee of national security.

Key words: language, multilingualism, diglossia, language policy, sociolinguistics, state language, language of indigenous peoples, language of national minorities.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 418.02+809+8125

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/15>

Боса Т. С.

Одеська державна академія будівництва й архітектури

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ПОЕЗІЙ Й. В. ГЕТЕ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (ШІ)

Стаття присвячена виявленню особливостей художнього та машинного перекладу, їхній специфіці у сучасній лінгвістиці та можливими труднощами, з якими «зустрічаються» перекладачі та машини. У роботі систематизовано теоретичні дослідження перекладу в мовознавстві. Проаналізовано основні проблеми художнього перекладу. Незважаючи на низку переваг, переклад за допомогою ШІ має також і недоліки: машинний переклад ще не здатний повноцінно перекладати фразеологізми, сленг, він не враховує особливості контексту, специфіки побудови речень, іронії, гумору; авторську стилістику зможе передати лише людина. Така ситуація складається з перекладами художніх творів, у яких окрім сенсу, необхідно передати ще й емоції, експресію, образність, зберегти стиль твору, культуру, епоху тощо. Найскладніше завдання перекладача полягає при роботі з перекладом віршованою формою, де треба зберегти як сенс, так і ритм, такт, метафоричність, мелодійність, почуття героя тощо. У художньому перекладі важливе збереження форми, змісту, структури і естетичного впливу оригіналу тексту. Переклад художніх текстів здійснюється фахівцями-філологами з урахуванням усіх мовних особливостей. Переклад, зроблений комп'ютером, поки що далеко не ідеальний, але текст, отриманий в результаті роботи електронного перекладача, дозволяє у більшості випадків зрозуміти суть документа, який перекладається. Далі цей документ можна корегувати, маючи базові знання іноземної мови та добре орієнтуючись в предметній галузі, до якої належить інформація, що перекладається. Аналізуючи програми машинного перекладу, потрібно відразу зазначити, що вимоги до них не повинні бути такими ж, як і до перекладу, який виконує людина. У залежності від того чи іншого стилю, слово нерідко має різні значення, і можуть виникнути проблеми з перекладом у стійких словосполученнях і фразеологізмах.

Ключові слова: художній переклад, література, комп'ютер, машинний переклад, онлайн перекладач, людина, контекст, функції перекладу, проблема перекладу, технології, Інтернет.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть ми можемо спостерігати інтенсивний розвиток у галузі перекладознавства. Переклад – це складний і багатогранний вид людської діяльності, що передає не лише світогляд автора, а й своє власне бачення світу. Художній переклад відіграє надзвичайно важливу роль у літературі та лінгвістиці. У зв'язку з розвитком штучного інтелекту (далі – ШІ), перед нами постала проблема плюсів і мінусів машинного перекладу (далі – МП). На сьогоднішній час існує багато систем, які допомагають перекладачам у їхній роботі, проте не всі програми виконують досконалий переклад цілого тексту: електронні словники, системи перекладацької пам'яті, чати на основі ШІ та ін. Ці

системи стають популярними в перекладацькому співтоваристві й успішно застосовуються для полегшення та прискорення роботи, проте, на жаль, не вирішують питання автоматичного отримання адекватного перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам художнього перекладу присвячена велика кількість досліджень як у вітчизняному перекладознавстві, так і в зарубіжному.

Оскільки метою художнього твору є створення мовою перекладу тексту, здатного справляти на читача чи слухача естетичне враження, аналогічне впливові оригіналу, значну роль у ньому відіграють лінгвокультурні особливості, національний колорит, історична забарвленість.

Останнім часом спостерігається зростання уваги лінгвістів до автоматизованого перекладу художніх текстів. Частково це пов'язано зі стійким увялінням про те, що в художній текст вкладається авторська «душа». На думку О. Ашер та Є. Глігсон, це стало причиною посилення ідеї протиставлення людини та машини в перекладі [11]. Але сучасний технічний прогрес спонукає дослідників експериментувати з новітніми цифровими технологіями в перекладознавстві. Цікавими є наукові розвідки, присвячені вивченню традицій використання машин для вдосконалення аналізу прозових текстів [13]. Наприклад, дослідники акцентують увагу на труднощах, які виникають при автоматизованому перекладі, які потрібно подолати як машині, так і людині. Автори стверджують, що текстова зв'язність має велике значення для художніх текстів. Є припущення, що майбутні дослідження машинного перекладу необхідно здійснювати з урахуванням текстових елементів, які виходять за межі речення, для того щоб він був дійсно ефективним у літературі та науковій сфері. З огляду на це вагомими є досягнення в галузі нейронного машинного перекладу [12].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у дослідженні художнього перекладу за допомогою ШІ та у встановленні відповідностей перекладів художніх засобів оригінальних творів і перекладних (за допомогою МП).

Виклад основного матеріалу. Література займає особливе місце серед інших видів мистецтв. Переклад посідає особливе місце у будь-якому літературному процесі. Художній переклад – один із проявів міжлітературної і міжкультурної взаємодії. Фактично, переклад – це основна частина національно-літературного процесу, оскільки виступає посередником між літературами.

Художній переклад – особливий вид перекладу, оскільки він не є точною передачею змісту, а є «відображенням думок і почуттів автора прозового чи поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови» [9: 3]. Художній переклад має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією, оскільки слово виступає як «першоелемент» літератури. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні та філософські погляди його автора, які або становлять струнку систему, або – суміш уламків різних теорій [9: 7].

У сучасній лінгвістичній літературі перекладом вважається процес та результат створення на основі вихідного тексту однією мовою рівноцінного їй у комунікативному відношенні тексту іншою мовою. При цьому комунікативна рівно-

цінність, чи еквівалентність двох текстів, розуміється як така якість тексту перекладу, що дозволяє йому виступати в процесі спілкування носіїв різних мов повноцінною заміною оригіналу у сфері дії мови перекладу [1: 37].

Однією з проблем художнього перекладу є *співвідношення контексту автора з контекстом перекладача*. У художньому перекладі контекст останнього дуже наближається до контексту першого. Критерієм співпадання, або, навпаки, розходження обох контекстів є міра співвідношення даних дійсності і даних, взятих з літератури. Письменник іде від дійсності і свого сприйняття її до закріпленого словами образу. Іншими словами, якщо переважають дані дійсності, то йдеться про авторську діяльність. Перекладач іде від існуючого тексту і відтворюваної в уяві дійсності через її «вторинне», «наведене» сприйняття до нового образного втілення, закріпленого в тексті перекладу [11: 252].

Наступна, співвідносна з попередньою, проблема художнього перекладу – *проблема точності та вірності*. Кожен акт перекладу супроводжується тими чи іншими труднощами. При перекладі прози перед перекладачем постає проблема неспівпадання у смислового навантаженні та стилістичній виразності слів і зворотів різних мов. Але у прозі слово несе перш за все змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії слово стоїть в ритмічному ряді поетичного твору, що призводить до певної зміни його якостей [8: 67].

Художній переклад давно став важливою складовою частиною розвитку суспільно-естетичної свідомості, потужним чинником взаємодії літератур і культур. Переклад художніх творів передбачає взаємодію національних мов і літератур. Переклад як процес – це не просто інтерпретація першотвору, а справжня творчість. Відтворюючи літературний твір засобами іншої мови, перекладач відтворює і всі ідейно-художні цінності першотвору відповідно до літературно-мовних норм і традицій культури, яку він репрезентує.

Через те, що література є однією зі спеціалізованих галузей, дослідники вбачають необхідність адаптації використання МП до художніх текстів. Спроби адаптації до домену відображені в роботах, присвячених нейронному підходу [11]. Нещодавні дослідження А. Пім свідчать про необхідність спеціалізації систем на основі літературних даних в машинному перекладі [14]. Одним із важливих висновків,

який роблять науковці, є необхідність більшої репрезентативності художніх текстів.

У наш час питання МП стає ще більш актуальним через те, що художній переклад є невід’ємною частиною культурного трансферу, а також залишається складним і високотехнологічним завданням. МП може бути цікавим для всіх учасників перекладацького процесу: видавців, читачів, авторів і перекладачів. Отже, пропонуємо розглянути всі позитивні та негативні аспекти цієї технології.

Переваги перекладу ШІ:

- **Швидко та ефективно:** ШІ-переклад можна виконати миттєво та обробляти великі обсяги вмісту в реальному часі.

- **Послідовність:** ШІ-переклад забезпечує стабільну якість перекладу для всіх речень. Наприклад, якщо ви перекладаєте фразу на одній сторінці, а потім ця сама фраза з’являється на іншій сторінці, результат перекладу для цієї фрази буде таким самим.

- **Можна вдосконалити відповідно до потреб галузі:** платформи перекладу ШІ можна покращити, навчивши їх послідовно використовувати певні терміни.

- **Простий у використанні:** такі інструменти перекладу ШІ, як Google Translate, дуже зручні; вам просто потрібно скопіювати та вставити, і з’явиться результат перекладу.

- **Надає багато мов:** ШІ може перекладати кількома мовами одночасно.

- **Доступна вартість:** порівняно з вартістю перекладу, виконаного людиною, вартість перекладу зі ШІ – доступніша.

Недоліки перекладу ШІ:

- **Обмежена здатність вловлювати культурні нюанси:** ШІ все ще не може точно

перекладати фразеологізми, ідіоми та культурні особливості. Наприклад, певні фрази чи вирази певною мовою можуть мати глибоке культурне значення, яке важко зрозуміти алгоритмам перекладу ШІ.

- **Обмежений у перекладі емоцій:** важливо пам’ятати, що ШІ – це не людина з емоціями. МП не може повністю передати всі емоції, присутні в тексті. Наприклад, під час перекладу поезії, яка зосереджена на емоційній мові, ШІ може бути важко передати та зберегти оригінальний емоційний стан автора.

- **Обмежений контекст:** ШІ часто важко зрозуміти ширший контекст і неявні значення тексту. Наприклад, під час перекладу літературних творів ШІ може мати труднощі з інтерпретацією значень слів або фраз без відповідного контексту.

- **Вимагає подальшого редагування людьми:** хоча результати МП здатні швидко й точно перекладати, вони все одно повинні пройти подальше редагування людьми для забезпечення оптимальної якості та точності [9].

Пропонуємо порівняти переклад вірша Й. В. Гете «Побачення і розлука» М. Заболоцьким, Б. Моріца та за допомогою ШІ. Поетичне новаторство проявилось в динамічній ритміці вірша. Кожна фраза виражає пристрасність ліричного героя, почуття якого зливаються з видами природи, що виникають перед ним під час поїздки на побачення з коханою. Вірш передає вершинні моменти пристрасності: нетерпляче прагнення до коханої, радість зустрічі й навіть розставання забарвлене свідомістю щастя в коханні.

Порівняймо:

В оригіналі:	У перекладі М. Заболоцького:	У перекладі Б. Моріца:
<i>Es schlug mein Herz, Geschwind zu Pferde! Es war getan fast eh gedacht. Der Abend wiegte schon die Erde, Und an den Bergen hing die Nacht; Schon stand im Nebelkleid die Eiche, Ein aufgetürmter Riese, da, Wo Finsternis aus dem Gesträuche Mit hundert schwarzen Augen sah. Der Mond vom einem Wolkenhügel Sah kläglich aus dem Duft herfor, Die Winde schwangen leise Flügel, Umsausten schauerlich mein Ohr; Die Nacht schuf tausend Ungeheuer, Doch frisch und fröhlich war mein Mut: In meinen Adern weiches Feuer! In meinem Herzen welche Glut! Dich sah ich, und die milde Freude Floß von dem süßen Blick auf mich;</i>	<i>Душа у вогні, немає сили більш, Мерцій у сідло і на простір! Вже вечір плив, пестячи полі, Висіла ніч біля краю гір. Вже стояв, одягнений мороком, Величезний дуб, зустрічаючи нас; І темрява, гніздиться по байраках, Дивилася сотнею чорних очей. Виконано сладостной печалі, Світився в хмарах лик місяця, Крилами вітри коливає, Зловісних шерехів повні. Натовпом чудовиськ ніч дивилася, Але серце співало, нісся кінь, Яке життя в мені кипіла,</i>	<i>У сідло! Я покликком серця вщемлю! Лише мить – і кінь летів стрілою. Вже колисав вечір землю, І ніч повисла над горою. У тумані дуб гігантом в латах, Там височів в цю годину, Де темрява, ховаючись у куцах кошлатих, Дивилася сотнею чорних очей. Місяць крізь серпанок, з гребеня хмари, Дивилася сумно у височині, Крилатих вітрів рій летючий Світів люто у вуха мені. Нічні страхи мчали з нами, Але був я веселий, бадьорий мій кінь. У моїй душі якесь полум’я! У моїй крові який огонь! Ми разом. Щастя неземного</i>

<p><i>Ganz war mein Herz an deiner Seite Und jeder Atemzug für dich. Ein rosenfarbnes Frühlingswetter Umgab das liebliche Gesicht, Und Zärtlichkeit für mich – ihr Götter! Ich hofft es, ich verdient es nicht! Doch ach, schon mit der Morgensonne Verengt der Abschied mir das Herz: In deinen Küssen welche Wonne! In deinem Auge welcher Schmerz! [6].</i></p>	<p><i>Який в мені палав вогонь! У моїх мріях лиш ти носилася, Твій погляд так солодко горів, Що вся душа до тебе прагнула І кожен подих до тебе летів. І ось кінець моєї дороги, І ти, овіяна навесні, Знову зі мною! Зі мною! Чим заслужив я рай земний? Але – ах! – Лише ранок засяло, Згасли милі риси. О, як мене ти цілувала, З якою тугою дивилася ти! [2].</i></p>	<p><i>Исполнен погляд бажаний твій. Я був з тобою всім серцем знову, Мій кожен подих – тобі одній. Твій милий образ дитячому сторогом Весни рум'янець осяяло, Про боги! І цією ніжності, про боги, Я жадав але не заслужив. Але – ах! – Вже зорі сяйво, І серце стиснув розлуки страх. Який захват у твоєму лобзанья! Який біль в твоїх очах! [2].</i></p>
<p>За допомогою GPT:</p>	<p>За допомогою Google перекладача:</p>	<p>За допомогою перекладача Reverso:</p>
<p><i>Моє серце стукнуло швидко на коні! Це було зроблено майже до думки. Вечір вже коливав землю, І ніч висіла на горах; Вже стояла вільха в тумані, Неначе високий велетень, де, Де мрак виходив з куців З сотнею чорних очей. Місяць з хмарного пагорба Виглядав прикро з туману, Вітри легкими крильцями махали, Ідучи жахливо біля моєї вуха; Ніч породжувала тисячі страхиття, Але мій дух був свіжим і веселим: В моїх жилах м'який вогонь! У моєму серці яке полум'я! Я бачив тебе, і лагідна радість Витікала від твого ніжного погляду на мене; Моє серце було цілком біля тебе І кожен вдих для тебе. Обличчя оточувало трояндово-рожева весняна погода, І ніжність до мене – о, боги! Я сподівався на це, я не заслужив його! Але, ах, вже з ранковим сонцем Розлучення стискало моє серце: У твоїх поцілунках яке щастя! У твоєму оку який біль! [3]</i></p>	<p><i>Серце забилося, швидко на коні! Це було зроблено майже відразу, як було задумано. Вже вечір колисав землю, а на горах висіла ніч; Дуб уже стояв у тумані, височезний велетень, де тьма дивилася з куців сотнею чорних очей. Жалісно дивився з пахощів місяць із хмарного горба, вітри махали тихими крилами, страшно свистіли коло вуха; Ніч породила тисячу чудовиськ, але моя мужність була свіжою й бадьорою: тихий вогонь у моїх жилах! Який запал у серці! Я побачив тебе, і ніжна радість впливала з милого погляду на мене; Моє серце було повністю на тобі, і кожен подих для тебе. Рожева весняна погода Оточили миле обличчя, І ніжність для мене – ви, боги! Сподіваюся, я цього не заслуговую! Але ой, уже з ранковим сонцем Якщо прощання стискає моє серце: яка радість у твоїх поцілунках! Який біль у твоїх очах! [4]</i></p>	<p><i>Швидко на коні! Це було майже зроблено. І затряслася земля надвечір, і повисла ніч на горах... Вже дуб Місяць з пагорба хмар Виглядала жалюгідно з аромату, Вітри хиталися м'яко крила, Ніч створила тисячу монстрів, Але моя мужність була свіжа і весела: В моїх жилах м'який вогонь! У моєму серці що вражає! Я бачив тебе, і тиха радість річки солодкого погляду на мене; Усе моє серце було при Тобі, і кожен подих для Тебе. Рожева весняна погода Оточив милий лице, І ніжність для мене – ви боги! Сподіваюся, я цього не заслуговую! Але вже з ранковим сонцем Прощання звужує моє серце: У твоїх поцілунках яка насолода! В оці який біль! [5]</i></p>

Як бачимо, людський переклад німецької поезії набагато кращий, ніж машинний. Отже, тільки фахівець має чітке розуміння та сприйняття особливостей мови, тематики тексту та культурного середовища, для якого виконується переклад.

Висновки. Підсумовуючи, ми можемо зазначити, що поява нових технологій все одно має вплив на сучасне становище людини-перекладача. Якість перекладу є головним аспектом перекладу тексту, проте МП не може повністю відтворити стилістично та граматично адекватну передачу значення перекладу людиною. Машинний переклад – це ефективний засіб для пошуку й опрацювання інформації іноземною мовою.

З іншого боку, це гуманітарний інструмент, який дає можливість подолати проблему непорозуміння під час інтернаціонального спілкування. Переклад художніх творів, прислів'їв, приказок, фразеологізмів – усе це складний процес, який вимагає від перекладача як багатих знань, так і творчих здібностей. Комп'ютер таких можливостей поки не має, тому й перекладає не сенс або емоції автора, а дослівно, що призводить до незадовільних результатів. В умовах технологічного прогресу важливо знайти баланс між технологічним і людським ресурсом, оскільки розвиток машинного перекладу може як поліпшити, так і погіршити ситуацію.

Список літератури:

1. Антонюк С. М. Прагматична адаптація при перекладі (на матеріалі кінофільму “Family Man”). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : збірник наукових праць. Ч. 1. Запоріжжя, 2007. С. 13–16.
2. Гете Й. В. Побачення і розлука. Переклад Заболоцького М. і Моріца Б. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Johann_Wolfgang_von_Goethe
3. Гете Й. В. Побачення і розлука. Переклад chat-gpt. URL: <https://qudata.com/ru/chat-gpt/>
4. Гете Й. В. Побачення і розлука. Переклад google. URL: <https://translate.google.com>
5. Гете Й. В. Побачення і розлука. Переклад .reverso. URL: <https://www.reverso.net/>
6. Гете Й. В. Поезія і правда : збірник; Упоряд., пер. – Б. М. Гавришкова. Київ : Мистецтво. 1982. 290 с.
7. Зарицький М. С. Переклад : створення та редагування : посібник. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 120 с.
8. Коптілов В. Першотвір і переклад. Київ : Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. 86 с.
9. Переваги та недоліки перекладу ШІ. URL: <https://www.linguise.com/uk>
10. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
11. Asscher O., Glikson E. Human evaluations of machine translation in an ethically charged situation. *New media & society*. 2023. Vol. 25 (5). P. 1087–1107. DOI: <https://doi.org/10.1177/146144482110188>
12. Liebling D. J., Lahav M., Evans A., Donsbach A., Holbrook J., Smus B., Boran L. Unmet needs and opportunities for mobile translation AI. *Proceedings of the 2020 CHI conference on human factors in computing systems*. 2020. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1145/3313831.3376261>
13. Mandziy K., Yurlova U., Dilai M. English-Ukrainian Parallel Corpus of IT Texts: Application in Translation Studies. *CEUR Workshop Proceedings*. 2022. Vol. 3171. P. 724–736. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper54.pdf>
14. Pym A. Exploring translation theories. *Taylor & Francis Group*. 2023. 256 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003383130>

Bosa T. S. LITERARY TRANSLATION OF POEMS J. V. GOETHE WITH THE HELP OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI)

The article is devoted to identifying the peculiarities of artistic and machine translation, their specifics in modern linguistics and possible difficulties that translators and machines face. Theoretical studies of translation in linguistics are systematised in the work. The main problems of literary translation are analysed. Despite a number of advantages, translation using AI also has drawbacks: the machine reclude is still not able to fully translate fraseologisms, slang, it does not take into account the peculiarity of the context, the specifics of constructing sentences, irony, humor; Autor stylistics can transmit only a man. Such a situation is given with translations of works of art, in which, in addition to meaning, it is also necessary to convey emotions, expression, imagery, preserve the style of the work, culture, era, etc. The most difficult task of the translator is to work with the translation of the poetic form, where it is necessary to preserve both the meaning and rhythm, tact, metaphorical, melodic, hero's feelings, etc. In the artistic translation, the preservation of the form, content, structure and aesthetic influence of the original text is important. Translation of literary texts is carried out by specialists-philologists, taking into account all linguistic features. The translation made by a computer is far from ideal, but the text obtained as a result of the work of an electronic translator allows in most cases to understand the essence of the document that is being translated. Further, this document can be adjusted, having a basic knowledge of a foreign language and well-oriented in the subject area to which the translated information belongs. Analyzing machine translation programs, it should be noted immediately that the requirements for them should not be the same as for the translation that a person performs. Depending on a particular style, the word often has different meanings and there may be problems with translation in stable phrases and phraseological units.

Key words: literary translation, literature, computer, machine translation, online translator, human, context, translation functions, translation problem, technology, Internet.

Головнюва-Коппа О. О.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Гриженко Г. Ю.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ПЕРЕКЛАД ЛЕКСИКИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Стаття містить дослідження в галузі перекладу інтернет-лексики. Опрацьовано понад 200 лексичних одиниць англійської мови, проаналізовано способи їх перекладу українською мовою залежно від їх ознак, конструкцій та особливостей. Інтернет-лексика складається з розмовної (загальної) і термінологічної. Досліджено найбільш уживані способи перекладу скорочених лексичних одиниць, які становлять значну частину лексики Інтернету (як розмовної, так і термінологічної) і потребують особливої уваги. Тож актуальність дослідження зумовлена тим, що із все більшим залученням українських користувачів до роботи у мережі Інтернет зростає потреба дослідження та адаптації іншомовної лексики для україномовного реципієнта. Важливим є розвиток власне українських сайтів та засобів інтернет-комунікацій, отже, і залучення відповідної лексики. Зараз Інтернет в Україні розвивається швидкими темпами. Вже існує близько 400 провайдерів, які надають українцям доступ до мережі. Понад 320 газет та журналів забезпечують доступ до останніх світових та вітчизняних подій. Найбільше користувачів українського сегмента Інтернету цікавить інформація про діяльність суб'єктів господарювання, довідкового та розважального характеру, електронні версії друкованих видань, матеріалів науково-дослідних видань. На сьогодні Інтернет – найбільш поширений і доступний засіб пошуку інформації. Він також є найбільш вигідним і практичним центром доступу до інформації. В процесі запозичення іншомовної лексеми, тобто смислової одиниці, що розглядається в мовознавстві в усій сукупності своїх форм і значень, можуть відбутися суттєві трансформації семантичної структури в порівнянні з мовою оригіналу. Складність роботи у сфері перекладу лексики мережі Інтернет викликана наявністю реалій, які відсутні у мові перекладу; складним процесом творення оригінальної лексики, з урахуванням технічних аспектів та новітніх явищ у сфері інформаційних технологій.

Ключові слова: Інтернет, когнітивність, скорочені лексичні одиниці, калькування, транскодування, еквівалентний переклад, запозичення.

Постановка проблеми. Комп'ютер став важливим інструментом роботи. Під час роботи із комп'ютером завжди виникає потреба використання Інтернету. Дуже цікавою до розгляду є англійська лексика Інтернету, яка використовується у неформальному спілкуванні, та її переклад. Особливої уваги варте дослідження термінологічної складової лексики Інтернету, яка увійшла у вжиток українських спеціалістів з ІТ. Комп'ютеризація та «інтернетизація», окрім екстралінгвістичних, мають суттєві лінгвістичні аспекти. Комп'ютеризація пов'язана з появою нової лексики, проблемами її перекладу і розуміння в подальшому.

Комп'ютер вже давно став невід'ємною частиною сучасного життя, а володіння навичками його користування – неодмінною складовою професіоналізму спеціаліста будь-якого напрямку.

Під час роботи із комп'ютером завжди виникає потреба використання Інтернету – великої

розгалуженої мережі, що включає комп'ютерні вузли, розміщені у світі; мережі комп'ютерів, що пов'язані за допомогою мережевих шлюзів [7]. За його допомоги здійснюється ділове та особисте листування електронною поштою, пошук у різноманітних базах даних, передача файлів, спілкування за допомогою відео- та аудіокомунікацій (наприклад, використання Скайпу), ведення бізнесу, розваг.

Дуже цікавою до розгляду є англійська лексика Інтернету, яка використовується у неформальному спілкуванні, та її переклад. В основному вона складається зі скорочень та відома як Weblish. Така назва утворилася від поєднання англійських слів «web» та «english». Це мова, створена самими користувачами для швидшого вираження емоцій, ставлення та ін., наприклад, «imho» (in my humble opinion), тобто на мою скромну думку.

Окремої уваги варте дослідження термінологічної складової лексики Інтернету, яка увійшла у вжиток українських спеціалістів з ІТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які займалися проблемами термінології, можна виділити І. В. Арнольд – досліджувала проблеми стилістики, О. С. Ахманову, яка вивчала термінологію в контексті лексикології. С. В. Гриньов працював з проблемою термінології в рамках стилістичних досліджень тексту. А. Я. Коваленко сфокусувався на проблемах термінології через роботу з перекладами науково-технічних текстів. В. П. Даниленко та Н. З. Котелова досліджували семантичну структуру термінів. Серед зарубіжних лінгвістів, що займалися проблемами термінології, слід виділити таких вчених як Д. Кристал та А. Круз, які працювати з проблемами термінології в контексті лексикології та словотворення. Серед сучасних українських дослідників термінології слід виділити І. В. Корунця та В. І. Карабана, роботи яких є основним доробком з проблем перекладу наукової літератури в Україні.

Дослідження проблеми становлення, розвитку і функціонування термінів Інтернету проводили такі російські та українські науковці, як О. В. Ворон, Н. Ф. Клименко, Л. К. Кондратюков, Є. А. Крапіловська, О. С. Мельничук, О. О. Тераненко, С. Я. Ярмоленко та інші.

Зокрема тема лексичних інновацій у мові мережі Інтернет висвітлюється у роботах таких сучасних слов'янських лінгвістів, як Д. Айдачич, М. В. Бойчук, П. В. Ліхолітов, О. В. Лутовінова, Л. П. Попко та інших [4].

Тож актуальність дослідження зумовлена тим, що із все більшим залученням українських користувачів до роботи у мережі Інтернет зростає потреба дослідження та адаптації іншомовної лексики для україномовного реципієнта. Також важливим є розвиток власне українських сайтів та засобів інтернет-комунікацій, отже, і залучення відповідної лексики.

Постановка завдання. Метою статті є: розглянути природу походження лексики та її особливості в україномовному та англomовному просторі. З'ясувати особливості загальної та термінологічної лексики Інтернету. Охарактеризувати способи перекладу лексики Інтернету.

Виклад основного матеріалу. У середині 80-х років ХХ століття в Україні швидкими темпами почали з'являтися засоби масової інформації, телекомунікації, з'явилися нові інформаційні потреби. Недостатня забезпеченість технологі-

ями оперативного та ефективного оброблення, зберігання та передачі даних гальмувала обмін інформацією та надання послуг високої якості. У 90-х роках ХХ століття в Україні почали впровадження комп'ютерів, об'єднаних в локальні мережі, та підключення до світової інформаційної мережі Інтернет. Перші користувачі мережі з'явилися на території України ще за радянських часів. У 1990 році було створено перші три вузли доступу до мережі [13].

З кінця 90-х років у просторі ієрархічних імен мережі Інтернет була почата підтримка української частини цього простору – домену.ua, а 1 грудня 1992 року домен було офіційно делеговано в Україні. 31 липня 2000 року вийшов Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні. Це був один з перших державних законодавчих актів щодо Українського сегменту мережі Інтернет. 15 вересня 2001 р. вступили в дію нові «Правила домену. UA». З їхнім введенням українські компанії одержали можливість реєструвати частки домену виду ФІРМА.UA або МАРКА.UA. 9-14 вересня 2002 року відбулася шоста щорічна конференція провайдерів України «Інтернет-технології в інформаційному просторі держави» [7].

Зараз Інтернет в Україні розвивається швидкими темпами. Вже існує близько 400 провайдерів, які надають українцям доступ до мережі. Понад 320 газет та журналів забезпечують доступ до останніх світових та вітчизняних подій. Найбільше користувачів українського сегмента Інтернету цікавить інформація про діяльність суб'єктів господарювання, довідкового та розважального характеру, електронні версії друкованих видань, матеріалів науково-дослідних видань. На сьогодні Інтернет – найбільш поширений і доступний засіб пошуку інформації. Він також є найбільш вигідним і практичним центром доступу до інформації [13].

Станом на 2016 рік Інтернетом в Україні користується близько 62% осіб у віці старшому за 15 років, про що свідчать дані дослідження, проведеного на замовлення Інтернет Асоціації України компанією Factum Group Ukraine на всій території України, без урахування Криму. Майже половина сіл вже має доступ до Інтернету, а активність користування серед міських жителів вже наблизилась до середньоєвропейських показників.

Особливо на виникнення лексики Інтернету вплинув доступ українців до соціальних мереж

та різноманітних форумів, де й відбувається комунікація, в ході якої витворюється і застосовується специфічна лексика. Дотепер найбільш популярними серед українських користувачів були такі мережі, як ВКонтакте (близько 28 млн), Однокласники (близько 11 млн), Facebook (близько 3,2 млн), Twitter (близько 430 тис.). Всі згадані мережі є іноземними, що наводить на питання про наявність та актуальність власне українських мереж. У 2014 році було анонсовано створення 3 нових мереж: Socialface, Zine та «Українці», з яких реально працює лише остання. Також у попередні роки було створено кілька десятків соціальних мереж, з яких більшість не функціонує, а інші – просто не користуються популярністю.

Також великою є аудиторія користувачів YouTube та Instagram.

За О. Б. Ткаченко, запозичені слова – це іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила. Запозичені слова не сприймаються мовцями як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення. На відміну від іншомовних слів, які розглядаються у спеціальних словниках, вони подаються у загальних словниках разом з питомою лексикою. Найголовнішим джерелом лексичних запозичень, пов'язаних з поняттями загальноєвропейської культури, науки, державного управління, права й політики, для української мови, як і всіх європейських, були та залишаються і досі мови латинська і грецька. Крім німецьких, найбільше запозичених слів до української мови проникло з таких європейських мов, як французька та італійської, а також з англійської [12, с. 194–195].

В процесі запозичення іншомовної лексеми, тобто смислової одиниці, що розглядається в мовознавстві в усій сукупності своїх форм і значень [9], можуть відбутися суттєві трансформації семантичної структури в порівнянні з мовою оригіналу. Цікавим прикладом цього явища є лексема «хакер». Першим його значенням російською мовою було «комп'ютерний пірат, взломщик».

Термінологічна складова лексики Інтернету – найбільш суттєва її частина.

За Ільком Корунцем визначальною рисою науково-технічного типу тексту є його когнітивність та інформаційна насиченість. Інформація, яку вони несуть ховається у словах-термінах, словосполученнях, що створюють той чи інший зміст. Найпоказовішими елементами наукового змісту текстів є їхня термінологіка (окремі слова й словосполучення), зокрема інтернаціональна, що зберігає не тільки ту саму чи близьку до мови ори-

гіналу структуру, а насамперед те саме значення в кількох різних генеалогічно мовах.

Діалект спілкування в Інтернеті увійшов до переліку соціальних діалектів української мови у XXI столітті. Сленгом називають жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків [11].

Сленг – це постійна словотворчість, в основі якої лежить принцип мовної гри. Нерідко саме комічний ефект є головним у сленговому контексті. Можна стверджувати, що сленгова лексика – це мовне явище чи система, що відображає процеси, властиві для лексики народної мови. Сленгове слово зазвичай народжується як результат емоційного ставлення мовця до предмета розмови [4]. Наприклад, усім відомий lol (laughing out loud або laugh out loud – сміятись голосно в слух; lots of laughs – багато сміху) або лол означає гучний сміх, через комічність певної ситуації.

Велику кількість розмовної лексики Інтернету складають акроніми – аббревіатури, складені з початкових букв або частин слова чи словосполучення. Що вимовляється як одне слово. Наприклад, спам від spam (Seriously Pissing-off Advertising Mail), що означає набридливе повідомлення рекламного чи інформаційного характеру, що розсилається у великій кількості користувачам Інтернету у різноманітних соціальних мережах, на поштову скриньку і т.д. Складністю розуміння і перекладу акронімів у розмовній лексиці є неоднозначність їхньої розшифровки, як у випадку з lol, коли є кілька варіантів утворення скорочення.

Найтиповішими способами творення українських комп'ютерних сленгізмів виступають підстановка на основі каламбуру, тобто дотепу, в основі якого лежить використання різних значень якогось одного слова або кількох різних слів [3]; метафоричне перенесення; фонетична адаптація лексем англійської мови; аббревіація; тощо.

Отже, складність роботи у сфері перекладу лексики мережі Інтернет викликана наявністю реалій, які відсутні у мові перекладу; складним процесом творення оригінальної лексики, з урахуванням технічних аспектів та новітніх явищ у сфері інформаційних технологій.

Діяльність перекладача є складним процесом. Вона вимагає максимальної концентрації та застосування умінь на професійному рівні. У сфері технічної та комп'ютерної лексики для цього також необхідно постійно відслідковувати тренди й інновації, новітні явища та процеси, оновлювали власний вокабуляр з цієї теми.

Оскільки природа перекладу досить складна, маємо велику кількість визначень терміну.

Адекватність перекладу розглядається як:

1) близькість оцінок змісту текстів їхніми адресатами;

2) відповідність поставленій перед перекладачем меті [8, с. 19].

Еквівалентним називається переклад, що відтворює зміст іншомовного оригіналу (денотативне (предметно-логічне) та конотативне (емоційно-експресивне) значення) на одному з рівнів еквівалентності. За визначенням будь-який адекватний переклад має бути еквівалентним, але не кожен еквівалентний переклад визнається адекватним.

У перекладознавстві розрізняють теоретично можливу й оптимальну еквівалентність. Перша визначається співвідношенням структур і правил функціонування двох мов, друга – відповідністю оригіналу та перекладу в конкретному випадку [8, с. 21].

Перекладацький еквівалент обирається на основі відповідності між лексичними та граматичними значеннями слів таких мов, які беруть участь у перекладі, виходячи з контексту, ситуації та фонових знань. Якщо еквівалент відсутній, то використовуються різні прийоми міжмовних трансформацій. Їх прийнято поділяти на лексичні, граматичні та стилістичні. Трансформації можуть бути застосовані також в комплексі [1, с. 44].

Переклад термінів становить предмет особливої уваги, коли справа стосується науково-технічних текстів. Характерними рисами термінів є чіткий зв'язок з певним поняттям, явищем або процесом, точність і прагнення до однозначності [1, с. 42].

Наприклад, серед лексики Інтернету існує багато одиниць утворених за допомогою суфіксів *-er/-or* від дієслівних або іменних основ (*server, provider, cluster, moderator*). Похідні з цим суфіксом мають два основних значення – «людина» і «машина». Вони зазвичай перекладаються такими способами:

1) транскодування (*driver* драйвер);

2) похідними термінами з суфіксами *-ник, -ар/яр, -ач, -ець, -ка* (*transmitter* передавач, *address separator* розподілювач адрес);

3) термінами-словосполученнями, що містять слова на кшталт «пристрій», «апарат» (*server* службовий пристрій);

4) описовим способом (*networking* організація мережі).

Класифікацій комп'ютерного та інтернет-сленгу досить багато. До основних належать

класифікації Н. Винограової та П. Горшкова [9, с. 69].

Калькування є другим за популярністю способом перекладу комп'ютерної лексики. При цьому відповідником терміна оригіналу в мові перекладу є, як правило, перший за порядком відповідник у словнику. Такий спосіб допомагає здійснити оптимальний добір функціональних відповідників, проте не завжди пояснює суть явища [5, с. 496].

Калькування є виправданим під час перекладу термінологічних словосполучень тоді, коли складові елементи цих словосполучень вже посіли певне місце у термінологічній системі мови перекладу і є доступними для розуміння спеціалістів.

Часто калькування є більш вдалим способом вирішення питання перекладу лексики мережі Інтернет, оскільки, наприклад, при транскрипції та транслітерації створюються слова, що не несуть інформативності для реципієнта, якщо він не має уявлення про певну реалію. Також перевагою калькування над описовим перекладом є стислість, оскільки описовий переклад залучає використання великої кількості слів під час перекладу.

Проте при застосуванні калькування для перекладу словосполучень може також виникати певне непорозуміння, оскільки, навіть віднайшовши еквіваленти усіх складових мовного звороту, іноді не можливо обійтися без пояснень. Звичайно це стосується нерозуміння з боку простих користувачів, тих, хто не володіє відповідними знаннями, а не спеціалістів у комп'ютерній сфері (наприклад, *hot keys* – гарячі клавіші (так називають комбінації клавіш, одночасне натискання яких змушує комп'ютер виконувати певні дії майже миттєво). Тож потрібно враховувати не тільки всі тонкощі значення термінів, а й орієнтуватися на «споживача».

Транскрипція – це пофонемне перенесення слова, що звучить мовою оригіналу, у нове слово, що формується у тексті перекладу. У письмовому перекладі для цього використовуються графічні знаки запису фонемі (найменшої неподільної одиниці мови, що реалізується у звуках [11, с. 760]), що подібна фонемі оригіналу. За її допомоги перекладаються власні назви, географічні назви, екзотизми, деякі реалії (серед них і лексика Інтернету). Перш за все способом транскрипційних відповідників передається когнітивна інформація, що відтворюється через реалізацію значення слова з усім комплексом компонентів його змісту.

Транслітерація є формальним перетворенням лексики мови оригіналу за порядком букв за допомоги абетки мови перекладу. Вона зазвичай не

застосовується у сучасній техніці перекладу для передачі нових, ще не освоєних мовою слів.

Перш ніж застосувати цей спосіб перекладу, потрібно переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник слова, що перекладається, інакше через транскодування в мові перекладу можуть виникнути дублетні (синонімічні) терміни, а це порушує чіткість та стрункність певної терміносистеми.

Якщо транслітерація та транскрипція використовуються загалом під час перекладу окремих слів-термінів, то переклад термінологічних словосполучень здійснюється більше засобами калькування та експлікації.

Еквівалент – це постійна лексична відповідність у мові перекладу, яка зафіксована у словнику, і точно співпадає зі значенням даного слова [1, с. 43].

Всі елементи денотативної системи вихідної мови (лексичні та фразеологічні одиниці) поділяються на дві групи: 1) ті, що вже мають відповідники в мові перекладу; 2) ті, що (ще) не мають відповідників. Еквівалентні одиниці, за визначенням Карабана В. І., поділяються на одно еквівалентні та багато еквівалентні [1, с. 43].

З точки зору практики перекладу доцільно розрізняти випадки, коли варіанти відповідника слова подано у словнику та коли вони в словниках відсутні частково або повністю. У першому випадку перекладач вирішує завдання вибору одного адекватного в контексті відповідника. Для цього потрібно точно визначити лексико-семантичний варіант значення слова. Це робиться на підставі інформації про предметну сферу лексики. У випадку, коли варіантні відповідники відсутні, перекладач повинен точно визначити, в якому значенні вжито багатозначне слово, а потім вже перекласти його одним із методів перекладу.

Варіантні відповідники – найпоширеніший вид перекладних відповідників, оскільки більшість термінів є неоднозначними, отже, потребують при перекладі вибору або утворення відповідника лексико-семантичного варіанту терміна [5, с. 281].

В середньому упродовж року в англійській мові з'являється близько 800 неологізмів, більшість з яких пов'язані зі сферою інформаційно-комунікаційних технологій [4]. Зокрема, Ю. Зацний наголошує, що комп'ютерні неологізми складають 10% від загальної кількості усіх неологізмів. У зв'язку з інтенсифікацією темпу життя сучасного суспільства багато комп'ютерних неологізмів утворюються шляхом скорочення, що особливо помітно у науково-технічній літературі та

писемній комунікації користувачів мережі Інтернет [4].

Скорочення (shortening) – це надзвичайно продуктивний тип словотворення, у якому похідне слово віднімається від одного, інколи декількох довших слів: hi-fi – high fidelity; sci-fi – science fiction. Таке слово асоціюється з формою повного слова і процес словотворення є зрозумілим, таким чином, значення слова зберігається [7, с. 78].

Основна умова подолання труднощів перекладу полягає в детальному аналізі явища, що описано, і передачі його термінами, що вже є усталеними в науці. Актуальні наукові проблеми, найновіші технічні винаходи і відкриття висвітлюються у друкованих виданнях і перш за все – у періодичних виданнях, до яких і повинен звертатися перекладач. Велику допомогу також може надати консультація фахівця необхідної галузі [7, с. 80].

До основних способів перекладу скорочених лексичних одиниць належать транслітерація і транскрипція, калькування, описовий переклад та еквівалентний переклад [7, с. 80]. Найбільш розповсюдженим способом перекладу аббревіатур, акронімів і скорочень, які ще не ввійшли у вжиток у певній галузі науки чи техніки мовою перекладу і потребують свого тлумачення, є експлікація, тобто повний переклад, у процесі якого не лише розшифровується скорочення, але й дається його пояснення [7, с. 82].

Велику частину лексики Інтернету складають комп'ютерні неологізми. Це лінгвістичні терміни, що стосуються будь-якого слова чи сполучення слів, що з'явилися у лексичному складі мови для позначення нового поняття у галузі інформаційно-комунікативних технологій [4].

Виокремлюють такі способи творення комп'ютерних неологізмів: афіксація, словоскладання, конверсія (зміна перспективи мовного поєднання позамовного явища, зображення одного явища поперемінно з двох протилежних сторін зі зміною логічно-комунікативних акцентів у його висвітленні [12, с. 265], реверсія (зворотній словотвір), контамінація (схрещення двох мовних одиниць, які, перебуваючи у парадигматичному і рідше синтагматичному відношеннях, одночасно спливають у свідомості мовця при потребі позначення певного поняття і внаслідок цього тісно поєднуються в межах однієї новоутвореної одиниці [12, с. 269]), скорочення. Останній спосіб є одним із найпродуктивніших

Ми поділили загальну лексику мережі Інтернет на такі групи:

1) лексика, що використовується у спілкуванні;
2) розмовна лексика на позначення складових інтерфейсу сайтів, форумів та інтернет-платформ такого типу й інших атрибутів мережі Інтернет;

3) специфічні лексеми на позначення окремих явищ і тенденцій Інтернету.

Лексика, що використовується безпосередньо при спілкуванні дуже багата на скорочені лексичні одиниці. Передати їх повністю, зберігши графічну форму, майже неможливо, тому переклад відповідною повною формою слова або словосполучення (рідко еквівалентний) є максимально продуктивним у цьому випадку.

Найпоширенішими у вжитку серед англomовних користувачів є наступні лексичні одиниці [4]:

ADR (Address) – адреса;

AFAIR (As Far As I Remember) – наскільки я пам'ятаю;

AKA (Also Known As) – також відомий, як ...;

AEAP (As Early As Possible) – як можна раніше;

AFK (Away From Keyboard) – відійшов від комп'ютера;

ASAP (As Soon As Possible) – як можна раніше;

AITR (Adult In The Room) – дорослий в кімнаті;

B/C (Because) – тому що;

BRB (Be Right Back) – зараз повернусь;

CT (Can't Talk) – не можу говорити;

CTA (Call To Action) – заклик до дії;

CTO (Check This Out) – перевір це;

FYI (For Your Information) – до вашого відома;

FWIW (For What It's Worth) – справжня ціна;

GBH (Great Big Hug) – міцні обійми;

GBY (God Bless You) – будьте здорові;

IMHO (In My Humble Opinion) – на мою скромну думку;

JK (Just Kidding) – жартую;

KISS (Keep It Simple Stupid) – будь простіше;

LOL (Laughing Out Loud/ Lots Of Laughs) – сміятись голосно в слух (гарлаю в голосину), дуже смішно;

SRY (Sorry) – вибач;

TAFL (Take A Flying Leap) – надсилаю повітряний поцілунок;

TIA (Thanks In Advance) – заздалегідь спасибі;

TKVM (Thank You Very Much) – дуже дякую;

У ході дослідження ми виділили такі тематичні групи скорочених лексичних одиниць розмовної лексики: 1) опис стану або ситуації (PAW, GMAB); 2) вираження власного ставлення (IMHO); 3) порада (NSD); 4) привітання, слова ввічливості, вставні слова (YW, TKVM); 5) крилаті вирази (GMTA); 6) уточнення інформації (ASL, WAY).

У скорочених лексичних одиницях, одним із компонентів яких є слово «you», можна зустріти два варіанти написання: через літеру Y або U (CUL/CYL – see you later).

У вжитку серед українських користувачів зустрічається лише мала кількість таких скорочених лексичних одиниць, і найчастіше їх передають транслітерацією, оскільки, їхній зміст є відомим і не потребує пояснення. Так на різних платформах Інтернету можна зустріти найчастіше такі лексеми, як «лол», «імхо», «омг», «спам» та «ака».

Еквівалентний переклад:

message – повідомлення;

page – сторінка;

user – користувач.

Висновки. У галузі IT в українській мові не існує великої кількості слів-відповідників, тому це ускладнює застосування еквівалентного перекладу, тобто відтворення іншомовних реалій мовою перекладу стає менш виправданим через ефективність інших способів перекладу. Також у розмовній лексиці користувачів Інтернету краще «приживаються» кальковані, або транскодовані лексичні одиниці, оскільки вони швидко з'являються і поширюються, тоді як пошук відповідника займає певний час, після чого необхідно було б вмотивувати заміну та пояснити такий чи інший вибір відповідника.

В основному лексика Інтернету має англomовне походження, тим паче, що більшість комп'ютерних технологій розвивалася закордоном і була малознайома вітчизняним користувачам. Це зумовило потребу запозичення і адаптації великої кількості понять, що і відбулося в останні десятиліття XX століття. Це явище дістало назву «термінологічний вибух». У процесі запозичення деякі лексичні одиниці могли бути засвоєні у вузькому значенні, тобто без урахування усіх можливих значень, що і ускладнює процес грамотного перекладу. Зараз відбувається стрімкий розвиток сфери Інтернету та комп'ютерних технологій загалом, тому складність перекладу полягає у відтворенні змістової та структурної частин нової нееквівалентної лексики.

Велику частину лексики Інтернету становлять скорочені лексичні одиниці – акроніми та аббревіатури. Вони зустрічаються і серед загальної, і серед термінологічної лексики. Такі лексичні одиниці виявилися найцікавішими для дослідження, оскільки їх можна перекласти, застосувавши різні способи перекладу, і порівняти ефективність цих способів. Транскодування, без якого засвоєння нової лексики було б майже неможливим, супро-

воджується часто описовим перекладом, потреба в якому відпадає, коли лексична одиниця, що перекладається стає повністю засвоєною реципієнтом. Такий комбінований метод є найпопулярнішим.

Еквівалентний переклад застосовується менше, оскільки в українській мові не багато повних відповідників англійським лексемам серед лексики Інтернету. Проте, у деяких випадках, визначивши лексико-семантичний варіант значення слова, можна віднайти його еквівалент українською мовою або, якщо такого немає, застосувати інші способи перекладу.

Завдяки описовому перекладу можна досягнути повного розкриття змісту, уникнути проблеми розбіжностей у способі творення слова чи словосполучення порівняно з українською мовою, але недоліком є відсутність стислості, що не є бажаним особливо для розмовної лексики.

Тож у цілому для перекладу розмовної лексики краще застосувати калькування та транскодування, а для термінологічної – калькування так комбінацію транскодування та описового перекладу.

Список літератури:

1. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад: навч. посібник для студентів філологічного напрямку підготовки. Вінниця, 2010. 232 с.
2. Виноградов В. С. Перевод, общие и лексические проблемы: учебное пособие. М.: КДУ, 2006. 240 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006. С. 267.
4. Зайцева С. В. Інтернет-сленг в україномовному медіа просторі. Лінгвістика. Лінгвокультурологія. 2011. URL: <http://lingvodnu.com.ua/archiv-nomeriv/lingvistika-lingvokul-turologiya-2011/internet-slang-vukra%D1%97nomov-nomu-media-prostori>.
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця, 2004. 576 с.
6. Кияк, Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник. К., 2008. 543 с.
7. Кудрявцева С. П. Міжнародна інформація: навчальний посібник. К., 2005. 400 с. URL: <http://buk.lib.net/books/21985/>.
8. Литвин І. М. Перекладознавство: науковий посібник. Черкаси, 2013. 288 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/60/1/Навч.%20пос.%20Литвин.%20ПЕРЕКЛАДознавство>.
9. Міщук І. М. Особливості перекладу американського комп'ютерного сленгу українською мовою. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2013. Ч. I, № 9 (268). С. 69–71.
10. Словник української мови: в 11 тт. К., 1970–1980. Т. 4. С. 473.
11. Словopedia. Стаття. Сленг. URL: <http://slovpedia.org.ua/37/53409/251577.html>.
12. Тараненко О. О. Українська мова. К, 2004. 824с.
13. Хорошенко І. І. Історія розвитку Інтернет-послуг в Україні. Сучасні інформаційні технології. Буковинська державна фінансова академія. URL:http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2010/Informatica/65202.doc.htm.

Holovnova-Koppa O. O., Hryzhenko H. Yu. TRANSLATION OF INTERNET VOCABULARY

This article contains research in the field of translation of Internet lexis. We have worked through more than 200 lexical units of English language, analyzed the ways of their translation into Ukrainian language depending on their features, constructions and peculiarities. Internet lexis consists of conversational (general) and terminological parts. The most sufficient ways of translation were studied for abbreviated lexical units, which present great part of Internet lexis (both conversational and terminological) and have to be paid special attention. Therefore, the relevance of the study is determined by the fact that with the increasing involvement of Ukrainian users in the Internet, the need for research and adaptation of foreign vocabulary for the Ukrainian-speaking recipient is increasing. It is important to develop Ukrainian websites and means of Internet communication, and therefore to attract appropriate vocabulary. Now the Internet in Ukraine is developing at a fast pace. There are already about 400 providers that provide Ukrainians with access to the network. More than 320 newspapers and magazines provide access to the latest world and domestic events. Users of the Ukrainian segment of the Internet are most interested in information about the activities of business entities, of reference and entertainment nature, electronic versions of printed publications, materials of scientific research publications. Today, the Internet is the most widespread and accessible means of searching for information. It is also the most profitable and practical center of access to information. In the process of borrowing a foreign lexeme, that is, a semantic unit considered in linguistics in all its forms and meanings, significant transformations of the semantic structure may occur in comparison with the original language. The complexity of work in the field of translation of vocabulary on the Internet is

caused by the presence of realities that are absent in the language of translation; the complex process of creating original vocabulary, taking into account technical aspects and the latest phenomena in the field of information technologies.

Key words: *Internet, cognition, abbreviated lexical units, tracing, transcoding, equivalent translation, borrowing.*

Зубач О. А.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мельничук О. Я.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ТЕКСТИ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто особливості перекладу науково-технічних текстів та запропоновано принципи здійснення їх аналізу. Увагу приділено тезаурусу перекладача. Розкрито особливість плану змісту спеціалізованих термінів і технічних виразів. Проаналізовано актуальні моделі передачі значення лексичних одиниць цільових текстів. Відомо, що науково-технічний стиль характеризується логічною структурою речень, насиченістю інформацією, об'єктивністю у викладі матеріалу. Для адекватного перекладу науково-технічних текстів необхідно враховувати специфіку наукового стилю та труднощі перекладу, зокрема, використовувати адаптивні стратегії. Специфіка науково-технічного перекладу корелюється низкою вимог та полягає у адекватній передачі доступної інформації, а також у перекладі термінології та спеціалізованої лексики. Основною класифікаційною ознакою термінологічних одиниць є особливий семантичний компонент, що вказує на певний аспект актуалізованого технічного явища.

Аналіз та сприйняття науково-технічного тексту в процесі перекладу є основним кроком для здійснення адекватного перекладу зі збереженням фонові інформації, яка закарбована у тексті. Це включає розуміння структури та логіки викладу, що допомагає перекладачеві точно передати зміст та тон матеріалу. Примітним є те, що в статті підкреслюється важливість міждисциплінарного підходу та використання новітніх технологій у процесі перекладу, таких як автоматизовані системи перекладу та бази даних термінології. Ці інструменти допомагають підвищити якість та швидкість перекладу, забезпечуючи при цьому відповідність стандартам науково-технічного викладу. Таким чином, адекватний переклад науково-технічних текстів вимагає глибоких знань в обох мовах, розуміння специфіки наукової термінології, а також навичок аналізу та адаптації тексту. Це складний процес, який потребує постійного вдосконалення знань та вмінь перекладача, а також використання сучасних технологій для досягнення найкращих результатів.

Ключові слова: науково-технічний текст, переклад, терміни, запозичення, трансформації.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство потребує здійснення перекладу різноструктурних та різнопрофільних текстів, зокрема текстів науково-технічної сфери. Переклад таких текстів полягає не лише у передачі адекватного змісту, але й у його редагуванні та дотриманні відповідних стандартів перекладу. Важливим аспектом цього процесу є професійний аналіз перекладеного тексту в цільовому дискурсі, що включає звірку тексту оригіналу з текстом перекладу, виявлення лакун та змістових невідповідностей. Припущення помилок у перекладі може призвести до втрати або спотворення цілого змісту, що є неприпустимим у науково-технічній сфері.

Адекватне та якісне здійснення перекладів текстів у сфері науково-технічної діяльності вимагає обізнаності та наявності фонових знань у цільовій

сфері перекладу. Примітним є те, що між оригінальним і перекладеним текстами повинна зберігатися термінологічна узгодженість, через недотримання якої можуть виникнути розбіжності в термінах, зокрема через природу термінології та відмінності в національних системах. Особливою передумовою для здійснення адекватного перекладу є не лише ґрунтовні знання іноземної мови, але й знання щодо ведення та оформлення технічної документації, використання термінів технічної сфери у документах, інструкціях та відповідних нормативно-правових актах. Сучасні вимоги до перекладу науково-технічних текстів передбачають володіння перекладачем навичками роботи з системами перекладу та спеціалізованими термінологічними базами даних, що забезпечує відповідність стандартам науково-технічного викладу.

Забезпечення адекватності перекладу передбачає врахування культурних та соціальних особливостей цільової аудиторії.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Дослідженню особливостей перекладу науково-технічних текстів англійською та німецькою мовами присвячені численні розвідки українських науковців та перекладачів [2; 3; 4; 10; 11]. Однак, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених перекладу науково-технічних текстів, існує потреба в подальших розвідках, присвячених розкриттю структурно-семантичних, стилістичних та прагматичних особливостей перекладу науково-технічних текстів з німецької мови на українську.

Актуальність досліджень полягає у вивченні специфіки перекладу національно маркованих лексичних одиниць в текстах науково-технічного стилю. У сучасному світі науково-технічні тексти відіграють важливу роль у міжнародному спілкуванні та обміні знаннями, що робить дослідження перекладу таких текстів надзвичайно важливим. Переклад національно маркованих лексичних одиниць є особливо складним, оскільки вимагає точного відтворення змісту зі збереженням культурних та контекстуальних особливостей оригіналу. Об'єктом розвідки є структурно-семантичні особливості перекладу лексичних елементів текстів науково-технічного стилю в сучасній німецькій мові. Це включає аналіз мовних конструкцій, термінології та специфічних виразів, що використовуються у німецьких науково-технічних текстах. Предметом дослідження є специфіка перекладу науково-технічних текстів німецької мови, зокрема, способи та методи передачі національно маркованих елементів українською мовою. Матеріалом дослідження слугували корпуси науково-технічних текстів німецькою мовою та термінологічні словники. Використання таких джерел забезпечує глибокий та детальний аналіз лексичних одиниць та їхніх еквівалентів в українській мові.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні специфіки перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: окреслити поняття науково-технічний текст та проаналізувати його характеристики; вивчити особливості перекладу науково-технічних текстів; виявити типові помилки та труднощі при перекладі науково-технічних текстів цільових мов.

Дослідження також передбачає порівняння різних підходів до перекладу науково-технічних

текстів та виявлення найбільш ефективних стратегій. Це включає аналіз традиційних та сучасних методів перекладу, використання автоматизованих систем перекладу та термінологічних баз даних. Важливою складовою є також дослідження впливу культурних та соціальних факторів на процес перекладу. У статті використано загальнонаукові методи (аналітичний, синтетичний, індуктивний та системний) та лінгвістичні методи, зокрема описовий, порівняльний та структурний методи.

Виклад основного матеріалу. Переклад науково-технічних текстів є складним процесом, який вимагає не лише знання мови та володіння мовними навичками, але й знання науково-технічної термінології та розуміння її використання. Специфікою науково-технічного тексту є чітко виражена лінійна послідовність тематично і структурно однорідних виразів, які окреслюють сферу зберігання інформації. Вони містять лексичні елементи (терміни, спеціальні слова, термінологічний апарат тощо) та мають чітку синтаксичну будову та структурне оформлення.

Досліджуючи науково-технічний дискурс, М. Готті [8] виокремив характеристики лексичних елементів, на які безпосередньо варто звернути увагу. Науковець зауважує, що значна частина лексичного складу науково-технічних текстів характеризується прозорістю та чіткістю значень. Однак, більшість термінів мають різні варіанти перекладу та можуть вживатися в різних цільових царинах знань. Цікавим, на нашу думку, є позиція щодо емоційного забарвлення термінів, зокрема щодо відсутності в їх плані змісту емоційних конотацій, а власне терміни у науковому тексті містять інформацію, яка призначено лише для професійного спілкування. Примітним є те, що позиція щодо точності та прозорості професійного словникового запасу є виправданою, оскільки кожен термін повинен прямо вказувати на конкретну концепцію, яку він представляє. Науковець бере до уваги й тенденції до короткого викладу інформації, сутність якої полягає в уникненні використання прийменників і попередніх модифікацій в виразах або фразах. Виокремлюючи принцип консерватизму, автор вважає, що використання нових термінів може призвести до неточностей при перекладі усталених формул [8, с. 34–64].

Науково-технічні тексти характеризуються особливим стилем, який відрізняє їх від інших типів текстів своєю логічністю, структурованістю та насиченістю термінологією. Вони часто включають складні концепції, специфічну лексику та деталізовані описи процесів і явищ. При пере-

кладі зазначених текстів можуть виникати додаткові труднощі і проблеми, що пов'язані як з лексичними, так і з граматичними особливостями цих текстів. Серед лексичних труднощів науково-технічного перекладу виділяють неоднозначність слів (термінів) або їх полісемантичні значення. Термін може мати декілька значень залежно від контексту, що вимагає від перекладача глибокого розуміння предметної галузі. Підбір варіантів перекладу слів (термінів) включає адекватне застосування методів перекладу словникового запасу, неологізмів, аббревіатур, акронімів, а також залучення лексичних трансформацій, таких як калькування, запозичення, переклад-адаптація тощо.

Труднощі перекладу створюють найменування компаній, установ, організацій та брендів, оскільки зазначені найменування можуть потребувати транскрибування або транслітерації. До граматичних труднощів належать особливості граматичної структури мови оригіналу та цільової мови, оскільки форми і тенденції ведення письмової або усної комунікації можуть значно відрізнятися. Використання пасивних та безособових конструкцій є типовим для науково-технічного стилю, але їх адекватний переклад може бути складним через різницю у граматичних нормах. Синтаксичні та інфінітивні конструкції, способи номіналізації (перетворення дієслів у іменники) або вербалізації (перетворення іменників у дієслова) також створюють труднощі через різноструктурне оформлення в різних мовах. Збереження стилістичної єдності тексту вимагає особливої уваги, що передбачає уникання емоційно забарвлених виразів та розмовних форм. Завдання перекладача у науково-технічній сфері полягає в тому, щоб забезпечити точність і зрозумілість перекладу. Саме тому процес перекладу науково-технічних текстів вимагає від перекладача уваги до найменших дрібниць тексту.

Перша характеристика науково-технічного тексту є його логічна репрезентативність зі спеціалізованою термінологією. В досліджуваних текстах не допускаються двозначні інтерпретації та довільні засоби вираження. Переклад таких текстів є чітко структурованим, розділи та підрозділи – логічно послідовними. Примітним, вважаємо, використання системних та структурних норм мови та залучення фонових знань з обраної тематики, напр.: замість «отже» використовуємо «daher», «folglich», «demzufolge», etc.

Переклад науково-технічних текстів передбачає наявність у перекладача теоретичних знань про предмет та практичного досвіду. Це пов'язано

з тим, що незначні відхилення від тексту призводять до несправностей обладнання або виникнення небезпечних ситуацій, напр.: невірний переклад терміну *Kalibrierung* (досл. *калібрування*) може призвести до порушень при налаштуванні оператором обладнання, отримання працівниками невірних результатів або навіть до травмування людини.

Під час здійснення перекладу науково-технічних текстів не використовуються за звичай ідіоми або фразеологічні вирази та лексичні одиниці одного синонімічного ряду, оскільки незначна втрата семантики лексики може спровокувати ймовірність втрати чіткості, однозначності, прозорості тексту, напр.: невірний переклад німецького фразеологізму *jemandem etwas ans Herz legen* (досл. *покласти щось комусь на серце*) може призвести до втрати семантичного балансу в плані змісту. Зазначений фразеологізм означає «переконати когось у чомусь», «спонукати до чогось».

Невірний підбір синонімів порушує системний зміст речення, напр., переклад німецького дієслова «bearbeiten» як «обробляти» може виявитися неточним через інші значення, які формуються залежно від контексту «редагувати», «вивчати», «розглядати».

Залежно від способу запозичення термінів у науково-технічних текстах виділяють такі підгрупи [9]:

1. Буквальне запозичення є найпоширенішою формою запозичення термінологічного апарату з цільової мови без суттєвих змін його форми або значення. Запозичене слово зберігає своє оригінальне написання, звучання та значення, а саме орфографію та пунктуацію, вимову та наголос. Важливо зазначити, що не всі запозичення з іншої мови є дослівними. Деякі запозичені слова можуть бути скорочені, напр.: *Personal Computer (PC)* – *Персональний комп'ютер (ПК)*; отримувати нове значення, напр.: *Maus* нім. *Netztier*; укр. *Computermaus*, *Stift* нім. *Schreibgerät*, укр. *Bleistift*), *Fenster* нім. *Öffnung in einer Wand*; укр. *Computerfenster*); змішуватися з власними словами мови, напр.: *Handschelle* нім. *Fessel für die Hände*; укр. *наручники*), *Haustür* нім. *Eingangstür eines Hauses*; укр. *вхідні двері*), *Feuersteuer* нім. *Steuer auf Feuerlöschgeräte*; укр. *пожежний збір*). Запозичення шляхом прямого перекладу – це простий і легкий спосіб запровадити нову термінологію. Однак дослівне запозичення призводить до засмічення мови іншомовними словами, напр.: *Handschuh* нім. *Nomen*; укр. *рукавиця*, *Handschuhe im Plural*, *Fensterbrett* нім. *Nomen*; укр. *відві-*

коння), *Haustürschlüssel* нім. *Nomen*; укр. ключ від вхідних дверей.

2. Скорочене запозичення – це тип запозичення, при якому використовується частина запозиченого терміна, зазвичай аббревіатура або акронім. Він використовується задля швидкого розуміння та може бути зрозумілим спеціалістами цільової галузі, напр.: *Laser* (*Lichtverstärkung durch stimulierte Emission von Strahlung*), *DVD* (*Digital Versatile Disc*). При перекладі різних видів скорочень та аббревіатур використовується перша літера слова зі словосполучення (*GmbH* – *Gesellschaft mit beschränkter Haftung*, *Ltd* – *Limited*, *Prof.* – *Professor*, *Dr.* – *Doktor*, *z.B.* – *zum Beispiel*, *u.a.* – *unter anderem*), акронімів – перша літера кожного слова з словосполучення, зокрема вимовляється як слово (*DLR* – *Deutsches Zentrum für Luft- und Raumfahrt*, *BND* – *Bundesnachrichtendienst*, *GEMA* – *Gesellschaft für musikalische Aufführungs- und Mechanische Vervielfältigungsrechte*, *UNESCO* – *Vereinte Nationen Erziehungs-, Wissenschafts- und Kulturorganisation*, *AWO* – *Arbeiterwohlfahrtswerk*), складання – поєднуються частини двох або більше слів (*Haustür* – *Haus* + *Tür*, *Sonnenblume* – *Sonne* + *Blume*, *Fernsehen* – *fern* + *sehen*, *Haushalt* – *Haus* + *halten*).

3. Семантичне запозичення. Ознаками семантичного запозичення можуть бути слова, які отримують нове значення. Однак слово зберігає своє написання та звучання, водночас може мати нове значення. Зв'язок між старим і новим значенням зберігається або втрачається, напр.: нове значення пов'язане зі старим *mouse* – миша позначення тварини, позначення комп'ютерної миші), повна втрата зв'язку (*chip* – тріска, позначення мікросхеми).

4. Трансформаційне запозичення – це тип запозичення, при якому змінюється частина мови запозиченого слова та нашаровується нове значення, напр.: *der/die/das Format*, *der/die/das Moment*, *der/die/das Problem*), *der/die/das System*.

5. Ознаками конверсійного запозичення слугують такі видозміни: запозичене слово набуває нового граматичного значення, а саме, іменник в німецькій мові перетворюється на дієслово в українській, написання та звучання слова можуть зберігатися майже без змін, напр.: *завантажувати* з англ. *to download* – *download*, *запускати* з англ. *to launch* – *launch*, *сканувати* з англ. *to scan* – *scan*, *відформатовувати* з англ. *to format* – *format*. Альтернативні або трансформаційні запозичення швидко адаптуються до іншомовного середовища та створення нових слів та тер-

мінів. Але ці терміни не завжди відображаються у цільових словниках. Особливу роль у технічній документації відіграють національно-стереотипні слова та вирази (кліше). Примітним, вважаємо, що для здійснення адекватного перекладу та його оформлення необхідним є точне відтворення вихідного тексту, максимальна стислість, відповідність перекладу загальноприйнятим нормам системи мови, дотримання єдиної термінології, стандартних позначень тощо.

У процесі перекладознавчих досліджень виявлено низку моделей перекладу. Ці моделі належать до теоретико-концептуального рівня знань. Подібні методи формалізації знань також використовуються для створення лінгвістичного забезпечення машинного перекладу та інших інтелектуальних систем, які розвивають ідею побудови мови. [...] Втілюючи в собі різноманітні теоретичні моделі, теорія перекладу водночас є гнучкою і чутливою до вимог часу, останньою з яких є нагальна потреба у вирішенні питання про природу перекладу. Усвідомлення того, що мова є засобом передачі не лише вербальної інформації, але й думки, а отже, і знань, призвело до вивчення того, як взаємодіють та організуються різні види інформації, щоб зрозуміти природу мовної комунікації. Для того, щоб визначити модель технічного перекладу, необхідно чітко ідентифікувати системи та структури, які представляють знання технічних перекладачів. В якості системи дослідники розглядають пам'ять, яка служить загальним сховищем для зберігання комунікативно важливої інформації. Крім пам'яті, як підсистему, що зберігає лінгвістичні знання, розглядають ментальний лексикон перекладача або індивідуальний тезаурус, зміст якого представлений набором класифікаційних фреймів, в даному випадку – структур знань [6]. У цьому випадку класифікаційний фрейм структурує всю відому перекладачеві інформацію про дане технічне явище. Те, що класифікаційний фрейм наповнюється термінологічними одиницями в процесі когнітивної діяльності перекладача, виражається в розподілі компонентів терміна на слоти з урахуванням синтаксичного способу термінотворення. Основним елементом термінологічної одиниці є спеціальний семантичний компонент, що вказує на певний аспект технічного явища, про яке йдеться. Фреймова репрезентація термінологічних одиниць у науково-технічних мовах визначає специфіку синтаксичного термінотворення мовах перекладу. При перекладі українською мовою базові елементи термінологічного словосполучення займають центральну або почат-

кову позицію. Розпізнавання багатокomпонентних елементів термінологічного словосполучення та їхніх дослівних еквівалентів вимагає різних типів перестановки в перекладі з метою збереження комунікативного ядра та дотримання норм мовної комунікації [5].

Професійна комунікація здебільшого базується на словах і виразах (термінології) як особливих одиницях мови, що спеціалізуються в межах певної галузі знань. Особливістю науково-технічної документації є наявність термінів, які не завжди зрозумілі людям, що не належать до певної дискурсивної спільноти. Загалом термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі знань, має системні зв'язки з іншими складними термінами й утворює замкнену систему, яка характеризується високим ступенем науковості, однозначності, точності та нейтральності вираження в будь-якій ситуації і в будь-який час [1, с. 211]. Термінологічні одиниці класифікують на основі різних характеристик, таких як форма, структура, значення та вживання, а також походження та функція. Залежно від спеціалізації, термінологію можна розділити наступним чином:

1. Загальнонаукові терміни – використовуються в різних галузях науки і техніки. Слід зазначити, що такі терміни можуть використовуватися для опису значень у конкретній галузі. До цієї категорії належать загальнотехнічні терміни (*System – eine Gesamtheit von miteinander verbundenen Elementen, die eine bestimmte Funktion erfüllen, Tendenz – eine allgemeine Richtung oder Entwicklung, Gesetz – eine ausnahmslose Regelmäßigkeit des Geschehens in der Natur oder Gesellschaft, Gesetzmäßigkeit – die Eigenschaft eines Geschehens, gesetzmäßig zu sein, Konzeption – ein Entwurf, eine Grundidee, Theorie – ein System von Hypothesen, das ein bestimmtes Phänomen oder einen bestimmten Sachverhalt*

erklärt, Analyse – die Zerlegung eines Ganzen in seine Bestandteile, Synthese – die Verbindung von Einzelteilen zu einem Ganzen).

2. Міждисциплінарна термінологія – визначає поняття з суміжних наукових дисциплін або сфер застосування, напр.: *piston – поршень, ignition – спалах, compression – стиск, компресія, fuel – паливо* тощо.

3. Вузькоспеціалізовані терміни – напр., поняття, що відображають особливості певної галузі, напр.: *exhaust emission – викид вихлопних газів, fuel injection – упрскування пального* тощо.

Таким чином, процес перекладу науково-технічних текстів є складним та вимагає від перекладача здатності до аналізу, адаптації та постійного професійного розвитку. Лише за умови дотримання всіх цих аспектів можна забезпечити адекватний переклад.

Висновки. Переклад науково-технічних текстів є складним процесом та вимагає глибоких мовних навичок з цільової галуззі. Він використовується для передачі науково-технічної інформації у сферах наукової та технічної співпраці. До труднощів, які виникають при перекладі науково-технічних текстів відносять: переклад складних термінологічних груп та синтаксичних структур, уникнення тавтологій та синонімічних відтворень. Важливим є й прогнозування шляхів реструктуризації тексту відповідно до стандартів та норм перекладу науково-технічних текстів.

Ретельний відбір та аналіз логічно поєднаних компонентів та термінів у досліджуваних текстах формують ядро для залучення відповідних стратегій перекладу та уможливають здійснення адекватного перекладу науково-технічних текстів не порушуючи їх семантичної цілісності. Переклад науково-технічних текстів здійснюється покроково із дотриманням специфіки науково-технічного дискурсу.

Список літератури:

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Видавничий дім «KM Academia», 2000. 218 с.
2. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Ч. 1 : Граматичні труднощі . Флоренція ; Страсбург ; Гранада ; Київ: Tempus. 1997. 317 с.
3. Квітко І. С. Термін у науковому документі. Львів : Вид-во «Вища школа», 1976. 125 с.
4. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. 2007 р. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1545/1/84.pdf>
5. Рильський М. Ф. Мистецтво перекладу. Статті, виступи, нотатки. Київ, 1975. 183 с.
6. Свідер І. А. Інформаційні технології у філології та перекладі: навчально-методичний посібник для філологічних спеціальностей. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2021. 184 с.
7. Fluck H. R. Fachsprachen. Tübingen; Basel: Francke, 1996. S. 40–41.
8. Gotti M. Investigating specialized discourse. 3rd rev. ed. Bern [etc.]: Peter Lang, cop. 2011. 230 p.
9. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Berlin: Akademie-Verlag, 1987. 308 S.

10. Olohan M. Scientific and Technical Translation: a coursebook. Routledge Translation and Interpreting Guides, 2016. 253 p.

11. Terminology : theory, methods, and applications / M. Teresa Cabre. ed. by Juan C. Sager ; transl. by J. A. DeCesaris. John Benjamins Publishing Co. Amsterdam, The Netherlands, 1999. 249 p.

Zubach O. A., Melnychuk O. Ya. SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS: TRANSLATION ASPECT

The article examines the peculiarities of the translation of scientific and technical texts and proposes the principles of their analysis. Attention is paid to the translator's thesaurus. The peculiarity of the content plan of specialized terms and technical expressions is disclosed. Actual models of meaning transfer of lexical units of target texts are analyzed. It is known that the scientific and technical style is characterized by a logical structure of sentences, saturation with information, objectivity in the presentation of the material. For an adequate translation of scientific and technical texts, it is necessary to take into account the specificity of the scientific style and the difficulties of translation, in particular, to use adaptive strategies. The specificity of scientific and technical translation is correlated with a number of requirements and consists in the adequate transfer of available information, as well as in the translation of terminology and specialized vocabulary. The main classification feature of terminological units is a special semantic component that indicates a certain aspect of the actualized technical phenomenon. Analysis and perception of a scientific and technical text in the process of translation is the main step for the implementation of an adequate translation with the preservation of the background information that is imprinted in the text. This includes understanding the structure and logic of the presentation, which helps the translator accurately convey the content and tone of the material.

It is noteworthy that the article emphasizes the importance of an interdisciplinary approach and the use of the latest technologies in the translation process, such as automated translation systems and terminology databases. These tools help improve the quality and speed of translation, while ensuring compliance with scientific and technical presentation standards. Thus, adequate translation of scientific and technical texts requires deep knowledge of both languages, understanding of the specifics of scientific terminology, as well as skills of text analysis and adaptation. This is a complex process that requires constant improvement of the translator's knowledge and skills, as well as the use of modern technologies to achieve the best results.

Key words: *scientific and technical text, translation, terms, borrowings, transformations.*

Михальчук С. О.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПИТАННЯ СТРАТЕГІЙ АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена детальному аналізу стратегій перекладу між англійською та французькою мовами, зосереджуючись на різних підходах до передачі змісту, стилю та культурних особливостей оригінального тексту. Англійська і французька мови, обидві будучи мовами міжнародного значення, часто використовуються в дипломатії, науці, бізнесі та літературі. Проте, через значні лінгвістичні та культурні відмінності між цими мовами, процес перекладу вимагає ретельного підходу та застосування різноманітних стратегій, щоб забезпечити точність і природність передання змісту. Крім того, у статті актуалізується питання еквівалентності та адекватності перекладу, підкреслюючи важливість контексту та прагматичних факторів. Проведено аналіз того, як культурні відмінності між англомовними та франкомовними аудиторіями можуть впливати на вибір перекладацьких стратегій і як перекладачі можуть адаптувати свої підходи для досягнення оптимального результату. Проаналізовано основні стратегії англо-французького перекладу такі як: дослівний переклад, запозичення, адаптація, перехресна перестановка, протилежне заперечення, переклад словосполучень, стратегія компенсації та стратегія стирання. Так, дослівний переклад може бути корисним у певних ситуаціях, наприклад, для початкового розуміння структури речення чи окремих слів, але він зазвичай не є адекватним методом для перекладу текстів з однієї мови на іншу. Для якісного перекладу важливо враховувати контекст, культурні особливості та граматичні правила обох мов. Запозичення при англо-французькому перекладі є природним процесом, який відображає історичні, культурні та соціальні зв'язки між двома мовами. Вони збагачують обидві мови, надаючи їм нові вирази та поняття. Проте, важливо зберігати баланс між запозиченнями і збереженням мовної автентичності, щоб уникнути надмірного впливу однієї мови на іншу. Перехресна або синтаксична перестановка (трансформація) є важливою стратегією перекладу, яка дозволяє адаптувати текст до синтаксичних норм цільової мови. Протилежне заперечення, дуже корисне, коли калькування або транспозиція неможливі, воно складається з граматичної модуляції висловлювання протилежністю. В статті проаналізовані інші стратегії англо-французького перекладу.

Ключові слова: переклад, двомовний переклад, англо-французький переклад, стратегії перекладу.

Постановка проблеми. Переклад між англійською та французькою мовами відіграє важливу роль у глобалізованому світі, де комунікація між різними культурами та спільнотами є ключовою для співпраці та розвитку. Англійська і французька мови, обидві будучи мовами міжнародного значення, часто використовуються в дипломатії, науці, бізнесі та літературі. Проте, через значні лінгвістичні та культурні відмінності між цими мовами, процес перекладу вимагає ретельного підходу та застосування різноманітних стратегій, щоб забезпечити точність і природність передання змісту. Відтак, важливо визначити та проаналізувати основні стратегії англо-французького перекладу, визначити лінгвістичні нюанси та культурні аспекти цього двомовного перекладу з метою збереження балансу між передачею сенсу оригіналу і адаптацією тексту для цільової аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження стратегій англо-французького перекладу відбувається в межах дослідження загальних стратегій перекладу у наукових розвідках таких вчених як Х. Крінгс, Л. Венуті, І. Корунець, Л. Коломієць, О. Ребрій [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11]. Ґрунтовне дослідження дослідження англо-французького перекладу представлене у роботі французького дослідника А.-Л. Робера [7].

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз стратегій англо-французького перекладу з урахуванням їхніх особливостей та перекладацького потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз стратегій англо-французького перекладу варто розпочати з визначення «перекладацька стратегія». Так, О. Михайленко, проаналізувавши наукові розвідки присвячені дослідженню цієї проблематиці,

стверджує, що перекладацька стратегія інтерпретується як шлях досягнення певних перекладацьких цілей, які ставить перед собою перекладач. Перекладацьку стратегію розглядають як процесуальне явище: етапи та способи діяльності перекладача у вирішенні конкретних завдань перекладу для досягнення основної мети – створення тексту оригіналу, який зберігає функціональні доміанти тексту оригіналу, які вважаються критерієм еквівалентності перекладу. Визначення стратегії перекладу тексту здійснюється в аспекті комунікативно-прагматичного підходу: збереження максимально можливої структурно-семантичної близькості вихідного й перекладного текстів, а також досягнення текстом перекладу такого ж самого комунікативного впливу на реципієнта, як і текстом оригіналу. Перекладацькою стратегією пропонуємо називати етапи та способи діяльності перекладача, алгоритми перекладацьких дій, спрямовані на розв’язання локальних та глобальних проблем перекладу тексту задля досягнення певних перекладацьких цілей, а саме – створення тексту перекладу, еквівалентного в комунікативно-прагматичному плані тексту оригіналу [5].

Серед стратегій англо-французького перекладу французький дослідник А.-Л. Робер виділяє: стратегію дослівного перекладу, запозичення, адаптацію, перехресну або синтаксичну перестановку, стратегію протилежного заперечення, переклад словосполучень, стратегію компенсації, стратегію стирання [7].

Дослівний переклад, або калька, є методом перекладу, при якому кожне слово або вираз у вихідному тексті перекладається без врахування контексту чи граматичних правил цільової мови. При англо-французькому перекладі це означає, що англійський текст перекладається на французьку мову слово за словом, часто призводячи до помилок та непорозумінь, оскільки структура і лексика обох мов суттєво відрізняються [7].

Застосування стратегії дослівного перекладу стикається з кількома труднощами граматичного та семантичного характеру. Англійська і французька мови мають різні граматичні правила. Наприклад, порядок слів у реченні може суттєво впливати на розуміння речення.

Ідіоми, які мають певний сенс в одній мові, можуть бути незрозумілими або смішними при дослівному перекладі на іншу мову. Наприклад, англійська фраза “to kick the bucket” при дослівному перекладі на французьку як “donner un coup de pied dans le seau” не матиме сенсу для французького носія мови.

Слова, які мають одне значення в англійській, можуть мати кілька значень у французькій, і навпаки. Наприклад, англійське слово “bank” може означати і «банк», і «берег річки», тоді як у французькій для цих понять використовуються різні слова – «*banque*» та «*rive*» відповідно.

Нижче наведемо приклади застосування стратегії дослівного перекладу, яка зберігає структуру, але втрачає функціональність та прагматичну складову тексту перекладу: “*I am hungry*” – дослівний переклад: “*Je suis faim*” (некоректно) – адекватний переклад: “*J’ai faim*”; “*He is a big cheese*» (впливова особа) – дослівний переклад: “*Il est un grand fromage*” (некоректно) – адекватний переклад: “*Il est une personne influente*”; “*It’s raining cats and dogs*” – дослівний переклад: “*Il pleut des chats et des chiens*” (некоректно) – адекватний переклад: “*Il pleut à verse*”.

Розглянемо кілька прикладів успішного застосування стратегії дослівного перекладу: *She took him to the flea market.* – *Elle l’emmena au Marché aux Puces.* *Elle s’émerveillait devant les innombrables gratte-ciel.* – *She wondered at the multitude of skyscrapers.* *They spent their honeymoon in the Bahamas.* *Ils ont passé leur lune de miel aux Bahamas* [7].

Дослівний переклад може бути корисним у певних ситуаціях, наприклад, для початкового розуміння структури речення чи окремих слів, але він зазвичай не є адекватним методом для перекладу текстів з однієї мови на іншу. Для якісного перекладу важливо враховувати контекст, культурні особливості та граматичні правила обох мов.

Запозичення – це найпростіший процес, який складається з не перекладу та залишення слова чи виразу з мови оригіналу такими, якими є в мові перекладу, оскільки воно не має еквівалента або зі стилістичних причин [7].

Запозичення при англо-французькому перекладі є важливою частиною взаємодії між цими двома мовами. Запозичення – це процес, коли одна мова приймає слова або вирази з іншої мови, зберігаючи їхнє оригінальне значення або адаптуючи їх під власні мовні норми.

Багато слів, які сьогодні є невід’ємною частиною англійської мови, мають французьке походження. Наприклад: *cuisine, ballet, déjà vu, fiancé/fiancée, rendez-vous*. Ці слова використовуються в англійській мові без значних змін у написанні або вимові, хоча інколи можуть адаптуватися під англійські фонетичні та граматичні правила.

В сучасному світі англійська мова має великий вплив на багато мов, включаючи французьку.

У французьку мову часто запозичуються англійські слова, особливо в сферах технологій, культури та бізнесу. Наприклад: *le weekend, le shopping, le computer, le smartphone, le business*.

Французька мова часто адаптує англійські слова до своєї фонетики та орфографії, але інколи вони зберігають оригінальне написання.

Розглянемо кілька прикладів запозичень у контексті: *Il étudie dans une célèbre école de design. – He is studying at a famous school of design. Pour le petit-déjeuner, ce sont les baguettes et les croissants que je préfère. – For breakfast, my favourites are baguettes and croissants. She's been working freelance for 2 years. – Elle travaille en freelance depuis 2 ans. The latest news acted as a coup de grace for the Presidential hopeful. – Les dernières nouvelles ont fait l'effet d'un coup de grâce pour le candidat à la Présidentielle [7].*

Запозичення при англо-французькому перекладі є природним процесом, який відображає історичні, культурні та соціальні зв'язки між двома мовами. Вони збагачують обидві мови, надаючи їм нові вирази та поняття. Проте, важливо зберігати баланс між запозиченнями і збереженням мовної автентичності, щоб уникнути надмірного впливу однієї мови на іншу.

Адаптація може бути необхідною, коли культурна алюзія не буде зрозуміла читачеві, оскільки ситуація, про яку йдеться в повідомленні, не існує в цільовій мові [7].

Стратегія адаптації при англо-французькому перекладі є важливим інструментом для забезпечення точності і зрозумілості перекладеного тексту. Адаптація – це процес модифікації вихідного тексту з урахуванням культурних, соціальних та мовних особливостей цільової аудиторії. Ця стратегія виходить за межі простого перекладу слів і враховує контекст, стиль і призначення тексту.

Наприклад: *What subjects are you studying for your A-Levels? P – Quelles matières étudies-tu pour le baccalauréat?*

Цей приклад застосування стратегії адаптації показує, як стратегія адаптації допомагає зробити переклад більш зрозумілим і відповідним для цільової аудиторії. Так, в Англії та інших країнах, де використовується британська система освіти, *A-Levels (Advanced Levels)* є стандартними іспитами, які складаються учні у віці 16–18 років для вступу до університетів. У Франції та франкомовних країнах аналогічним іспитом є "*baccalauréat*" або "*bac*", який складають учні старших класів перед вступом до університету. Це еквівалент *A-Levels* у британській системі освіти. Перекла-

дач замінив "*A-Levels*" на "*baccalauréat*", щоб зробити текст зрозумілим для франкомовної аудиторії, яка може не знати, що таке *A-Levels*. Це приклад культурної адаптації, де термін з однієї освітньої системи замінюється на відповідний термін з іншої системи.

Розглянемо інший приклад: *Les vacances dans l'Hexagone sont toujours aussi populaires. – Holiday-making in France is still as popular as ever.*

Французький термін "*l'Hexagone*" є популярною метонімією для позначення Франції, оскільки країна має приблизно шестикутну форму. В англійському перекладі використовується слово "*France*", що є зрозумілим і відомим всім читачам. Термін "*l'Hexagone*" може бути не зрозумілим для англомовної аудиторії. Це приклад культурної адаптації, де специфічний термін з однієї мови замінюється на більш загальний і зрозумілий для іншої мови.

Перехресна або синтаксична перестановка. Ця техніка перекладу використовується при перекладі дієслів-прийменників або фразових дієслів (*Phrasal Verbs*), особливо у випадку дієслів, що описують рух або рух. Французька мова, на відміну від англійської, віддасть перевагу формулюванню результату перед тим, як вказати, як цього результату досягти. Ці моделі речень називаються структурами результатів [7].

Приклад синтаксичної перестановки: *The tenant → hurried out of the building. – Le locataire sortit du bâtiment – out of the building] à la hâte [hurried]).*

Перехресна або синтаксична перестановка (трансформація) є важливою стратегією перекладу, яка дозволяє адаптувати текст до синтаксичних норм цільової мови. Вона полягає в зміні порядку слів у реченні, щоб зробити переклад природним і зрозумілим для носіїв цільової мови. При англо-французькому перекладі ця стратегія особливо актуальна, оскільки англійська та французька мови мають різні синтаксичні структури та правила.

Кросовер, свого роду подвійна транспозиція, призводить до зміни граматичної категорії та синтаксичної перестановки. В основному це зустрічається при перекладі англійських дієслів, за якими йде прийменник або прислівникова частка (дієслова, що позначають рух), а також для перекладу результатних структур: *The door creaked open. – La porte s'ouvrit en grinçant. Il est rentré chez lui à pied. – He walked back home. He was shot dead by the police. – Il a été abattu de plusieurs coups de feu par la police. Il s'est rendu malade à force de travailler. – He worked himself ill [7].*

Протилежне заперечення стане у нагоді, коли калькування або транспозиція неможливі, воно складається з граматичної модуляції висловлювання протилежністю. Зі стверджувального воно таким чином стане негативним і навпаки. *It is not difficult to show that the situation has worsened. – Il est facile de le démontrer que la situation s'est aggravée. Ce n'est pas bête du tout! – That's quite clever! I wish I had gone to the cinema last week. – Je regrette de ne pas être allé au cinéma la semaine dernière. Sois poli! – Don't be rude! No vacancies. – Complet* [7].

Стратегія протилежного заперечення при англо-французькому перекладі використовується для збереження змісту і стилю висловлювань при перекладі. Вона передбачає зміну позитивних тверджень на негативні, і навпаки, щоб досягти природності та зрозумілості перекладу. Ця стратегія особливо корисна, коли прямий переклад не передає точного значення або звучить неприродно для носіїв цільової мови.

Цей прийом часто використовується, коли заперечення у вихідній мові звучить незграбно або важко сприймається цільовою аудиторією. Перекладач змінює заперечення на позитивне твердження, зберігаючи при цьому значення: *It is not uncommon to see this phenomenon. – Il est courant de voir ce phénomène.*

Іноді в англійській мові використовується позитивне твердження, яке при дослівному перекладі на французьку може звучати незвично. У таких випадках перекладач змінює позитивне твердження на заперечення: *He is very cautious. – Il n'est pas imprudent.*

Переклад словосполучень. Деякі слова поєднуються й утворюють нероздільні пари, причому одне автоматично веде до іншого у французькій, як і в англійській. Найменша зміна ризикує викликати дискомфорт під час читання перекладеного тексту, якому бракує природності та автентичності. *L'endroit était impeccable. – The place was spick and span. – He felt excruciating pain. Il ressentait une douleur atroce. Il éclata en sanglots. – He burst into tears.*

Переклад “*Il éclata en sanglots*” як “*He burst into tears*” є прикладом точного і адекватного перекладу, що зберігає зміст, емоційну інтенсивність і природність оригінального висловлювання. Перекладач досягнув цього завдяки вибору відповідних лексичних еквівалентів і збереженню синтаксичної структури, що відповідає нормам цільової мови.

Переклад словосполучень при англо-французькому перекладі вимагає врахування синтак-

сичних, лексичних, стилістичних та граматичних особливостей обох мов. Перекладач повинен не лише знати правила мови, але й бути обізнаним з культурними та ідіоматичними аспектами, щоб забезпечити точний і природний переклад.

Стратегія компенсації застосовується, коли термін або мовний реєстр переміщується та перекладається в інше місце в іншій формі з метою дотримання загального тону уривка:

In contrast to the everyman image many politicians try to project, the Republican nominee's clan is impossibly well-clad and -coiffed. Contrairement à l'image que beaucoup d'hommes politiques s'efforcent de projeter, à savoir celle de Monsieur-Tout-Le-Monde, le clan du candidat républicain est extraordinairement bien habillé et coiffé [7].

У даному прикладі спостерігається застосування стратегії компенсації при перекладі з англійської на французьку мову. Стратегія компенсації полягає в тому, що в перекладі важливі елементи оригіналу (наприклад, деталі, стилістичні особливості) вводяться у мову приймача, навіть якщо вони в оригіналі відсутні або менш видимі.

Так, “*Monsieur-Tout-Le-Monde*” – це французький еквівалент для “*everyman*”, що зберігає схоже значення, але використовується у відповідній культурній контекстуалізації; “*extraordinairement bien habillé et coiffé*” – фраза, яка виражає схожу ідею “*impossibly well-clad and -coiffed*”, але використовується для посилення образу в контексті французької мови.

Відтак, стратегія компенсації в даному перекладі дозволяє зберегти сенс та стилістику оригіналу, адаптуючи їх до французького мовного середовища та культурних уявлень.

Стратегія стирання означає стирання одного або кількох елементів із викладу цільової мови, тому що вони не здаються доречними або не є необхідними для розуміння повідомлення. *Come out and play! – Viens jouer ! C'est la femme que j'ai rencontrée hier. – This is the woman I met yesterday. L'accord signé aura de nombreuses répercussions. – The agreement will have many consequences. She stood next to him, with a letter in her hand. – Elle se tenait à côté de lui, une lettre à la main.*

Висновки. В ході проведеного дослідження стратегій англо-французького перекладу було встановлено, що найбільш вживаними стратегіями при передачі сенсу з англійської на французьку мови є: стратегія дослівного перекладу, запозичення, адаптація, перехресна або синтаксична перестановка, стратегія протилежного заперечення, переклад словосполучень, страте-

гія компенсації, стратегія стирання. Кожна з цих стратегій має свої унікальні переваги і обмеження, які перекладачі повинні враховувати залежно від специфіки тексту та цільової аудиторії.

Успішний переклад вимагає гнучкого та комплексного підходу. Перекладачі повинні володіти глибокими знаннями обох мов і культур, щоб обирати і комбінувати стратегії, які найкраще підходять для конкретного випадку.

Список літератури:

1. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2003. 448 с.
2. Корунець І. Доместикація як засіб збагачення національних мов і літератур. Український журнал іноземної літератури Всесвіт. №5/6. 2012. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/984/41/> (дата звернення: 10.05.2024 р.)
3. Коломієць Л. В. Еволюція напрямів в англо-українському поетичному перекладі кінця ХІХ початку ХХ століття.: автореф. дис. ...док. філолог. наук: 10.02.16. Київ, 2006. 41 с.
4. Матузкова О.П., Гринько О.С., Горбатюк Н.О. Стратегії та аналіз в усному та письмовому перекладі : метод. посіб. Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова. Одеса : ОНУ, 2020. 67 с.
5. Михайленко О. Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. URL: <http://surl.li/tzdbzr> (дата звернення: 21.05.2024 р.)
6. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Х.: Харківський університет імені В. Н. Каразіна, 2012. 376с.
7. Alain-Louis Robert Manuel de traduction – Anglais > Français > Anglais: Thèmes et versions. URL: <https://tinyurl.com/2zc978vm>
8. Comment bien traduire un texte anglais en français ? URL: <https://www.alphatrad.fr/actualites/comment-bien-traduire-texte-anglais-francais> (дата звернення: 27.04.2024 р.)
9. Comment traduire un texte anglophone ? URL: <https://www.superprof.fr/ressources/anglais/anglais-tous-niveaux/retranscription-anglaise-methode.html> (дата звернення: 11.05.2024 р.)
10. Krings, H.P. Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French. Interlingual and intercultural communication: J. House, & S. Blum-Kulka (Eds.). Tübingen: Gunter Narr, 1986. pp. 263–75.
11. Venuti L. The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference. London and New York: Routledge, 1998.210 p.

Mykhalchuk S. O. ON THE QUESTION OF ENGLISH-FRENCH TRANSLATION STRATEGIES

The article is devoted to a detailed analysis of translation strategies between English and French, focusing on different approaches to conveying the content, style, and cultural characteristics of the original text. English and French, both languages of international importance, are often used in diplomacy, science, business and literature. However, due to the significant linguistic and cultural differences between these languages, the translation process requires a careful approach and the application of various strategies to ensure the accuracy and naturalness of the content. In addition, the article highlights the issue of translation equivalence and adequacy, emphasizing the importance of context and pragmatic factors. An analysis is made of how cultural differences between English-speaking and French-speaking audiences can influence the choice of translation strategies and how translators can adapt their approaches to achieve an optimal result. The main strategies of English-French translation are analysed, such as: literal translation, borrowing, adaptation, cross permutation, opposite negation, phrase translation, compensation strategy and erasure strategy. Yes, word-for-word translation can be useful in certain situations, for example, for an initial understanding of sentence structure or individual words, but it is usually not an adequate method for translating texts from one language to another. For a high-quality translation, it is important to take into account the context, cultural characteristics and grammatical rules of both languages. Borrowing in English-French translation is a natural process that reflects the historical, cultural and social connections between the two languages. They enrich both languages by giving them new expressions and concepts. However, it is important to maintain a balance between borrowings and maintaining linguistic authenticity in order to avoid excessive influence of one language on another. Cross or syntactic permutation (transformation) is an important translation strategy that allows you to adapt the text to the syntactic norms of the target language. Opposite negation, very useful when tracing or transposition is not possible, consists of grammatically modulating a statement with its opposite. The article analyses other strategies of English-French translation.

Key words: translation, bilingual translation, English-French translation, translation strategies.

Підгрушна О. Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Фарафонова А. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК СПОСІБ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНИХ АНІМАЦІЙНИХ СЕРІАЛІВ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ

Стаття концентрується на вивченні проблем аудіовізуального перекладу, а саме особливостях відтворення англomовних кінотекстів мультсеріалів для дорослих глядачів українською мовою. Метою дослідження є визначення особливостей функціонування інтертекстуальних елементів в українських перекладах англomовних анімаційних серіалів для дорослої аудиторії як складових стратегій адаптації. У статті розглянуто жанрово-стилістичні риси анімаційної продукції для дорослих та специфіку лексично-стилістичних викликів її перекладу та потенціал прагматичної адаптації як стратегії відтворення анімаційних мультсеріалів. Увагу приділено інтертекстуальності в контексті перекладу анімації, її ролі та функціям, розглянуто методологічний інструментарій аналізу інтертекстуальних елементів у цільовому тексті та надано класифікацію маркерів інтертекстуальності для цього дослідження. Визначено, що анімація для дорослих – це широкий спектр анімованих творів, призначених для повнолітніх глядачів, що характеризується глибиною тем, різноманітністю стилів, складними нарративами. Лексично-стилістичні перекладацькі виклики анімації для дорослих, головним чином, полягають у потребі адекватного відтворення розмовного реєстру мовлення, ненормативної лексики, сарказму й іронії та культурно-специфічних лексичних одиниць, концептів та посилань. Доведено, що прагматична адаптація може бути ефективною стратегією при перекладі анімаційних мультсеріалів, адже вона дозволяє зберегти ідейний зміст, естетичний ефект та динамізм оригіналу та наблизити його до цільової аудиторії. Зокрема, включення у переклад інтертекстуальних елементів знайомих цільовій культурі може допомогти зробити текст більш зрозумілим та актуальним, адже створює зв'язок з досвідом та фоновими знаннями цільової аудиторії. У статті розглянуто випадки та причини введення алюзивних елементів, ремінісценцій та цитат у цільових кінотекстах та оцінено вплив на сприйняття кінотексту та ефективність використання інтертекстуальних елементів як стратегії адаптації. Введення інтертекстуальних елементів у цільових кінотекстах може бути мотивовано різними причинами, які можна узагальнити у наступних категоріях: відтворення та збагачення змісту оригінального кінотексту, відтворення та посилення емоційного впливу на цільового глядача, адаптація наявних в оригіналі та створенні додаткових інтертекстуальних зв'язків. Інтертекстуальні елементи можуть бути ефективним інструментом адаптації кінотекстів анімації для дорослих, проте їх введення до тексту перекладу має ґрунтуватися на глибокому розумінні тексту оригіналу та цільової культури.

Ключові слова: кінопереклад, аудіовізуальний переклад, інтертекстуальність, адаптація, одомашнення, анімація для дорослих.

Постановка проблеми. В епоху глобалізації, коли інформація та культура доступні без кордонів, аудіовізуальний переклад стає ключовим інструментом подолання мовних бар'єрів та налагодження міжкультурної комунікації. Анімаційна кінопродукція, як один з найпопулярніших видів медіа, відіграє особливу роль у цьому процесі, адже вона здатна зацікавити та захопити глядачів будь-якого віку. Попри те, що анімацію тради-

ційно вважають жанром орієнтованим на дітей, існує ніша мультфільмів і для дорослої аудиторії, які за своїм змістом, стилем та естетикою суттєво відрізняються від дитячих. Анімація для дорослих почасти торкається складних екзистенційних тем, її герої можуть бути неоднозначними, а сюжетні лінії – непередбачуваними. Кінотекст мультфільмів для дорослих характеризується багатомірністю та динамізмом й слугує своєрідним дзерка-

лом, що відображає мінливі соціальні, політичні, культурні процеси певного суспільства в окремий період його розвитку.

Вбачається, що саме від здатності перекладача адаптувати вихідний контент до очікувань цільової культури залежить як комерційна успішність реалізації перекладеного анімаційного продукту, так і емоційний відгук та сприйняття твору цільовими глядачами. Серед іншого, цього можна досягти шляхом розширення сфери лінгвального простору тексту перекладу, доповнюючи його вербальними засобами репрезентації національно-культурної специфіки мовної свідомості цільових глядачів. Практика свідчить, що інтертекстуальність є ефективним інструментом, який може наблизити сучасні англомовні мультфільми для дорослих до українського культурного простору та створити еквівалентний естетичний вплив на вітчизняного глядача. Проте, відкритим лишається питання про те, чи існує послідовність або закономірність у використанні інтертекстуальних елементів як засобів адаптації у процесі перекладу анімації для дорослих глядачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що вітчизняні й закордонні дослідники вивчали різні аспекти інтертекстуальності, як-от Р. Барт, Ж. Женетт, Ю. Крістева, Ю. Лотман, М. Шаповал, З. Мітосек та ін. Зокрема, П. Тороп досліджував інтертекстуальність у перекладі в загальнотеоретичному аспекті. А. Гудманян, У. Еко, Л. Венуті, С. Холтуїс, С. Басснетт, А. Лефевр, Е. Паунд, Ю. Найда провели окремі розвідки щодо відтворення інтертекстуальності в перекладі. Л. Грек, Ю. Чала, Я. Кривонос, С. Швачко розглядали у своїх працях інтертекстуальність передовсім як перекладознавчу проблему.

Спираючись на попередні дослідження та розвідки можемо надати визначення поняттю інтертекстуальності саме в контексті перекладу анімаційної продукції. Різноманіття форм інтертекстуальності та підходів до її дослідження зумовлює варіативність у визначенні цього явища. Проте загалом інтертекстуальність розуміють як властивість текстів, що виражається в наявності між ними зв'язків, за допомогою яких тексти (або їх частини) можуть явно чи неявно посилатися один на одного. У широкому розумінні, інтертекстуальність можна визначити як спектр міжтекстових відношень, де будь-який текст стає частиною ширшого культурного тексту, що може проявлятися у цитуванні, алюзіях, ремінісценціях, пародіях, а також у наслідуванні стильових

особливостей інших творів [6]. Інтертекстуальні включення виконують кілька функцій, схожих з функціями мови, описаними Р. Якобсоном [21], зокрема експресивну (виражають світобачення автора), фатичну (активізують спільні культурні знання автора й реципієнта), розважальну (виявлення інтертекстів як елемент інтелектуальної гри), референтивну (залучають інформацію, що міститься у претексті), метатекстуальну (мотивують ідентифікувати текст як посилання на інший текст).

По суті, концепція інтертекстуальності дозволяє розглядати будь-який текст як діалог з іншими текстами та іншими культурами [12]. Тексти анімаційних серіалів для дорослих, створені колективом авторів, активно звертаються до популярної культури, літератури, мистецтва, музики тощо та формують особливу мову мультфільмів, пронизану інтертекстуальністю. Інтертекстуальні посилання є типовою рисою в анімаційних стрічках, орієнтованих на дорослих або молодь [15] й слугують інструментом залучення аудиторії. Х. Мартінес-Сьєрра [22] визначає інтертекстуальність у дубляжі як присутність у тексті посилань на інші тексти, незалежно від їх формату (письмовий, усний, аудіовізуальний). Отже, в анімації інтертекстуальність охоплює не лише літературні тексти, а й реалії та явища певного лінгвокультурного середовища.

Будь-який медійний твір спирається на попередній досвід людства, а асоціативне сприйняття аудіовізуального твору базується на культурному досвіді та, так званих, «сильних» текстах або явищах, що закарбовуються в пам'яті людей через формальну освіту чи популяризацію. У. Тацакович [10] досліджує зв'язок інтертекстуальності та культури у перекладі. Неповне відтворення контексту вихідного тексту може призвести до культурної перепони, коли реципієнт не розуміє інтертекстуальних посилань. Відтак, переклад повинен враховувати ці приховані культурні коди, щоб цільова аудиторія правильно їх інтерпретувала. Адекватність перекладу визначається не лише схожістю тексту-джерела, а й урахуванням цих кодів у перекладацькій стратегії.

Проте, переклад не просто замінює один код іншим, а створює специфічні підходи, за допомогою яких тексти з однієї культури можуть проникати в текстуальну й концептуальну мережу іншої культури й функціонувати в цій іншій культурі [13]. Отже, під час перекладу аудіовізуального тексту, попри точне відтворення змісту оригіналу, відбувається його видозміна, адже переклад є інтерпре-

тацією. Переклад, фактично, стає третім текстом, що виникає внаслідок інтертекстуальної взаємодії. Інтертекстуальність аудіовізуального тексту є предметом активних досліджень, проте потребує подальшого вивчення та систематизації, зокрема й у перекладознавчому аспекті. Питання проявів інтертекстуальності у рамках цільового тексту, зокрема на матеріалі кінотексту, малодосліджене, лише окремі його аспекти висвітлено в поодиноких наукових статтях чи іноземних монографіях, як от [5; 7; 15; 18].

Постановка завдання. Ця наукова розвідка ставить за *метою* дослідити особливості функціонування інтертекстуальних елементів в українських перекладах англійських анімаційних серіалів для дорослих як складових стратегії адаптації, зокрема проаналізувати та категоризувати випадки при яких інтертекстуальні елементи включають в цільові тексти українських мультсеріалів для дорослої аудиторії та оцінити вплив використання інтертекстуальних елементів у перекладі на сприйняття та оцінку анімаційних серіалів українськими глядачами. Для досягнення поставлених цілей прислужились *методи* порівняння та зіставлення (зіставлення уривків із перекладу мультсеріалів українською мовою із мовою оригіналу); аналітичний та семантико-стилістичний (аналіз та пояснення українських еквівалентів певними чинниками), квантативний (підрахунок об'єму інтертекстів у мультсеріалах). **Матеріалом** аналізу стали оригінальні кінотексти та україномовні переклади чотирьох анімаційних серіалів: “Helluva Boss” [20] / «Збіса бос» [2], 1–2 сезони; “Hazbin Hotel” [19] / «Готель Газбін» [1], 1 сезон, “Solar Opposites” [24] / «Нету-тешні» [9], 1–3 сезони; “BoJack Horseman” [14] / «Кінь Боджек» [4], 1–6 сезони, “Disenchantment” [16] / «Розчарування» [8], 1–3 сезони, що загальним обсягом склали більш як 60 годин. У ході дослідження методом суцільного відбору з перекладів анімаційних творів було виявлено понад 200 інтертекстуальних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Анімація для дорослих – це багатогранний феномен, категорія анімаційної продукції, що сягає корінням у ранні роки кіно та пропонує зрілій аудиторії широкий спектр тем, стилів і жанрів. Така анімаційна продукція охоплює широкий спектр тематик та стилів, від трагікомедії до епічного фентезі. Вибір жанру визначається цільовою аудиторією та авторським задумом. Автори користуються значною свободою творчого самовираження, не обмежену законами фізики чи моралі. Серед сти-

лістичних особливостей анімації для дорослих можна виділити широке використання сатири як інструменту висвітлення актуальних соціальних та побутових питань, взаємостосунків, політики, релігії, мистецтва, культура, брендів, знаменитостей, культурні стереотипи тощо. Зазвичай, анімація для дорослих створена у постмодерністському та метамодерністському стилі, що характеризується іронією, деконструкцією та абсурдом. Окрім того, характерними стилістичними рисами є поєднання психологізму, фантастики та гумору. Мультфільми для дорослих не обмежені необхідністю дотримуватися реалістичності зображення: намальованому світу не треба бути реалістичним чи достовірним, адже у мультфільмі глядачу набагато простіше прийняти умовності.

Разом із тим, анімація для дорослих – це унікальний виклик для перекладачів, який потребує жонгливання творчими рішеннями в рамках чітких візуальних та контекстних обмежень. Під час перекладу кінопродукції загалом та анімації зокрема часто використовують поняття «локалізація», яке можна трактувати по-різному. Локалізація як процес – це процес трансформації структури та змісту тексту, завдання якого адекватно передати закладені в структуру тексту прагматичні цілі стосовно заданої екстралінгвальної комунікативної ситуації, яка визначається конкретними соціокультурними, політичними та іншими умовами. І цей процес відрізняється від інших подібних практик саме тим, що має справу з цифровим контентом. Для того, щоб цифровий контент був адаптований або локалізований, необхідні особливі інструменти та технології, специфічні навички. Локалізація ж як прийом перекладу – це заміна вихідних культурно-зумовлених концептів та позамовної реальності до вимог, правил, звичаїв цільової культури. В обох випадках, у процесі перекладу анімаційного продукту в іншомовний та іншопрокультурний простір, перекладачі мусять певним чином «підлаштувати» оригінал до сприйняття пересічного глядача перебуваючи між Сциллою та Харибдою – технічними та лінгвістичними обмеженнями.

Технічні виклики аудіовізуального перекладу полягають у вимозі синхронізації перекладеного контенту із відеорядом на різних рівнях. Уточнимо, що переважним способом перекладу англійських мультсеріалів для дорослих українською мовою є переозвучення, а саме такі його види як закадровий переклад та дубляж [15]. Обидва види перекладу передбачають запис начитування акторами перекладеного тексту з репліками пер-

сонажів та повну або часткову заміну оригінальної звукової доріжки [11]. При підготовці перекладеного тексту до дублювання перекладач має брати до уваги три типи синхронізації тексту із відеорядом: фонетичної (ліп-синк), кінетичної та ізохронії. При роботі з мультсеріалом, ліп-синк, тобто синхронізація рухів губ персонажа зі звуками мови, не є критичною вимогою, адже герої – намальовані й навіть в оригіналі рухи припасовані до звуків досить умовно [7]. Проте, вимоги кінетичної синхронізації (дії персонажів із подіями на екрані) та ізохронії (довжини вимовленої фрази та фактичного процесу) актуальні як для дубляжу, так і для закадрового перекладу анімаційної продукції.

Друга група обмежень охоплює різноманітні лінгвістичні труднощі перекладу, адже крім яскравих візуальних засобів виразності, у мультфільмах для дорослої аудиторії вживають й специфічні мовні засоби. Оскільки діалоги й монологи мультфільмів, в основному, пишуть у розмовному стилі мовлення, для тексту характерними є велика кількість сленгізмів, жаргонізмів, стилістично зниженої лексики, що надають тексту природного звучання та, до певної міри, комічності. Серед мовних засобів «дорослого» мультфільму часто домінує лайлива та ненормативна лексика, що передає емоційність або відображає характери чи взаємини між персонажами, або ж навіть і суто для того, щоб шокувати та привернути увагу глядача. Як елемент гумору, засіб рефлексії та встановлення контакту із глядачем, для канви сюжету мультсеріалів широко використовують алюзії. І чи не найбільше складнощів викликає культурно-специфічна лексика, зокрема оніми, які мають національний відтінок та потребують особливої уваги від перекладача.

Отже, при перегляді мультсеріалів для дорослих український глядач стикається не просто з медіа англійською мовою, а з повністю іншим культурним пластом. З огляду на можливості відтворення специфічних для певної культури елементів, науковці виділяють і особливі стратегії перекладу. Так, наприклад, Б. Недергард-Ларсен пропонує шість підходів для подолання проблем при перекладі фільмів, пов'язаних із культурною асиметрією з огляду на мультимодальну природу самого аудіовізуального тексту: вилучення, запозичення, дослівний переклад, пояснення, перефразування та адаптація до цільової культури [23].

Найчастіше в процесі перекладу мультсеріалів з недитячим змістом іншою мовою застосовується прагматична адаптація. Термін «адаптація» вико-

ристовується в теорії перекладу для позначення такого виду перетворення, в результаті якого відбувається не тільки зміна в описі тієї чи іншої предметної ситуації, але і замінюється сама предметна ситуація. Метою адаптації є забезпечення зрозумілості вихідного контенту глядачами перекладеної версії та відтворення естетичної функції вихідного тексту в іншому культурному середовищі. Найвідоміше визначення адаптації як способу перекладу, мабуть, належить Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне, котрі вирізняють спосіб прямого перекладу (запозичення, кальки, дослівний переклад) та спосіб непрямого перекладу (транспозиція, модуляція, еквівалент та адаптація). Таким чином, адаптація, під якою розуміють заміну ситуації, що описується, належить до непрямого перекладу, який застосовується, коли неможливий переклад прямий [3]. Тобто під цим поняттям розуміємо модифікацію тексту відповідно до мовних, стилістичних, культурних та когнітивних структур реципієнта. У більшості випадків для перекладача існує тільки один «правильний» спосіб перекладу – не відтворити дослівно, а створити власний гумористичний елемент чи замінити реалію, використовуючи ті самі засоби, що й автор оригіналу, при цьому зберегти задум якомога ближче до оригіналу і врахувати контекст. Прагматична адаптація стосується, зокрема, реалій, які відіграють ключову роль у передачі культурного та соціально-історичного контекстів. В процесі адаптації цільовий продукт стає емоційнішим, звичнішим та смішнішим для цільової аудиторії. Це зумовлено тим, що глядачі налаштовані на легке сприйняття кінотексту, не витрачаючи час на декодування культурно-специфічних елементів, які можуть бути їм незрозумілі через відсутність необхідного культурного досвіду.

Отже, коли перекладачі розв'язують проблему відтворення культурно-специфічних елементів оригіналу в тексті перекладу, вони, фактично, намагаються, з'єднати інтертекстуальний простір, який обслуговує культуру-джерело і культуру-реципієнта, тобто вихідний та цільовий тексти. При цьому, мова йде, скоріше, про потребу відтворити не стільки спосіб вираження чи форму окремого елементу, а сам його ефект. При прагматичній адаптації вихідного контенту перекладачі неодмінно вводять у текст перекладу інтертекстуальні посилання знайомі цільовому глядачу аби актуалізувати певні змісти, посилити комедійну тональність та залучити цільових глядачів до перегляду. Інтертекстуальність стає одним із механізмів залучення глядачів до участі у твор-

чому процесі, самостійному внесенні додаткових смислів, а процес їхнього розпізнавання створює додаткове естетичне задоволення від перегляду.

Спираючись на інтертекстуальні маркери Ж. Женетта [17] виділяємо три основних компоненти інтертекстуальності: алюзії, цитати, ремінісценції. Умовно, для цілей нашого дослідження, алюзії у перекладі інтертекстуальних одиниць в анімації для дорослих можна поділити на: побутові реалії, ономастичні реалії, елементи суспільного життя, етнографічні реалії, історичні та політичні реалії. Також послуговуємось класифікацією, яка базується на формі цитати: канонічна (незмінена) цитата і трансформована (змінена, але яку легко впізнати) цитата. У побудові ремінісценції бере участь будь-який текст-першоджерело, тобто прецедентний текст, «маркери» якого є засобами, завдяки яким глядач встановлює міжтекстові смислові або структурні зв'язки. На ці маркери ми й будемо опиратися, створюючи підвиди ремінісценцій, які є актуальними для цього дослідження: літературні ремінісценції, рекламні ремінісценції, ремінісценції з попкультури, ремінісценції з інтернет-культури. Включення до структури цільового тексту анімаційного твору алюзій, цитат та ремінісценцій не тільки сприяє встановленню контакту з цільовим глядачем, але й розважає його, привертає його увагу та передає інформацію про навколишній світ. Розгляньмо, як саме функціонують різні компоненти інтертекстуальності в українських перекладах кінотекстів анімаційних серіалів для дорослої аудиторії.

Інтертекстуальні елементи в українських перекладах сучасних англійських анімаційних серіалів для дорослих виконують досить різноманітні функції. Наприклад, **побутові алюзії** досить часто використовують для відтворення гри слів: «Яка різниця між моєю мамою та лелеками? Одні відлітають в теплі краї, а вона – на той світ» [4] – “What’s the difference between my mother and a disruptive expulsion of germs? One’s a coughin’fit and the other fits a coffin!” [14]. В останньому виразі можна побачити майже хрестоматійний приклад адаптації, адже сенс чорного жарту не змінився, змінилися тільки його компоненти. В оригіналі граються з граматиною та різними формами слова, у перекладі ж – з екстралінгвальним потенціалом. Вартий розгляду також наступний приклад з **ономастичною алюзією**, де перекладачі вирішили адаптувати один вид інтертексту іншим: «А зараз, якщо дозволите, маю зустріч на Дарниці. Ага, не все тут на лісі зав’язане» [8] – “Now, if you’ll excuse me, I have an 8:30 at Dorsia.

That’s right, it’s not all forest puns here” [16]. Dorsia – справжній елітний ресторан, у якому треба бронювати столик за декілька місяців, якщо не за рік. Але в попкультуру він ввійшов як образ престижності через роман Брета Істона Елліса «Американський психопат», а щонайважливіше через однойменний фільм з Крістіаном Бейлом у головній ролі. Навряд чи цільова аудиторія впізнає цю цитату, тому необхідно використати такий еквівалент, який би переривав низку слів, які пов’язані з рослинами, що передувала цій фразі, тому й використали одомашнений онім, який створює ефект неочікуваності. Нові смислові шари з’являються в озвученні «Коняки Боджека» із використанням **політичної/історичної алюзії**: ««Відтєпер я нова людина». Ось, що має промовляти ваше обличчя до перехожих на вулиці. Ми називаємо цей підхід «НКВС». Н-К-В-С – народу кортить все бачити» [4] – ««I’ve got a new attitude.» That’s what your face should be saying to everyone you pass on the street. 86 We call that the PANTS approach. P-A-N-T-S. People all need to see» [14]. В оригіналі кумедність будується на тому, що підхід з пафосними афірмаціями, які слухав Боджек на телефоні, називається PANTS (буквально, ШТАНИ), але в наступному ж реченні подано розшифрування аббревіатури, тому треба локалізувати її. Розшифрування перекладено фактично буквально, але збирається воно в зовсім іншу аббревіатуру – НКВС. З історії знаємо, що НКВС – це Народний комісаріат внутрішніх справ (СРСР), який займався розвідкою, карним розшуком, ГУЛАГами, боротьбою з національними та політичними рухами тощо. З’являється гірка іронія, яка буде зрозуміла лише цільовій аудиторії, адже подкаст у мультсеріалі був присвячений мотивації, як жити краще, але очевидно, що із НКВС та їхніми репресіями не варто очікувати жодного щасливого життя. Щоб адаптувати деякі аналогії, у яких згадуються бренди, використовують деякі приклади страв та напоїв української кухні, що є частиною **етнографічних алюзій**: «Ви фальшивки! Бурбон – це назва округу, не можна робити бурбон у Німеччині. Це те саме, що робити борщ не в Україні» [4] – “Bourbon is the name of a county. You can’t just make bourbon in Germany. That would be like making Rice-A-Roni anywhere but San Francisco” [14]. Rice-A-Roni – суміш швидкого приготування, у якій навіть слоган – “The San Francisco Treat”, тобто місце походження дуже важливе для цієї компанії, на чому і наполягає Тодд. Цю аналогію неможливо зрозуміти без пояснення, а з поясненням жарт вже не буде смішним, ба більше, в озвученні неможливо вжити довге пояснення, адже є часові обмеження.

Адаптація рекламних гасел, що з часом перетворюються на **рекламні ремінісценції**, досить поширена практика, тому вони і «в»ідаються» в пам'ять людей: «Розбійники, пора до столу! Новеньке-смаченьке! – Стопе, це гасло Пузатої хати? У «Подарунку» – всесвіті є Пузата хата?» [8] – “Reavers, it’s time to feast! We have the meats. – Wait, why are you saying the tag line from Arby’s? Do-do they still have Arby’s in the Jingleverse?” [16]. Щоб адаптувати деякі ономастичні реалії, використали **літературну ремінісценцію**, яка знайома багатьом представникам цільової аудиторії, задля збереження гіперболізації: «Як перший день із прес-шавками? – Нескінченний. Як друга частина “Війни і миру”» [4] – «How was your first big day at the press junket? – Endless. It was like the second act of a Judd Apatow movie» [14]. Для більшої експресії використовують також і **популярний ремінісценції** на пісні та музичних виконавців: «Ну, покажи дикі танці!» – “Well, get to it!”; «Ага-ага, а десять хвилин тому за тобою гналася велика молода вовчиця» – “Sure, sure. Ten minutes ago, there was a big, scary shadow following you” [16] (цю фразу адресують персонажу, якого в перекладі назвали Винник, тому виникає внутрішній інтертекстуальний зв’язок). Ще один цікавий приклад з **ремінісценцією з Інтернет-культури** демонструє що час виконання перекладу також має відчутний вплив на цільовий текст: «Номінанти в категорії “Найкращий актор у кінофільмі чи тік-току”» [4] – “The nominees for best actor in a motion picture or Vine are...” [14]. Річ у тім, що третій сезон «Коняки Боджека» вийшов 22 липня 2016 року, а переклад команда «НеЗупиняйПродакшн» робила у 2020. Дуже багато чого змінилося в Інтернеті за цей час, бо якраз Vine існував у період з 2013 до 2016 року. Тобто на

момент перекладу ця реалія вже була зовсім неактуальна, тому у перекладі фігурує сучасний аналог – TikTok.

Одним із найлегендарніших українських мемів є запис невдалих дублів ролика передвиборчого кандидата на пост міського голови Харкова Михайла Добкіна і його розмова з Геннадієм Кернесом. Багато крилатих фраз розлетілося інтернетом, а деякі з них цитують і досі. Так от в мультсеріалі «Готель Газбін» у четвертій серії, де роздратований демон наказав перезняти відео, то замість фрази зі звичайною лайкою “Well, let’s take this shit from the top” [19] звучить цитата «Миша, все ху**я, давайте наново» [1]. Ситуації були схожі, тому цей жарт і включення **канонічної цитати** є доречними та дотепними, тобто цитата навіть посилює гумористичний ефект у перекладі. Часто, щоб адаптувати пісню чи навіть пародію на пісню застосовують одомашнений інтертекст із **трансформованими цитатами**: «Ніч така місячна, зоряна, ясная, видно, хоч рибку лови. Ти ж моя рибонька, віронька милая, та й на гачок припливи» [8] – «Star light, bar fight, first star I see tonight, I wish I may, I wish I might, eat the dish I fish tonight» [16]. В оригіналі – явна пародія на пісню-колискову «Star Light, Star Bright». Це один із випадків, коли потрібно створити пісню про пісню, зважаючи на контекст. Перекладачі пішли таким же шляхом і використали пісню на вірш М. Старицького, яка б вписувалась по контексту, адже в той момент надворі і справді була ніч.

Вибір використання інтертекстуальних елементів у перекладі не є довільним і значним чином залежить від контексту та мети оригіналу. Зведена діаграма (рис. 1) показує частотність використання інтертекстуальних елементів у процесі відтворення вихідних анімаційних

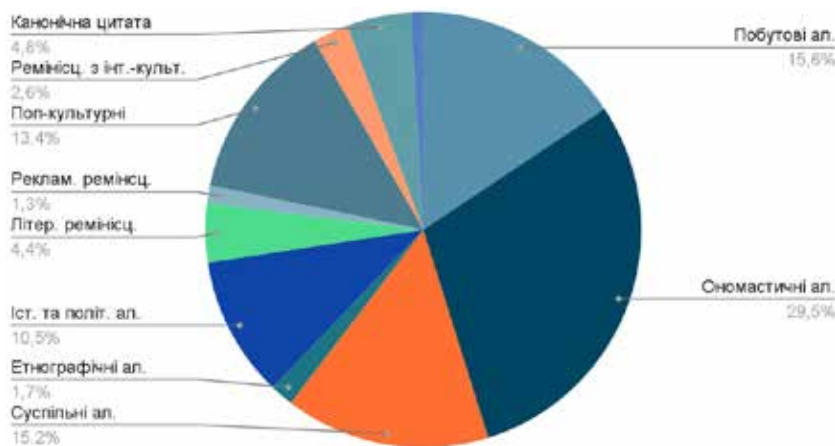


Рис. 1. Частотність використання інтертекстуальних елементів у цільових текстах

творів. Найчастотнішою групою є ономастичні алюзії, оскільки вони дозволяють цільовим глядачам легко ідентифікувати культурні референти. Друге найчастотніше група об'єднує побутові та суспільні алюзії, адже анімація для дорослих почасти відображає культурні контексти реального життя і саме ця група алюзій здатна наблизити атмосферу оригіналу до цільового глядача. Третя найчастотніша група – це ремінісценції на явища популярної культури, що можуть допомогти перекладачам відтворити ідеї та смисли епізодів оригінальної анімації не порушуючи зв'язку із широкою аудиторією через обізнаність із різноманітними її явищами.

Перекладознавчий аналіз перекладів елементів кінотекстів мультсеріалів для дорослих та їхніх оригіналів показав, що культурна адаптація є ефективною стратегією перекладу, оскільки відповідає основним критеріям репрезентативності. Проте, слід зазначити, що серед самих же глядачів анімаційної продукції для дорослих існують різні думки щодо доцільності адаптації мультсеріалів для дорослих. Огляд відгуків та коментарів цільової аудиторії на різних ресурсах демонструє, що певна частка глядачів вважає, що краще надавати перевагу буквальному перекладу, називаючи адаптовані переклади «шароварщиною» чи «байрактарщиною», проте більшість глядачів поширюють схвальні відгуки й вважають, що такі переклади навпаки сприяють кращому розумінню мультсеріалу та загалом приносять більше естетичного задоволення від перекладу. Звичайно, необхідно віднаходити баланс, адже зрозуміло, що надмірне використання адаптацій може призвести до перетворення оригіналу навіть не на переспів, а на пародію. Зміни до оригіналу виправдані лише у випадках, коли перекладач чітко усвідомлює, що розуміння жарту чи певної ідеї потребує додаткових пояснень особливо у контексті стереотипів чи специфічних знань, притаманних суто вихідній аудиторії.

Висновки та перспективи. Отже, інтертекстуальність є важливим інструментом адаптації англійськомовних анімаційних серіалів для дорослих в українському перекладі. Функціональний потенціал включення інтертекстуальних елементів культури-реципієнта у текст перекладу надзвичайно широкий й такі інтертекстуальні елементи можуть вирішувати як лінгвістичні, так і технічні виклики перекладу анімації для дорослої аудиторії. Результати аналізу демонструють, що інтертекстуальні елементи у цільовому тексті потенційно можуть вкладатись в таймінг репліки

чи доповнювати візуальну складову краще ніж буквальною чи описовою перекладом та вирішувати таким чином проблему синхронізації (як ліпсинку й ізохронні, так і кінетичної синхронізації). Також, алюзії, ремінісценції та цитати знайомі цільовому глядачу ефективно відтворюють гумористичний ефект оригіналу, компенсують іншомовні каламбури та гру слів, відтворюють специфічні характеристики персонажів та особливості їхнього мовлення, адаптують специфічні оніми, неологізми, сленгізми, фразеологізми, культурні концепти, стереотипи та соціальні події мови оригіналу, адаптують незнайомі цільовому глядачу цитати, меми, тексти пісень тощо та компенсують неприйнятний для цільового глядача контент оригіналу.

Завдяки впровадженню інтертекстуальних елементів у перекладений текст, глядачі отримують контекст для глибшого розуміння та розшифрування змісту, сюжету та ідейного спрямування вихідної анімаційної продукції. Безперечними перевагами введення елементів цільової культури в переклади анімації для дорослих є те, що такий крок сприяє тому, що цільовий кінотекст викликає ті самі реакції у цільового глядача, які творці анімації очікують від глядача вихідного. Адже у перекладі персонажі говорять природною для цільової культури мовою, оперують релевантними для неї поняттями й концептами, торкаються проблем й порушують питання вже цільового суспільства. Певним чином, введення цільових інтертекстів у переклад є руйнуванням умовної четвертої стіни перекладачем – цільовий глядач розуміє, що дивиться переклад, який, проте, звучить як продукт його власної культури. Ба більше, як текст оригінальних мультфільмів для дорослих слугує для трансляції світогляду автора/ів, так і рішення увести в текст перекладу алюзію, ремінісценцію чи цитату цільової культури є способом трансляції світогляду перекладача/ів. Це – своєрідне «підморгування» «своєму» глядачу, який очікувано володіє подібними фоновими знаннями та життєвим досвідом.

Отже, мотиви для введення інтертекстуальних елементів у цільові тексти досить багатогранні, проте їх можна звести до трьох основних категорій: відтворення та збагачення змісту оригіналу, відтворення та посилення його емоційного впливу, адаптації наявних та створення додаткових інтертекстуальних зв'язків. По-перше, інтертекстуальні елементи в текстах перекладу можуть слугувати для посилення тематичної насиченості оригінального тексту, впроваджуючи нові рівні

значення, алюзії та посилання. Цей підхід дозволяє перекладачам розширити обсяг оповіді, додати глибини персонажам та залучити цільову аудиторію до анімаційного твору. Особливо дієвим таким підхід є в анімаційних мультсеріалах, що підіймають буденні проблеми та теми пов'язані із життям сучасного суспільства. По друге, інтертекстуальні посилання можуть активізувати спільний культурний досвід та емоції, посилюючи естетичний вплив тексту на цільову аудиторію. Використовуючи знайомі культурні посилання, жарти чи символи, перекладачі можуть залучити наявні знання та емоції аудиторії, налагоджуючи міцніший зв'язок з матеріалом. Такий підхід спрацьовує при перекладі таких жанрів анімації для дорослих, де емоційна залученість є надзвичайно важливою, як-от комедія. По третє, інтертекстуальні елементи можуть долати культурні бар'єри, адап-

туючи наявні інтертекстуальні зв'язки та встановлюючи нові. Цей підхід є особливо цінним при перекладі епізодів анімації для дорослих, які значною мірою ґрунтуються на культурних посиланнях або гуморі, специфічному для вихідної культури. Визначивши та адаптувавши ці елементи, перекладачі можуть зробити текст більш доступним та актуальним для цільової аудиторії, не шкодячи цілісності оригінального твору.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому аналізі інтертекстуальних одиниць в перекладах інших творів анімаційної продукції для дорослої аудиторії, вивченні впливу кінотексту з адаптованим контентом на сприйняття глядачами та порівняння стратегій адаптації з використання інтертекстуальних одиниць в цільових текстах в зазначеній категорії анімації від різних студій озвученні та дубляжу.

Список літератури:

1. Готель Газбін / Хазбін. Вебсайт СІМПСОНИ UA. URL: <https://simpsonsua.tv/hazbin-hotel-sezon-1/> (дата звернення: 06.05.2024).
2. Збіса бос. Вебсайт UASerials. URL: <https://uaserials.pro/6596-zbisa-bos.html> (дата звернення: 06.05.2024).
3. Кальниченко О. А., Подміногін В.О. Переклад vs. адаптація. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2004. № 636. С. 201–205.
4. Кінь БоДжек. Вебсайт UAKINO. URL: <https://uakino.club/cartoon/cartoonseries/10179-kn-bodzhek.html> (дата звернення: 06.05.2024)
5. Коваленко Л. А. Відтворення в перекладі засобів мультимодальної репрезентації знаменитостей в американських комедійних мультиплікаційних серіалах. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2021. № 93. С. 37–42.
6. Мельник Л. В. Інтертекстуальність і переклад. *Філологічний дискурс: Збірник наукових праць*. Хмельницький, 2017. Вип. 6. С. 238–246.
7. Підгрушна О. Г. Мовні та позамовні аспекти локалізації мультсеріалів українською мовою (на прикладі англomовного мультсеріалу *My Little Pony: Friendship Is Magic*). *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2021. Вип. 25. Том 2. С. 107–116.
8. Розчарування. Вебсайт UAKINO. URL: <https://uakino.club/cartoon/cartoonseries/7402-rozcharuvannya-1-sezon.html> (дата звернення: 06.05.2024)
9. Сонячні протилежності / Нетутешні. Вебсайт UAKINO. URL: <https://uakino.club/cartoon/cartoonseries/11000-sonyachn-protilezhnostnetuteshn-1-sezon.html> (дата звернення: 06.05.2024)
10. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність у перекладі: загальний огляд та обґрунтування інтегрованого підходу. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2019. Вип. 11. Т. 2. С. 51–57.
11. Cintas J. D., Anderman G. *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. Palgrave Macmillan, 2009. 256 p.
12. Barthes R. *Texte*. *Encyclopedia universalis*. Paris, 1973. Vol. 15. P. 803.
13. Bassnett S., Lefevere A. Where are we in translation studies? *Constructing cultures. Essays on literary translation*. Clevedon, 1998. 143 p.
14. BoJack Horseman. Netflix. URL: <https://www.netflix.com/title/70300800> (date of access: 30.05.2024).
15. Chaume F. *Audiovisual Translation: Dubbing*. Routledge, 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003161660> (дата звернення: 06.05.2024).
16. Disenchantment. Netflix. URL: <https://www.netflix.com/title/80095697> (date of access: 30.05.2024).
17. Genette G. *Figures III*. Seuil, 1972. 285 p.
18. González L. P. *Audiovisual translation: Theories, methods and issues*. London : Routledge, 2014. 356 p.
19. Hazbin Hotel. Amazon Prime Video URL: <https://www.primevideo.com/detail/Hazbin-Hotel/0HZWTB-ZYQQXYW48YBANMDM2MZE> (date of access: 30.05.2024).

20. Helluva Boss. Internet Archive URL: <https://archive.org/details/helluva-boss-season-1> (date of access: 30.05.2024).

21. Jakobson, R. (1960). Linguistics and Poetics. // *Style in Language* / Ed. by T. Sebeok. Cambridge, 1960. P. 350–377.

22. Martínez-Sierra J. J. Building Bridges Between Cultural Studies and Translation Studies: With Reference to the Audiovisual Field. *Journal of Universal Language*. 2010. Vol.11. №.1. P. 115–136.

23. Nedergaard-Larsen B. Culture-bound problems in subtitling. *Perspectives*. 1993. Vol. 1. №. 2. P. 207–240.

24. Solar Opposites. Hulu. URL: <https://press.hulu.com/shows/solar-opposites/> (date of access: 30.05.2024).

Pidhrushna O. H., Farafonova A. S. EXPLORING THE USE OF INTERTEXTUALITY IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE ENGLISH ADULT-ORIENTED ANIMATED SHOWS

The article focuses on the study of audiovisual translation issues, namely the features of English adult-oriented animated shows recreation for Ukrainian viewers. The study aims to identify the functional characteristics of intertextual elements in Ukrainian translations of English adult-oriented animated shows as integral components of adaptation strategies. The paper examines the genre-stylistic features of adult animation, characterised by its thematic depth, stylistic diversity, and complex narratives. It highlights the specific lexical and stylistic challenges of translating adult animation, primarily the need to adequately convey informal speech registers, profanity, sarcasm, and irony as well as culturally specific lexical units, concepts, and references. Pragmatic adaptation is proposed as an effective strategy in the translation of adult-oriented animated shows. This approach enables the preservation of the original's ideas and meanings, aesthetic effect, and dynamism while tailoring it to the target audience. Incorporating intertextual elements familiar to the target culture can enhance the text's comprehensibility and relevance by establishing connections with the target audience's experiences and background knowledge. The paper explores the role and functions of intertextuality in the context of animation translation. It outlines a methodological framework for analysing intertextual elements in the target text and provides a classification of intertextuality markers for this study. The paper examines the use of allusive elements, reminiscences, and quotations in Ukrainian translations of English adult-oriented animated shows. It assesses the impact of these elements on the perception of the translated text and evaluates their effectiveness as an adaptation strategy. The translation of adult animation presents unique challenges due to its reliance on humour, cultural references, and complex social commentary. Intertextuality plays a crucial role in navigating these challenges, enabling translators to bridge cultural gaps and convey the nuances of the original text effectively. The paper identifies various motivations for introducing intertextual elements in target texts, categorised as follows: recreation and enrichment of original content (intertextual elements can enhance the original's thematic richness and introduce new layers of meaning); recreation and intensification of emotional impact (intertextual references can evoke shared cultural experiences, intensifying the emotional impact on the target audience); adaptation of existing and creation of additional intertextual links (intertextual elements can bridge cultural gaps by adapting existing intertextual connections and establishing new ones). Overall, intertextual elements can serve as a valuable tool in adapting adult animation texts; however, their incorporation into the translation text should be grounded in a deep understanding of both the source text and the target culture. Effective utilisation of intertextuality requires a thorough grasp of both the source and target cultures, ensuring that the translated text resonates with the target audience while preserving the integrity of the original work.

Key words: film translation, AVT, intertextuality, adaptation, domestication, adult-oriented animation.

Романюха М. В.

Дніпровський державний технічний університет

ЕЛЕМЕНТИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ

Статтю присвячено основним тенденціям використання елементів експресивного синтаксису в англomовних науково-популярних статтях на базі текстів з таких відкритих англomовних науково-популярних платформ Scientific American, National Geographic, Euroscientist.

Визначено, що мовні особливості науково-популярного тексту пропонують багату палітру семантико-стилістичних та синтаксичних засобів передачі думки, що продиктоване прагматичною установкою на зближення з читачем. Транслюючи складне наукове знання широкій аудиторії, наукова популяристика має говорити «легко про складне», розтлумачувати елементи наукового знання, недоступні широкому загалу та підкреслювати думку, зокрема структурними компонентами речення. Встановлено, що широке розповсюдження елементів експресивного синтаксису продиктоване прагматичною установкою наукової популяристики – відтворити атмосферу діалогу у письмовій формі, донести важливі смислові акценти повідомлюваного наукового контенту.

Ці риси є фундаментальними для розуміння жанрової природи науково-популярного тексту: для створення ефекту невимушеного діалогу «на рівних» з читачем автор має робити усвідомлений вибір синтаксичних ресурсів англійської мови, а здобувачі-філологи мають вміння ідентифікувати, аргументувати елементи цього вибору на передперекладацькому етапі аналізу тексту і адекватно відтворювати їх при перекладі.

У статті з'ясовано, що використання елементів експресивного синтаксису в англomовних науково-популярних статтях досить широке, вони направлені на стягнення, розширення синтаксичної структури речення, зміну порядку слів та транспозицію значення речення. Виявлено, що позиційно елементи експресивного синтаксису тяжіють до сильних позицій тексту – заголовку, підзаголовку, але також зустрічаються в структурі статті.

Ключові слова: науково-популярний текст, жанрова специфіка, експресивність, синтаксис, передперекладацький аналіз.

Постановка проблеми. Із розвитком технологій створення та розповсюдження інформації залученість читацької аудиторії до наукових здобутків стає все ширшою і ширшою. Сучасна читацька аудиторія бере участь у науковому діалозі не через роботу пліч-о-пліч із науковцями, а через емоційну та особисту зацікавленість в науковій інформації. Нам близька думка, що такої зацікавленості можна досягти завдяки спеціальним мовленнєвим технікам [1, с. 119].

Популяризація науки серед широкої читацької аудиторії відбувається в межах такого жанрового різновиду наукового тексту як науково-популярний або науково-публіцистичний, де наукові дані викладено для нефахівців [2, с. 67–69], [3, с. 39–40]. Жанрова специфіка науково-популярних текстів полягає у їхньому синкретизмі – вони містять як загальні ознаки наукового стилю (логічність викладу, інформативність, понятійність і предметність тлумачень, переконливість, аналіз, детальні висновки), так і специфічні (спря-

мованість на непідготовленого читача, емотивність, образність) [4, с. 140].

Уважне ставлення до жанрової специфіки тексту притаманне представникам різних напрямків філологічних досліджень. Зокрема, у лінгводидактиці наводять такі структурно-функціональні аспекти жанрового підходу: «студенти отримують модель або зразок, який показує, яку конкретно лінгвістичну роботу вони мають виконати; студенти вдумливо аналізують структуру тексту певного жанру, його організації, намагаються зрозуміти принципи породження певного типу тексту» [5, с. 83].

Для практичної роботи перекладача врахування жанрової специфіки вихідного тексту є критично важливим. У фундаментальній роботі Л.М. Черноватого «Методика викладання перекладу» підкреслено значущість стилістичного аналізу тексту на передперекладацькому етапі роботи. Аналіз має розвивати в студентів (серед інших навичок):

– уміння розуміти і тлумачити текст оригіналу з врахуванням норм мовленнєвої та не мовленнєвої поведінки носіїв мови оригіналу (правила, традиції, норми спілкування в мові оригіналу у відповідній сфері; співвідношення предметних та інших знань автора тексту оригіналу та адресата тексту перекладу, наявність та характер імплікатур в тексті оригіналу);

– уміння аналізувати текст оригіналу: розпізнавати типи текстів та мету їх авторів; аналізувати чинники, що впливають на переклад (інтенція автора тексту, обставини створення останнього; адресати; тип інформації, закладеної в тексті оригіналу; їх щільність; жанр; лінгвістичні і структурні особливості тексту оригіналу ...)» [6, с. 130].

Повертаючись до синкретичної природи наукової популяристики, варто відзначити її високий лінгводидактичний потенціал [7, с. 235], а враховуючи різноманіття перекладацьких викликів, науково-популярний текст має потужний дидактичний потенціал і при викладанні перекладознавчих дисциплін [8, с. 93].

Привабливість цього жанрового текстотипу зростає із введенням стандарту вищої освіти для спеціальності 035 «Філологія» у 2019 році, адже вміння враховувати жанрово-стилістичні аспекти тексту зафіксовано в якості одного з очікуваних результатів навчання, зокрема, здобувач має:

– знати принципи, технології і прийоми створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та іноземною (іноземними) мовами;

– здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів та жанрів [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед жанрово-стилістичних ознак наукової популяристики варто відзначити особливі синтаксичні стратегії, завдяки яким відбувається популяризація наукової інформації. Видозмінена, неочікувана структурна презентація елементів змісту у тексті веде до інтонаційних та ритмічних змін, що висуває певну одиницю висловлювання на перший план, надає їй особливого наголосу, додаткової смислової та емоційної значимості. Синтаксичні конструкції, які не тільки передають інформацію, а й акцентують увагу на її важливості, називають засобами експресивного синтаксису [10, с. 66].

Експресивність тлумачиться О. О. Селівановою як комплексна категорія: «ознака інтенсифікації значення слів за шкалою зменшення та збільшення різних денотативних і конотативних ознак, зокрема, логічного змісту, оцінок й емотивності.

Експресивність переважно пов'язана з різними видами оцінок й емоціями суб'єкта мовлення і є засобом увиразнення тексту» [11, с. 139].

Варто усвідомлювати також, що експресивність синтаксичної структури як стилістичної категорії досягається певним відхиленням від норми, яке є структурним, семантичним і функціональним [12, с. 92].

Експресія як відхилення від норми задля досягнення виразності тексту активно використовується письменниками та перекладачами художніх творів [13; 14; 15]. Суто наукові тексти зберігають певну стійкість та вірність традиціям загальноприйнятого наукового етикету: чіткий і логічний виклад матеріалу тут домінує. Для увиразнення авторських ідей, посилення прагматичного ефекту подекуди використовуються синтаксичні засоби на зразок інверсії, питань, питань-відповідей, емпатичних конструкцій із дієсловом *do*, повтори, елементи паралелізму та парентичні конструкції [16, с. 61].

Мовні засоби вираження експресивності в науково-популярному тексті не так широко досліджені, хоча й привертають дослідницький інтерес окремими аспектами [17]. В цілому, в українському науковому середовищі бракує глибини дослідження експресивного синтаксису.

Постановка завдання. Мета цього огляду – окреслити основні тенденції використання елементів експресивного синтаксису в англійських науково-популярних статтях.

Наукові спостереження робимо на основі широкої ілюстративної бази, створеної текстами з таких науково-популярних видань, як-от: *National Geographic*, *Scientific American*, *Euroscientist* тощо. Завдяки мовній автентичності, доступності і сучасності тематичної спрямованості матеріалів ці ресурси потенційно приваблюють мотивовану філологічну молодь.

Для підготовки до аналізу жанро-стилістичних аспектів у процесі передперекладацького аналізу тексту здобувачам варто чітко усвідомити фундаментальний факт стосовно природи функціонального стилю: вибір у межах стилю є вмотивованим, навіть якщо це відбувається несвідомо, і цей вибір чинить колосальний вплив на те, як тексти створюються та сприймаються [18, с. 22].

Звертаючись до елементів експресивного синтаксису, можна спиратися на класифікацію синтаксичних стилістичних засобів, яка представлена чотирма групами в залежності від характеру впливу на структуру речення: скорочення структури речення (еліпс, номінативні речення, апо-

зіопезис, асиндетон, парцеляція), розширення структури речення (повтор, перелічення, тавтологія, полісиндетон, паралельні конструкції), зміна порядку слів (інверсія, розділення членів речення), транспозиція значення речення (риторичне питання та ін.) [19, с. 73].

Виклад основного матеріалу. Спостереження за фактичним матеріалом виявляють широке використання синтаксичних структур із експресивно-емоційним забарвленням. Зокрема, досить потужно експресія проявляється у заголовках, також заголовки мають досить розлогу структуру. Намагаючись привернути увагу читача, автори часто одразу розставляють акценти, починаючи з заголовку.

СКОРОЧЕННЯ АБО СТЯЖІННЯ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ – досить популярна стратегія використання експресивного синтаксису. У фрагменті нижче мова піде про специфічну проблему астронавтів, яку надзвичайно важко передбачити перед космічною подорожжю – алергія на інопланетний пил. Вочевидь, її важко передбачити через брак зразків для алергічних проб. Заголовок має на меті зацікавити читача з перших слів шляхом імітації прямого звертання (*Imagine...*). У заголовку створена певна надлишковість, він здається задовгим. Однак друга частина змісту, винесена шляхом парцеляції в окреме речення, різко контрастує з першою ступенем деталізації, вона створює напружене очікування, саспенс, який змушує дізнатися більше. Поставимо собі риторичне питання: якщо спростити структуру речення до іменної, зберігши усі елементи змісту (*Sudden allergy to moon dust in astronauts*), чи з'явилося б таке сильне бажання читати далі:

*Imagine traveling to the moon only to realize you're allergic to it. **One astronaut did.***

Lunar dust is, at least according to some NASA experts, the number one challenge facing missions to the moon. That may be hard to believe, but only if you know nothing about moon dust. Here's the 411: it's both wildly sharp and incredibly powdery, which turns out to be a terrible combination [20].

Парцеляція є досить частотним рішенням для створення емоційного очікування. Вочевидь, у наступному фрагменті про морських зірок міститься протиріччя між привабливістю живих істот, їх агресивною харчовою поведінкою та певною недоступністю для знищення. Однак цей контраст залишився невербалізованим ні вступними словами (прим. *However*), ні прийменниками або сполучниками (прим. *but*). Водночас, скорочуючи речення у такий спосіб, автор мимоволі досягає

паралельної ритмічної структури у цих трьох реченнях заголовку, цю історію хочеться читати далі:

These creatures are otherworldly. They destroy coral. And they're hard to kill.

Crown-of-thorns sea stars are carnivorous predators that feast on corals and are hard to keep in check—but conservationists are fighting back. First, a diver stabs a needle at the end of a long pole into the center of the alien-like creature. Then, a vinegar solution is injected in several spots before the animal is gently pulled away from the coral where it was feeding [21].

Тенденція до скорочення синтаксичної структури речення спостерігається також в усічених реченнях з іменною структурою. Неформальний реєстр комунікації може бути можливим лише в науково-популярного тексту, де автор прагне максимально зблизитися з читачем, дати йому відчуття себе на одному рівні:

***Surprise!** These sea cucumbers glow*

Scientists found that 10 species of these deep-sea dwelling invertebrates are actually bioluminescent [22].

Популярною стратегією використання експресивного синтаксису є також **РОЗШИРЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ**. У якості прикладів нижче наведено два заголовки статей про технічні розробки, які схожі у плані донесення деталей. Ці деталі в обох випадках могли б бути представлені у вигляді частини речення (*smart wheelchairs follow your EXACT commands* та *this ship is an hovercraft AND AN AIRPLANE* відповідно). Однак, пам'ятаючи про значущість ефекту вибору у стилістиці, варто усвідомлювати, що багатослівність часто є сигналом важливої інформації, яка має бути помітна для читача:

Smarter Wheelchairs Follow Your Commands, Unless You Do Something Foolish [23].

This Ship Is A Hovercraft Until It's An Airplane [24].

Паралельні конструкції часто використовуються для донесення авторської точки зору більш впевнено. Приміром, у статті нижче автор аргументовано наполягає не зменшувати фінансування НАСА, адже в агенції вирішують дослідницькі питання планетарного масштабу. Вибір автора статті коротких, зручних для вимови одно- та двоскладових слів, а також паралельна конструкція у другій частині речення створюють комфортний ритмічний малюнок речення. Милозвучність цих синтаксичних структур ніби промовляє до читача: NASA IS THE BEST:

Here's How to Bring Mars Down to Earth: Let NASA Do What NASA Does Best

Increasing NASA's budget would ease pressure and allow it to dream even bigger [25].

Синтаксичні структури, що змінюють **ПОРЯДОК СЛІВ РЕЧЕННЯ**, також доволі часто зустрічаються для створення напруженого, енергійного тону повідомлення. Зокрема, варто відзначити рамкові конструкції, що ефективно висувують на перший план певний елемент змісту (*It is... who/where/that..*). У статті з досить маніпулятивним заголовком автор аналізує історію досягнень Ілона Маска у космічній індустрії і дозволяє собі критику:

That was the aim of founding the company Space Explorer. As a christening gift he endowed it with \$100 Million (money that Musk raised from the PayPal IPO). It's worth noting that it was only at the fourth launch attempt that the Falcon 1 was able to reach orbit, when the company was about to go bankrupt.

ТРАНСПОЗИЦІЯ ЗНАЧЕННЯ РЕЧЕННЯ

– ще одна досить широко представлена група експресивних синтаксичних прийомів. Найчастіше вона представлена риторичними питаннями, які можуть викликати потужний мозковий штурм у читача:

RSV vaccines and preventive drugs have arrived. Which one is right for you?

Preventive treatment is now available for the respiratory syncytial virus, which affects 64 million people annually. But drug shortages have led to confusion about which treatment is best for the elderly versus children [27].

Дружній тон, налаштованість на спілкування на рівних нерідко підтримують ілюзію живого спілкування завдяки елементам розмовного регістру, що наближує науково-популярний текст до живого емоційного діалогу, який такий багатий на живі емоції:

Why the heck is Earth wet?

Astrophysicists don't completely know where the stuff came from, but circumstantial evidence suggests that water-containing meteorites might have pummeled an infant Earth [28].

Висновки. Використання елементів експресивного синтаксису в англійських науково-популярних статтях досить широке. Спостерігається різноманіття елементів експресивного синтаксису, які направлені на стягнення, розширення синтаксичної структури речення, зміна порядку слів та транспозицію значення речення. Широке розповсюдження елементів експресивного синтаксису продиктоване прагматичною установкою наукової популяристики – відтворити атмосферу діалогу у письмовій формі, донести важливі смислові акценти повідомлюваного наукового контенту.

Позиційно елементи експресивного синтаксису тяжіють до сильних позицій тексту – заголовку, підзаголовку, але також зустрічаються в структурі статті.

Вміння здобувачів-філологів на передперекладацькому етапі ідентифікувати елементи експресивного синтаксису є логічною складовою очікуваних результатів навчання – вміння враховувати жанрово-стилістичні аспекти тексту і адекватно відтворювати їх при перекладі.

Список літератури:

1. Pilkington, O. (2016). Popular science as a means of emotional engagement with the scientific community". *International Journal of Science Culture and Sport* 4(1), P. 118–125. <http://dx.doi.org/10.14486/IntJSCS466>
2. Іщенко Н. Г. Жанрова палітра наукової комунікації. Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна». Випуск 42. С. 67–69.
3. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.
4. Орешич Ю.С. Науково-популярний текст: до проблеми визначення. *Нова філологія*. 2017. № 70. С. 137–140.
5. Корнейко І.В., Петрова О.Б., Попова Н.О. Теорія жанру: теоретичні та прикладні аспекти: [Монографія] Х.: «Друкарня Мадрид», 2014. 127 с.
6. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
7. Король Т. Г. Англійська науково-популярна стаття в галузі управління як об'єкт перекладу. Мова і міжкультурна комунікація. 2019. Вип. 2. С. 230–237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/movmk_2019_2_25
8. Романюха М.В. Англійські науково-популярні онлайн-ресурси у викладанні перекладознавчих дисциплін. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія : «Картина світу у життєдіяльності людини»*. За ред. акад. НАНВО України, проф. Ю. О. Шепеля. Дніпро : Акцент ПП, 2020. Т. 16. С. 81–93.
9. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальність 035 «Філологія». Бачинська Г. В., Бистров Я. В., Біскуп І. П., Бондар Л. В., Казимирова І. А., Христіанінова Р. О. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2019. 18 с.

10. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава–Київ, 2006. 716 с.
12. Паров'як І.І.. Статус конструкцій експресивного синтаксису в системі синтаксичних одиниць. Наукові праці : науково-методичний журнал. Вип. 207. Т. 219. Філологія. Мовознавство. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. С. 91–94.
13. Воронова В. В., Матвеева С. А. Емоційно-експресивний синтаксис оригіналу та перекладів роману Стівена Кінга «Переслідуваний». Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2013. № 9(1). С. 18–23. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_9%281%29__5
14. Козій О. Б. Особливості функціонування засобів експресивного синтаксису у малій прозі Уільяма Фолкнера. Наукові записки. Серія: філологічні науки. Випуск 13. С. 338–342.
15. Ткачук Т. В. Відтворення функції експресивного синтаксису в оповіданні Артура Конан Дойла «Пістрява стрічка». Збірник наукових праць «Нова філологія» № 81. Том II (2021). С. 148–154. ISSN 2414-1135
16. Лященко О. Особливості вживання експресивного синтаксису в англomовній науковій статті. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 28, Київ, 2013. С. 52–64.
17. Бондарчук, О. В., Воробйова, О. П. (2021). Засоби експресії в англomовному науково-популярному тексті й шляхи її відтворення в українськомовному перекладі. *Нова філологія*, (84), С. 32–37. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-84-4>
18. Simpson P. *Stylistics: A Resource Book for Students*. London : Routledge, 2004. 264 p.
19. Єфімов Л. П., Ясінецька О. А. Стилiстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 240 с.
20. Imagine traveling to the moon only to realize you're allergic to it. One astronaut did. Nov. 23, 2021. URL: <https://www.popsci.com/story/science/weirdest-thing-moon-dust-singing-colossi-netflix-goat> (дата звернення: 15.12.2023).
21. Hobson M. These creatures are otherworldly. They destroy coral. And they're hard to kill. Nov. 21, 2023. URL: <https://www.nationalgeographic.com/environment/article/crown-of-thorns-sea-stars-coral-reefs> (дата звернення: 15.12.2023).
22. Baisas L. Surprise! These sea cucumbers glow. Nov. 15, 2023. URL: <https://www.popsci.com/environment/sea-cucumbers-bioluminescent/> (дата звернення: 15.12.2023).
23. Dillow C. Smarter Wheelchairs Follow Your Commands, Unless You Do Something Foolish. Apr. 13, 2011. URL: <https://www.popsci.com/technology/article/2011-04/smart-wheelchairs-second-guess-your-commands-keeping-you-out-harms-way> (дата звернення: 15.12.2023).
24. Atherton K.D. This Ship Is A Hovercraft Until It's An Airplane. Jan. 28, 2016. URL: <https://www.popsci.com/new-ship-concept-is-hovercraft-until-its-an-airplane> (дата звернення: 15.12.2023).
25. Plait P. Here's How to Bring Mars Down to Earth: Let NASA Do What NASA Does Best. Oct. 30, 2023. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/heres-how-to-bring-mars-down-to-earth-let-nasa-do-what-nasa-does-best/> (дата звернення: 15.12.2023).
26. Oury J.-P. Does the European space project need an Elon Musk? 16 Febr. 2018. <https://www.eurosciencist.com/en/editors-corner/european-space-project-need-elon-musk/>
27. Austin D. RSV vaccines and preventive drugs have arrived. Which one is right for you? Nov. 21, 2023. URL: <https://www.nationalgeographic.com/premium/article/new-vaccine-drug-treatment-rsv> (дата звернення: 15.12.2023).
28. Guarino B. Why the heck is Earth wet? Nov. 7, 2023. URL: <https://www.popsci.com/science/how-did-water-get-on-earth/> (дата звернення: 15.12.2023).

Romaniukha M. V. ELEMENTS OF EXPRESSIVE SYNTAX IN ENGLISH POPULAR SCIENCE TEXTS

The paper discusses the main trends in the use of elements of expressive syntax in English popular science genre based on texts from such popular English popular science platforms Scientific American, National Geographic, Euroscientist.

It is defined that many features of a popular science text demonstrate a rich palette of semantic-stylistic and syntactic ways of conveying ideas, which are dictated by a pragmatic focus on getting closer to the reader. Delivering complex scientific knowledge to a wide audience, popular science can speak "simply about the complex", highlighting the elements of scientific knowledge that are inaccessible to a wide audience and reinforcing the idea, condensed by the structural components of the speech. The paper determines that the wide variety of elements of expressive syntax is dictated by the pragmatic attitude of popular science –

to create an atmosphere of informal dialogue in the written form, to convey important semantic accents to the scientific content being taught.

These ideas are fundamental to the general genre nature of a popular science text: to create the effect of a dialogue “on equal terms” with the reader, the author must be most aware of the choice of syntactic resources of English language, and the philology students must be able to identify and argue for the elements of their choice at the preparatory translation stage of text analysis and adequately render them when translating.

The paper reveals that elements of expressive syntax in English popular science articles are ubiquitous; they are aimed at compression, expansion of the syntactic structure of the sentence, change in the order of words and transposition of the meaning of the sentence. It is defined that in terms of textual structure the elements of expressive syntax tend to take strong positions in the text – heading, subheading, and also appear in the structure of the article.

Key words: *popular science text, genre specificity, expressiveness, syntax, pre-translation analysis.*

Штогрин М. В.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

АНГЛІЙСЬКІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ СФЕРИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджено основні способи перекладу англійських термінологічних словосполучень у сфері альтернативної енергетики засобами української мови. Обґрунтовано актуальність пропонованого дослідження з огляду на потреби суспільства та науки.

На основі результатів сучасних наукових розвідок уточнено суть поняття «термін». Проаналізовано наукові праці авторів, які присвятили їх вивченню різних ознак термінів, і виокремлено вимоги до цього пласту лексичного складу мови. Наголошено на тому, що термінів, які б повністю відповідали усім вимогам, не існує і це створює певні труднощі у процесі їхнього перекладу. Значна кількість англійської лексики, яка має міжнародний характер, вже використовується в українських текстах. З'ясовано, що існує низка проблем, з якими доводиться стикатися перекладачеві, який працює з галузевою лексикою. Серед них – необхідність оновлення знань у відповідній галузі, консультації зі спеціалістами, відсутність словників термінів альтернативної енергетики тощо. В результаті аналізу способів перекладу англійських термінологічних словосполучень з галузі альтернативної енергетики було виявлено, що вибір конкретного способу перекладу залежить від кількості компонентів у терміносполученні. Двокомпонентні терміносполучення переважно передавалися шляхом підбору еквівалентів або комбінованим перекладом, а також за допомогою родового відмінка. Трикомпонентні терміносполучення також передавалися шляхом підбору еквівалентів, але з частішим використанням родового відмінка, а потім застосуванням комбінованого перекладу. Чотирикомпонентні терміносполучення відтворювалися виключно комбінованим перекладом.

Результати дослідження підтверджують необхідність подальшого розвитку та вдосконалення термінологічної бази в галузі альтернативної енергетики, а також використання міжнародної лексики для забезпечення її ефективного використання та розуміння.

Ключові слова: терміни, альтернативна енергетика, науково-технічний, способи перекладу, компресія, описовий переклад, еквівалент, комбінований переклад, родовий відмінок, калькування, багатокомпонентний.

Постановка проблеми. Активний розвиток певної галузі науки та набуття практичного досвіду призводить до зростання кількості термінологічних одиниць (далі ТО). Це, у свою чергу, може відбуватися через запозичення англійських термінів-словосполучень в українську мову. Термінології, як частина системи англійської та української мов, являють собою динамічні формування, трансформуючись залежно від сьогоденного стану професійних галузей, що обслуговуються [4, с. 365].

У нашій роботі об'єктом розвідки постають англійські терміни альтернативної енергетики, яка останнім часом активно формується. Відповідний дослідницький аспект уможливує узагальнення, яке визначає мовні трансформації, передбачаючи вдосконалення інших термінологічних систем [10, с. 284]. Практична цінність результатів асоці-

юється не лише з словниковою практикою. Вона пов'язується також із освітою, тобто підготовкою спеціалістів галузі енергетики до взаємозв'язку з партнерами, які розмовляють англійською.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою перекладу галузевих текстів займалися багато дослідників. Серед них потрібно виокремити: В.І. Карабан [5], А.І. Гудманян [3], Ю.І. Дробязко [4], А.Я. Коваленко [6], О.Р. Круглій [7], О.М. Ріба-Гринишин [9], О.В. Шванова [10] тощо. Проте, не зважаючи на переважну кількість наукових розвідок проблема відтворення текстів різних галузей науки та виробництва, зокрема альтернативної енергетики, вимагає наступних досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати англійські термінологічні словосполучення сфери альтернативної енергетики та способи їх перекладу українською мовою.

Мета дослідження полягає у тому, щоб виявити лексичні труднощі, обумовлені сьогодишнім станом розвитку енергетичної галузі. Для досягнення цієї мети були поставлені конкретні завдання: проаналізувати складові терміносистеми англійської мови, що проблеми під час перекладу актуального та популярного сьогодишнього матеріалу зі сфери альтернативної енергетики; визначити способи ліквідації термінологічних труднощів перекладу.

Виклад основного матеріалу. Теоретична дослідницька база сформована за допомогою визначення істотних ознак англійських термінів-неологізмів, співвідношення виявлених специфічних рис з властивостями термінів. При цьому термін характеризується як лексична одиниця, для якої властиві обмежена сфера функціонування в межах конкретної галузі науки, діяльності людини і виробництва [6, с. 124]. До терміна висуваються вимоги однозначності, інформаційності, дефініційності, нейтральності і лаконічності. Тоді як термінологічні системи являють собою упорядковані сукупності термінів, що є цілісними, структурованими і стійкими [11].

Терміном-неологізмом або новим терміном прийнято називати мовну одиницю, яка за змістом, формою або функцією позначається як інноваційна. Суб'єктивний відносний критерій новизни прийнято уточнювати підмогою та часовим періодом використання новотворень [3, с. 78]. У нашому випадку це сучасна підмова англійської альтернативної енергетики.

Терміносистеми галузі альтернативної енергетики у порівнюваних мовах репрезентовані як взаємопов'язані підсистеми. Однак, різною є кількість зазначених підсистем та їх наповнення. Відтак, спільними для англійської та української мов виступають такі підсистеми:

- 1) сонячна енергія (“solar energy”);
- 2) вітрова енергія (“wind energy”);
- 3) геотермальна енергія (“geothermal energy”);
- 4) біомаса, біопаливо (“bioenergy”);
- 5) гідроенергія (“hydraulic energy”);
- 6) ядерна енергетика (“nuclear energy”), що застосовує ядерне розщеплення задля вивільнення енергії [20].

Перераховані підсистеми є ключовими та виявляють найбільшу узгодженість при міжмовному порівнянні. До того ж, в українській термінологічній системі, як і в англійській, формується як окреме поєднання термінологічне поле водневої енергетики чи “hydrogen power engineering”. Воно ґрунтується на усвідомленні водню як автономного джерела енергії [15, с. 71]. Окремою під-

системою англійської та української мов можна визнати групу термінів підгалузі низькопотенційного тепла або “low grade thermal energy”, що об'єднує природні ресурси і виробничі теплові відходи.

Специфічними рисами визначається підсистема енергії твердих побутових відходів або “energy from solid domestic waste”. Вона також перехрещується з термінологічною системою екологічної галузі. Відмінності виявлено при номінації приливної енергії або “tidal energy”. В її межах виокремлюється в англійській мові такий різновид, як “onshore wind energy”, тобто енергія вітру, яка рухається у напрямку берега.

Характерною ознакою англійської термінологічної системи виступає можливість виокремлення підсистеми законодавчого регулювання як самостійного утворення. При цьому базовим для неї виступає закон про відновлювані джерела енергії, що набув чинності у 2000 р. (англ. Renewable Energy Act). На еволюцію відповідної підсистеми вказують наступні іменування:

- 1) держустанов і організацій, що вирішують питання альтернативної енергетики (Energy Agency);
- 2) законодавчих актів, які діють усередині країни, а не на міжнародному рівні (закон про енергетику “Energy Industry Act”);
- 3) держпрограм (Програма стимулювання введення установок з виробництва тепла із відновлюваної енергії під назвою “Market incentive program”) [8, с. 103].

До цієї підсистеми залучаються термінологічні одиниці, які номінують поняття, що визначають політику держави у галузі альтернативної енергетики: *feed-in tariffs* «пільгові тарифи», *energy transition* «енергетичний перехід». Разом з тим, для англійської термінологічної системи альтернативної енергетики притаманний тісний зв'язок із термінологічною системою екології. Це можна пояснити тим, що установки, які працюють на відновлювальних джерелах енергії, мають незначний негативний вплив на довкілля [9, с. 37]. Своєю чергою це призводить до поширення в англійській лінгвальній культурі образних позначень альтернативних видів енергії (“environmentally friendly energy”, “green electricity”, “green energy”).

Структурно-семантичну будову підсистем англійської та української мов необхідно репрезентувати як ієрархію термінологічних одиниць та їх тематичних рядів. Вони пов'язані родовидовими (гіперо-гіпонімічними) зв'язками (“geothermal energy” → “deep geothermal energy”

→ “hydrothermal and petrothermal geothermal energy”), відносинами «частина – ціле» (“solar system”, “flat collector”), синонімічними (“transmission network” та “transport network”) і антонімічними (“fall wind power plant” і “upwind power plant”) відносинами.

При цьому спливають лексичні одиниці, які входять лише в одну підсистему (“groundwater heat pumps” «грунтові теплові насоси»), та загальні для кількох підсистем терміни (“energy storage” «енергонакопичувачі»). Це є свідченням приналежності до однієї термінологічної системи. Найменування термінологічних одиниць усередині окремих підсистем спрямоване на загальні логічні категорії: 1) об’єкти; 2) процеси; 3) властивості; 4) величини та їх одиниці [7, с. 94].

До опорних ТО, які утворюють ядро номінації, формуючи при цьому розвернуті тематичні ряди, належать перші дві категорії. По-перше, це об’єкти, точніше, установки з виробництва енергії (“geothermal power plant” «геотермічна електростанція»), по-друге, види відходів та сировини (“sewage gas” «газ, що виділяється у процесі очищення стічних вод»), по-третє, індустриальні процеси та технології (“solar cooling” «охолодження з використанням сонячної енергії»).

Прикладом взаємозв’язку семантичних і структурних ознак можуть бути англійські термінологічні словосполучення (далі ТС) з прийменником *of* та, відповідно, українськомовні складені терміни з використанням родового відмінка [20]. Відтак, треба брати до уваги, що найбільш численні поєднання із прийменником *of* використовують з метою вираження наступних значень:

1) вміст будь-якого вмістища: “receiver of solar energy” «приймач сонячної енергії»; характерно, що перший іменник може конкретизуватись різними прикметниками: “cavity receiver of solar energy” «порожнинний приймач сонячного випромінювання»;

2) часові періоди: “thermochemical cycle of solar energy conversion” «термохімічний цикл перетворення енергії сонячного випромінювання»;

3) властивість з ключовими словами *power*, *efficiency*, *capacity*, наприклад: “capacity of solar heating system” «теплопродуктивність системи сонячного теплопостачання».

Надмірного використання англійського прийменника *of* можна позбутися через звернення до форм герундія (“solar tracking system” «система стеження дзеркального концентратора»), а також до іменників у препозиції (“generator system” «система генерування електроенергії»).

Розглядаючи структуру нових ТО, варто зауважити, що двоскладні чи двокомпонентні терміносполучення є більш численними, наприклад: “performance ratio” «коефіцієнт продуктивності, співвідношення реального та номінального ККД».

Не дивлячись на складну структуру, подібні найменування також нерідко утворюють гібридні терміносполучення, наприклад: “energy-only market” «ринкова система торгівлі енергією, що має справу з реальними поставками, коли враховується тільки поставлена кіловат/година електроенергії, а витрати на підготовку потужностей та техобслуговування установок не беруться до уваги»; “drop-in fuel” «горючі речовини, які замінюють традиційне паливо», “must-run capacity” «результативна потужність електростанцій, що необхідна для обслуговування енергосистеми».

Характерно, що багатоконпонентні найменування є свідченням вузької спеціалізації ТС та поглиблення знань у досліджуваній галузі [11]. Так, ТС “standby consumption” «резервне споживання» містить компонент *consumption* зі значенням «споживання» та компонент *standby* зі значенням «резервний, запасний, що знаходиться в стані готовності».

Англійські лексичні одиниці вирізняються своїм активним словотвором, наприклад, широким використанням лексеми *peak* [10, с. 285]. Наведемо наступні приклади, які ілюструють наведене вище твердження: “on peak” «піковий період, тимчасовий інтервал найвищого навантаження в енергосистемі», “off peak” «тимчасовий інтервал з найменшим попитом на енергію», “peak power” «пікова потужність», “peak load” «пікове навантаження», “peak shaving” «вирівнювання піків навантаження у періоди підвищеного попиту».

До лексико-семантичної групи енергетичного менеджменту можна віднести ТС з одиницею *smart*, зокрема: “smart grid”, “smart meter”, “smart metering” і т.д. Вони можуть перекладатися в українських цільових текстах за допомогою калькування [3, с. 127]. Відтак, складений термін “smart grids” виступає родовою ТО для ефективного поєднання генерування енергії, її транспортування та керування енергоспоживанням через сучасні комунікаційно-інформаційні технології (далі ІКТ). Відповідно, так звані «розумні» електромережі розглядають як спосіб розв’язання проблем збереження електроенергії, посилення надійності її виробництва, енергобезпеки та глобального потепління. Отже, компонентом подібних «розумних мереж» є термін “smart meters”,

який українською відтворюється як «розумні лічильники».

Поняттева систематизація ТС біржової та управлінської галузей піддержується на внутрішньомовному рівні [19]. Зазвичай, терміни запозичуються одночасно з тематично близькими мовними одиницями, серед яких виокремлюють пари, з'єднані:

1) синонімічними відносинами: “rebound effekt” (“boomerang effekt”, “backfire effekt”) «амортизаційний ефект» від англ. rebound зі значенням «віддача, відскок, відображення»; має на меті реакцію системи, яка приводить її в початковий стан після будь-яких заходів;

2) зв'язками «частина – ціле»: “spot market” є загальнішою категорією відносно таких різновидів, як “day-ahead market” «ринок на добу вперед» та “intraday market” «внутрішньоденний ринок», коли відкриття та закриття позиції відбувається протягом одного біржового дня. Наведені приклади акцентують увагу на істотності принципу концептуально пов'язаного відтворення запозичень, якого треба додержуватись при перекладі лексики різних семантичних груп (наприклад, найменувань енергетичних підприємств і постачальників).

Більшість термінів-словосполучень (57 одиниць, або 55,8%) становлять **двокомпонентні** сполучення з різною структурою. Нижче репрезентовані всі віднайдені моделі утворення ТС:

1. «Adj+N»: 13 термінів-словосполучень (22,8% від загальної кількості двокомпонентних ТС): “fissile materials” «матеріал, що ділиться», “geological disposal” «геологічне поховання радіоактивних відходів».

2. «N+N»: 30 термінів-словосполучень (52,6% від загальної кількості двокомпонентних термінологічних одиниць): “research reactor” «дослідний реактор», “decay progeny” «продукти розпаду».

3. «Part II+N»: 2 терміна-словосполучення (3,5% від загальної кількості двокомпонентних термінологічних одиниць): “enriched uranium” «збагачений уран».

4. «N+Ger»: 3 терміна-словосполучення (5,2% від загальної кількості двокомпонентних термінологічних одиниць): “radiation poisoning” «радіаційне отруєння».

5. «Adj+Ger»: 4 терміна-словосполучення (7% від загальної кількості двокомпонентних термінологічних одиниць).

6. «V+in+N»: 2 терміна-словосполучення (3,5% від загальної кількості двокомпонентних термінологічних одиниць).

7. «Prep+N»: 2 терміна-словосполучення (3,5% від загальної кількості двокомпонентних термінологічних одиниць).

8. «N+of+N»: 1 термін-словосполучення (1,7% від загальної кількості двокомпонентних термінологічних одиниць): “utilization of resources” «використання ресурсів».

Крім того, було виявлено термінологічні одиниці, що складаються з трьох компонентів. Їхня загальна кількість склала 32 терміна (або 31,3%) від загальної кількості аналізованих термінологічних словосполучень. Нижче наведені всі моделі утворення **трикомпонентних** термінологічних словосполучень:

1. «N+N+N»: “fusion power plant” «термоядерна енергетична установка».

2. «Adj+N+N»: “fast breeder reactor” «реактор на швидких нейтронах».

3. «Adj+Adj+N»: “small modular reactor” «малий модульний реактор».

4. «N+Part II+N»: “gas cooled reactor” «газоохолоджуваний реактор».

5. «Part II+N+N»: “pressurized water reactor” «водо-водяний енергетичний ядерний реактор».

6. «Part II+Adj+N»: “liquefied natural gas” «зріджений природний газ».

7. «Part I+N+N»: “boiling water reactor” «водо-водяний киплячий реактор».

8. «N+Gerund+N»: “power-generating unit” «енергоблок».

9. «N+of+N+N»: “effects of nuclear explosion” «вражаючі фактори ядерного вибуху».

Сюди також слід віднести трикомпонентні ТС, утворені за моделями: «N+Adj+N», «Adv+Adj+N», «N+of+Adj+N», «N+N+of+Adj».

При аналізі досліджуваного матеріалу було також віднайдено 10 **чотириккомпонентних** термінологічних словосполучення (9,8% від загальної кількості аналізованих термінологічних одиниць), утворених за такими моделями:

1. «Adj+Adj+N+N»: “nuclear chain fission reaction” «ланцюгова ядерна реакція».

2. «N+N+Adj+N»: “pebble bed modular reactor” «ядерний реактор з насипною активною зоною».

3. «N+N+N+N»: “weapons grade plutonium reactor” «реактор з вироблення збройового плутонію».

Сюди також слід віднести чотириккомпонентні ТС, утворені за моделями: «Adj+N+N+N» та «N+of+Adj+Ger+N».

Разом з тим, було зафіксовано вживання одного п'ятикомпонентного терміна-словосполучення, утвореного за моделлю «Adj+N+of+Adj+N+N».

У результаті аналізу способів перекладу англomовних термінологічних словосполучень з галузі альтернативної енергетики ми отримали такі результати:

1. Підбір еквівалента (17 термінів-словосполучень): “collateral damage” «супутні втрати», “fuel pellet” «паливна таблетка».

2. Калькування (28 термінів-словосполучень): “hydrogen bomb” «воднева бомба».

3. За допомогою родового відмінка (8 термінів-словосполучень): “service life” «термін служби», “climate change mitigation” «пом’якшення наслідків зміни клімату».

4. Описовий переклад (22 терміна-словосполучення): “refueling outage” «планова зупинка для перезавантаження палива».

5. Комбінований переклад (27 термінів-словосполучень). Наприклад, у словосполученні “weapons-grade plutonium reactor” «реактор з вироблення збройового плутонію» були використані такі прийоми перекладу, як: перестановка, додавання та вживання прийменника.

Висновки. Як показало дослідження, переклад шляхом калькування нових англійських термінів в українській термінології альтернативної енергетики можна охарактеризувати як цілком виправданий процес, наприклад “base load” «базове навантаження», “peak load” «пікове навантаження», “solar energy” «сонячна енергія» тощо. Значна кількість англomовної лексики з’являється у схожій формі і з ідентичним значенням в українській мові, тобто їхнє запозичення має міжнародний характер. В українських текстах вже трапляються подібні ТС, наприклад, «офшорна енергетика».

Зазначимо, що сучасна українська термінологія альтернативної енергетики зазнає значного впливу англійської мови. Оновлення складу ТС має системний характер. Це є свідченням активного розвитку відповідної галузі. Англійські нові терміноутворення формують відкрите продуктивне поєднання термінів. Воно, відповідно, ґрунтується на системно-лінгвальних відношеннях із актуальними теоріями енергозбереження

та досвідом біржової діяльності. Інформативні дані стосовно семантики терміносполучень, одержані внаслідок розвідки, можуть бути використані при підготовці спеціалістів енергетичної галузі (співпраця з іноземними колегами, робота з англomовними текстами). Отримані відомості мають братися до уваги під час систематизації нової термінології та при складанні спеціальних словників.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що найбільш продуктивним способом перекладу аналізованих термінологічних словосполучень є калькування (28 ТС), при якому в перекладі зберігаються семантичні та стилістичні ознаки вихідного слова. Він є доволі поширеним способом перекладу терміносполучень. Наступним за частотністю способом передачі ТС є комбінований переклад (27 ТС). Під ним розуміють використання декількох прийомів перекладу однієї термінологічної одиниці. Він використовувався передусім для словосполучень зі складною структурою, тобто багатокомпонентних складених термінів. Використання описового перекладу становить доволі продуктивний спосіб перекладу (22 ТС), як і підбір еквівалентів (17 ТС). Нарешті, використання родового відмінка (8 ТС), у якому у перекладі відбуваються зміни у порядку одиниць терміносполучення вихідної мови, займає останнє місце. Зазначений спосіб перекладу бере до уваги правила української граматики. До того ж, він полягає у спрощенні перекладної ТО через зниження кількості означень, які знаходяться перед означуваним словом.

Отримані результати можуть враховуватися під час перекладу англomовних термінологічних словосполучень галузі альтернативної енергетики. Отже, для того щоб правильно передати і донести читачеві точний зміст складених термінів у сфері альтернативної енергетики необхідним є їх вірне розкриття їхнього сенсу, тобто віднайдення у словнику відповідного значення, а також створення технічних англо-українських словників і глосаріїв із перекладом (і тлумаченням).

Список літератури:

1. Глобальні інвестиції в енергетичний перехід в 2021 р. досягли \$775 млрд – BloombergNEF. URL: <https://expro.com.ua/novini/globaln-nvestic-v-energetichniy-perehd-v-2021r-dosyagli-775-mlrd-bloombergnef> (дата звернення 21.05.2024).
2. Гудманян А. Г. Вступ до перекладознавства. Вінниця, 2017. 296 с.
3. Дробязко Ю. І. Лексико-граматичні трансформації при перекладі англійської термінології у сфері ядерної енергетики. *Мова і культура*. 2012. № 15. С. 364–369.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.

5. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. 2-е вид., виправл. Тернопіль: Видавництво Карп'юка 2004. 284 с.
6. Круглій О. Р., Черняк О. П. Основні особливості перекладу термінів із англійської мови на українську (на прикладі галузі атомної енергетики). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА 2021. Вип. 12(80). С. 93–95.
7. Павлюк С. Глосарій технічних термінів в сфері енергоефективності та відновлювальних джерел енергії. Львів: Видавництво Львівської політехніки 2019. 214 с.
8. Ріба-Гринишин О. М. Специфіка структури німецької галузевої терміносистеми відновлювальної енергетики. *Молодий вчений*. № 4 (104). 2022. С. 36–38.
9. Ріба-Гринишин О. М. Структурно-семантичні особливості англійських термінів у галузі енергозбереження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 42. том 2. С. 102–104.
10. Шванова О. В., Шванов О. М. Способи перекладу термінів у сфері виробництва біогазу. *Науковий журнал Львівського державного ун.-ту безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2018. № 3. С. 283–286.
11. (NRCG) The U.S. Nuclear Regulatory Commission Glossary. URL: <https://www.nrc.gov/reading-rm/basic-ref/glossary.html> (дата звернення 21.05.2024).
12. (WNAG) World Nuclear Association Glossary. URL: <http://www.world-nuclear.org/nuclear-basics/glossary.aspx>. (дата звернення 21.05.2024).
13. Encyclopaedia Britannica: Hoover Dam. URL: <https://www.britannica.com/topic/Hoover-Dam> (дата звернення 21.05.2024).
14. IAEA safety glossary: terminology used in nuclear safety and radiation protection: 2007 edition. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2007, 227 p.
15. IAEA Safety Standards for protecting people and the environment. General Safety Guide No. GSG-8 Radiation Protection of the Public and the Environment. Vienna: IAEA, 2016, 58 p.
16. Ivanpah Solar Electric Generating System. URL: <https://www.bechtel.com/projects/ivanpah-solar-electric-generating-system> (дата звернення 21.05.2024).
17. Malynovska Y., Vlasenko K., Ved O. et al. Technical Translation in Nuclear Energy: New Terms, Context, Equivalence. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2016. № 4(72). С. 71–72.
18. Marchand H. Word-building in the English Language. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2019, 293 p.
19. Merriam Webster's Collegiate Dictionary. 11th Edition. Springfield, Massachusetts, U.S.A., 2020, 1559 p.
20. Mesquite Solar 1 Power Plant, Arizona. URL: <https://www.power-technology.com/projects/mesquitesolar-1-power-plant-arizona> (дата звернення 21.05.2024).
21. Plutalova T. S., Kobenko Yu. V., Riabova E. S. Onomatological analysis of the technonyms in the sphere of energetics (based on the Russian, English and Chinese languages). MATEC Web of Conferences. 2017. Vol. 141. URL: https://www.mateconferences.org/articles/mateconf/abs/2017/55/mateconf_smartgrids2017_01051/mateconf_smartgrids2017_01051.html (дата звернення 21.05.2024).
22. Power and Pumping Stations. URL: <https://www.snowyhydro.com.au/our-energy/hydro/the-assets/power-stations> (дата звернення 21.05.2024).
23. Revelstoke Dam Visitor Centre. URL: https://www.bchydro.com/community/recreation_areas/visitorcentres/revelstoke-visitor-centre.html.html (дата звернення 21.05.2024).
24. Snowy Mountains Scheme: Australia's Largest Hydro-scheme. URL: <http://www.murrayriver.com.au/about-the-murray/snowy-mountains-scheme> (дата звернення 21.05.2024).
25. Upadhyay A. Largest Solar Plant on Planet Earth – Solar Star – Comes Online. URL: <https://cleantechnica.com/2015/06/26/largest-solar-plant-planet-earth-solar-star-comes-online> (дата звернення 21.05.2024).

Shtohryn M. V. ENGLISH TERMINOLOGICAL PHRASES OF THE SPHERE OF ALTERNATIVE ENERGY AND METHODS OF THEIR TRANSLATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article investigates the main ways of translating English terminological phrases in the field of alternative energy into Ukrainian. The relevance of the proposed study in view of the needs of society and science is substantiated.

Based on the results of modern scientific research, the essence of the concept of “term” is clarified. The scientific works of authors who have studied various features of terms are analyzed, and the requirements for this layer of the lexical structure of the language are highlighted. It is emphasized that there are no terms that fully meet all the requirements, and this creates certain difficulties in the process of their translation. A significant amount of English vocabulary that is international in nature is already used in Ukrainian texts. It has been found that there are a number of problems that a translator working with industry-specific vocabulary

has to face. Among them are the need to update knowledge in the relevant field, consultations with specialists, lack of dictionaries of alternative energy terms, etc. As a result of the analysis of the methods of translation of English-language alternative energy terminology, it was found that the choice of a particular translation method depends on the number of components in the term. Two-component term combinations were mostly translated by selecting equivalents or by combined translation, as well as by using the genitive case. Three-component terms were also rendered by selecting equivalents, but with more frequent use of the genitive case, followed by combined translation. Four-component term combinations were reproduced exclusively by combined translation.

The results of the study confirm the need for further development and improvement of the terminology base in the field of alternative energy, as well as the use of international vocabulary to ensure its effective use and understanding.

Key words: *terms, alternative energy, scientific and technical, methods of translation, compression, descriptive translation, equivalent, combined translation, genitive case, loan translation, multicomponent.*

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 316.77:811.111:811.161.2(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/22>

Ivanytska N. B.

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics

Ivanytska N. L.

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF THE TACTIC OF RATIONAL THESIS JUSTIFICATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN ACADEMIC DISCOURSE

Despite the significant attention that linguists have devoted to the argumentation strategy, comparative studies of the tactics of its implementation in different texts of academic discourse remain beyond the scope of linguists. This makes our comparative study particularly relevant, as it aims to identify common and distinctive characteristics of the tactic of rational justification of the thesis, which is one of the most common argumentation tactics in the genre of academic articles. The selected sentence constructions from the academic texts of the same volume, particularly those in English and Ukrainian in the field of economics, enabled a conclusion to be reached regarding the implementation of the tactic of rational justification of the thesis. A total of 10,000 characters in each language were analysed, resulting in the formation of a corpus of 300 sentence structures in each language. The work of predecessors and the author's own analysis enabled the identification of a number of communicative techniques employed in the studied tactics, including argumentative chains, cause-and-effect argumentation, the use of examples, numerical calculations, and statistical data. The comparative analysis revealed that the implementation of the highlighted techniques differed between the two languages. A survey of academic discourse in both English and Ukrainian revealed that argumentative chains were the most common method of updating the tactics of rational justification of a thesis (54% and 41%, respectively). Concurrently, the English-language discourse is more likely to utilise such linguistic conventions. The utilisation of numerical data and illustrative examples occurs with equal frequency in both the English-language discourse and the Ukrainian context (28% and 25% respectively). The use of cause-and-effect argumentation is more prevalent in Ukrainian-language discourse (34%) than in English-language discourse (18%). The identified trends reflect both the linguistic and cultural traditions of the academic language.

Key words: *communicative and pragmatic linguistics, argumentation strategy, tactics of rational justification of thesis, academic discourse, academic communication, pragmatic function, comparison, multilingual discourses.*

Statement of the problem. The field of argumentation theory is traditionally studied not only in linguistics, but also by mathematicians, computer scientists, lawyers, and other professionals. The complexity of argumentation allows for the consideration of this phenomenon from various theoretical perspectives, including communicative, psychological, cognitive, and pragmatic approaches [1; 2; 5; 6; 14]. In communicative linguistics and pragmalinguistics, the study of argumentation theory is currently the most relevant [10; 11; 14].

This approach examines the active component of the communicative strategy of argumentation. The effectiveness of any communicative process depends on the correct choice of linguistic means that allow one to construct a chain of arguments, present the main idea in a clear and concise manner, and emotionally influence the interlocutor.

A clearly arranged sequence of arguments increases the effectiveness of argumentation as a strategy of speech influence. However, in the works of domestic and foreign linguists, the pragmalinguistic aspect of

argumentation is still insufficiently covered, which has led to the relevance of our study.

Analysis of recent research and publications.

The phenomenon of argumentation is a subject of study for both domestic and foreign linguists (A. Belova, V. Demyankov, T. Skuratovska, D. Hacker, J. Dunlosky, A. Graesser, R. Parl, M. Hogan, L. Rolf, J. Hofer, etc.). The argumentation has been studied in a number of different contexts, including political discourse (L. Alekseenko, L. Zavalska, O. Parshyna), legal discourse (N. Koval), motivational discourse (L. Riapolova), conflict discourse (O. Fadeeva) and manipulative discourse (I. Shkitska). In a broad sense, communication where argumentation is in demand is classified as argumentative discourse (K. Besedina, S. Hladio and S. Chugu, N. Malkovska, I. Pirog, etc.). However, argumentation in academic discourse has been studied rather fragmentarily [7; 8]. This includes N. Doronkina (English-language academic and technical articles) [11] and S. Dashkova (academic and educational texts). These considerations serve to reinforce the relevance of our study.

Consequently, the field of argumentation is a vast and multifaceted area of research, where the interests of various disciplines converge. These include logic and philosophy, cognitive science, neuro-linguistic programming, and artificial intelligence. An analysis of recent academic works reveals that the study of linguistic argumentation is based on logical and philosophical developments with a discursive paradigm. Among the existing approaches, we distinguish three main ones: linguistic-cognitive, pragmalinguistic, and communicative. From the perspective of the linguistic and cognitive approach, argumentation can be defined as a cognitive event with the objective of creating a specific mental state in the addressee, whereby fragments of knowledge are actualised and become components of decision-making processes [5, p. 46]. The pragmalinguistic approach interprets argumentation as a type of speech activity, as a special form of discourse characterised by the use of language tools to solve problems in the event of disagreement [10, p. 136]. In the context of the communicative approach, argumentation is a communicative activity of the subject, taking into account verbal, non-verbal and extralinguistic factors, which aims to convince the addressee of the correctness of their position by means of justification [12].

In our study, we will rely on the communicative-pragmatic approach to the interpretation of argumentation, considering the latter as an important strategy of academic discourse.

Task statement. The objective of this study is to identify common and distinctive features in the implementation of the tactic of rational thesis justification within the argumentation strategy in English and Ukrainian academic discourse (on the example of the genre of academic article).

The empirical basis of the study was formed on the basis of modern academic articles in the economic sphere, which are available for free viewing on online resources. The analysis involved an equal number of English and Ukrainian language speech samples extracted from academic articles in the following journals: The English-language International Journal of Research in Marketing (<https://www.journals.elsevier.com/international-journal-of-research-in-marketing/open-access-articles>), Journal of Marketing (<https://journals.sagepub.com/home/jmx>), and Journal of the Academy of Marketing Science (<https://www.springer.com/journal/117>) and Ukrainian-language Marketing and Digital Technologies (<https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt>), Marketing in Ukraine (<https://uam.in.ua/rus/projects/marketing-in-ua/archive.php>), Marketing and Management of Innovations (<https://armgpublishing.com/journals/mmi/>). In total, we selected 300 examples of the implementation of the tactic of rational justification of the thesis of the argumentation strategy in each language.

Methods. The aim and objectives defined the primary research methods to be used. The descriptive-analytical method was employed for the analysis of data, whereby the results and conclusions were further described and generalised. The hypothetical-deductive approach was used for preliminary clarification of the essence of argumentation in academic discourse. Pragmatic analysis was applied to identify the differential features of the object of study and consider the interaction between the addressee and addressee. Finally, the elements of genre analysis were employed to examine the stratification of academic discourse according to genre. The comparative method was employed to establish isomorphic and allomorphic features of the argumentation strategy in multilingual academic discourses. The method of quantitative calculations was used to obtain objective data on the specifics of the implementation of the argumentation strategy in the studied discourses. The classification method was applied to divide the set of objects under study into subsets according to the signs of their similarity or difference. Finally, the inductive-deductive method was used to comprehend and generalise the studied theoretical and practical material.

Outline of the main material of the study. The objective of academic discourse is to substantiate specific positions, hypotheses, arguments and to present a systematic overview of academic problems in order to describe, define and explain phenomena in nature and society, to convey the accumulated knowledge and to present research outcomes in detail [4, p. 758; 15, p. 23; 16; 17]. As a form of institutional discourse, academic discourse is distinguished by its reactivity, objectivity, logicality of the information conveyed and professional value. Such characteristics are inherent to professional orientation, communication with the addressee, anthropocentrism, multidisciplinary, and so forth [18; 21, p. 23].

The academic style is based on the logical sequence of presentation, focus on logical perception rather than emotional and sensual, and the desire for maximum objectivity [19, p. 243; 20, p. 16]. Consequently, it is argued that figurative means can interfere with the clarity of the presentation and accurate coverage of academic issues. In this context, two opposing views have emerged in the field of research on the challenges of academic presentation. The traditional perspective views the academic style as impartial, impersonal, devoid of emotional load and expressive forms. In contrast, the innovative perspective advocates for a radical shift in the attitude towards academic presentation. In order for academic presentation to be effective, it must include certain elements that will capture the reader's attention, highlight the most important points of the content, and facilitate the assimilation of academic thought. These elements include signs of expression, focus on essential points, and the facilitation of assimilation of academic thought.

Concurrently, the evolution of academic paradigms has also influenced the fundamental characteristics of academic discourse. In particular, the communicative and pragmatic focus of the study of academic discourse is aimed not only at the linguistic design of strategies and tactics as formative factors of academic communication, but also at the categorical content of academic texts, in particular, the peculiarities of the implementation of authorisation, addressing, intertextuality, evaluation, expressiveness and other communicative categories. Among these, the category of expressiveness is the most ambiguous in terms of academic language.

The typology of argumentation was carried out according to numerous criteria. In the context of our study, the following classifications are of particular importance: the scope of use, the subject of appeal, the logical structure of the inference, the structural

feature, the degree of dependence of arguments, the type of reasoning, and the degree of explicitness.

Having conducted a critical analysis of previous works, we have developed our own working classification scheme of the argumentation strategy employed in academic discourse. This scheme encompasses a number of tactics and techniques. One of the tactics employed in this strategy is the tactic of rational justification of the thesis. This can be implemented through the following techniques: argument chain, cause-and-effect argumentation and appeal to numerical data, statistics, examples.

The following section presents a comparative description of the implementation of the selected techniques.

1) An argumentative chain is a method of substantiating a thesis by demonstrating that the subsequent argument logically follows from the preceding one. In English-language discourse, the discourse markers of this tactic are the linguistic units "first", "second" and "third". In the context of Ukrainian-language discourse, the argumentative chain is introduced by the markers "по-перше/ по-друге / по-третє". The texts analysed contain a multitude of such examples, yet this technique is more prevalent in English discourse (54% and 41% respectively). The following examples (1–5) demonstrate the clear observation of the rules of argumentation. Firstly, the thesis is substantiated by the addressee, and then arguments are presented to support it. The presentation of a thesis using logical arguments is an effective method of persuasion. Even a simple list can be perceived as a logical and orderly presentation of information for the addressee. The use of discourse markers allows the sequence of the argumentant's thoughts to be clearly delineated.

(1) (THESIS) *This can be attributed to several features of AI.* (ARGUMENTS) **First**, the modalities of data acquisition are becoming increasingly intrusive and difficult to avoid. **Second**, even when consumers intentionally share information, they are not aware of how this information is aggregated over time and across contexts. **Finally**, data brokers are largely unregulated and often lack transparency and accountability.

(2) (THESIS) *We aim to make three contributions to the literature in marketing, innovation, and the marketing–finance interface.* (ARGUMENTS) **First**, we propose a managerially actionable explanation for why some firms that go public beat the post-IPO innovation slump: innovation imprinting. **Second**, we offer an explanation for the apparent contradiction in the effect of the stock market in encouraging or

discouraging innovation in public firms. Third, we document that the innovation slump is by no means inevitable among firms that go public.

(3) (THESIS) *Назва статті містить три ключових аспекти, які окреслюють можливі напрямки лінгвістичних досліджень. (ARGUMENTS) По-перше, до аналізу залучено університетський дискурс, у кваліфікації якого і донині немає одностайності. По-друге, тема актуалізує поняття «новинний дискурс», який, хоча і достатньо досліджений у мовознавстві і соціальних комунікаціях, проте, «імплементуючись» до університетського дискурсу, він набуває нових рис. По-третє, сьогоденний формат університетських новин – це мережева комунікація через вебсайти та соціальні мережі, що висуває низку додаткових проблемних питань з огляду на специфіку прагматичної взаємодії адресанта та адресата.*

The implementation of the tactic of substantiating a thesis may have a fan-shaped structure. This happens when the arguments are presented as independent of each other, as simultaneously substantiating the thesis. The discourse markers are the insertion phrases “On the one hand / On the other“ in English and “з одного боку / з іншого боку” in Ukrainian.

(4) (THESIS) *The commercial and craft logics provide incompatible prescriptions and competing demands for firms – a market environment scholars qualify as institutionally complex. (ARGUMENTS) On the one hand, the commercial logic orients firm efforts toward the pursuit of profits and scale. On the other, the craft logic orients firm efforts toward aesthetic engagement.*

(5) (THESIS) *Для підвищення їхньої комерційної, комунікаційної і економічної ефективності доречним є двосторонній підхід. (ARGUMENTS) З одного боку, необхідно покращувати якість як самих комунікативних повідомлень і способів їх поширення електронними засобами, так і усіх тих напрямів діяльності.... З іншого боку, для ширшого залучення споживачів у цифрові бізнес-процеси варто приділяти увагу розвитку цифрових умінь і навичок пересічних громадян....*

2) Argumentation can be of a causal nature, provided that the thesis is substantiated by showing the cause-and-effect relationship between the argument and the thesis. In order to persuade the addressee, the scholar resorts to the use of complex sentences with subordinating conjunctions, the main and subordinate parts of which holistically reflect the intention of the argument, in particular through causal, consequential semantic and syntactic relations. One of the key elements in the presentation of the com-

ponents of rational argumentation in English texts is the use of syntactic constructions, particularly complex subordinate clauses with cause-effect relations. These clauses, which include subordinating clauses of cause, purpose, assumption, consequence, and condition, facilitate the rapid comprehension of the text by the addressees, who are able to grasp the interconnection of phenomena of objective reality through the cause-effect relationship.

The discursive markers of causal argumentation are connecting words, including “because of,” “so,” “although,” “thus,” “as a result,” “hence,” and “therefore” (in English) and “тому що”, “бо”, “отже” (in Ukrainian). In this instance, the argument may precede the thesis, reflecting the empirical experience of the researcher. The following examples illustrate the use of causal argumentation in different linguistic contexts (6–11). Our observations indicate that the described technique is typical of both English and Ukrainian academic discourse. Conversely, within the selected samples, this technique is more prevalent in the Ukrainian-language context (18% and 34%, respectively).

(6) (ARGUMENT) *Because individuals tend to passively accept defaults instead of exercising their right to opt out, (THESIS) the selection of defaults by choice architects may lead to suboptimal outcomes when it does not properly consider preference heterogeneity.*

(7) (THESIS) *Both interventions enhance donors’ perceived control over the donation target (ARGUMENT) because they enable donors to specify which charitable project to support (or not).*

(8) (ARGUMENT) *Although investigating how consumers react to specific planned brand changes is relevant for acquisitions, (THESIS) it does not answer our main research questions or shed light on the signaling value of acquisitions on consumers.*

(9) (THESIS) *Social media communication is characterized by a single modality (i.e., text only), asynchronous interactions (i.e., time lags in the conversation), and exposure to public scrutiny (i.e., broadcasted interactions). (ARGUMENT) Therefore, de-escalating negative arousal in this distinct setting is crucial to current-day recovery attempts.*

(10) (ARGUMENT) *Оскільки цифрова економіка України децю відстає від розвитку цієї сфери у провідних країнах світу, (THESIS) відповідний лаг доцільно використовувати при прогнозуванні за аналогією з переносом тенденцій, що вже мали місце у цих країнах на Україну.*

(11) (THESIS) *Споживчий вибір стає все більш ірраціональним та незалежним. (ARGUMENTS)*

Тому управління процесами монетизації стає все складнішим, що пов'язано із необхідністю пошуку шляхів до серця споживача, відстеження його цінностей, формуванням якісного контенту.

3) It is common practice in bilingual discourse to refer to examples, numerical calculations and statistical data. It is a common occurrence in both bilingual discourses to refer to examples, numerical calculations and statistical data. The proportion of such samples was found to be approximately the same (28% in English and 25% in Ukrainian). The addressee's evidence may include various facts that are presented as ready-made, previously obtained. Please refer to examples (12–15).

(12) **Figure 1** provides examples of both strategies.

(13) (THESIS) *Depending on how it is implemented, enhancing donor agency could potentially generate emotional conflicts.* (ARGUMENT) **For instance**, asking donors to choose between two needy individuals (e.g., *Frida vs. Caroline*) implies that they cannot help them both.

(14) (THESIS) *We argue that in the absence of “better” information, stakeholders use the mere knowledge that a brand has been acquired as a signal to form brand inferences, which can be positive or negative.* (ARGUMENT) **For example**, investors may view acquisitions as positive signals: an indication that the brand is valuable and desirable.

(15) Навички створення цифрового контенту означають можливість створення та редагування текстів, зображень, відеоматеріалів, інтегрування та перероблення цифрових матеріалів, створення інформаційних джерел, програмування. Зокрема ці навички пов'язані

з роботою з текстами (*Word*) чи числовими даними (*Excel*).

(16) Дані загальнонаціонального опитування показують, що постійно збільшується частка користувачів мережі Інтернет серед дорослого населення, у 2021 р. вона досягла 92 % порівняно з 88 % у 2019 р.

A summary of our findings is presented in Fig. 1.

Conclusion. The strategy of argumentation is an essential component of academic discourse. This strategy is founded upon a multitude of intentional needs of the addressee. The primary objective of this intention is to argue and substantiate a hypothesis, to present the author's idea in a logical manner, and to provide accurate and precise terminology regarding the research. The tactics of rational justification of the thesis include the following techniques: argumentative chain, cause-and-effect argumentation, the use of examples, numbers, and statistics. A comparative study of the implementation of the tactic of rational justification of the thesis revealed that this tactic employs a number of linguistic units that facilitate the structuring of an academic presentation in terms of an argumentative chain, cause-and-effect relationships, and the use of static and quantitative calculations. Our observations indicate that the implementation of the tactic of substantiating a thesis exhibits comparable vectors in the languages under comparison. Conversely, the utilisation of an argumentative chain is more prevalent in English-language discourse, whereas Ukrainian-language discourse tends to employ cause-and-effect argumentation. The use of numerical data as a rhetorical device is similarly prevalent in both discourses.

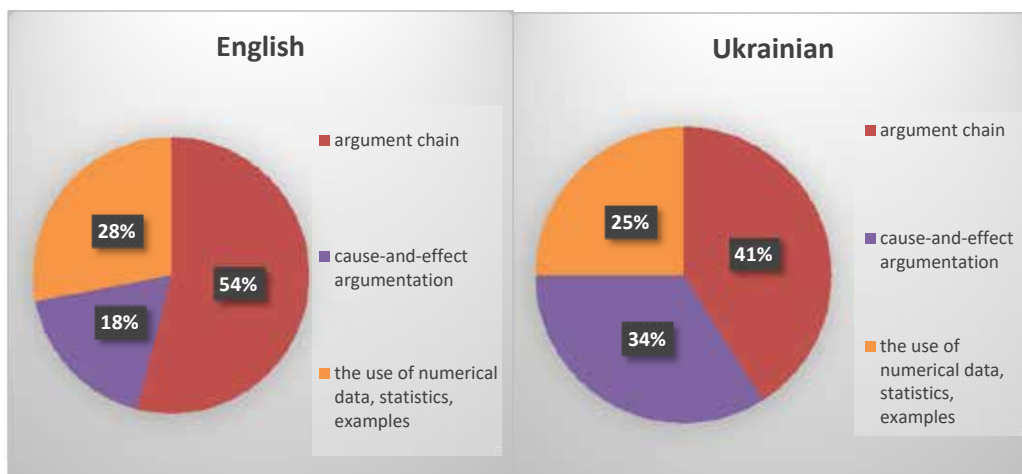


Fig. 1. Implementation of the tactics of rational justification of the thesis in English and Ukrainian academic discourse

Bibliography:

1. Ferretti, Ralph P.; Graham Steve. Argumentative writing: Theory, assessment, and instruction. *Reading and Writing*. 2019. #32. P. 1345–1357.
2. Gira Vetti; Paily M. U. Effect of academic argumentation on the development of critical thinking. *Science & Education*. 2020. 29.3. P. 673–690.
3. Leech G. Principles of pragmatics. L.: Longman, 1983. 250 p.
4. Khamzayev Sobir; Rakhimova Guza. Academic discourse as a system of discourses of education and science. *Innovations in Technology and Science Education*. 2023. # 2.8. P. 757–767.
5. Sukmawati, Nur Najibah; Nasution Sukma Septian. Argumentative power: A Critical Discourse Analysis to Selected Texts for Academic Purpose. *Eduvelop: Journal of English Education and Development*. 2019. # 3.1. P. 45–55.
6. Van Eemeren Frans H. Argumentative style: A complex notion. *Argumentation*. 2019. 33.2. P. 153–171.
7. Wróblewska Marta Natalia. Research impact evaluation and academic discourse. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2021. 8.1. P. 1–12.
8. Афанасьєва О.М. Стратегії наукового дискурсу. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики* 2011. № 20. С. 18–28.
9. Висоцька О.Л. Науковий дискурс у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Молодий вчений*. 2018. № 8 (60). С. 65–70.
10. Гладь С.В., Чугу С.Д. Лінгво-прагматичний аспект аргументативного дискурсу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10 (1). С. 134–139.
11. Доронкіна Н.Є. Дослідження аргументативної структури англійськомовної оглядової статті. *Нова філологія*. 2021. Вип.81. С. 102–107.
12. Іваницька Н.Б. Реалізація комунікативної стратегії переконання в різномовних наукових статтях: зіставний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71) № 1, Ч. 1. 2021. С. 220–228.
13. Лут К.А., Рябова К.К. Репрезентація аргументативності в англійськомовних наукових текстах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 35, том 2. С. 24–27.
14. Мартинюк А.П. Аргументація та сугестія як інструментальні стратегії дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 55. С. 238–246.
15. Маслова Т.Б. Мова науки у вимірах функціонального стилю та дискурсу. *Англістика та американістика*. 2014. № 11. С. 22–27.
16. Плетенецька Ю.М., Линтвар О.М. Прагматичний аналіз стереотипних одиниць наукового дискурсу в українсько-англійському перекладі. *Нова філологія*. 2022. № 85. С. 228–233.
17. Селігей П.О. Український науковий текст: Проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. К., 2016. 427 с.
18. Томахів М.В. Англійськомовний науковий дискурс: сучасний стан та перспективи подальших досліджень. *Одеський лінгвістичний вісник*. № 5, том 2. 2015. С. 23–32.
19. Труба Г.М. Науковий дискурс. сучасне бачення. *Нова філологія*. 2021. № 84. С. 242–247.
20. Ціпка А. Українознавчий науковий дискурс: домінанти комунікативних проєкцій. *Українознавство*. 2019. № 2 (71). С. 16–30.
21. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 420 с.

Іваницька Н. Б., Іваницька Н. Л. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТАКТИКИ РАЦІОНАЛЬНОГО ОБГРУНТУВАННЯ ТЕЗИ В АНГЛОМОВНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Попри належну увагу лінгвістів до стратегії аргументування, поза увагою мовознавців залишаються зіставні дослідження тактик її реалізації у різномовних текстах наукового дискурсу. Це актуалізує наше зіставне дослідження, мета якого полягає у встановленні спільних та відмінних характеристик тактики раціонального обґрунтування тези як однієї із найбільш поширених тактик аргументації в жанрі наукової статті. Відібрані для аналізу реченнєві конструкції з однакових за обсягом наукових текстів, зокрема із англійськомовних та українськомовних статей економічної галузі дали змогу дійти об'єктивних висновків щодо реалізації тактики раціонального обґрунтування тези. До аналізу було залучено однакову кількість текстового масиву з англійськомовних та українськомовних наукових журналів. Було проаналізовано тексти обсягом по 10 000 др. знаків у кожній із мов, сформовано корпус реченнєвих конструкцій обсягом 300 одиниць в кожній із мов. Напрацювання попередників та власний аналіз дав змогу виокремити низку комунікативних прийомів досліджуваної тактики,

зокрема: аргументативний ланцюжок, причиново-наслідкова аргументація та звернення до прикладів, числових підрахунків, статистичних даних. Зіставний аналіз виявив відмінності в реалізації виділених прийомів. За нашими спостереженнями, як в англомовному, так і українськомовному науковому дискурсі найбільш поширеним прийомом актуалізації тактики раціонального обґрунтування тези став прийом аргументативного ланцюжка (54% та 41% відповідно). Водночас англомовний дискурс схильний до більшого використання таких мовленнєвих зразків. Прийом звернення до числових даних, прикладів є однаково поширеним як в англомовному, так і українськомовному контекстах (28% та 25% відповідно). Прийом причиново-наслідкової аргументації більш властивий українськомовному дискурсу (34%) на противагу англомовному (18%). Виявлені тенденції віддзеркалюють як власне мовні, так і лінгвокультурні традиції наукової мови.

Ключові слова: комунікативно-прагматична лінгвістика, стратегія аргументації, тактика раціонального обґрунтування тези, науковий дискурс, наукова комунікація, прагматична функція, зіставлення, різномовні дискурси.

Орехова Л. І.

Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової

Часнюкова О. К.

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ СТРАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ТУРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена ЕК «СТРАХ» у фразеологічній системі турецької, англійської та української мов. Аналіз інформаційної структури ЕК «СТРАХ» за референційним принципом дає підстави для дискретизації окремих частин концепту відповідно до низки подій, представлених прототиповою лінгвопсихологічною моделлю страху: 1) небезпечна ситуація; 2) власне емоція «страх» і мимовільні реакції індивіда; 3) певним чином усвідомлені дії та мовні реакції людини. Мета дослідження полягає в лінгвокогнітивному аналізі субстантивних одиниць репрезентації емоції «страх» у сучасній англійській, турецькій та українській мовах.

У результаті дослідження було виділено 7 семантичних груп фразеологічних одиниць в турецькій, англійській та українській мовах. У середині семантичних груп простежується відносна градуїованість емоційних станів, які виражаються як «переляк – жах – паніка», що свідчить про особливу експресивність фразеологічних одиниць аналізованого фразеологічного поля. Також схожість ФО в трьох мовах свідчить про певну спільність асоціативно-образного мислення представників різних культур. ФО підгрупи страху в турецькій мові відбивають фізіологічні відчуття особи й поведінкову реакцію людини, що виражається мімікою, жестами та діями. В англійській мові можливо осмислення страху як стихії, яка діє на людину і він може конкретизуватись, а стихійність страху припускає неможливість контролювати емоції та невідворотність. Про боротьбу людини зі страхом є багато фразеологізмів українською мовою, що закликають до боротьби над собою та своїми проблемами, можливість подолати все.

ФО, побудовані на фізіологічних відчуттях, жестах і міміці, загалом схожі в трьох мовах в силу слабкої частки контролю з боку людини, загальнолюдського характеру відчуттів, універсальної тенденції до фразеологізації метафоричних словосполучень, які називають ці відчуття і жести. ФО, які передають поведінкову реакцію як фізіологічних процесів, загалом індивідуальні у кожній мові, оскільки на них накладаються фонові значення носіїв мови, особливості їхньої культури, побуту, менталітету і традицій.

Ключові слова: емоційний концепт, страх, негативні емоції, українська, англійська, турецька мови.

Постановка проблеми. Останнім часом збільшується інтерес щодо поняття концепт, особливо емоційний концепт. Дослідження емотивної лексики, з одного боку, аналіз емотивної мови з іншого, доводить, що в емоційних концептах відбиваються та осмислюються різноманітні фрагменти емоційної сфери людського існування, соціалізоване в конкретній культурі та мають специфічні вербальні форми свого вираження. Беручи до уваги багатоаспектність феномену «емоція», інформативну насиченість наявних знань про нього, які акумулюються та структуруються відповідним концептом, вербалізований ЕК можна визначити як складний динамічний структурно-

змістовий конструкт людської свідомості, соціокультурного та індивідуального досвіду індивіда про певну емоцію [5]. Вивчення такого фрагмента міжкультурної картини світу, яким є вербалізований ЕК «СТРАХ», припускає його розгляд як інформаційний згусток, сформований у результаті пізнання індивідом внутрішніх і зовнішніх виявів емоції «страх». Реалізація зазначеної мети означає прийняття до уваги гетерогенної природи знання про дану емоцію, що є підставою для проведення аналізу семантичної структури досліджуваного ЕК у різних площинах.

Сам страх є фундаментальною властивістю людської істоти, природною універсальною

базовою емоцією, яка відображає інстинкт самозбереження та відіграє провідну роль у забезпеченні життєдіяльності людини. Тому ЕК СТРАХ виступає як домінант серед ключових концептів у концептуальній картині світу. Подібні концепти мають безпосереднє ставлення до мотиваційного рівня індивіда і тісно пов'язані з його ціннісними установками. Ключові концепти культури також передають специфіку способу життя та способу мислення певного народу, визначають його культурнозначущі стани і тому є безцінними ключами до розуміння культури.

В останні роки дослідженню фразеологічних одиниць з негативними компонентами в різних мовах присвятили свої праці такі вчені-лінгвісти як Болотнікова А.А., Величко Г.Г., Гловацька О.Л., Грималюк А.М., Давиденко А., Жила В.Г., Забира Ю., Загнітко А., Колесникова О.В., Князь Т., Кот В.Ю., Краснобаєва-Чорна Ж., Маркова О., Станкевич-Іванова В., Тетеріна А.О., Трофімова О.В., Шевченко Т.В., Шостак А.О., Черняк О.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковець Трофімова О.В. у своїх роботах представила результати дослідження фразеологічних одиниць (ФО), які позначають негативну емоційну дію в англійській та українській мовах. У семантичній структурі ФО, окрім архісеми «негативна емоційна дія», виявлено ряд семантичних ознак, які конкретизують значення ФО. Спільними для мов зіставлення виступають семи – інтенсивність, початок, тривалість негативної емоційної дії. Українській мові також притаманні такі специфічні ознаки, як раптовість, усвідомлений вияв, зменшення ступеню інтенсивності негативної емоційної дії. Встановлено, що до найбільш продуктивних компонентів у складі ФО в обох мовах відносяться соматизми, що пояснюється антропоцентричністю мови та особливостями процесу людського пізнання, коли людина стає мірою усіх речей. За результатами зіставного аналізу встановлено, що носії англійської мови більш активно вживають стилістично марковані ФО в різних ситуаціях повсякденного життя, у той час як українська мова демонструє більшу стилістичну деталізованість у передачі розмаїття відтінків негативної емоційної дії [7].

Дослідниця Віталія Станкевич-Іванова присвятила аналізувати специфіку групи чеських фразеологізмів на позначення емоцій страху. Вона визначила, що різні за характером фізичні зміни виразно поділяються на три класи: незвичне, ненормальне функціонування, незвичний вигляд якоїсь частини

організму людини; порушення звичного функціонування якоїсь частини організму людини; перерва у функціонуванні якоїсь частини організму. Аналіз семантичної структури фразеологізмів нашої групи дав змогу виділити такі головні способи вираження емоцій:

– за допомогою сполучень, що містять слово – назву емоції (Být strachy (celý) bez sebe);

– за допомогою сполучень, які містять назву частини тіла, що давно у мовців пов'язана з певними емоціями (Vlasy vstavají na hlavě / ježí se);

– за допомогою сполучень, що містять пов'язаний з почуттями стан, зумовлений біологічно (Mít sevřene hrdlo) або культурно (Bát se důlku) [6].

Грималюк А.М. було проаналізовано фразеологічні одиниці з експліцитно-лексемними та імпліцитно-семантичними конотаціями, що виражають концепт «СТРАХ» і вживаються у сучасних текстах німецькомовної преси. Вибрана продуктивна колекція корпусів Інституту німецької мови міста Мангейм (Німеччина), яка являє собою найбільше в світі електронне зібрання сучасних німецькомовних текстів – майже 2 мільярди слів, літературні тексти понад 1000 авторів [2].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в лінгвокогнітивному аналізі субстантивних одиниць репрезентації емоції «страх» у сучасній англійській, турецькій та українській мовах. Опис фрагмента структурованого концепта «СТРАХ» дозволяє глибше пізнати механізми вербального втілення емоційних смислів загалом, і страху, зокрема, а також розкрити системні закономірності одиниць, що позначають цей емоціональний концепт (ЕК). Поставлена мета розкривається в наступних завданнях: визначення терміна «емоційний концепт», структурація одиниць сучасної англійської мови, що репрезентують ЕК «СТРАХ» у межах субстанційного лексико-семантичного поля номінативного простору «страх», опис смислового наповнення ЕК, побудова лінгвокультурної моделі відповідного концепту. До цього часу, вивчалось субстантивне функціонально-семантичне поле «страх». У сучасній англійській мові розглядався аксіологічний аспект семантики англомовних одиниць об'єктивації ЕК «СТРАХ»

Виклад основного матеріалу. Функціональне призначення страху полягає в тому, що він проявляється у вигляді афективно загостреного сприйняття загрози для життя, благополуччя або самопочуття людини та подальшої її активної чи пасивної реакції на несприятливі фактори довкілля. Отже, першопричиною виникнення страху є фізичне

чи ментальне сприйняття певного стану речей, яке категоризується свідомістю як небезпечна ситуація. При цьому спостерігаються повністю або частково усвідомлені та контрольовані дії та мовні реакції суб'єкта на небезпеку: адаптація до навколишніх умов, боротьба, або, навпаки, підпорядкування емоційному переживанню з такими негативними чи позитивними наслідками для індивіда. Специфіка реакції людини на загрозу та виникнення страху визначається рівнем її соціалізованості в міжкультурному етносі. Йдеться про накладення жорстких громадських обмежень на способи емоційної експресії, а також про усвідомлені та мимовільні дії індивіда, що спрямовані на пошуки виходу з такої ситуації, серед яких головне місце займає вираження реакції на страх різноманітними одиницями національної мови. Соціальна детермінація пояснює походження емоції, культурно-історична – визначає форми її вираження та способи регуляції, і ці знання входять безпосередньо до структури ЕК та отримують вербальне втілення. У багатьох випадках механізм появи страху в людини є умовно-рефлекторним, у результаті отриманого раніше болю або певної неприємної ситуації. Також можливий та інстинктивний прояв страху. Отже, ЕК СТРАХ може бути проявом фізичного, психологічного чи морального стану людини.

Емоція – знакова емоція, яка фіксує собою концепт як когнітивну структуру, та як «концентрований показник культури». Вивчення знака емоції як когнітивно-культурного феномена є лінгвосеміотичним способом декодування самого концепту, визначення та побудови його концептуальної структури.

Семантичний аналіз лексем англійської мови, які репрезентують ЕК «СТРАХ», показав, що загальне поняття «страх» у найбільш «чистому» вигляді представлено в архілексемі **fear**. Вона є домінантою та виступає ідентифікатором поля, оскільки поняття, нею зафіксоване тою чи іншою мірою, представлено дефініціями всіх конститuentів поля та його ЛСВ. Визначення семантики **fear** як базової номінації страху є проблематичним внаслідок абстрактності відповідного денотату.

Саме тому для аналізу дефініцій ми застосовуємо синтезуючий підхід, який полягає у доведенні єдиного загального значення лексичної одиниці на основі визначень, наведених у кількох словникових джерелах. Такий підхід дозволяє більш повно і точно уявити зміст психічних понять, багато з яких є онтологічно близькими один до одного. Отримане визначення симбіозу є розширеним

варіантом тлумачення лексеми, що характеризується повною семантичною достатністю.

Якщо інформативна структура ЕК відповідає за денотативний аспект значення його номінантів, то їх конотативний аспект фіксує статус ЕК «СТРАХ», що визначається ставленням етносу до емоції, що корелюється. Семантична структура одиниць на позначення емоцій містить аксіологічні семи, як результат оцінювання людиною ролі конкретної емоції у своїй життєдіяльності. Маючи біологічне підґрунтя, страх отримує національно-культурну форму прояву, що базується на етноспецифічному ставленні людини до емоції як до соціалізованого феномену.

Конотація у формі негативної оцінки, яка фіксується диференціальними семами *unpleasant* та *rainful (emotion)* лексеми **fear**, супроводжуючи масив одиниць ЛСП «страх», має не чітко експлікований характер, тому вказаний корпус відноситься нами до умовно нейтральної лексики. У словникових тлумаченнях лексеми **fear** і номінацій усіх інших форм емоції, не фіксується її позитивна роль як сигналу небезпеки та потреби її усунення чи уникнення. Тому позитивна оцінна сема, що відображає надзвичайну значущість страху в житті людини, знаходиться на периферії ЕК «СТРАХ». Вищезазначене є причиною локалізації ЕК «СТРАХ» у негативно пофарбованій частині ядра оцінювального тезаурусу англійської мови.

Однак, периферія ЕК «СТРАХ» проникає в його позитивну частину, фіксуючи конструктивний характер страху щодо виживання та орієнтації людини в навколишньому світі.

Значна кількість синонімічних одиниць, що позначають страх, робить акцент на тому факті, що ця емоція є гіперкогнітивною з детально розробленою когнітивною структурою: в англійській картині світу вербалізований ЕК «СТРАХ» (FEAR) виступає архіконцептом (прототипом) щодо таких його базових складових, як концепти «ТРИВОГА» (ANXIETY), «ЗАНЕПОКОЄННЯ» (WORRY) та «ПЕРЕЛЯК» (FRIGHT). Семантична спільність і відмінність одиниць, відмічених СР, дозволяє розглянути ЕК «СТРАХ» у всій різноманітності властивих йому ознак.

Вивчення широти обсягу та різноманітності семантики ЕК, ставить питання моделювання його лінгвоконцептуальної архітекtonіки. Вирішення цього питання дозволяє виділити два критерії диференціації зафіксованого в інформативній структурі ЕК «СТРАХ» знання, а саме – референційний та якісний. Перший акцентує прихильність

фрагментів досвіду до структурних елементів акта переживання емоції страху. Другий стосується «модусності» знання, що відноситься до понятійної, образної та оцінної сфер свідомості.

Аналіз інформаційної структури ЕК «СТРАХ» за референційним принципом дає підстави для дискретизації окремих частин концепту відповідно до низки подій, представлених прототиповою лінгвопсихологічною моделлю страху: 1) небезпечна ситуація; 2) власне емоція «страх» і мимовільні реакції індивіда; 3) певним чином усвідомлені дії та мовні реакції людини. Для опису трьох фундаментальних етапів (подія-страх-реакція) найбільш вдалим виявляється залучення фреймової структури, оскільки саме фрейм створює логічно завершену схематичну картину в процесі пізнання стереотипної ситуації, вказуючи на вербалізовані ділянки виділеної галузі знання Фрейм ЕК «СТРАХ», який містить дані декларативного характеру, що відображає постійні та незмінні риси ситуації виникнення страху: поява ЗАГРОЗИ зумовлює виникнення СТРАХУ, який проявляється у фізіологічних і поведінкових РЕАКЦІЯХ людини. Зазначені інформаційні блоки розподілені за терміналами кадру, що корелюють із відповідними актуалізованими концептами.

Під час сприйняття ситуації ці концепти активізуються разом із тими зв'язками, які існують між ними, та часом заповнення терміналів у свідомості людини відтворюється кадр цієї ситуації. Аналіз семантики ЕК «СТРАХ» за якісним параметром ґрунтується на тому, що, будучи маркерами емоційної сфери людини, ЕК відображають інформацію щодо емоційно-особистісної якості, психофізичних станів індивіда, фізіологічної реакції організму, а також здійснюють активну інтерпретацію навколишньої реальності в ментальному світі людини.

ФО, що виражають страх, у літературі й усній турецькій мові одними з найчастіше вживаних є ФО зі значенням «страх», оскільки страх відноситься до негативних емоцій, які зустрічаються частіше ніж група ФО з позитивними емоціями. Наявність у турецькій мовленнєвій картині світу різних найменувань явища «страх» (*korku* – страх, переляк; *dehşet* – жах; *ılgı* – жах; *ürküntü* – переляк, паніка; *panik* – паніка) свідчить про градуйовані почуття і про те, що концепт «страху» пов'язаний не лише з інформацією про «переляк», а також і з інформацією про «жах», «паніку». Зовнішні вияви страху описані ще Ч. Дарвіном і є досить характерними: у людини тремтять руки, ноги, нижня щелепа, зривається

голос, очі відкриті ширше, ніж у стані спокою та інше.

Емоцію «переляк» описують такі ФО: *Canı burnuna gelmek* – сильно перелякатись, досл. душа підійшла до носу; *Ödii kopmak* – сильно перелякатись. Емоцію «паніка» описують такі ФО: *Panığe kapılmak* – впадати в паніку (від страху, хвилювання); *Çil yavrusu gibi dağılmak* – розбігтись врізнобіч; *Canı havlı* – смертельний страх, паніка; щосили, з нелюдськими зусиллями [4].

У підгрупі «страх» серед ФО з образною основою можемо виділити такі семантичні моделі:

1) відчуття холоду та неприємні відчуття на дотик: тур. *Buz kesilmek* – застигнути, залякнути; завмерти; *Ateş basmak* – кинути в жар; *Ecel terleri dökmek* – покритися холодним потом (від страху); відчувати смертельний страх; *Tüyleri diken diken olmak* – покритися гусиною шкірою;

англ. *One's blood turned to ice* – кров стигне в жилах, *curls mb's hair* (закрутити чиєсь волосся) – волосся дибом стає в когось [4];

укр. *мороз по шкірі продирає; снігом сипле за шкіру; морозом сипонуло за спиною (шкірою); скупали в окропі; обливатися холодним потом; холод пробирає (проймає) аж до кісток; як кип'ятком облитий* [3];

2) тремтіння, озноб, остуда, дефекація: тур. *İçi titremek* – боятись, тремтіти від страху; *Ağız tamburası çalmak* – зуб на зуб не попадає, стукати зубами; *Donuna etmek* – накласти у штани (зі страху); *Diken üstüne ilişmek (oturmak)* – сидіти як на голках.

англ. *Shake like an aspen leaf, shake (shiver) in one's boots* (букв. трястись у чоботях) – тремтіти як осиковий листочок; *afraid of one's own shadow* – боятись своєї тіні [4].

укр. цокотіти (цокотати, цокати) зубами; зуб на зуб не попадає від страху; душа труситься від жаху;

İçi titremek – to shake from fear – тремтіти від страху;

3) зміна кольору обличчя, оніміння органів та частин тіла: тур. *Benzi atmak* – збліднути від страху або хвилювання; *Benzi uçmak* – збліднути від страху; *Beti benzi kalmamak* – на (комусь) свого образу немає; *Beti benzi kül gibi olmak* – обличчя стало як порошок; *Rengi atmak (uçmak)* – збліднути від страху; *Yüzü gözü ağarmış* – він переніс великий (нервовий) стрес; *Küçük dilini yutmak* – проковтнути малого язика, *Dizlerin dağı çözülmek* – ноги підкошуються, *Eli ayağı tutulmak* – оцепеніти від страху, *Put kesilmek* – окам'яніти;

англ. *Be as white as a sheet* (букв. білий як полотно) – бути блідим від страху; *one's tongue*

glued itself to the roof of one's mouth – язик прилип до гортані; *get cold feet* (досл. «отримати холодні ноги») – злякатись останньої миті [4];

укр. *посивіти від страху; громом прибитий* [3];

4) втрата звичного місцезнаходження внутрішнього органу, порушення ритму дихання або посилене серцебиття, відчуття болю (душі, серця, печінки): тур. *Canı ağzına gelmek* – (букв. душа до горла підійшла) душа в п'яти втекла (зі страху); *Cığeri ağzına geldi* – у нього душа в п'яти пішла; *Yüreği ağzına gelmek* – (букв. серце прийшло в рот) сильно перелякатись, душа в п'яти пішла; *Dili tutulmak* – язик віднявся; *Dilini yutmak* – (букв. язик проковтнути) втратити дар мовлення; *İci burkulmak* – щемити – про серце; *İci (yüreği) cız etmek* – серце йокнуло; *Yüreği cız etmek (cızlamak)* – відчувати сильний біль через страх; *Nefesi kesilmek* – перехопити подих зі страху; *Yüreği çarpmak/Yürek çarpıntısı* – завмирання серця (від страху); *Nabzi atmak* – битись від страху (про пульс);

англ. *jump out one's skin* (букв. випригнути зі шкіри) – бути шокованим, наляканим; *be sick at heart* (букв. серце блить) – важко на душі від сумніву та страху; *with one's tail between one's legs* (досл. «з хвостом між ніг») – бути в шоці від чогонебудь;

укр. *серце як (ледве, мало, трохи і ін.) не вискочить [з грудей]; біль у душі, а страх у серці;*

smb's heart is one's mouth (букв. чиясь душа в роті) = душа (серце) в п'ятки пішла; *hold one's breath* = затаїти дихання, перехопити подих;

5) втрата людиною свідомості, розуму: тур. *Aklı çıkmak* (букв. розум вискочив) – втрачати голову, збожеволіти (від страху), наче щось має статись;

англ. *be scared out one's senses with* – злякатись до втрати свідомості; *scare smb. out of their wits* – злякати когось до втрати свідомості; *push the panic button* (досл. «натиснути панічну кнопку») – втрачати самовладання;

6) стан між життям та смертю: тур. *Kanı iliği kurutmak* (букв. кров засохла у когось) – дуже злякатись; *Can alıp can vermek* (букв. то віддати душу, то забирати її) – мучитись, боятись до смерті;

укр. *ледве не віддати душу Богу від страху; замерло (заледеніло) все всередині; кров застигла від жаху; мало не вмер від страху;*

be more dead than alive = бути ні живим, ні мертвим;

7) широко відкриті очі від страху: тур. *Gözleri fincan gibi açılmak/olmak* – витріщити очі

(від подиву, страху); *Gözü yılmak* – букв. око злякалось; знітитись, злякатись;

англ. *Look if one had seen a ghost* – злякатись ніби побачив привида;

укр. *гляди страху в очі, бо ти жити хочеш; очі страхають, а руки змагають;*

fear has many eyes = у страху великі очі [4].

Загалом образна основа ФО підгрупи страху в турецькій мові відбиває фізіологічні відчуття особи й поведінкову реакцію людини, що виражається мімікою, жестами та діями.

В англійській мові можливо осмислення страху як стихії, яка діє на людину і він може конкретизуватись, а стихійність страху припускає неможливість контролювати емоції та невідворотність. Несподіванка виникнення та короткотимчасовість емоції страху відображені в такій метафорі, яку ми кваліфікуватимемо як **спалах світла**: *light of fear, a flash of fear, gleaming with fear*.

Страх – емоція великої сили, яка не завжди піддається контролю, і у випадку, коли людині вдається подолати страх, вона розглядає це як **перемогу над супротивником**: *fear was conquered, haunted by fear, overcome by fear, whistle in the dark*.

Про боротьбу людини зі *страхом* є багато фразеологізмів українською мовою, що закликають до боротьби над собою та своїми проблемами, можливість подолати все:

Не страшно високо сидіти, тільки звисока летіти.

Не такий чорт страшний, як намальований.

Хто життя полюбив, той страх загубив.

Не думай про страх, то його й не буде.

Своїх не страхай, а наші і так не бояться.

Не смерть страшна, а недуга.

Боязливому по вуха, сміливому по коліна [3].

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що ФО, які виражають емоцію страх у турецькій, англійській та українській мовах, є однією з найвиразніших груп одиниць фразеологічного фонду в системі мови. У результаті дослідження було виділено 7 семантичних груп фразеологічних одиниць. У середині семантичних груп простежується відносна градуїзованість емоційних станів, які виражаються як «переляк – жах – паніка», що свідчить про особливоекспресивність фразеологічних одиниць аналізованого фразеологічного поля. Також схожість ФО в трьох мовах свідчить про певну спільність асоціативно-образного мислення представників різних культур.

ФО, побудовані на фізіологічних відчуттях, жестах і міміці, загалом схожі в трьох мовах в силу слабкої частки контролю з боку людини, загально-

людського характеру відчуттів, універсальної тенденції до фразеологізації метафоричних словосполучень, які називають ці відчуття і жести. ФО, які передають поведінкову реакцію як фізіологічних процесів, загалом індивідуальні у кожній мові, оскільки на них накладаються фонові значення

носіїв мови, особливості їхньої культури, побуту, менталітету і традицій.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо в дослідженні особливостей вербалізації концепту на позначення негативних емоцій у різних мовах і культурах, які демонструють їх з різних сторін.

Список літератури:

1. Болотнікова А. А. Семантичні особливості фразеологізмів у позначенні позитивних і негативних емоцій у сучасній турецькій мові. КНЛУ. 2019. 74 с.
2. Грималюк А.М. Вираження концепту «СТРАХ» експліцитно-лексемними та імпліцитно-семантичними конотованими фразеологізмами. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2021. № 52. том 1. С. 46–49.
3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 5. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.
4. "Etymology Online Dictionary". Режим доступу: etymonline.com.
5. Орехова Л.І., Чаєнкова О. К. Фразеологізми на позначення гніву в англійській, турецькій та українській мовах. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Том 34 (73) № 3. С. 187–192.
6. Станкевич-Іванова В. Особливості вираження емоцій страху засобами фразеології чеської мови. Вісник Львів. ун-ту. Серія Філологія. 2009. Вип. 48. С. 275–280.
7. Трофімова О.В. Фразеологічні одиниці на позначення негативної емоційної дії в англійській і українській мовах. Філологічні трактати. 2010. Т.2. №1. С. 88–95.

Oriekhova L. I., Chaenkova O. K. LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF THE CONCEPT 'FEAR' (ON THE MATERIAL OF ENGLISH, TURKISH, AND UKRAINIAN LANGUAGES)

The article is devoted to the EC 'FEAR' in the phraseological system of Turkish, English and Ukrainian languages. The analysis of the information structure of the EC 'FEAR' on the basis of the reference principle gives grounds for discretisation of individual parts of the concept in accordance with a number of events represented by the prototypical linguistic and psychological model of fear: 1) a dangerous situation; 2) the emotion 'fear' itself and involuntary reactions of an individual; 3) conscious actions and linguistic reactions of a person. The purpose of the study is to conduct a linguistic and cognitive analysis of the substantive units of representation of the emotion 'fear' in modern English, Turkish and Ukrainian languages.

The study has identified 7 semantic groups of phraseological units in Turkish, English and Ukrainian languages. Within the semantic groups, there is a relative gradation of emotional states expressed as 'fright – horror – panic', which indicates a special expressiveness of the phraseological units of the analysed phraseological field. Also, the similarity of the FU in the three languages indicates a certain commonality of associative and figurative thinking of representatives of different cultures. The FU of the fear subgroup in Turkish reflect the physiological sensations of a person and the behavioural reaction of a person, which is expressed by facial expressions, gestures and actions. In English, it is possible to understand fear as an element that acts on a person and it can be concretised, and the spontaneity of fear implies the inability to control emotions and inevitability. There are many phrases in Ukrainian about a person's struggle against fear, calling for a fight against oneself and one's problems, the ability to overcome everything.

FU based on physiological sensations, gestures and facial expressions are generally similar in the three languages due to the low degree of human control, the universal nature of sensations, and the universal tendency to phraseologicalise metaphorical phrases that name these sensations and gestures. FU that convey behavioural reactions as physiological processes are generally individual in each language, as they are superimposed on the background meanings of native speakers, peculiarities of their culture, life, mentality and traditions.

Key words: *emotional concept, fear, negative emotions, Ukrainian, English, Turkish languages & cultural.*

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

UDC 81'33

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/24>**Harbera I. V.**

Vasyl' Stus Donetsk National University

Nepyvoda I. V.

Vasyl' Stus Donetsk National University

MACRO- AND MICROSTRUCTURE OF THE DICTIONARY OF APPLIED LINGUISTICS TERMINOLOGY

The article is devoted to the creation of applied linguistics terms dictionary consisting of ten sections (applied phonetics, applied lexicography, natural language processing, applied morphology, corpus linguistics, applied syntax, quantitative linguistics, linguistic expertise, computational linguistics and applied linguistics itself). In the era of rapid development of linguistic sciences, changes in linguistic paradigms, research of practical aspects and a significant increase in theoretical developments, the number of terminology has also increased, which has led to a rethinking of the existing terminological apparatus. In this regard, we were faced with the task of unifying terms, and accordingly, our main goal was to collect and systematise the terms of the fields of applied linguistics. As a part of the research, the scientific literature of applied linguistics was studied. The compositional components of the dictionary, namely its macro- and microstructure, were determined. The article considers the concept of «dictionary article», which is a source of information that reveals the essential characteristics of a word, its contextual, paradigmatic and syntagmatic relations, stylistic and functional features, as well as derivational potential. The types and samples of the compiled dictionary entries are presented, the peculiarities of synonymy and homonymy representation within the dictionary articles are emphasised, and the dictionary entries of variant terms are demonstrated. The requirements for compiling an electronic terminology dictionary are presented. A general model of micro-level organisation of an electronic explanatory and translation dictionary of applied linguistics terms is proposed. Prospects for further scientific research, which are seen in the expansion and systematisation of the electronic dictionary of applied linguistics terms, are indicated.

Key words: applied linguistics, lexicography, macrostructure, microstructure, dictionary, dictionary article.

Statement of the problem and its relevance.

Under condition of intensive development of applied linguistics, independent directions were formed within it, forming their own conceptual and terminological apparatuses. Regarding this matter, there is an urgent need for the formation of an interpretative and translational dictionary of applied linguistics not only for the wide use of newly formed concepts, but also for specifying their semantics and avoiding scientific contradictions in the future. The purpose of the dictionary is to accurately and comprehensively reflect the conceptual and terminological apparatus of ten branches of applied linguistics (applied phonetics, applied lexicography, natural

language processing (NLP), applied morphology, corpus linguistics, applied syntax, quantitative linguistics, linguistic examination, computational linguistics and applied linguistics), as well as to ensure the educational, scientific and production activities of linguists, since the terminological dictionary is, actually, the most important way of organizing and presentation the terminology of the particular field. This, in fact, determines the urgency of developing outlined problem.

The purpose of this study is to collect and systematize terminology of applied linguistics' branches.

To achieve this goal, the following tasks were completed:

1) scientific literature on the research problem was processed;

2) a register of ten sections (applied phonetics, applied lexicography, natural language processing (NLP), applied morphology, corpus linguistics, applied syntax, quantitative linguistics, linguistic examination, computational linguistics and applied linguistics) was compiled;

3) the macrostructure of the dictionary was developed;

4) the structure of the dictionary article was proposed;

5) dictionary articles were concluded.

Analysis of recent research and publications.

Many modern researchers (V.V. Dubichynskyi, L.O. Symonenko, E.A. Karpilovska, T.R. Kiyak) understand the concept of “terminography” not only as a theoretical science but also as a practical activity of compiling dictionaries. Accordingly, lexicographers are trying to develop a certain methodology for unifying dictionary entries, including a set of additional characteristics to fully reflect the linguistic picture. However, despite the fact that well-known linguists (E.A. Karpilovskaya, L.S. Palamarchuk, P.Y. Goretsky, N.F. Klimenko) have already described the theory of dictionary classification in their works, a unified typology has not yet been developed in terminology.

Traditionally, the structure of a dictionary comprises two main parts: macrostructure and microstructure. Each of them has a certain set of attributes and characteristics that are taken into account when compiling a dictionary, but each dictionary differs in its arrangement at both the macro and microstructure levels according to the author’s concept.

The concept of “macrostructure” is most often interpreted as the principle of organisation of dictionary entries in the main body of a dictionary, its external structure. Sergei Grinev adds to this definition the composition and interaction of all the composite parts of the dictionary. Thus, the term “macrostructure” is usually understood as the general ordering of a dictionary, its content and arrangement of dictionary entries [27: 41].

Orysia Demska notes that the dictionary macrostructure can be complete or truncated. According to her research, a complete macrostructure includes the dictionary itself; an introduction, preface; a theoretical section that briefly introduces the reader to the theory of lexicographic description of vocabulary items; rules for using the dictionary; grammatical reference, which is inherent in primarily explanatory and translation dictionaries; a list of abbreviations

and sources. Orysia Demska notes that a complete macrostructure is typical for large academic dictionaries. At the same time, the truncated (partial) macrostructure includes an incomplete set of these structural parts and is usually inherent in small reference books, translation dictionaries, and school editions [3: 102].

The term “microstructure” refers to the internal structure of the lexicographic description of a dictionary unit (article). In fact, the macrostructure is the dictionary itself, and the microstructure, or dictionary entry, is the main structural component of the dictionary [3: 102].

Outline of the main material of the study. One of the most important stages in the compilation of any dictionary is the elaboration of the concept, which involves defining the purpose, target audience, and principles of the dictionary. Our dictionary is intended for linguists, IT specialists, and anyone interested in applied linguistics.

The dictionary of applied linguistics terms is a work of explanatory and translation type that contains the terms themselves with their interpretation and an indication of the source from which the term and interpretation were derived. It also contains English equivalents and synonyms if they are available.

The sources of the search were Ukrainian and English-language scientific works devoted to the problems of applied linguistics.

The register actually defines the field of description of the dictionary, and in accordance with this statement, we have identified the register and the principles of its compilation as the defining components of the dictionary being created.

The register of the dictionary will include 10 thematic sections (applied phonetics, applied lexicography, natural language processing, applied morphology, corpus linguistics, applied syntax, quantitative linguistics, linguistic expertise, computational linguistics and applied linguistics), each of which will contain from 150 to 200 dictionary entries. As a result, the register of the dictionary of applied linguistics will contain about 2000 vocabulary items. The register units, arranged according to the traditional alphabetical principle, are single-word (simple) terms and phrase terms (compound, multi-word).

The vast majority of the register is composed of compound terms. The number of single-word terms is much smaller.

Here are samples of the concluded dictionary entries for each section, in the form and languages in which the dictionary is created:

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА –

- галузь мовознавства, в якій розробляють технології опрацювання мови (традиційні, тобто неавтоматизовані, й автоматизовані) для різних галузей суспільного життя [20];
- напрям у мовознавстві, який опрацьовує методи розв'язання практичних завдань, пов'язаних із використанням мови, і зорієнтований на задоволення суспільних потреб [15];
- це теоретичні та емпіричні дослідження проблем реального світу, в центрі яких знаходиться мова [32].

Відповідник: applied linguistics.

ПРИКЛАДНА ФОНЕТИКА – галузь загальної фонетики, в якій вивчення звуків та інших мовленнєвих одиниць, явищ і процесів проводять експериментальним шляхом [18].

Відповідник: applied phonetics.

ПРИКЛАДНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ – це область прикладної лінгвістики, яка фокусується на укладенні словників (практична лексикографія), а також на описі різних типів зв'язків, наявних у лексиці (теоретична лексикографія) [36].

Відповідник: applied lexicology.

Синонім: комп'ютерна лексикографія.

КОМП'ЮТЕРНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ – це галузь лексикографії, яка використовує комп'ютери в лексикографічній практиці [22].

Відповідник: computational lexicology.

Синонім: прикладна лексикографія.

АВТОМАТИЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ПРИРОДНОЇ МОВИ (АОПМ) – це окремий технологічний напрямок в частині штучного інтелекту, який присвячений тому, як машина розуміє, аналізує та відтворює природну мову, якою людина звертається до неї [29].

Відповідник: Natural Language Processing (NLP).

МОРФОЛОГІЯ – це наука, що займається внутрішньою структурою та зовнішньою формою слів мови, включаючи частини мови та їх категорії [2].

Відповідник: morphology.

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА –

- технологія добору, опрацювання, дослідження й збереження текстів (усних і писемних, як правило, сучасних) на комп'ютерних носіях інформації, яка дає змогу отримувати лінгвістичні характеристики вжитих у цих текстах слів, словосполучень, речень тощо [20];
- дисципліна в межах комп'ютерної лінгвістики, предметом досліджень якої є розроблення поняттєвого та процедурного апарату для форму-

вання корпусів текстів (текстозорієнтованих баз даних) та їх аналізу [11].

Відповідник: corpus linguistics.

СИНТАКСИС –

- це область аналізу мови, відповідальна за аналіз утворення речень з урахуванням слів мови [29];
- сфера граматичного ладу мови, що охоплює характерні для конкретних мов засоби і правила побудови речень, висловлень, текстів [8];
- наука, що вивчає правила структурування речень, висловлень, текстів [8].

Відповідник: syntax.

КВАНТИТАТИВНА ЛІНГВІСТИКА – напрям лінгвістики, що вивчає частотні характеристики мови – слів, їх комбінацій, синтаксичних конструкцій за допомогою методів «кількісної» математики (використовуються комбінаторика, теорія ймовірностей, математична статистика, теорія інформації) [21].

Відповідник: quantitative linguistics.

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА –

- це процесуальна дія, призначена для встановлення фактів з метою вирішення судової справи (таким чином, це вид діяльності, що регулюється процесуальними нормами, предметом регулювання яких є суспільні відносини) [1];
- це дослідження, що дозволяє або не дозволяє встановити ці факти (таким чином, у ньому немає нічого юридичного, у ньому використовуються наукові теорії і методики, що описують фрагменти реальності) [1].

Відповідник: linguistic examination.

КОМП'ЮТЕРНА ЛІНГВІСТИКА –

- ділянка прикладної та експериментальної лінгвістики, в якій одиниці мови та лінгвістичні процеси моделюють на комп'ютері з метою створення комп'ютерних лінгвістичних систем [20];
- це широка царина використання комп'ютерних інструментів – програм, комп'ютерних технологій організації та оброблення даних – для моделювання функціонування мови в тих чи інших умовах, ситуаціях, проблемних галузях [11];
- сфера застосування комп'ютерних моделей мови не лише в лінгвістиці, а й у суміжних з нею дисциплінах [11];
- лінгвістична дисципліна, яка розв'язує теоретичні й прикладні завдання мовознавства за допомогою комп'ютера [11].

Відповідник: computational linguistics.

The structure of each dictionary entry includes the heading in its original form, its definition, references

to scientific literature, the English equivalent and synonyms.

In the register of our explanatory and translation dictionary, the heading of each article is printed on a new line in capital letters in bold. The English equivalent is given on a new line and in italics.

АВТОМАТИЧНЕ РОЗПІЗНАВАННЯ МОВЛЕННЯ – процес транскрипції з мови в текст: перетворення акустичного сигналу в послідовність слів, що не обов'язково передбачає розуміння значення тексту або намірів сказаного [29].

Відповідник: automatic speech recognition.

Синонім: автоматичний аналіз мовлення.

АВТОМАТИЧНЕ РОЗПІЗНАВАННЯ ТЕРМІНІВ – інструмент, що виділяє з тексту та автоматичного пошуку у базі всі терміни, що містяться у вихідному текстовому сегменті, над яким працює перекладач у цей час [25].

Відповідник: automatic recognition of terms.

Синонім: автоматичний аналіз термінів.

Homonyms are superscripted and have separate dictionary entries.

МОВА¹ – будь-яка підмножина множини рядків латинського алфавіту [29].

Відповідник: language.

МОВА² – це набір рядків, які є результатами похідних дерев із S як кореневою міткою та термінальними символами як мітками листкових вузлів [29].

Відповідник: language.

Variants of terms have a common core word and capture a set of meanings within a single vocabulary unit.

ДИНАМІЧНА СТРУКТУРА ДАНИХ –

- послідовність даних, зв'язана відносинами лінійного списку [26];

- послідовність комірок в пам'яті, де кожний наступний елемент розташований в пам'яті в наступній комірці [26].

Відповідник: dynamic data structure.

РЯДОК –

- це скінченна послідовність букв [29];

- це будь-яка послідовність буквено-цифрових символів (букви, цифри, пробіли, табуляції та розділові знаки) [31].

Відповідник: string.

Conclusions and prospects for further research.

Thus, the organisation of the macro- and microstructure of a terminological dictionary is the result of in-depth theoretical analysis and comprehension. Compiling a dictionary entry requires a thorough study of the peculiarities of using the relevant terminological unit, as well as repeated verification, clarification and supplementation of its content. A prerequisite is full compliance with the principles of building a dictionary entry, which makes the dictionary user-friendly.

On the basis of all these principles and features of construction, which will contribute to the perfect presentation of information and significantly increase the information content and value of a lexicographic publication, the macro- and microstructure of a terminological dictionary of applied linguistics has been developed.

The prospect of further research will be the compilation of an electronic dictionary of applied linguistics terms.

Bibliography:

1. Гарбера І.В. Основи лінгвістичної експертизи тексту. Вінниця, 2020. 220 с.
2. Горпинич В.О. Морфологія української мови. Київ, 2004. 336 с.
3. Демська О. Вступ до лексикографії. Київ, 2010. 266 с.
4. Дубічинський В.В. Лексикографія. Харків, 2011. 66 с.
5. Жуковська В.В. Вступ до корпусної лінгвістики. Житомир, 2013. 142 с.
6. Загнітко А. та ін. Парадигмально-категорійні основи прикладної лінгвістики. Вінниця, 2015. 472 с.
7. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця, 2017. 136 с.
8. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису. Донецьк, 2007. 294 с.
9. Ільман В.М. та ін. Алгоритми, дані і структури. Дніпро, 2019. 134 с.
10. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. Київ, 2006. 336 с.
11. Карпіловська Є.А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика. Донецьк, 2006. 188 с.
12. Козуб Г.О. Програмування. Старобільськ, 2020. 108 с.
13. Копей В.Б. Мова програмування Python для інженерів і науковців. Івано-Франківськ, 2019. 272 с.
14. Кормен Т. Вступ до алгоритмів. Київ, 2019. 1288 с.
15. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ, 2006. 464 с.
16. Кренич А.П. Алгоритми і структури даних. Київ, 2021. 200 с.
17. Мелешко Є.В. та ін. Алгоритми та структури даних. Кропивницький, 2019. 156 с.
18. Мойсієнко А.К. та ін. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика. Київ, 2010. 270 с.

19. Муковнін Є.В. Труднощі і роботі систем обробки природної мови та основні методи їх вирішення.
20. Партико З.В. Прикладна і комп'ютерна лінгвістика: Вступ до спеціальності. Львів, 2008. 224 с.
21. Пасічник В.В. та ін. Математична лінгвістика. Львів, 2012. 359 с.
22. Перебийніс В.І., Сорокін В.М. Традиційна та комп'ютерна лексикографія. Київ, 2009. 218 с.
23. Прийма С.М. Теорія алгоритмів. Мелітополь, 2018. 116 с.
24. Ситар Г.В. Синтаксичні фразеологізми в розрізі конструкційної граматики. Вінниця, 2017. 458 с.
25. Тарануха В.Ю. Інтелектуальна обробка текстів: навчальний посібник. Київ, 2014. 80 с.
26. Ткачук В.М. Алгоритми і структура даних. Івано-Франківськ, 2016. 286 с.
27. Туровська Л. В. Макро- та мікроструктура термінологічного словника тлумачного типу. Українська мова. 2018. № 3. С. 40–53.
28. Bot K. History of Applied Linguistics: From 1980 to the Present. 2015. 168 p.
29. Clark A. and oth. The handbook of computational linguistics and natural language processing. 2010. 775 p.
30. Gee J.P. An Introduction to Discourse Analysis. Routledge. 2010. 218 p.
31. Jurafsky D., Martin J. Speech and Language Processing. New Jersey, 1999. 950 p.
32. Littlemore J., Groom N. Doing Applied Linguistics: A Guide for Students. 2012. 205 p.
33. McCarthy M., O'Keeffe A. Routledge Handbook of Corpus Linguistics. 2021. 682 p.
34. McKinley J. and oth. Doing Research in Applied Linguistics. New York, 2016. 262 p.
35. Oakey D., Hunston S. Introducing Applied Linguistics: Concepts and Skills. 2009. 251 p.
36. Simpson J. Routledge Handbook of Applied Linguistics. 2011. 732 p.
37. Viana V. and oth. Perspectives on Corpus Linguistics. Amsterdam, 2011. 256 p.
38. Wei L. Applied Linguistics. 2013. 328 p.
39. Wei L. Contemporary applied linguistics. London, 2009. 277 p.
40. Woodrow L. Writing about Quantitative Research in Applied Linguistics. 2014. 220 p.

Гарбера І. В., Непийвода І. В. МАКРО- І МІКРОСТРУКТУРА СЛОВНИКА ТЕРМІНІВ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Статтю присвячено створенню словника термінів прикладної лінгвістики, що складається з десяти її розділів (прикладної фонетики, прикладної лексикографії, автоматичного опрацювання природної мови, прикладної морфології, корпусної лінгвістики, прикладного синтаксису, квантитативної лінгвістики, лінгвістичної експертизи, комп'ютерної лінгвістики та власне прикладної лінгвістики). В епоху стрімкого розвитку мовознавчих наук, зміни лінгвістичних парадигм, дослідження практичних сторін та значного збільшення теоретичних напрацювань зростає кількість термінології, що зумовило переосмислення наявного термінологічного апарату. У зв'язку з цим, перед нами постало завдання уніфікації термінів, відповідно нашою основною метою стало зібрання та систематизація термінів галузей прикладної лінгвістики. В межах наукового дослідження було опрацьовано наукову літературу розділів прикладної лінгвістики. Визначено композиційні складові словника, а саме його макро- і мікроструктуру. Розглянуто поняття "словникова стаття", під яким вбачається джерело інформації, що розкриває сутнісні характеристики слова, його контекстні, парадигматичні та синтагматичні зв'язки, стилістичні та функціональні особливості, а також дериваційний потенціал. Наведено типи та зразки укладених словникових статей, наголошено на особливостях представлення синонімії та омонімії в межах словникових статей, а також продемонстровано словникові статті варіантних термінів. Представлено вимоги до укладання електронного термінологічного словника. Запропоновано загальну модель мікрорівневої організації електронного тлумачно-перекладного словника термінів прикладної лінгвістики. Зазначено перспективи подальших наукових досліджень, які вбачаються в розширенні та систематизації електронного словника термінів прикладної лінгвістики.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, лексикографія, макроструктура, мікроструктура, словник, словникова стаття.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2:929 Винничук Ю.]:7.03(477.83)»1970/1980»
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/25>

Даниленко Л. В.

Львівський національний університет природокористування

НЕ/РАДЯНСЬКИЙ ЛЬВІВ: ПАМ'ЯТЬ СПРОТИВУ В КНИЗІ ОПОВІДАНЬ «ГРУШІ В ТІСТІ» ЮРІЯ ВИННИЧУКА

Стаття присвячена дослідженню антиколоніального змісту оповідань Ю. Винничука у книзі «Груші в тісті». Предмет вивчення – протест проти радянської системи в 1970–1980-х рр. у Львові. Звернено увагу на художній конфлікт «галицький андеграунд – комуністична влада». Дослідниця описує модель ресентименту (протистояння вороже налаштованих одна до одної сил). У цій моделі виділено бінарні опозиції: затьмівість непокірного поета – недоцільність комсомольської організації, інтереси «книгомана» – книжковий дефіцит, мистецький андеграунд – пильність кадебістів, визнання митців – моральне і фізичне знищення таланту, «фарцовка» як виклик системі – сірість повсякдення «застою». Визначено, що специфіка проговорення постколоніальної пам'яті в текстах оповідань базується на гострому висмиюванні й засудженні комуністичної влади. Окрім сатиричних зображень дійсності вказано на авторську симпатію до творчого кола людей, які чинили опір радянщині, впроваджували свободу думки та відстоювали національну ідентичність.

Дослідниця також охарактеризувала особливості реконструкції минулого в СРСР. Серед засобів художнього зображення в тексті вона визначає такі: автобіографічність, документальна домінанта, ретроспективність, іронія, сатира, самоіронія, гумор, стьоб, драматизм. Вказано, що цінними в оповіданнях Ю. Винничука є спогади про відомих людей, які створювали атмосферу галицького опору комуністичному свавіллю (Грицько Чубай, Олег Лишега, Віктор Морозов, Влодко Кауфман та інші). Також надано увагу образом часопростору – місцям пам'яті, пов'язаним із подіями у Львові.

Авторка статті відзначає, що оповіданням Ю. Винничука притаманні антиколоніальні і деколоніальні смисли. Зміст, ідеї і засоби відображення часу в книзі «Груші в тісті» забезпечують утвердження канону національної свободи.

Ключові слова: автобіографічність, постколоніальна пам'ять, антиколоніальна пам'ять, сатира, бінарні опозиції.

Постановка проблеми. У час війни з росією Україна виборює людські життя, свої території та ідентичність. Новітні трагічні проблеми закладені не сьогодні, а ще в минулому, особливо в період колоніального статусу в складі СРСР. Зараз українцям важливо проаналізувати пережите, утвердити національну пам'ять, яка десятиліттями стиралася комуністичною ідеологією. Над цією проблемою активно працюють гуманітарії та митці.

Чи потрібно згадувати те, що шкодило розвитку суспільства й особистості, формувало колективні травми? Виявляється, так. Потрібно не лише згадувати, а й переосмислювати, встановлювати опертя національної сили. Інакше непроговорені комплекси можуть набувати нових

руйнівних потужностей. «Соціум, який перебуває у посттравматичній діяльності, потребує налагодити взаємозв'язки зі світом і відновити довіру до нього. Якщо цього немає, то переживання травматичного досвіду не має адекватного вирішення, що загрожує постійною ретравматизацією» [13, с. 21], – написав релігієзнавець І. Козловський, втерпівши колективний розпач війни і власний біль як в'язня російської тюрми вже тепер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художня література відіграє надзвичайно важливу роль у збереженні й переосмисленні пам'яті. Німецька літературознавиця Р. Лахман описала природу вільного самовираження про минуле

так: «Коли література розглядається у світлі пам'яті, вона постає як мнемонічне мистецтво *par excellence*... Письмо – це і акт пам'яті, і нова інтерпретація, завдяки якій кожен новий текст закарбовується у простір пам'яті» [24, с. 301]. Варто зауважити, що пам'ять передає ретранслятору заготовлені тексти у вільне користування. Ці тексти можуть набувати різних смислів, по-своєму розвиватися в сюжетах і образах. Навіть коли автор розповідає про особисто пережите, його картинки спогадів не відображають дійсність такою, якою вона була насправді. Письменник додає свої враження до подій і персонажів, характеризує їх так, як вони заповнили його уяву, як він сам хоче пам'ятати в теперішній точці переосмислень. З позиції філософських роздумів Т. Вюллера, «теперішнє» в стосунках із часом створює «нове ціле з теперішнього і минулого», тож «минуле, яке пронизує теперішнє, ніколи не є тим, яким було» [5, с. 79]. Водночас свобода інтерпретації спогадів так чи інакше вкладається в певний канон – «об'єктивізацію цінностей, як індивідуальних, так і колективних» (Г. Грабес) [23, с. 311]. В українському суспільстві, яке позбувається залишків постколоніальних комплексів під тягарем війни, вибудова канонів пам'яті досі залежить від суперечливих поглядів на радянське минуле. Г. Грабес називає подібні поняття «конкуруючими канонами в одній і тій самій культурі» [23, с. 311]. Життєво необхідним для України нині є повна деколонізація в усіх суспільних проявах та посилення канону національної свободи. Вагомими тут є думки польської літературознавиці А. Матусяк. Твори сучасної української літератури про минуле вона розглядає в концепті деколоніального проекту, у який вкладає перш за все «деколонізацію свідомості та знання» [18, с. 24]. Дослідниця наголошує, що «деколоніальна оптика» «трансформує зміст колоніально-тоталітарного спадку», «перерієнтує принципи й рамки діалогу сучасності з тим спадком», «визначає ментальні трансформаційні траєкторії на майбутнє», а також «ліквідує дуалістичне мислення» [18, с. 24].

Реконструкція минулого цінна, коли вона відверта, інтимна, емоційно близька до того, що залишилось у спогадах. Пам'ять відбирає найістотніше, те, що резонує з сучасними проблемами. Особливий інтерес українських авторів викликає мотив руйнації тоталітарної системи, насамперед за часів брежнєвського «застою», який довго тримався на надуманих ідеях та комплексах людини-«совка».

Художнє осягнення пам'яті про радянське минуле відображає процеси подолання колоніаль-

ного насилля в час існування самого колонізатора. Ідеться про антиколоніальний зміст сучасної української прози, що є предметом дискурсу у працях Т. Гундорової, В. Доній, А. Матусяк, М. Рябчука та інших науковців. «Антиколоніалізм, – про який пише В. Доній, – за своєю сутністю є опором колоніалізму, боротьбою за звільнення від колоніальної залежності з метою «реваншу над імперією» під час перебування нації в колоніальному стані» [10, с. 19]. У текстах української літератури образ протесту досить помітний, тож заслуговує на літературознавчий аналіз.

Для осмислення ідей протесту в постколоніальній прозі важливо зорієнтуватися на психологічному та філософському поняттях ресентименту – форми незадоволення, образи, близької до ворожості (Ф. Ніцше, А. Камю, М. Шелер, Ж. Бодріяр). Т. Гундорова вказує, що контекст ресентименту як «протидія сильного і слабого» актуальний «для антиколоніального і постколоніального спротиву, адже колонізований індивід не лише переживає психологічне й соціальне поневолення, а й постійно перебуває у стані своєрідного мускульного напруження, прагнучи помститися колонізаторові» [8, с. 51–52]. У такій протидії обидві сторони рівні за силою, проте різні за якістю прагнень. Т. Гундорова розглядає формування національного спротиву завдяки і всупереч ресентименту: «Психоемоційним афектом насильства згуртовується національна спільнота, а для окремої індивідуальності насильство стає засобом духовного очищення від почуття неповноцінності» [8, с. 56].

У художніх текстах про радянський час опозиційність сторін (офіційних державних структур і національно свідомих особистостей) показані через прояви «взаємного» ресентименту – бунт/приборкання, непокора/залякування тощо. Моделювання естетичного простору та характерів за таких умов потребують специфічних підходів. Усе залежить від теми, мотиву, жанру твору, а також від намірів письменника ретранслювати минуле, націлюватися на терапію пам'яті. Для розкриття проблеми протесту у творах про радянське минуле варто зважити на поняття комічного і трагічного, що загострюють конфлікт; на біографічну і художню документальність, які підтверджують достовірність та зберігають пам'ять; на явище художнього часопростору, що забезпечує потрібну атмосферу, концентрує увагу на місцях пам'яті.

Постановка завдання. Цікавий предмет обговорення художньої дійсності – повсякдення українських міст, культурне життя, молодіжні та анде-

граундні осередки як простори опору нав'язаному радянському примітивізму. Саме такі смисли вкладено в оповідання збірки «Груші в тісті» Ю. Винничука. Дослідження образу Львова періоду СРСР у цьому тексті спонукало до формування мети статті. Для її розкриття передбачено опис антиколоніального змісту оповідань, аналіз бінарної опозиції «галицький андеграунд – комуністична влада» як форми ресентименту, а також характеристику художньої реконструкції минулого.

Виклад основного матеріалу. Авторська позиція щодо репрезентації «застійного» часу в сучасній українській романістиці полягає у викритті, засудженні та висміюванні «совка». У концепції постпам'яті цей період окреслений як ганебний для історичного розвитку, але цікавий атмосферою непокори. Письменники знаходять багато тем та ідей, щоб охопити події та обставини, які протистояли комуністичній стагнації (твори «Я, Паштет і армія» Кузьми Скрябіна (2014) про інтелектуальну перевагу дотепного музиканта-галичанина в конкуренції з радянським військом; «Травам не можна помирати» С. Процюка (2017) про жорстоке покарання творчої інтелігенції психлікарнями-тюрмами в 1970-х рр.; «Заборонений» С. Дзюби і А. Кірсанова (2019) про життя Василя Стуса та дисидентський рух в Україні; «Імперія Корського» А. Павловського (2020) про романтику молодіжного опору наприкінці існування СРСР тощо). Ці історії – захоплюючі вчинки людей, які не піддавалися «перспективі» бути приниженими, заляканими, а то й знищеними (як не фізично, то морально).

Книга оповідань «Груші в тісті» Ю. Винничука, що вийшла 2010 р., – сатира на радянську систему, спогади з інтонаціями трагічного й комічного. Письменник з молодих літ зневажав радянщину і не боявся цього демонструвати. Виховувався він у родині, де понад усе цінували національну свободу. Батько й дід під час Другої світової війни служили в загоні мельниківців, а ім'я Юрій йому передалось як пам'ять про дядька Юрія Сапігу, члена молодіжної ОУН, вбитого чекістами 1941 року.

КДБ зацікавилася Ю. Винничуком ще в його рідному Івано-Франківську. Саме тоді, закінчивши філфак університету, він почав працювати в газеті. Був підозрюваний у написанні антирадянських текстів. Після першого ж обшуку переїхав до Львова. Заборонені твори справді мав. Їх доводилося носити з собою у валізі. «Якщо би те, що тоді писалось, потрапило до рук тих, хто шукав, для мене все могло погано закінчитися. Тепер я виймаю

щось раз по раз з тієї валізи – то виявляються частини романів, які тоді були початі, а тепер вже цілком написані», – розповідає письменник [22]. Увійшовши в літературу, «одразу ж був зарахований до когорти» письменників, які «не приймали офіційну радянську ідеологію та кожен у свій спосіб намагалися їй протистояти» [16, с. 228]. Життя Ю. Винничука насичене і визнанням, і пригодами з небезпеками. Він відомий як організатор популярного у Львові театру «Не журись» та яскравий представник творчого андеграунду. За «совка» йому довелося набувати різного досвіду: працював вантажником на книжковій базі, займався фарцуванням і сутенерством. Усе це – цікава історія непокори радянській присутності у Львові.

Тексти книги «Груші в тісті» автобіографічні і сповнені антиколоніальних мотивів. Автор вважає свою книжку близькою до мемуарів, у яких відображені найцікавіші епізоди життя [9]. По-доброму згадує він рідний Івано-Франківськ, де закладався світогляд. Утім найбільшої уваги надає Львову – місту шарму, пригод, творчого зростання. Ю. Винничук – один із багатьох авторів, у чиїх текстах прочитується «велика потреба у Львові, незбагненна туга за містом, щось таке, як спрага міста» [7].

Художня реконструкція радянського минулого в оповіданнях збірки «Груші в тісті» сприймається як насмішка над «залізною завісою». Ю. Винничук взявся написати про СРСР бешкетно, знайшовши для цього оригінальні жанрово-стильові засоби. І. Славінська так характеризує авторський стиль книги: «Кожна історія наповнена фірмовими “штучками” Винничука, якого люблять читачі: гумор, сороміцькі історії, львівський колорит, тверда письменницька рука та унікальний голос оповідача» [19]. У коловерті пригод та розмаїтті образів-персонажів чітко виступає й образ самого автора, що дає можливість уявити його життя-виклик. «Я-концепція є основним організуючим змістовим чинником твору», – зауважила В. Цокало щодо книги «Груші в тісті» [21]. Пам'ять Ю. Винничука цінна, бо відтворює креативні, грайливі, відважні пригоди минулого – фрагменти історії, що ілюструють логічність розпаду СРСР.

Опозиційність до радянсько-комуністичної системи в Україні «застійного» часу проявлялася по-різному. На політичному рівні протест втілювали дисиденти, свою публічність вони використовували як силу. На загальному соціальному, культурному, духовному і навіть повсякденному рівнях спротив був не настільки гучним, однак

упертим і системним. Його творили сміливці, за характеристикою О. Забужко, «люди яскраві, пасіонарні, які не боялися себе засвітити» [11]. До таких належало чимало творчої молоді. Молодіжне середовище за радянського часу було «найбільш чутливим і критичним до дійсності» [12, с. 122]. Дослідник «комуністичного експерименту» моделювання радянської людини Ю. Каганов пояснив особливість того середовища: «Хоча здебільшого критичні міркування і вчинки молоді не стосувалися напряму державного ладу, однак вони засвідчували провал ідеї монолітної ідеологічної єдності..., виступали опосередкованими маркерами часткової нелояльності владі...» [12, с. 122].

Свою специфіку мала бунтарська атмосфера на західних теренах України, куди окупаційна влада комуністів дісталася пізніше. Там негативний образ СРСР «корелював із регіональною колективною пам'яттю населення» [6, с. 99], з родинними історіями про визвольний рух і настирнішим потягом до свободи. Як і у випадку з Ю. Винничуком. Письменник приїхав до Львова на початку 1970-х рр., якраз у період повальної русифікації міста. Краєзнавець І. Лемко описав ситуацію детально: «Львівські готелі перетворились на “гостиниці”, міські каси – на “Железнодорожные билетные кассы”, новозбудовані театри назвали “Октябрь” та “Орленок”... На “Світочи” знищили рулони обгорткового паперу з українськими написами, а газетні кіоски “Союздруку” перейменували на “Созпечать” з вітальними поштівками здебільшого російською мовою» [15]. Художник В. Костирко свою безкомпромісність до оновленого львівського середовища висловив дуже відверто: «Радянська реальність мені не подобалася, вона не пасувала до мого Львова... Радянськість була естетично непривабливим етичним злом, робітничо-селянським доктринерством, яке допровадило Львів до катастрофи» [14, с. 428]. Водночас, як вказує П. Мавко, зберігалася «неповторна атмосфера львівських Галицького і Краківського ринків, звідки нова влада так і не змогла вижити знаменитого “Прошу, пані!”», що стало символом “західництва”, «особливий дух “ресторацій”» і «культура кави» [17, с. 223]. Місто почувалося «шматочком Заходу», «своєрідним імплантом у загалом чужому тілі», – написав Ю. Андрухович [1, 11]. В умовах засилля радянщиною помітно проявлялися галицький «гонор», «львівська зверхність» [1, 12], дух свободи і драйв боротьби, які були співзвучними з позицією Ю. Винничука.

Система образів оповідань книги «Груші в тісті» дуже насичена і строката. Більшість постатей впізнавані, їхнє достеменне змалювання забезпечене художньою документальністю. Головний герой – всюдисущий оповідач, з яким асоціюється галицький спротив «совку». Зміст текстів вибудований на бінарних опозиціях.

Затятість непокірного поета – недолугість комсомольської організації. Ю. Винничук постійно тримається контрастності в зображенні дійсності, його зауваги до характеристик дуже виразні. Головного героя – студента педінституту він протиставляє радянському середовищу, демонструє картини співіснування несумісних світів (цикл «Комсомольська юність» про івано-франківський період). Самохарактеристика, іронія, емоційність розповіді насичують конфлікт між талановитим студентом і комсомольською організацією: «...Я раптом із жахом почув, як пролунало моє прізвище у списку достойників, яких вибрали до інститутського комітету комсомолу» [2, с. 6]; «Я ніколи себе жодним чином не проявив як комсомолец, навіть значка не мав» [2, с. 6–7]. Невідворотність краху стосунків з ідеологічним світом інформативна: виконання обов'язків, як-от збирання даних про успішність курсу, виявило несерйозність усієї структури, показну удаваність комсомольських діячів (оповідання «Цей козел Домбровський»). Сприйняття реалій вкладене в сатиричні образи та сцени. Портрет-карикатура комсорга Зої пояснює легковажні наміри і звички, непристойні стосунки і правила, які визначали діяльність комсомольської верхівки: «То була дівиця років двадцяти п'яти, вища за мене і з далеко не комсомольським бюстом. На її одухотвореному комсомольською звитягою обличчі красувався щедрий шар рожевої пудри парфумової фабрики «Красная Звезда» за тридцять копійок. Запах пудри бив у ніс разом із перегаром» [2, с. 7].

Розгорнено розповідає Ю. Винничук про особливості покарання того, хто випадає із системи: карикатура в стінгазеті, таврування на зборах комітету комсомолу, погрози «копняка» з інституту. Висміювання примітивності помітне з позиції прозрілого героя. «В середовищі сірих мишок треба і собі бути сірою мишкою та не вирізнятися» [2, с. 11]. Особиста свобода полягає якраз у протистоянні загалу: «Я позбувся нудного обов'язку і дихати стало відчутно легше» [2, с. 10]. Тло часу і розвиток подій на ньому цікаві якраз своєю суперечністю.

Інтереси «книгомана» – книжковий дефіцит. Використовуючи власний досвід, Ю. Винничук оригінально представив інтереси молодого інте-

лектуала в радянській буденності. Він зіставив образ зятого читача і дійсність, в якій існував дефіцит на хорошу літературу. Простір подій, де інтереси «запеклого книгомана» влітаються в гостросюжетну історію, – це місце праці героя, база Облкнигторгу (оповідання «Літо з генералом»). Використовуючи емоційні образи, яскраві метафори, антитезу письменник оригінально поєднав бажане і дійсне: «Величезні стелажи з пачками книг височили на кілька метрів. Я не міг утриматися, щоб не пройтися поміж ними, мабуть, такі самі почуття опановували Монте Крісто, коли він потрапив у печеру зі скарбами. Щоправда духовними скарбами назвати усе це багатство було б перебільшенням, бо більшу частину складала пересічна совітська макулатура» [2, с. 103]. Щоб якнайточніше показати шалене намагання отримати неможливе, Ю. Винничук вдається до парадоксу. Вчинки персонажів у пошуках дефіцитних книг вимушено безсоромні і заодно викликають симпатію: план з вигадуванням уродин заради отримання книжок у подарунок; викидання на сміттязрку соцреалістичної літератури-непотребу; крадіжка роману «Смерть Артура» Томаса Мелорі під час розвантаження книг. Доречний авторський коментар-зізнання «...Я відважився на ганебний вчинок...» [2, с. 108] передає завзятий настрій інтелектуальної боротьби. В умовах конфлікту насадження/спротив поняття несправедливості й чесності стають взаємозамінними, а контрасти часу й особистості проявляються виразніше.

Мистецький андеграунд – пильність кадебістів. Сюжети оповідань зіткані з ризикованих пригод молоді, яка шукає ефектних вражень серед усталеної радянської буденності. Це зібрання творчих людей, що захоплювалися читанням власних віршів, створенням музики, були здатні на ламання стереотипів сміливими розіграшами (як-от удавання перед дівчатами поета Миколу Вінграновського чи якогось югославського мистецтвознавства; збиткування над графоманом, що штампує вірші на уславлення усіх комуністичних дат; виклик духу Мазепи, щоб дізнатись, «коли ж Україна буде вільна» [2, с. 28]). Атмосферу таких дійств письменник показує на правду, з відповідними роз'ясненнями, що наживлюють інтригу: «...Був такий закон тієї похмурої дійсності: якщо збирався десяток студентів, серед них обов'язково хтось стукав» [2, с. 19]. Акцент на присутності небезпеки увиразнює часове тло. Сцена першого арешту героя «дядечками» з комітету держбезпеки підкреслено символічна (оповідання «Привіт з Югославією»). Усе відбувається у Львові біля

бібліотеки Стефаніка. Зосередження уваги на популярному і священному для інтелектуалів місці репрезентує топос пам'яті. Саме це дозволяє повніше розкрити характер героя, вмотивувати його суперечливі риси: «...пішов у бібліотеку Стефаніка, згадавши, що я не тільки батяр» [2, с. 32]. Перебіг подій супроводжується реакціями, які суголосні з відчуттям приниження та страху, і переосмислені іронічно: ввійти в бібліотеку «не дали чийсь сильні і рішучі руки», «серце моє пірнуло в п'ятки», «поки мене вели до прокуратури, я спробував згадати все найкраще у своєму житті» [2, с. 32]. Поступово вибудовується протистояння: крутість кадебістів, їхнє напрацьоване уміння залякати/обманути/пошантажувати та аналітичне мислення молодого людини, яка, розуміючи безвихідь, вміє підіграти вдаваною наївністю і здобуває потрібний досвід.

У розповідях про переслідування письменник дотримується комічного, хоча насправді окреслює досить серйозну проблему. Відомо, що запобіжні засоби КДБ були надто небезпечними, не говорячи вже про каральні. Колишній оперативний працівник В. Ушенко у своїй книзі «Будні районного гебіста» вказує на це: «Як правило, профілактика органами держбезпеки – це важка психічна травма для людини, а особливо, якщо це особистість творча, думаюча і романтична» [20, с. 30]. Герой оповідань Ю. Винничука якраз представляє таку когорту. Письменник по-своєму осмислює спротив в умовах тотального контролю і ламання долі. Комізм, авторська присутність – рішення, націлене на подолання травми. Вписування епізодів минулого в пам'ять надто особисте, адже те минуле асоціюється з близькими людьми й улюбленими місцями. Риси героя, його світогляд, а також творче оточення, приязні і неприязні стосунки – це фактичні, певною мірою романтизовані та гіперболізовані ілюстрації життєпису.

Багато персонажів оповідань Ю. Винничука – представники українського андеграунду, товариства «літераторів, музикантів і художників». Вони творять, зазнаючи переслідувань, залякувань, репресій. Це письменники Грицько Чубай, Олег Лишега, Микола Рябчук, Зеновія Кубів, Роман Кісь, музикант Віктор Морозов, художники Роман Безпалків, Юрко Кох, Владко Кауфман та інші львівські митці. Інтертекстом оповідань стали особисті стосунки, анекдотичні та драматичні історії творчого кола. У життєвий матеріал автор додав витонченого стьобу, такої собі «гри розумних людей». В іронії та самоіронії він привідкриває деякі приватні моменти, робить

їх доступними для інших. Наприклад, в оповіданні «Ціп'як або ж солітер» ідеться про особливий апетит Олега Лишеги, що стало предметом загальних жартів. Контекст розповідей – історичний та індивідуальний. Портрети відомих постатей вписані в антирадянський поступ в Україні й осмислені з позиції приятельських відносин, що й робить твір легким та грайливим, з невідворотними інтонаціями печалі. Чітко витримано одну з обов'язкових категорій художньої біографічності – правдивість. Правда Ю. Винничука не завжди щадна, але цінна.

Творче визнання митців – моральне і фізичне знищення таланту. Окремий розділ «Чубайрон», що складається з кількох оповідань, присвячений Грицьку Чубаю. Це проникливі історії про трагічного поета, ім'я якого широко не згадувалося аж до розпаду СРСР. Епізоди життя Чубая яскраві: організація поетичних вечорів, велика домашня книгозбірня, видання журналу «Скриня», «кулінарні нахили» [2, с. 125]. Відкриття прикрих вчинків стали неодмінним доповненням до його образу. Ю. Винничук констатує правдиве без осуду, як факт: «Я тоді ще не знав, що Грицько перебуває в остракізмі, що В'ячеслав Чорновіл оголосив йому бойкот, чимало друзів відреклися від нього, а наш візит був для нього святом» [2, с. 123]; «Я не пригадую жодної людини, про яку б він у той чи інший час не кпив або не пльоткував, плітки він любив...» [2, с. 124]. Розкрито душевний стан, нервові розлади і агресивність Грицька Чубая після арешту – початку злому. «Його відпустили, але ніколи не дали спокою...» [2, с. 136]. Спогади про смерть товариша дуже щемні: «Ніколи не забуду, як ми несли труну, як стукали нею тричі в поріг, а я намагався не дивитися на мертвого Грицька, бо він для мене усе ще був живий» [2, с. 157]. У розгортанні життєвої долі трагічного митця багато документальних підтверджень (місця подій, дати, імена). Авторська пам'ять відтворена в розлогих розповідях і коротких епізодах з минулого, в характеристиці явищ та поясненні обстановки.

Ю. Винничук добре показав час парадоксів і гротескних викривлень. Одна з рис «застійного» середовища Львова – моральний і фізичний занепад талановитих людей, а саме пияцтво, «етнографічна та ментальна ознака росіян», як зазначив І. Лемко [15]. В оповіданні «Сад п'яних вишень» згадано львівських митців, яких «алкоголь спровадив до могили» [2, с. 115]. Фактичні події, очевидно не популярні через непривабливість, подані в художньому контексті відверто, так, щоб

привернути увагу й не залишити поза пам'яттю. Тут і згадки про огидні умови смерті «бухарів», і про їхні шедеври (поезію, картини) Репрезентація пам'яті постатей творчого андеграунду виявила несподівані акценти: те, що приховувалося, набуло чеснот.

Фарцування як виклик – сірість повсякдення. Радянська буденність і культура людей, які прагнули свободи, – це виміри контрастів, що вирізняють спосіб життя, цінності та мораль. Побутові образи-знаки (джинси, колготи, губні помади, дезодоранти тощо) характеризують матеріально обділений соціум. Одне з бажань громадян того часу, особливо молоді, – бути стильними, яскравими, а отже вільними від стереотипів та безликістю. У зв'язку з цим в СРСР з'явилося фарцування – нелегальна торгівля дефіцитними речами. Маючи протестний посыл, фарцування охоплювало непокірних та сміливих. Такі обставини тоді влаштували Ю. Винничука. «...Весь сенс мого існування полягав у тому, аби нізащо не стати серйозним членом суспільства, не бути відмінником, не отримати червоного диплома і не опинитися на дошці пошани: “Ними пишається наше місто”. Моє фарцування та писання літературних статей для журналів дозволяли цілком добре заробляти на прожиття...» [4], – говорить про себе письменник. Досвід фарцівника забезпечує насиченість незвичайних пригод і подробиць у книзі «Груші в тісті».

У сюжетних колізіях оповідань «У пошуках легкого хліба» і «Шкарпеткова соната» відображено реалістичну картину діяльності фарцівників у Львові. Небезпеки та ризики мають певну привабливість, бо розказані піднесено. Тут і таємні зустрічі з іноземцями, які постачають товар, і співпраця з більш спритним у торгівлі грузином, і конкуренція з іншими фарцями, а також втечі від міліції, авантюрні вчинки, «халепи з чекістами», «здибанки» з покупцями. Ю. Винничук створив колективний портрет специфічного соціуму на тлі особливих місць нелегальних домовленостей і переслідувань: «Вечорами в ресторані збиралася поважна публіка – поляки, які приїхали продати товар, фарцівники, проститутки, злодії, перевдягнені менти і кагебешники» [2, с. 61]. Переплетення неписаних норм спілкування, градація стосунків, відповідність певному соціальному рівню обумовлюють окремих світ, у якому виживати надто складно, бо ж фарцівники, як частина криміналу, перебували під наглядом КДБ та «відповідним чином використовувалися» [11]. Портрети міліції і суддів у книзі Ю. Винничука сповнені сатиричних рис. Виразно підкреслено, що вони повно-

правні учасники нелегальних об'єктів, зацікавлені в розкритті схем: «Я підписав усе, що треба, відчувши палке бажання міліції привласнити усі речі» [2, с. 63]; «Працівники суду усі ті речі поділили з міліцією і потім інтенсивно влаштували примірки» [2, с. 64]. Письменник виділив певні нюанси в таких реакціях державних органів на боротьбу з торгівлею дефіцитними речами: погляд – «ошелешений», усмішка – «зловісна», обличчя – «червоне»; мова – брутальна, виконання обов'язків – нечесне. Натомість персонажі-фарцівники умілі й винахідливі, до того ж вони грошовиті й користуються популярністю серед жіноцтва. Правдоподібності додають образи локацій, де розгортається екшен – готель «Львів», ресторан «Кентавр», майданчик за оперним театром. Мікс вражень викликає інтерес, бо демонструє яскравий спосіб подолання обмежень. Зображуючи Львів радянського періоду, письменник передав атмосферу непокори та особливий шарм, який не суміщався з означенням «радянський».

Ресентиментні стосунки опозиційних сторін, які описав Ю. Винничук у середовищі Львова, рівноважні. Чим більше ворожості проявляють одні, тим більшою ворожістю відповідають інші. У такому розташуванні сил важливе значення має авторська позиція, відповідні характеристики і зауваження: симпатія до тих, хто протистоїть системі, і зневага до тих, хто систему утримує.

Час у Винничукових текстах добре відчутний, оскільки відтворений у різних хронологічних і просторових змінах. Образи людей, подій, локацій 1970–1980-х рр. – благодатний матеріал для художнього реконструкції минулого.

Тема спротиву тоталітарній системі добре розкрита ще в одній книзі Ю. Винничука. Це повість «Діви ночі» (1992), яка стала бестселером. Її герой

«жодною мірою не може влитися у гармонійне советське суспільство» [3, с. 82] і пікантно-скандально ламає нудні стереотипи. Твір заслуговує на окреме літературознавче дослідження в контексті постколоніальної пам'яті.

Висновки. В оповіданнях книги «Груші в тісті» Ю. Винничук відобразив дійсність «застою» в СРСР з позиції людини, яка зневажає радянщину. Для переконливості він вдався до автобіографічності. Зміст оповідань, що ввійшли до книги, сповнений пригод, інтриг, яскравих образів часу, відповідної ретроатмосфери. Усе це вибудовує ідею протесту проти радянського свавілля, закладає антиколоніальні смисли. Художній часопростір створений на основі опозицій: затишність непокірного поета – недолугість комсомольської організації, інтереси «книгомана» – книжковий дефіцит, мистецький андеграунд – пильність кадебістів, творче визнання – моральне і фізичне знищення таланту, фарцування як виклик – сірість повсякдення. Сили бінарної опозиції (прогресивна талановита молодь – міліція, прокурори, кадебісти, судді) проявляються в ресентиментних стосунках – бунт/приборкання, непокора/заякування. Творче життя в умовах тотального контролю влади, цензури, панування соцреалізму сповнене драматичних і комічних колізій, тож стали добрим матеріалом для інтригуючих сюжетів оповідань. Цінність біографічності книги «Груші в тісті» полягає у відновленні пам'яті про час і людей, про той простір, який витримав і переборов радянську колонізацію.

«Груші в тісті» Ю. Винничука – це книга, в якій добре зрозумілі антиколоніальні та деколоніальні смисли. Вони спрямовують на проговорення травматичного досвіду минулого, утверджують канон національної свободи.

Список літератури:

1. Андрухович Ю. Левова доля. / *Leopolis multiplex*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 397–410. (Серія «De profundis»). С. 9–16.
2. Винничук Ю. Груші в тісті. Харків: Фоліо, 2017. 286 с.: іл.
3. Винничук Ю. Діви ночі ; худож.-оформлювач В. М. Карасик. Харків: Фоліо, 2016. 314 с.
4. Винничук Ю. Мистецтво втрачати. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/65933> 14.05.2017 (дата звернення: 05.05.2024).
5. Вюллер Т. Що таке час : пер. з норвезьк. Київ: Ніка-Центр ; Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2018. 160 с.
6. Гайдай О. Кам'яний гість. Ленін у Центральній Україні. Видання друге. Київ: К. І. С., 2018. 280 с.
7. Гаврилів Т. Залежність від Незалежності. Есей про Львів / *Leopolis multiplex*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 397–410. (Серія «De profundis»).
8. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї. Київ: Грані-Т, 2012. 548 с.
9. Дігтяренко В. Юрій Винничук, письменник, журналіст, редактор: Я нічого ніколи не переосмислюю й не колупаюся у своєму житті. Просто живу й хочу багато чого написати... Інтерв'ю з України. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2020/05/17/uriy-vynnychuk-6/#more-57076> (дата звернення: 30.04.2024).

10. Доній В. Дихотомія «антиколоніальне» – «постколоніальне»: специфіка дефініцій. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. Збірник наукових праць (філологічні науки). № 6. 2015. С. 18–20.
11. Забужко О. Шістдесятники – історія епохи. Чому Алла Горська стає подією XXI століття? Інтерв'ю. URL: <http://surl.li/tnhlx> (05.05.2024).
12. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія. Запоріжжя: Інтернет-М, 2019. 432 с., іл.
13. Козловський І. Людина на перехресті. Роздуми про екзистенційний інтелект. Київ: «Колесо Життя», 2024. 120 с.
14. Костирко В. Nostalgiija, або Ex oriente tenebris / *Leopolis multiplex*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 428–430. (Серія «De profundis»).
15. Лемко І. Русифікований побут, зате з «голосом» західних радіостанцій, дешева бормотуха, тихий бунт позасупільних гіпі. Побутові хроніки Львова: 1970-ті. *Локальна історія*. 23 серпня 2023. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/rusifikovanii-pobut-zate-z-golosom-zakhidnikh-radiostantsii-desheva-bormotukha-tikhii-bunt-pozasuspilnikh-gipi-pobutovi-khroniki-lvova-1970-ti-roki/> (дата звернення: 06.05.2024).
16. Ліс-Маркієвич П. Юрій Винничук як упорядник української літературної спадщини. *Studia Ucrainica Posnaniensia*. vol. VI: 2018. С. 225–234.
17. Мавко П. Російський Львів як міф. / *Leopolis multiplex*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 220–227. (Серія «De profundis»).
18. Матусяк А. Вийти з мовчання. Деколоніальні змагання української культури та літератури XXI століття з посттоталітарною травмою. З польської переклав Андрій Бондар. Львів: ЛА «Піраміда», 2020. 308 с.
19. Рецензія на роман Ю. Винничука «Груші в тісті». *Мій світ*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2010/10/101022_book_vynnychuk_sp (дата звернення: 06.05.2024).
20. Ушенко В. Будні районного гебіста (сповідь опера КГБ СРСР). Нариси. Київ: Український пріоритет, 2013. 208 с.
21. Цокало В. Автобіографізм як жанрова домінанта твору Юрія Винничука «Груші в тісті». *Literary criticism. Folkloristics. Cultural studies*. № 27. 2018. С. 204–211. URL: <http://surl.li/traks> (дата звернення: 06.05.2024).
22. Юрко-чемодан, щоденники Роксолани і 300 коханок: у «Карпатському просторі» Юрій Винничук розвінчував міфи. *KURS*. URL: https://kurs.if.ua/news/yurkochemodan_shchodennyky_roksolany_i_300_kohanok_u_karpatському_prostorі_yuriy_vynnychuk_rozvinchuvav_mify_65447.html (дата звернення: 05.05.2024).
23. Grabes H. Cultural Memory and the Literary Canon. *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary hand-book* / edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning. Walter de Gruyter–Berlin–New York. 2008. С. 312–319. URL: https://www.researchgate.net/publication/256096723_Cultural_Memory_Studies (дата звернення: 06.05.2024).
24. Lachmann R. Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature / *Cultural memory studies : an international and interdisciplinary hand-book* / edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning. Walter de Gruyter–Berlin–New York. 2008. С. 301–310. URL: <http://surl.li/trajy> (дата звернення: 07.05.2024).

Danylenko L. V. (NON)-SOVIET LVIV: THE MEMORY OF RESISTANCE IN THE BOOK OF SHORT STORIES “PEARS IN DOUGH” BY YURIY VYNNYCHUK

The article is devoted to the study of the anti-colonial content of Yuriy Vynnychuk's stories in the book "Pears in Dough". The subject of study is the protest against the Soviet system in the 1970s and 1980s in Lviv. Attention is drawn to the artistic conflict between the Galician underground and the communist government. The researcher describes the model of resentment (the confrontation of forces hostile to each other). This model identifies binary oppositions: the persistence of a rebellious poet versus the ineptitude of the Komsomol organization, the interests of a "booklover" versus the book shortage, the artistic underground versus the vigilance of the KGB, the recognition of artists versus the moral and physical destruction of talent, and fartsovka as a challenge to the system versus the dullness of everyday "stagnation". In addition to satirical depictions of reality, the author's sympathy for the creative circle of people who resisted Soviet rule, introduced freedom of thought, and defended national identity is indicated.

The researcher also characterized the peculiarities of the reconstruction of the past in the USSR. Among the means of artistic representation in the text, she identifies the following: autobiographical, documentary dominance, retrospectivity, irony, satire, self-irony, humor, banter, and drama.

The author points out that valuable in Yuriy Vynnychuk's stories are memories of famous people who created the atmosphere of Galician resistance to communist tyranny (Hrytsko Chubay, Oleh Lysheha, Viktor Morozov,

Vlodko Kaufman, and others). Attention is also paid to the images of time-space – places of memory associated with the events in Lviv.

The author of the article notes that Yuriy Vynnychuk's stories are characterized by anti-colonial and decolonial meanings. The content, ideas, and means of reflecting time in the book Pears in Dough ensure the establishment of the canon of national freedom.

Key words: *autobiography, postcolonial memory, anti-colonial memory, satire, binary oppositions.*

Луцій С. І.

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ Ю. ЛАВРІНЕНКА

У статті проаналізовано методологічний інструментарій Ю. Лавріненка – одного з провідних літературознавців діаспори. Висвітлюється його роль і особливе місце в історії української літературної критики ХХ століття. Доведено, що методологія ученого актуальна і сьогодні. Ця методологія доповнює і збагачує сучасні методи аналізу.

З'ясовано особливості індивідуального стилю Лавріненка-критика. У роботі вивчаються і літературознавчі статті, і публіцистичний доробок Ю. Лавріненка. Осмислюються його оригінальні інтерпретації художніх творів, мистецьких та історичних явищ ХІХ–ХХ століть.

Розглянуто концепцію дослідника про наступність поколінь, про періоди відродження національної літератури, яка століттями розвивалася в колоніальних умовах, про цілісність української культури – материкової та еміграційної.

У статті використані спогади, листи та інтерв'ю вченого. А також спогади І. Кошелівця й Ю. Тарнавського, листи В. Винниченка, Ю. Бойка до нього.

Осмислено аналіз світоглядних ідей дослідника, його рецепцію вітчизняної літератури 1920–1930-х та 1950–1960-х років.

З'ясовано, чому біографія, нарис, літературно-критичне та публіцистичне дослідження, есе, силуетка посідають провідне місце у спадщині науковця. І належать до його улюблених жанрів.

Питання про особливості методологічного арсеналу Ю. Лавріненка потребує подальшого дослідження. У статті розглянуто наскрізні теми, накреслено подальші перспективи розвитку цієї проблеми.

Дається відповідь на питання, чому критична спадщина Ю. Лавріненка користувалася широкою популярністю в діячів діаспори та материкової України.

Доведено, що критична спадщина Ю. Лавріненка посідає важливе місце в українській гуманітаристиці.

Ключові слова: Ю. Лавріненко, діаспора, розстріляне відродження, літературознавчі концепції, рецепція, методологія.

Постановка проблеми. Ю. Лавріненко – літературознавець, публіцист, історик, культурний та громадський діяч діаспори – відомий широкому загалу насамперед як дослідник літератури «розстріляного відродження».

До кінця життя учений ґрунтовно вивчав і активно популяризував українську літературу 1920–1930-х рр. У листі до літературознавця від 30 серпня 1950 року метр української прози В. Винниченка подякував йому за те, що в еміграції він продовжує повертати імені знищених та репресованих українських письменників: «...Я високо ціную Вашу постать і вважаю, що тут на еміграції, так особливо на Україні, Ви здатні дати нашій нації багато великих цінностей духового характеру, але з одною умовою: коли Ви матимете велику віру в себе і мету, до якої мали б іти... Може, ми коли-небудь зустрінемося і я зможу живим словом висловити Вам подяку за ті приємні хвилини, які я

мав, коли читав Ваші статті, – я думав: не даремно все ж таки попереднє покоління української нації віддавало свої сили на її відродження, коли в ній уже настають отакі сили.

Сердечно бажаю Вам у вільній країні зміцнити себе і наготувати до праці «там», де нас потребуватимуть і де ми безустанку живемо душею

З глибокою пошаною В. Винниченка» [9].

Попри те, що на сьогодні існує чимало фахових розвідок про літературознавчу діяльність Ю. Лавріненка, системне дослідження наукової спадщини вченого спонукає до глибокого осмислення методологічного арсеналу, своєрідності його критичного та публіцистичного доробку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До методолічного інструментарію одного з провідних критиків діаспори зверталися такі науковці, як М. Наєнко [14], Т. Шестопалова [16], С. Луцій [13]. Однак залишилися до кінця не осмисленими

деякі аспекти методологічних прийомів Лавріненка-критика, тому це питання ще потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. У згадуваній статті ставимо за мету не лише окреслити теоретико-етичні та методологічні аспекти праць Ю. Лавріненка, а й проаналізувати світоглядні й естетичні засади його наукових студій у контексті розвитку українського літературознавства другої половини ХХ століття. При цьому до розгляду залучаємо увесь доробок ученого, не оминаються і перші літературознавчі праці, опубліковані в радянській Україні.

Виклад основного матеріалу. І. Кошелівець, редактор таких відомих еміграційних видань, як «Сучасна Україна», «Українська літературна газета» (Ю. Лавріненко був співредактором цієї газети), журналу «Сучасність» у спогадах «У дорозі дружби й співробітництва» виділив одну з характерних рис свого колеги-критика: «Я дуже цінував його як автора. Та й не тільки я. Зрештою, заслужено. Він був, може, найулюбленішим з усіх, що писали на загальнокультурні й літературні теми. Завжди вмів бачити явища у своєрідному ракурсі, що рятувало його від банальностей, від яких часом не вільні й висококваліфіковані автори. На додаток Юрій був обдарований доброю інтуїцією, яка дозволяла йому схоплювати повноту явища з одного якогось деталю. Сміливість у судженнях, часом (як буде далі стверджене) ризикована, робила його – вживу ще раз най-найкольоритнішою постаттю еміграційної літератури й публіцистики, якої він теж не цурався» [1, с. 31].

Особливості літературознавчої методології Ю. Лавріненка, свіжість і оригінальність його концепцій відмічав також і сучасний дослідник М. Наєнко: «Літературознавчі судження Ю. Лавріненка є суто авторськими судженнями; з ними можна сперечатись, але не рахуватись не можна, бо кожне з них, хоч і не завжди переконливо, але аргументується» [14, с. 257]. Тож цілком логічно, що літературознавчі розвідки вченого та його передачі на радіо «Свобода» завжди користувалися популярністю і в старшого, і в молодшого покоління діячів діаспори.

Справді, методологічний інструментарій Ю. Лавріненка надзвичайно широкий та різнобічний. Ю. Лавріненко був близький до філологічної школи, про що свідчить пильна увага саме до формальних елементів у творах. У кожному дослідженні критик звертає увагу на індивідуальний стиль письменника, на авторську психологію.

У книжці «Зруб і парости» він, коментуючи власні задуми, зазначав, що прагнув «... більше наукової формально-естетичної аналізи» [4, с. 8]. «Здається, до ідеалу мистецької краси або сили, в якому діалектично зміст зроджує форму, а форма – зміст, людина прагнула так довго, як живе на землі. (Це переконання, висловлене в доповіді на аспірантському семінарі з теорії літератури, було включене в мою слідчу справу 1933 року і додалося до засудження на вісім років неволі)» [4, с. 8].

Ю. Лавріненко розглядав творчість того чи іншого письменника в художньо-естетичному, етичному та ідейному аспектах. У ґрунтовному дослідженні «Українське літературознавство: Школи, напрями, тенденції» літературознавець М. Наєнко підсумував, що в 1950-ті роки розвиток еміграційної критичної думки пройшов у напрямку вивчення мистецько-стильових та формальних чинників. Високо оцінюючи антологію Ю. Лавріненка «Розстріляне відродження», згадуваний дослідник підкреслював, що у кожній силуетці про того чи іншого письменника «аналіз поезики їхньої творчості здійснено в антології хоча й фрагментарно, але з тонким філологічним хистом, з відчуттям «духу» і «букви» кожного митця» [14, с. 257].

Стиль літературознавчих розвідок Ю. Лавріненка завжди був далекий від академічного, суто наукового. У них відчутний потужний публіцистичний струмінь. Стверджуючи, що публіцистика відігравала важливе значення в кожній світовій літературі, у тому числі й в українській, Ю. Лавріненко в листі від 18 квітня 1972 року до Р. Рахманного, літературознавця, публіциста й радіокоментатора діаспори, писав: «Публіцистика – дитина грізних, великих кризово-переломних епох, коли вона незамінна, як войовничий рятівник новонародження перед замахами старих чортів. ... У нас чи не найкращими публіцистами були Куліш П., М. Драгоманов, Іван Франко, ну і Леся Українка. Але публіцистика була для них не основною професією, а радше щось, як «парттайм». Як, зрештою, і в усіх інших укр[аїнських] публіцистів» [10, с. 144].

Коли Ю. Лавріненко порушив питання про отримання наукового ступеня, він звернувся з проханням до ректора УВУ Ю. Бойка затвердити тему дисертації за творчістю Т. Шевченка. Той схвалив наміри вченого, але порадив, щоб при написанні роботи він користувався такими принципами, як «докладність, точність аргументації, особлива витриманість з боку логічного розвитку думок, композиційна стрункість, сконцентро-

ваність навколо основних тез, детальне потвердження бібліографічного матеріалу відповідними джерелами з точним їх бібліографічним описом» [8, с. 120].

Очевидно, Ю. Бойко знав, що образність та емоційність – характерні риси літературознавчих статей Ю. Лавріненка, тому спонукав його до наукового викладу матеріалу. Однак саме ці риси сприяли тому, що вчений мав багатьох шанувальників.

У тексті статей літературознавець міг вкраплювати ліричні відступи, спогади з власного життя, легенди рідного краю. Портрети письменників та культурних діячів стилістично наближаються до есе. Його есеїстичні статті темпераментні, полемічні, метафоричні. Часто помітна певна суб'єктивність в інтерпретації літературних явищ і фактів.

Дослідниця Т. Шестопалова слушно відзначала, що Ю. Лавріненко надавав перевагу нарисово-есеїстичному стилю письма та мислення: «Цікавий в усному мовленні, швидкий на реакцію в розмові, він, власне, у своїх писаних працях продовжує цю лінію блискавичної усної експресії, інтуїтивно-синтетичного погляду на предмет, який в очах критика має безперечну естетичну вартість. Естетична інтуїція Ю. Лавріненка часто перетворювала його на співторця тексту, який був перейнятий завданням передати читачеві й сильне враження від свого твору й через нього – повернути увагу читача власне до письменника та його художніх творів» [16, с. 150].

У методологічному арсеналі Ю. Лавріненка важливе місце посідає і біографічний метод. Дослідник був переконаний, що біографія письменника, його особистість відбиваються в художньому творі. Так, при змалюванні літературних портретів у антології «Розстріляне відродження» Ю. Лавріненко вибирає лише найяскравіші штрихи з біографії кожного письменника. Аналізує усі життєві чинники, які вплинули на світоглядну та творчу еволюцію митця. Для нього важлива динаміка творчого зростання письменника, її темпи та своєрідність.

Частково в літературознавчих розвідках прочитуються елементи соціологізаторства. Ю. Лавріненко наголошував на тому, що завжди свідомо розглядав кожен твір не лише як естетичне, а й соціальне явище: «Так! Ця хиба в мене безумовно була. Це типова хиба для нації, яка не спромоглася на власну політичну силу й незалежність. Пригадується, як навіть великі українські люди, Леся Українка та Іван Франко, гірко скаржились,

що українська громадсько-політична боротьба обкрадає їм час на реалізацію їхніх великих літературних талантів...» [17, с. 5].

Цілком логічно, що літературознавчих дослідженнях, написаних в кінці 1920-х – 1930-ті років, критик-початківець керувався насамперед соціологічною методологією. Це засвідчують статті «Проблема стилю», «По той бік правди» та ін. Остання була опублікована в журналі «Плуг» за 1931 рік. Згадувана праця – розлога рецензія на книгу Ю. Смолича «По той бік серця». Літературознавець розпочинає огляд роману з такої фрази: «Попри уявну легковажність і ніби блазнівську манеру письма – ми маємо перед собою один із глибших, філософських сучасних романів» [6, с. 112]. А завершує рецензію рядками, без яких вона, можливо, б і не вийшла у журналі: «Роман Смолича стоїть по той бік цієї демаркаційної лінії, по той бік пролетарської правди... Смолич мусить краще ознайомитись з марксистським вченням про класи, щоб позбутися метафізичних протиставлень і надклясових понять, щоб зрозуміти тактику і стратегію класової боротьби пролетаріату за вплив на широкі маси дрібної буржуазії і її інтелігенції, за спілку з селянством, за його, селянства, соціалістичний шлях, і проти буржуазії, проти куркульства і проти всіх тих прихвоснів, що свідомо чи несвідомо йдуть їм на послуги. Бо, не зрозумівши цього, письменник робитиме межі послуги пролетаріатові, аж поки сам не опиниться «по той бік серця» [6, с. 121].

Справжня оцінка роману Ю. Смолича прочитується лише в кількох рядках рецензії, а далі тенденційний підхід до твору, із використанням численних ідеологічних кліше та узвичаєних в тодішньому літературознавстві висновків. Варто зазначити, що з надзвичайно тонким філологічним хистом критик аналізує стильові особливості книжки «По той бік серця», зокрема розглядає твір як соціальний роман у дусі Сервантеса, Рабле, Свіфта.

Безперечно, статті Ю. Лавріненка, написані в кінці 1920–1930-х рр., не можна сприймати однозначно. Найцікавішу інформацію та справжні погляди автора можна прочитати лише між рядками. Ці дослідження через згадувані вже ідеологічні кліше містять у собі цілий ряд суперечливих думок. Так, скажімо, праця, яка користувалася великою популярністю в літературознавчих колах, «Творчість Павла Тичини», – яскраве тому свідчення. З одного боку Ю. Лавріненко попереджає, що при розгляді та оцінюванні творчості Павла Тичини він надає перевагу естетич-

ному критерієві (і цього дійсно не можна заперечити), а з іншого боку – у книжці досить помітний ідеологічний підхід: «Наш масовий читач, отже, не визрів ще до того, щоб розуміти всю творчість Тичини, і це буде доти, аж поки поет не знайде приступніших для широкого загалу поетичних форм, а з другого боку – поки наша критика не візьме читача за руку і не поведе його складними лабіринтами творчості поета» [7, с. 5]. «Отже, «Золотий гомін» – це поетичний історико-філософський твір, у якому живе дух історичної науки Михайла Грушевського – цього ідеолога дрібно-буржуазної Центральної Ради» [7, с. 27]. «Ціла збірка «Плуг», як рівняти до «Соняшних клярнетів», ніби поблекла, у ній грає вже веселою сонце, що захмарилось димом соціальної боротьби» [7, с. 48]. «У «Замість сонетів і октав» ми бачимо ідеологію селянського інтелігента, що вже не має тісних зв'язків із буржуазією, але ж і не прийшов ще до робітничої кляси» [7, с. 51]. «Високу і складу поетичну техніку Заходу зумів поєднати з геніальною простотою української пісні» [7, с. 79]. Книжка Ю. Лавріненка «Творчість Павла Тичини» і сьогодні цікава дослідникам «розстріляного відродження». Крізь сито часу відсіялася вимушена ідеологічна полова, а залишилася оригінальна рецепція творчості згаданого письменника.

У статтях про П. Тичину та інших майстрів слова, написаних уже на еміграції, Ю. Лавріненко звертав увагу на специфіку історичних та соціально-економічних умов, у яких розвивалося наше письменство. І цим він нагадує свого попередника – С. Єфремова. Аналізуючи епоху «розстріляного відродження», Ю. Лавріненко як історик вдавався до аналізу історичної ситуації: згадував про створення «вільного козацтва» на Звенигородщині та по інших містах України, про національно-визвольні змагання 1917–1918 рр., про російську окупацію й остаточну перемогу радянської влади, про політику «воєнного комунізму», перехід до непу, українізацію тощо.

У своїх дослідженнях Ю. Лавріненко часто подавав детальну характеристика епохи, звертав увагу на культурні явища, які мали вплив на літературу. Учений покладав на літературу велику роль у національно-визвольних змаганнях українців: «Це стара болячка української літератури, що змушена була обставинами поневоленої нації впрягатись у політично-громадське ярмо. Досить згадати скарги Лесі Українки й Івана Франка, найтвердіших характерів, яким громадсько-політичне ярмо не дало реалізувати їхніх геніальних літера-

турних задумів на найвищому літературному рівні і за життя увійти в світову літературу» [4, с. 239].

Ю. Лавріненко завжди підкреслював національну своєрідність творчості того чи іншого письменника, його зв'язок з історичною епохою. Це основні положення історичної школи літературознавства, яка тлумачить літературний твір як продукт певної епохи, суспільства, єдність та взаємодію у творі ідей та образів.

Оскільки твір є історико-культурним документом, вченого завжди цікавили історичні умови його виникнення, морально-духовний заряд, який він несе. У листі до В. Сварога (псевдонім Вадима Віталійовича Балаха) від 7 березня 1972 року Ю. Лавріненко зізнався: «Склалося так, що найближчою мені стала не «соціологічна (з її «ідеологічною функцією») і не «формальна» школа в критиці, а «філософська», що її в нас тепер практикували філософ В. Юринець і Дмитро Чижевський, а раніше, частково – П. Куліш, І. Франко, Леся Українка, на Заході Бенедетто Кроче, Вальтер Мушг та інші... Тут, між іншим, майже рішальну роль грає літературний смак критика... Звичайно, мій підхід і рівень не виключає, а передбачає інші підходи й вищі рівні» [11, с. 149–150].

Очевидні й елементи культурно-історичного літературознавства в методології Ю. Лавріненка, який прагнув вписати твори багатьох українських митців в загальну історію культури, а також простежував, як національна культура засвоює здобутки світової культури.

Методологічний інструментарій Ю. Лавріненка свідчить про зацікавлення й використання здобутків психології. У листі до Ю. Тарнавського від 21 листопада 1964 року критик писав: «Мене цікавить внутрішній світ, душа людини, яка увірвала в себе всесвіт і являє прямий провід до кожної можливої істоти в світі» [12, с. 138].

Загальнотеоретичні засади літературно-критичних, історичних та публіцистичних розвідок ученого, потрактування етапів українського письменства XIX–XX століття варто розглядати в тісному взаємозв'язку з концепцією Ю. Лавріненка про безперервний розвиток української літератури, про погляди на українське письменство як на історію поколінь.

На думку вченого, кожне літературне покоління давало поштовх для народження молодого зміни, яка хоч і пішла власним шляхом, все одно продовжила традиції «батьків». Класична література, яка розвивалася й функціонувала в колоніальних умовах, сприяла розвитку літературного покоління «розстріляного відродження», а ця літе-

ратурна епоха знайшла своє продовження у творах шістдесятників та Нью-Йоркської групи: «Одночасна, як вибух, поява поетичної плеяди шестидесятників, багатьох вразила своєю несподіваністю. Та для добре ознайомлених з історією української радянської літератури, яка мала не один блискучий момент у своєму розвитку, чуда тут нема. Це мусить бути цілком «законний» паріст від якогось здорового кореня в глибокому ґрунті. В глибинах його вікодавній український епос і поезія, ближче – Шевченко, П. Куліш, Франко, Леся Українка, та найближчий шар у тому ґрунті – загибла плеяда поетів Розстріляного Відродження» [4, с. 321].

У передмові до книжки «Зруб і парости. Літературно-критичні статті, есеї, рефлексії», куди увійшли праці, написані протягом 1945–1965 років, вчений зазначав: «Схема «зруб-парости», «знищення-відродження» повторялися в житті нашої культури так регулярно, що її можна було б назвати Ukrainian «way of life». Трагічний це «шлях», та, мабуть, чи не єдиний це спосіб нашої літератури жити і вижити» [4, с. 6].

Із величезною радістю він зустрів появу талановитої молоді діаспори, яка створила творчий гурт – Нью-Йоркську групу. У спогадах про Юрія Андріяновича член цієї групи Ю. Тарнавський зазначав: «Любив Юрій Лавріненко молоде й нове тому, що воно відродження, воскресіння. Його любов до молодих була любов'ю до української літератури, бо знав він, що без молоді література помре. Живе література тільки тоді, коли її продовжує своєю творчістю нове покоління» [15, с. 36].

Протягом 1953–1958 років з'явилося чимало статей Ю. Лавріненка про Нью-Йоркську групу в журналі «Листи до приятелів», англійські рецензії на їхні твори в американському часописі «Books Abroad». Разом з І. Кошелівцем на сторінках «Української літературної газети» Ю. Лавріненко друкував твори членів Нью-Йоркської групи: Е. Андієвської, Б. Бойчука, Ж. Васильківської, Патриції Килини, Б. Рубчака, Ю. Тарнавського та власні літературознавчі розвідки про молодих письменників. У численних передачах, виголошених на радіо «Свобода», Ю. Лавріненко надзвичайно активно пропагував творчість літературної «парости».

Звертає увагу літературознавчий синтез критичної свідомості Ю. Лавріненка, адже він прагнув глибоко й цілісно вивчити культурно-історичну проблематику, в різних ракурсах. Він не розкладає явища на дрібніші частини, а намагається все узагальнити, синтезувати. Про це йдеться у спогаді І. Кошелівця: «Юрій Андріянович мав одну

золоту прикмету, якої, так розвиненої, я ні в кого більше не спостерігав: майже безпомилкову інтуїцію, за допомогою якої він, на подоби французького палеонтолога Жоржа Кюв'є, з одного малого деталю міг відтворити складне ціле. Ця метода має й свої небезпеки тим, що часом заносить на несподівані висновки не туди. Але, як таке іноді траплялося й Лавріненкові, його роботи завжди були хвилююче цікаві й куди цінніші тих, що непомильні, але нічого до вже відомого не додають» [2, с. 2–3].

У літературознавчому доробку Ю. Лавріненка багато ґрунтовних, досить великих за обсягом стетей. За змістовою наповненістю, широтою охоплених проблем їх можна назвати монографіями, в яких вичерпно досліджена зазначена тема. Це такі розвідки, як: «Шевченків Рубікон», «На іспиті Великої Революції 1917/18–1948», «Американське малоросійство», «Дещо до еволюції світогляду і політичної думки Івана Франка», «Дві книжки Юрія Тарнавського», «Українська соціал-демократія (Група УСД) і її лідер Леся Українка», «Рух Вільної Спілки (До 100-ліття його відсічі на заборону українства (1876–1976))», «На шляхах синтезу клярнетизму (До 60-ліття «Соняшних кларнетівістоліття смерти Павла Тичини, 15.I.1891–16.IX.1967)», «На новому Афоні», «Монолог Сквороди», «Рапсодія на 1933-ій і саможертву Хвильового», «Подорож у «Шевченків край».

Часто Ю. Лавріненко об'єднував тематично близькі статті за циклами. У період МУРУ великою популярністю користувалися його історико-публіцистичні дослідження, зокрема цикл «Перед новим етапом», який складався із десяти статей: «Анекдотика хутора», «Дійсність і привід «П'ємонт», «З-під криги советського соціалізму», «Вимушена інтермедія», «Про “націоналістичне яблуко” і боротьбу двох культур», «Про деякі ідеї Українського Відродження», «По цей бік греблі», «Дещо з досвіду Галичини між двома війнами», «Дороги і роздоріжжя». Ще один цикл – «Україна-Схід» – налічував вісім статей. Композиційно вони також ускладнені: автор розбиває їх на великі частини, які б могли існувати і цілком самостійно, часто кожній частині дає назву, або добирає до неї епіграф.

Важлива роль у літературознавчих дослідженнях Ю. Лавріненка належала епіграфам чи присвятам. Епіграфами стають влучні цитати з тих книжок, які автор рецензує, або ж вислови відомих філософів чи письменників, як вітчизняних, так і зарубіжних. Присвятою до статті «Дві книжки Юрія Тарнавського» стали слова «До десятиліття

молодої української поезії за кордоном». А епіграф взято із «Пісні пісень»: «Він узяв мене в дім веселої гостини, / А стяг його надо мною – любов».

У статтях та книжках чітко прочитується позиція самого автора, який розуміє й добре знає болючі проблеми української еміграції, ідеологічні суперечки й конфлікти, однак звертає увагу насамперед на позитивні сторони буття українців, на їхні досягнення в чужому середовищі. Його радіопередачі виховують молоде покоління, нагадують старшому про життя на радянській Україні, виносять вирок тоталітарному монстру – СРСР, до складу якого була приєднана силоміць і Україна, інформують світ про більшовицькі злочини та розправи. Інформативні та образно-емоційні тексти передач Ю. Лавріненка мали своїх прихильних слухачів.

У радіопередачах частково порушувалися теоретичні проблеми: «Літературний стиль в ролі вигнання», «Традиція і новаторство», «Проблема традиції і новаторства з погляду поета релігійного (Василь Барка)», «Традиція і модернізм у необароко». Свої радіоскрипти Лавріненко підписував псевдонімом – Юрій Гайдар. Статті у перші роки еміграції в Німеччині – Юрій Дивнич (це дівоче прізвище його матері Оксани). Такий псевдонім дозволяв приховати власне ім'я й ознаменував новий початок, нове амплуа. Уже після переїзду до США Ю. Лавріненко підписувався і справжнім прізвищем. Майже невідомим залишається іще один псевдонім Д. Коларгонець (це назва місцевості на півночі росії, де відбував ув'язнення вчений).

Найчастіше Ю. Лавріненко працював у таких жанрах, як біографія, нарис, літературно-критичне та публіцистичне дослідження, есе, силуетка (так Ю. Лавріненко називав літературні портрети).

У антології «Розстріляне відродження» поряд із силуетками є й бібліографічні довідки (М. Вороний, Д. Загул, Я. Савченко, О. Слісаренко). Літературознавець надзвичайно любив есе, про що згадував у праці «Василь Каразин – архітект від-

родження...»: «Дослідний есей, в жанрі якого писано цю працю, прагне поєднати персональну форму викладу з іформативністю та вглядом у джерела й факти предмету, від чого дещо збільшується розмір композиції» [3, с. 10].

Частина літературознавчих праць Ю. Лавріненка мають мемуарно-біографічний характер. Автор був учасником літературознавчого процесу кінця 1920–1930-х рр, знав особисто багатьох із тих митців, про яких писав у антології «Розстріляне відродження». У праці «Павло Тичина і його поема «Сковорода» на тлі епохи (спогади і спостереження)» він не випадково підкреслював: «Характер цих спогадів іде по лінії може найбільших труднощів новітньої мемуаристики, яка включає в себе історію свідомості «Я» про самого себе і навколишній світ включно з декотрими ділянками культури» [5, с. 5].

Здавалось би загальновідомі речі у статтях Ю. Лавріненка постають у досить несподіваному ракурсі. Автор ніби прочитує їх по-новому, кидає, за словами Т. Шестопалової, «тезу-виклик». Такими є концепції про необароко як провідний стиль літератури «розстріляного відродження» чи, скажімо, погляд на В. Кармазіна як творця українського національного відродження.

Висновки. Критична спадщина Ю. Лавріненка – вагоме явище в українському літературознавстві другої половини ХХ століття. Методологія цього вченого доповнює і збагачує сучасні методи аналізу.

Концепція дослідника про періоди відродження національної літератури, яка століттями розвивалася в колоніальних умовах, про цілісність української культури – материкової та діаспорної, про наступність мистецьких поколінь актуальні й сьогодні.

Безперечно, літературознавчий доробок Ю. Лавріненка посідає важливе місце в українській гуманітаристиці, тому питання про особливості методологічного арсеналу ученого потребує подальшого дослідження.

Список літератури:

1. Кошелівець І. У дорозі дружби і співробітництва. *Сучасність*. 1988. Ч. 9. С. 29–34. (При цитуванні діаспорних видань повністю зберігається мова оригіналу).
2. Кошелівець І. Спогад про спогади. Лавріненко Ю. Чорна пурга та інші спомини. [Мюнхен]: Сучасність 1985. С. I–VI.
3. Лавріненко Ю. Василь Каразин – архітект відродження. *Матеріяли і думки до 200-ліття з дня народження, 1773–1973*. [Мюнхен]: Сучасність, 1975. 191 с.
4. Лавріненко Ю. Зруб і парости. *Літературно-критичні статті, есеї, рефлексії*. [Мюнхен]: Сучасність, 1971. 334 с.
5. Лавріненко Ю. Павло Тичина і його поема «Сковорода» на тлі епохи (спогади і спостереження). [Мюнхен]: Сучасність, 1980. 64 с.

6. Лавріненко Юрко. По той бік правди. *Плуг*. 1931. Ч. 3. С. 112–121.
7. Лавріненко Ю. Творчість Павла Тичини. Харків: Український робітник, 1930. 80 с.
8. Лист Ю. Бойка до Ю. Лавріненка від 15 червня 1961 року // Цит. за кн.: Шестопалова Т. П. На шляхах синтези думки (Теоретичні засновки спадщини Юрія Лавріненка). Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 120 с.
9. Лист В. Винниченка до Ю. Лавріненка від 30 серпня 1950 року // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ. Ф. 215. Од. зб. 90. Арк. 1.
10. Лист Ю. Лавріненка до Р. Рахманного від 18 квітня 1972 року // Цит. за кн.: Шестопалова Т. П. На шляхах синтези думки (Теоретичні засновки спадщини Юрія Лавріненка). Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 150.
11. Лист Ю. Лавріненка до В. Сварога від 7 березня 1972 року // Цит. за кн.: Шестопалова Т. П. На шляхах синтези думки (Теоретичні засновки спадщини Юрія Лавріненка). Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 149–150.
12. Лист Ю. Лавріненка до Ю. Тарнавського від 21 листопада 1964 року // Цит. за кн.: Шестопалова Т. П. На шляхах синтези думки (Теоретичні засновки спадщини Юрія Лавріненка). Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 138.
13. Лушій С. «Відродити історію знищень і відроджень»: Ю. Лавріненко і літературно-критична думка діаспори. Київ: Академперіодика, 2018. 330 с.
14. Наєнко М. К. Українське літературознавство: *Школи, напрями, тенденції*. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 320 с.
15. Тарнавський Ю. Юрій Лавріненко. *Сучасність*. 1988. Ч. 9. С. 35–39.
16. Шестопалова Т. П. На шляхах синтези думки (Теоретичні засновки спадщини Юрія Лавріненка). Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 320 с.
17. Юрій Лавріненко – дещо про його писання (інтерв'ю до 75-річчя). *Нові дні*. 1981. Січень. Ч. 1. С. 3–4.

Lushchii S. I. METHODOLOGICAL TOOLS OF YURIY LAVRINENKO

The article analyzes the methodological tools of Yu. Lavrinenko, one of the leading literary critics of the diaspora. His role and special place in the history of Ukrainian literary criticism of the twentieth century are highlighted.

It is proved that the scientist's methodology remains relevant today. This methodology complements and enriches modern methods of analysis.

The peculiarities of Lavrinenko's individual style as a critic are revealed. The work researches both literary criticism and journalistic works of Yu. Lavrinenko.

His original interpretations of works of art, artistic and historical phenomena of the XIX–XX centuries are comprehended.

The researcher's concept of the succession of generations, the periods of revival of national literature, which developed for centuries in colonial conditions, and the integrity of Ukrainian culture, both mainland and emigration, are considered.

The scholar's memoirs, letters, and interviews are used in the article.

There are also memoirs of I. Koshelivets and Yu. Tarnavsky, letters from V. Vynnychenko and Yu. Boyko to him mentioned in this article.

The author analyzes the researcher's worldview ideas and his reception of the national literature of the 1920s and 1930s and 1950–1960.

The article explains why biography, essay, literary criticism, essay, and syllabus occupy a leading place in the scholar's legacy. And they belong to his favorite genres.

The question of the peculiarities of Yu. Lavrinenko's methodological arsenal requires further research. The article discusses cross-cutting themes issues and outlines further prospects for the development of this problem.

The article answers the question of why the critical heritage of Yu. Lavrinenko was widely popular among figures of the diaspora and mainland Ukraine. It is proved that the critical heritage of Yu. Lavrinenko occupies an important place in Ukrainian humanities.

Key words: *Yu. Lavrynenko, diaspora, executed revival, literary concepts, reception, methodology.*

Рарицький О. А.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕРЕДМОДЕРНА І МОДЕРНА УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ПРОКОФ'ЄВА

Іван Прокоф'єв належить до українських літературознавців, які прийшли в науку в 90-х роках. Сфера його наукових шукань – новітня українська і зарубіжна літератури. Дослідження стосуються передовсім питань поетики. Найчастіше розвідуються процеси взаємопереходу форми і змісту, чинники художньої інформативності текстів.

У статті розкрито методологічні основи наукових шукань І. Прокоф'єва, його переорієнтування з описових на функціональні методи ведення досліджень. Проявлено погляди літературознавця на світобачення митця у ролі системотвірного чинника, інтенції до демонстрування повноцінності окремих творів крізь призму критеріїв художності.

Виявлено підходи І. Прокоф'єва до висвітлення окремих аспектів світогляду і творчості Т. Шевченка, дотичних до філософії та естетики екзистенціалізму. Йдеться про проявлення дослідником у творах Кобзаря його інтуїтивного відчуження іманентності наявного стану речей у світі, проявлення і потрактування, як метафізичного, позачасового, образу зла, про зіставлення «Подражання Іезекіїлю», «Царів» та інших творів поета з творами А. Камю «Чума», «Калігула», творами Ж.-П. Сартра, про простеження літературознавцем Шевченкових інтенцій до філософських розмислів та ідей К'єркегора, Гайдеггера, Ясперса, Сартра.

Розглянуто результати виконаних І. Прокоф'євим досліджень формозмістових особливостей віршів-порівнянь Олександра Олеся, відкриття дослідником особливого виду вірша-порівняння, у якому частини тексту, в котрих образно втілено «предмет» і «предикат», фрагментуються.

Йдеться про виявлення науковцем «глибинних зв'язків на рівні поетики» між творами Олександра Олеся, П. Тичини, В. Кобилянського, В. Свідзінського, І. Драча, Л. Талалая, В. Базилевського з творами П. Верлена, Р. Даріо, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, Ф.Г. Лорки, Я. Сейферта, О. Вацієтиса та ін.; про способи відчитування літературознавцем унікальних почуттєвих глибин лірики В. Свідзінського, про елементи його «мінідискусії» з В. Яременком і заперечення твердження авторитетного вченого про «несхильність» В. Свідзінського до «психоаналізу, самокопірвання у власній психіці».

Стаття знайомить з вартим уваги літературознавців досвідом дослідження зразків модерної української поезії і може прислужитися всім шанувальникам мистецтва слова.

Ключові слова: поезія, поетика, образ, вірш, текст, метафора, автор, дослідник, літературознавець, модернізм.

Постановка проблеми. Прикметною ознакою сучасної науки є рефлексія. Уважне вдивляння в історію, досягнення і промахи кожної з галузей знань – важлива умова їх подальшого розвитку. Осягнення, критичний аналіз набутку дослідників художньої літератури відкриває перспективи для нових результативних шукань у царині пізнання Слова.

Окреме місце серед сучасних літературознавців належить І. Прокоф'єву. Він – автор чималої кількості праць про творчість українських і зарубіжних письменників, а ще – понад півсотні статей з питань теоретичної та історичної поетики. Найпильнішу увагу науковець зосередив на образотворчій природі слова, способах акумуляції

у ньому естетичної енергії, індивідуально-авторських поетиках різних представників світової літератури. Праці дослідника вміщують присутні спостереження проявленої в художній літературі еволюції естетичних ідей від давнини до початку ХХІ століття.

У свій час Г. Гадамер, розмірковуючи над проблемами гносеології, зосередив увагу на відносній цінності методологій і значенні ступеня розуміння рецепційованих буттєвих явищ у їх інтелектуально-духовному осягненні. Про це ж образно висловився В. Базилевський: «Тільки рівний по серцю розумінням воздасть» [1, с. 533]. Нині в хід ідуть найрізноманітніші прийоми проявлення формозмістових аспектів літературних творів. Однак най-

сокровенніший їх зміст, зокрема його естетичний складник, духотворча гармонійність поєднання глибоких почуттів і думок, нерідко залишаються непережитими, незбагненими. Отже, актуальною є проблема естетичної чутливості того, хто береться за їх (творів) дослідження і потрактування.

За нашими літературознавчими спостереженнями, І. Прокоф'єв тонким відчуттям образного слова володіє. У своїх шуканнях цей науковець іде від багатого особистого досвіду проникнення у його мистецькі можливості, як засобу вираження філософських, естетичних, психологічних глибин світу, від самостійно проведеного науково зіркового аналізу літературних зразків на мікрорівні – до синтезу закладених письменниками в образні моделі ідей і панорамних візій світобудови. Вищезазначене дає підстави для спроб роздивитися і проаналізувати окремі аспекти його наукового досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У статті «Імпресії та медитації» В. Базишевський окреслив філософсько-естетичні параметри і особливості творчості І. Прокоф'єва, зокрема зазначивши: «Іван Прокоф'єв – поет високих смислів. Вагомим узагальненнєм. Поет з даром наближення до розуміння, якою має бути поезія завтра» [2, с. 4]. Цей же письменник і літературознавець у статті «Переминання глини» [4] дав загальну характеристику літературознавчої і поетичної творчості І. Прокоф'єва, наголосивши на його здатності до вдумливої аналітики, наполегливості у відшукуванні істини. У книзі І. Прокоф'єва «Знаки» під назвою «Нетиповий поет» вміщена передмова В. Базишевського. Тут, зокрема, йдеться про лаконізм, алюзійність, «широкий діапазон й інтенсивність думання», «западання у метафізичне, невідоме, творення сполук з іманентного й трансцендентного», про гносеологічну спрямованість поетичного мислення, «внутрішню культуру і самовимогливість автора» [3, с. 5–10]. У нашій статті «Іван Прокоф'єв – поет і дослідник літератури» [12] подано аналіз творчих шукань І. Прокоф'єва у сфері літератури і науки, зокрема розкрито особливості його дослідницької практики на матеріалі монографії «Поетика Леоніда Талалая» [11]. Про поетичні твори, наукові розвідки І. Прокоф'єва також писали П. Перебийніс, Б. Гришук, М. Мачківський, В. Нечитайло, О. Чехівський, Г. Щипківський, Р. Харитонова, І. Жарюк та ін. Однак присутній літературознавчий досвід І. Прокоф'єва залишається відкритим для наступних наукових потрактувань і досліджень.

Постановка завдання. Розкрити головні напрями виконаних І. Прокоф'євим досліджень творів окремих українських письменників, визначити коло літературознавчих проблем, розглянутих у працях науковця; висвітлити особливості проведеного дослідником аналізу творів Т. Шевченка, Олександра Олеса, П. Тичини, В. Кобилянського, В. Свідзінського та ін.; проявити компаративні параметри літературознавчих розвідок І. Прокоф'єва; розкрити шляхи визначення і потрактування науковцем ступеня художньої інформативності образних компонентів, а відтак мистецької значимості аналізованих творів.

Виклад основного матеріалу. Відносно недавно наука про літературу, поглиблюючи дослідження творів Тараса Шевченка, помітила у них концептуальну пов'язаність з модернізмом та авангардизмом. Про це писали І. Дзюба, Г. Грабович, О. Забужко, Ю. Макаров, О. Боронь. Зазначені інтенції виявлені і в живописі українського генія.

І. Прокоф'єв вдався до висвітлення окремих аспектів світогляду і творчості Кобзаря, дотичних до філософії та естетики екзистенціалізму. При цьому літературознавець за вихідну позицію обрав глибоку обізнаність Т. Шевченка зі Святим Письмом, творами давніх і сучасних йому мислителів та митців. Дослідник зазначає, що «Уже в ранній поезії Кобзаря ліричний суб'єкт роздумує над долею людини, закинутістю душі в хаос» [9, с. 5], що уже в ранніх Шевченкових творах проявляється відчуття абсурдності світу, «передано стан містичного заціпеніння, тимчасового омертвіння душі», створено образи екзистенційної туги. Для підтвердження спостереженого літературознавець покликається на баладу «Тополя», вірші «Минають дні, минають ночі», «Утопився б молоденький, щоб не нудить світом...», кілька віршів під назвою «Думка» та ін.

Аналізуючи мікродеталі «портретів» людської долі у поемі «Невольник», І. Прокоф'єв доводить, що з них «уже прозирає думка про вплив особистісно-психологічних чинників на долю людини, а відтак і на якість суспільства. Переакцентація уваги з усталеного у XIX ст. соціального детермінізму, визначального впливу соціуму на особистість, – на розгляд впливу особистості з усім спектром її індивідуальних психологічних рис на якість суспільства – це вже ознака екзистенціалістського світогляду. Такий ракурс світобачення Шевченкові ще не притаманний, – стверджує літературознавець, – хоча інтенції у зазначеному напрямі, як видно, зокрема, з образу долі-дитини,

яку за чвертку закладають, у деяких творах поета проявляються [9, с. 6]. Дослідник наголошує, що головним чинником світорозуміння для поета був романтичний світогляд, що ліричний суб'єкт його творів постійно перебуває у вирі надій і сумнівів, «палає жаданням рвати усіх видів кайдани. Проте одночасно якимсь невідомим чуттям уловлює іманентність наявного стану речей у світі» [9, с. 7].

Стрижневість екзистенційного умонастрою літературознавець проявляє у вірші «Косар» та інших творах з циклу «В казематі», у пролозі до поеми «Гайдамаки», у вступі до поеми «Сон».

За І. Прокоф'євим, так часто вживаний у Шевченка образ зла, як і в екзистенціалістів, має метафізичний, позачасовий характер. Доречним при цьому є зіставлення «Подражанія Іезекіїлю», «Царів» та інших творів поета з романом А. Камю «Чума». Дослідник підкреслює близькість ракурсів бачення «біблійних московських царів у циклі “Царі” Т. Шевченка і римських імператорів у творах екзистенціалістів, зокрема у драмі А. Камю “Калігула”» [9, с. 8] і виходить на цікаве зауваження: мікрообраз чуми як втілення зла у першому вірші циклу «Царі» «є своєрідним локальним малопомітним випередженням образу чуми у романі А. Камю» [9, с. 9].

Літературознавець простежує наближення Шевченкових гносеологічних устремлень до провідних учень кінця ХІХ – першої половини ХХ століття, філософських розмислів К'єркегора, Гайдеггера, Ясперса, Бердяєва, Сартра.

Дослідником також прояснено сутнісну основу Шевченкових критеріїв в оцінках мистецтва. Спираючись, зокрема, на щоденник Кобзаря, І. Прокоф'єв аналізує процес і результати виконаного ним порівняння прози Е. Сю і М. Гоголя, де Т. Шевченко аргументовано віддає перевагу останньому. Вивчаючи ставлення українського генія до творчості багатьох письменників, дослідник наголошує на його проникливості, тонкому відчутті естетичного рівня творів.

Добре обізнаний зі здобутками наукової школи професора Б. Іванюка, І. Прокоф'єв продовжив дослідження формозмістових особливостей вірша-метафори. В цьому аспекті локально ним розглянуто поезію П. Грабовського, М. Стельмаха, ґрунтовно – поезію Олександра Олеся і Л. Талалая.

Літературознавець виявив часте використання форми віршів-порівнянь у ранній творчості Олександра Олеся. Про особливості образного моделювання стану поетичного натхнення йдеться в аналізі формозмістової специфіки вірша-порів-

няння «Ах, скільки струн в душі дзвенить!». Науковець відносить його до видової форми, що «має формозмістову структуру, засновану на асоціативних зв'язках між «предметом» і «предикатом»» [9, с. 27]. Розглядаючи образну структуру вірша-порівняння «Ти з'являєшся, як ранок...», він висвітлює паралельне розгортання образів ранку, дня, вечора, котрі «доповнено образом ночі, що має символічне змістове наповнення» [9, с. 28]. Вказується, що при цьому «На окремі художні паралелі роздроблено також образ «предмета»: «Ти являєшся...», «Ти ідеш...», «Ти проходиш...». В образних паралелях виявляє себе й інтроспективний образ внутрішнього стану ліричного героя: «Як в чеканні б'ється серце!», «Як радіє, квітне серце!», «Як щемить у щемках серце!» [9, с. 28].

Результатом аналізу вказаного виду віршів-порівнянь Олександра Олеся, виконаного літературознавцем, стало його твердження, що «Роздробленість “предиката” і “предмета” – ознаки таких видів композиції віршів-порівнянь, які ще не потрапляли в зону уваги дослідників» [9, с. 28]. І. Прокоф'єв висловлює припущення, що саме «з цієї причини вони перебувають за межами класифікації, запропонованої Б. Іванюком» [9, с. 28]. Далі дослідник аналізує ще одну групу творів поета. Це вірші-порівняння, «в яких фрагменти тексту, що виражають “предмет”, **перемежовано (виділення наше – О.Р.)** з фрагментами тексту, що виражають “предикат”» [9, с. 29]. На думку літературознавця, «такі зразки є зародковою формою вірша-порівняння» [9, с. 29], першоелементи якої вперше з'явилися ще у давніх зразках фольклору.

Вірші-метафори Т. Шевченка досліджувала літературознавиця Н. Чамата. Зокрема, вона розглянула у структурі вірша «Барвінок цвів і зеленів» художню ефективність поєднання аналогії із протиставленням. Ці ж композиційні особливості помічено у віршах-порівняннях Олександра Олеся «Літньої ночі», «Вічне море вічно ллється...», «Небо з морем обнялося...», «Як тихо скрізь!.. Заснули доли...». Літературознавець вказує на важливу семантичну функцію антитези у творах такого виду. Вона, як правило, «служить вираженню романтичного протиставлення, позбавленого гармонії внутрішнього світу людини, – гармонії природи» [9, с. 30]. Високу художню інформативність віршів-порівнянь дослідник пояснює, зокрема, їх композиційною довершеністю. А її він висвітлює в найтонших деталях.

Дуже уважно прочитавши творчу спадщину Олександра Олеся, науковець з'ясував, що його

перу належить кілька десятків віршів-порівнянь, і що у цьому плані зі світових поетів зрівнятися з ним можуть лише одиниці.

Глибока обізнаність І. Прокоф'єва з багатьма національними літературами Європи, Азії, Америки відкрила перед ним широкі можливості для компаративних досліджень. Хоча шукання науковця у зазначеному напрямі інтенсивними не були, те, що йому вдалося зробити, заслугове окремого висвітлення. Перш за все варто звернути увагу на виявлені ним глибинні зв'язки на рівні поезики між творами Олександра Олеса, П. Тичини, В. Кобилянського, В. Свідзінського, І. Драча, Л. Талалая, В. Базилевського з творами найзначніших представників світового поетичного модерну – П. Верлена, Р. Даріо, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, Ф. Г. Лорки, Я. Сейферта, О. Вацієтіса та ін.

Дослідженням у сфері компаративістики передували дослідження індивідуально-авторських поетик. Доповнюючи напрацювання О. Білецького, Г. Клочка, І. Прокоф'єв у зіставленні з творчими відкриттями європейських символістів та імпресіоністів проявляє модерністські інтенції у творчості П. Тичини. Відтак стає очевидним: «Якщо у М. Вороного зближення поезії з музикою часто мало лише характер зовнішніх ознак, то у П. Верлена і П. Тичини це явище є концептуальним, художньо-функціональним, оскільки у їх творах музичність слова ефективно взаємодіє з його семантикою» [9, с. 32]. Науковець детально і майстерно аналізує особливості поезики вірша П. Верлена «В місячній світлі...» та вірша П. Тичини «Гаї шумлять». Зокрема, показує, що український поет «виражальної сили досягає шляхом інтонаційного поділу перших двох рядків кожної строфи на змістово завершені фрагменти, додаванням до останнього слова кожного другого рядка своєрідного уточнення, що пояснює і розширює зміст сказаного перед цим. Експресивність твору підсилюють дактилічне (“блоківське”) закінчення кожного рядка (розтягує його вимову і особливо ефективно передає емоції, почуття ліричного героя, стан захопленості, подивованості), а також внутрішні рими» [9, с. 33]:

Гей, дзвін гуде –
Іздалеку.

Думки пряде –
над нивами.

Над нивами-приливами,
Купаючи мене,

мов ластівку [16, с. 14].

Літературознавець аргументовано доводить, що завдяки вищезгаданим прийомам і засобам, завдяки більшій образотворчій винахідливості, автор «Сонячних кларнетів» «досягає значнішої художньої інформативності тексту...» [9, с. 33].

Окремо І. Прокоф'єв розглядає ступінь художньої ефективності поєднання семантики і ритмомелодики у віршах П. Верлена та П. Тичини і трактує це явище як «тяжіння до мистецького синкретизму». Беручи до уваги міркування Г. Кочура щодо аналогій у структурі та композиції творів обох поетів, І. Прокоф'єв продовжує спостереження застосування ними амебейної композиції. Близькість поетичного мислення, а відтак близькість засобів поезики, стверджує він, «пов'язана з їх обізнаністю у сфері фольклорної поезики» [9, с. 34].

Літературознавець наголошує на близькості естетичних засад П. Тичини і П. Верлена. Йдеться, зокрема, про те, що ці засади з особливою виразністю розкриті у формі і змісті вірша П. Верлена «Поетичне мистецтво», про те, що П. Тичина теж «зближував поезію з музикою, любив відтінки і півтони, відкидав риторику (у *ранній творчості* – О. Р.)» [9, с. 34], йдеться про використання П. Тичиною верлібрової форми. У висновках до досліджень поезики українського письменника наголошується на синкретичності використовуваних ним художніх засобів, на їх пов'язаності з різними сферами мистецтва. Стверджується, що ґрунтом, на якому вироста його поезика, був український та європейський модернізм.

У полі наукової уваги І. Прокоф'єва перебувають не тільки класики, а й письменники менш від них відомі, проте значимі. Лише фрагментарний або просто побіжний характер мають праці М. Зерова, Д. Загула, С. Крижанівського, Г. Черниш, О. Волковинського про В. Кобилянського. «А проте, – на думку Прокоф'єва, – цей поет – один із найяскравіших представників українського модернізму» [9, с. 36]. Аналізуючи його ранні твори, літературознавець відзначає безперечний вплив на письменника німецького романтизму, українського та російського модернізму. У віршах пізнішого періоду дослідник виявляє риси символізму, естетичною доктриною якого В. Кобилянський оволодів з ходу, риси неоромантизму, імпресіонізму, окремі ознаки експресіонізму. Істотним є спостереження літературознавця щодо передчування письменником власної передчасної загибелі, що час від часу проявлялося у творах. Цілком вмотивованим тут є зіставлення їх у зазначеному сенсі з «П'яним кораблем» А. Рембо та долею геніального француза.

І. Прокоф'єв розкриває філософсько-естетичну концепцію письменника, глибоке осмислення ним природи мистецької творчості. Розглядаючи формозмістові особливості вірша-медитації «О пісне, незгоєний болю!..», він вказує на уважне вдивляння поета в екзистенційні грані життя творчої особистості:

О пісне, незгоєний болю,
Обкипіла ти кров'ю цілком.
Обкрутилась ти, пісне, мов чад той отруйний,
Навкруг мого серця вінком.

І тиснеш в могутніх обіймах,
З серця кров висисаєш щомить, –
І сама ти зацитькуєш серце,
Що з лютого болю щемить [5, с. 59].

У цьому разі, як і в низці інших, дослідник спирається на власну практику поетичної творчості, оскільки сам переживав подібне. Він пише про стан естетичного екстазу, творчі муки. «В екстатичному напруженні при народженні нового художнього світу, що відбувається за участю різних сфер людської психіки», митець “переходить межі людських можливостей...” [15, с. 123]. Прориваючись до глибин непізнаного, «“викрадаючи” таємниці світу у його Творця, митець вчиняє своєрідний переступ, зазіхає на недозволене. Богоборча суть творчого акту розкривається в образі пісні-змії. Остання у тексті не номінується, але асоціативно присутня» [9, с. 37]. Розкриваючи романтичний і неоромантичний характер окремих творів В. Кобилянського, конфлікт ліричного суб'єкта «з суспільним оточенням, нездатним зрозуміти порив до краси», І. Прокоф'єв веде мову про його близькість «до Гофманового Анзельма з його країною мрій Атлантидою та до інших романтичних і неоромантичних персонажів (Сольвейг, Ассоль, Мавка, Данко, герої Джека Лондона)» [9, с. 37]. Літературознавець відзначає схильність ліричного персонажа до інтроспекції, його ліричний агностицизм у спробах «роздивитись і зрозуміти потаємні закутки власної душі». Вказується, що агностицизм поета вів до містичної образності, якої у нього чимало.

І. Прокоф'єв розкриває неабиякий талант письменника у творенні сугестії, показує вдаль перенесення ним на український літературний ґрунт прийомів сугестування, зокрема ритмічних «винаходів» зарубіжних поетів. Йдеться про оригінальне авторське римування і «сугестивно високоєфективне використання в окремих творах лише одного виду рими – “блоківської”, “дактилічної”» [9, с. 39], про функцію звукопису і вияв-

лених літературознавцем у дискурсі В. Кобилянського зародків синестезії. Дослідник вказує на його тяжіння «до тієї естетичної концепції, яку стосовно ранньої творчості П. Тичини називають кларнетизмом» [9, с. 39] та ілюструє це тяжіння. Таким чином, ще більше унаочнюються підстави для твердження Ю. Коваліва, що «В українській ліриці кларнетизм – явище одиначне і неповторне, водночас вузлове в еволюції художньої національної свідомості» [6, с. 104].

Невелика за обсягом розвідка І. Прокоф'єва дає серйозні результати. У ній не тільки з'ясовано джерела і розкрито яскраво модерний характер поезики В. Кобилянського. У ній виявлено зв'язки естетичної концепції письменника з естетикою інтуїтивізму, неоромантизму, символізму, імпресіонізму, тяжіння до «реалізації своєрідної естетичної концепції “яснобачення”, проголошеної А. Рембо» [9, с. 39]. Дослідник проявив ті художні ознаки творів поета, які дозволяють говорити про нього як майстра сугестивної лірики.

Тонка чутливість до образного слова не дозволила І. Прокоф'єву пройти мимо поезії В. Свідзінського. Акцентуючи на її рефлексивності, дослідник вдало розкриває окремі аспекти його поетологічної лірики, а відтак сутності його мистецької окремішності, що, зокрема, так тонко і точно проявлена у вірші «Не метає вогнів блискавиця...»:

Не метає вогнів блискавиця
У засліпленім співі моїм.
А ні бою смертельна криця
Не гримить і не іскрить у нім [13, с. 32].

Літературознавець розмірковує над зацікавленням письменника античною філософією, давньогрецькою і давньоримською літературою, веде мову «про його обізнаність з найдавнішими ідеями європейської естетики кінця XIX – початку XX століть» [10, с. 159]. На думку І. Прокоф'єва, є підстави говорити про близькість творчих засад автора «Медобору» до естетичних концепцій А. Бергсона, Б. Кроче. Природним контекстом естетики українського поета, стверджує літературознавець, були деякі з положень «системи філософії духу», намагання згаданих мислителів «бути над політикою та ідеологією», переважно гносеологічне спрямування їх теоретичних розробок, «відведення інтуїції домінуючої ролі у творчому процесі...» [9, с. 42]. Спираючись на працю А. Бергсона «Матерія і пам'ять», дослідник як головні висвітлює у ліриці В. Свідзінського «мотиви буттєвого плину, часу, пам'яті», розгля-

дає різні модифікації образу пам'яті: образи озера, криниці, саду. Як особливо художньо значимий виділяє образ саду-дитинства, простежує зв'язки з ним відповідних образів Л. Талалая.

І. Прокоф'єв розкриває інтроспективний характер лірики В. Свідзінського, як одну із найпримітніших її ознак, як сферу, у якій він досяг найбільших мистецьких успіхів. За твердженням літературознавця Ю. Кузнецова, імпресіонізм зробив перші кроки «до геніального відкриття внутрішнього космосу особистості – об'єкта, яким надалі займатиметься все мистецтво й уся гуманітарна наука ХХ ст.» [7, с. 39]. Українські письменники оволодівали цим відкриттям на рубежі ХІХ–ХХ століть, а В. Свідзінський пізніше, вважає І. Прокоф'єв, у 20-х роках. Він обґрунтовує природність і логічність приходу автора «Вересня» до естетичних засад імпресіонізму, до його поетики: «Надзвичайно вразливий за вдачею, наділений тонким художнім даром, В. Свідзінський покликаний був явити українському читачеві імпресіоністичні шедеври. То ж велика кількість його поезій – це “пейзажі душі”» [10, с. 160]. Естетична концепція В. Свідзінського, його художнє осмислення феномену пам'яті у рецепції дослідника викликає також обґрунтовані аналогії з творами М. Пруста. Особливу увагу науковець звертає на пам'ять дитинства як джерело поетової образності. На думку літературознавця, «Неабияка майстерність автора “Медобору” в акупунктурній точності пробудження давніх вражень і їх яскравого образного моделювання в уяві, емоційній сфері читача» [10, с. 161].

І. Прокоф'єв глибоко розуміє і майстерно інтерпретує особливості творчого процесу, в який поринає поет-імпресіоніст. Дослідник аналізує механізм дії психосенсорної сфери людини, його образне моделювання українським поетом у контексті епізоду «Чаювання в Камбре» з роману М. Пруста, «Осінньої пісні» П. Верлена, «Кленових листків» В. Стефаніка. Зокрема, детально розкривається процес пробудження теперішнім враженням давнього на прикладі вірша «У зимі маленького дому...».

У зимі маленького дому
Розмерзалось не часто вікно.
От вечір. Внесли солону.
Розлили холодне вино.
.....

Ще проухаю намерзь. До поля
Крадькома припадає тьма.
На окопі стара тополя.
Та й більше нічого нема [13, с. 111].

Коментуючи вище цитований вірш, літературознавець талановито проявляє глибинне багатство зворушливого змісту твору. При цьому він, зокрема, зазначає наступне. «Дитячій душі, здатній глибоко і гостро переживати все, що відбувається довкола, прагнеться так багато. Вона інтуїтивно відчуває велич, незглибимість світу. Щось її пориває до незвіданого, загадкового. В той же час доводиться зирити у простір крізь щілину в розтоплений на вікні льодовій намерзі, терпіти довге зимове ув'язнення в тісній і задушливій сільській хатині. Як багато прихованого смутку, жалю, відчуття духовної обікраденості в оцьому...» [10, с. 161], – пише дослідник і ще раз цитує два останні рядки вірша:

На окопі стара тополя.
Та й більше нічого нема.

У своєму потрактуванні поезії В. Свідзінського І. Прокоф'єв спирається на праці інших літературознавців. Е. Соловей зазначає, що твори цього письменника явили «...напрочуд сміливе розпросторення поезії у сфери ірраціонального, містичного, несподіваного...» [14, с. 486]. А. Макаров, трактуючи «свідчення» В. Свідзінського, що стосується виявів передпам'яті, котрі ліричний суб'єкт поета завважував у своїй душі, стверджує, що «... в хвилини напливу сильних почуттів відбувається перехід нашого сприйняття з одного генорівня на інший» [8, с. 218]. А. Макаров, не створюючи розгорнутої розвідки з питань поетики В. Свідзінського, лише вказує на місце і роль у ній мітичних образів.

Думки Е. Соловей, розвинуті І. Прокоф'євим, зокрема в аналізі вірша «Аби заснув, приходиш крадькома...» та інших творів, де показано, як сновидіння «втягають» із надр підсвідомості мітичні і містичні образи. Йдеться про синтез мітичного, фольклорного та новочасного художнього мислення, характерними ознаками якого є «діалогічність, запитальність, використання діалектної лексики, слів, що означають давні мітичні поняття» [9, с. 44]. Наголошується на особливій функціональності символізації у досягненні змістової повноти творів зазначеного виду.

І. Прокоф'єв знаходить не один привід для зіставлення образного світу В. Свідзінського з поезією європейських модерністів. Підстави для цього дають і «схожість типів психологічного мислення», і вплив. Дослідник обґрунтовано стверджує близькість естетики українського письменника до естетичної програми, розкритої П. Верленом у вірші «Поетичне мистецтво». Цікавими є спостереження І. Прокоф'єва щодо

змістових аналогій у «П'яному кораблі» А. Рембо та вірші «На берегах ночі, дико, пусто». В обох творах з великою виражальною силою «в символічних образах втілено психічний процес поповнення пам'яті черговим враженням» [9, с. 45]. Літературознавець переконливо демонструє розкошування поетової уяви у сфері ірреального.

Подекуди І. Прокоф'єв вступає в дискусію щодо світогляду і поетики В. Свідзінського. Для прикладу, В. Яременко вважає, що цей поет не схильний до «психоаналізу, самокопирсання у власній психіці...» [17, с. 21]. Однак перед цим уже зверталась увага на підкреслення І. Прокоф'євим інтроспективності його творчості, дуже прискіпливого вдивляння ліричного героя в найменші порухи, що відбуваються в його внутрішньому світі, намагання осмислити навіть найменші миттєві зміни у ньому. У вірші «В руці ледь-ледь колишиться удильно», пише І. Прокоф'єв, водні глибини зіставлено з глибинами внутрішнього світу, які затягують у свої надра ліричного суб'єкта. Він, як і герой А. Рембо, у «П'яному кораблі», відчуває небезпеку надмірного самозанурення у власну душу [9, с. 46]. Далі, надаючи переконливості своєму спостереженню, дослідник цитує вказаний вірш.

Потрактуюючи сновидну природу деяких образів В. Свідзінського, І. Прокоф'єв виходить на ознаки їх схожості з образами здвоєного світу у повісті Ясунарі Кавабата «Країна снігу». Це

свідчить про надзвичайне багатство уяви українського письменника. А вся його поетична практика наводить літературознавця на думку про ще не відкриті перспективи задіяння позасвідомих інтуїтивних чинників у творчому процесі.

Висновки і пропозиції. Літературознавчі розвідки творчості українських майстрів слова ХІХ–ХХ ст., виконані І. Прокоф'євим, є самостійними, змістовними, науково вагомими працями. У них висвітлено важливі аспекти індивідуально-авторських поетик Т. Шевченка, Олександра Олеся, П. Тичини, В. Кобилянського, В. Свідзінського та інших письменників. Суттєвими є спостереження аналогій та відмінностей у їх творчих практиках. Посутніми є прояснення і потрактування окремих явищ українського поетичного модернізму, зокрема, «тяжіння до мистецького синкретизму» у творах П. Тичини, В. Кобилянського, В. Свідзінського, виявлених у дискурсі В. Кобилянського явищ синестезії та тяжіння до «концепції яснобачення», проголошеної А. Рембо, ролі інтуїтивних первнів у феноменальній рефлексивності поезії В. Свідзінського та ін.

Вищеокреслений досвід І. Прокоф'єва варто використовувати у подальших розвідках особливостей українського поетичного модернізму і його продовження у творчості Л. Талалая, І. Жиленко, А. Кичинського та інших українських письменників останніх десятиліть.

Список літератури:

1. Базилевський В. Твори : у 3 т. Київ : Ліра-К, 2022. Т. 3 : Поезія. 756 с.
2. Базилевський В. Імпресії та медитації. *Українська літературна газета*. 2021. 15 січ. (№ 1). С. 4.
3. Базилевський В. Нетиповий поет. *Прокоф'єв І. Знаки*. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2023. С. 5–10.
4. Базилевський В. Переминання глини. *Прокоф'єв І. Вибрані твори : у 2 т.* Кам'янець-Подільський : Друкарня «Рута», 2019. Т. 1. С. 414–416.
5. Кобилянський В. Поезії. Київ : Рад. письменник, 1959. 349 с.
6. Ковалів Ю. Кларнетизм П. Тичини – нереалізована естетична концепція. *Стильові тенденції української літератури ХХ століття*. Київ : Фоліант, 2004. С. 98–106.
7. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст.: проблеми естетики і поетики. Київ : Зодіак-ЕКО, 1995. 304 с.
8. Макаров А. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво : нариси з психології творчості. Київ : Рад. письменник, 1990. 285 с.
9. Прокоф'єв І. Вибрані твори : у 2 т. Житомир : Бук-Друк, 2021. Т. 2. 408 с.
10. Прокоф'єв І. Володимир Свідзінський і модернізм. *Море*. 2013. № 1. С. 159–163.
11. Прокоф'єв І. Поетика Леоніда Талалая : монографія. Кам'янець-Подільський : Буницький О. А., 2006. 160 с.
12. Рарицький О. Іван Прокоф'єв – поет і дослідник літератури. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. Серія філологічна*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2021. Вип. 18. С. 169–183.
13. Свідзінський В. Поезії. Київ : Рад. письменник, 1986. 349 с.
14. Соловей Е. «Роботи і дні» поета. *Свідзінський В. Твори : у 2 т.* Київ : Критика, 2004. Т. 1. С. 447–516.
15. Соловей Е. Українська філософська лірика : навч. посіб. із спецкурсу. Київ : Юніверс, 1998. 368 с.
16. Тичина П. Твори : у 2 т. Київ : Дніпро, 1976. Т. 1. 415 с.

17. Яременко В. Лірика Володимира Свідзинського. *Свідзинський В. Поезії*. Київ : Рад. письменник, 1996. С. 3–24.

Rarytskyi O. A. PRE-MODERN AND MODERN UKRAINIAN POETRY IN IVAN PROKOFIEV'S STUDIES

Ivan Prokofiev belongs to Ukrainian literary critics who entered science in the 90s. The field of his scientific research is the latest Ukrainian and foreign literature. The research concerns primarily poetics issues. The processes of form and content mutual transition, the artistic informativeness factors of texts are explored most often.

The article reveals the methodological foundations of I. Prokofiev's scientific research, his reorientation from descriptive to functional research methods. The views of the literary critic on the artist's worldview as a system-creating factor, the intention to demonstrate the completeness of individual works through the prism of artistic criteria are revealed.

I. Prokofiev's approaches to highlighting certain aspects of T. Shevchenko's worldview and creativity, related to the philosophy and aesthetics of existentialism, are covered. It is about the researcher's manifestation in Kobzar's works of his intuitive feeling of the immanence of the things existing state in the world, its manifestation and interpretation as a metaphysical, timeless, image of evil, about the comparison of "The Imitation of Ezekiel", "The Kings" and the other poet's works with the works "The Plague", "Caligula" by A. Camus, works by Zh-P. Sartre, about tracing Shevchenko's intentions by the literary critic to the philosophical reflections and ideas of Kierkegaard, Heidegger, Jaspers, Sartre.

The article considers the results of I. Prokofiev's research on the form and content features of the poems-comparisons by Oleksandr Oles, the researcher's discovery of a special kind of poem-comparison, in which the parts of the text, where the "subject" and "predicate" are figuratively embodied, are fragmented.

It is about the scientist's discovery of "deep connections at the level of poetics" between the works by Oleksandr Oles, P. Tychyna, V. Kobylyanskyi, V. Svidzinskyi, I. Drach, L. Talalai, V. Bazilevskyi with the works by P. Verlen, R. Dario, L. Staff, Y. Tuvmim, F.G. Lorca, J. Seyfert, O. Vacietis, etc.; about the methods reading the unique emotional depths of V. Svidzinsky's lyrics by the literary critic, about the elements of his "mini-discussion" with V. Yaremenko and the refutation of the authoritative scientist's statement about V. Svidzinsky's "disinclination" to "psychoanalysis, self-copying in one's own psyche".

The article introduces literary critics to the noteworthy experience of researching modern Ukrainian poetry samples and can be useful to all fans of the art of speech.

Key words: poetry, poetics, image, poem, text, metaphor, author, researcher, literary critic, modernism.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.133.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/28>

Абрамович С. Д.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІННОКЕНТІЙ ГІЗЕЛЬ ТА «МОСКОВСЬКИЙ МІФ» (ЩЕ РАЗ ПРО «МИР З БОГОМ ЛЮДИНІ»)

Відома праця Інокентія Гізеля «Мир з Богом людям», яка, по суті, є підручником з морального богослов'я, містить не до кінця осмислені в попередніх наукових дослідженнях моменти, які, між тим, значно посилюють погляд на українського письменника доби бароко як на принципового християнина й українського патріота, хоча цей твір присвячено московському цареві Олексію Михайловичу, що зазвичай вважається «подвійною грою», іншими словами, лицемірством. Автор цієї статті дивиться на ситуацію трохи з іншого боку. Він переконаний, що немає підстав наділяти Гізеля «макіавеллівськими» рисами, модернізувати його духовну позицію. Діалектика співвідношення твердої моральної принциповості й водночас поваги до московського самодержця, по-перше, достатньо проявляється вже тоді, коли звертається увага на відстоювання Гізелем прав Києво-Печерської лаври перед московськими зазіханнями, а, по-друге, повага до будь-якої реальної влади є одним із важливих постулатів Нового Завіту взагалі, й апостольську заповідь жодним чином не можна тлумачити як виправдання тиранії. І, нарешті, саме бароко – як «стиль епохи» – спонукало автора до врахування всілякої складності, контрастів і суперечностей як частин єдиного цілого, до діалогу високих і низьких начал, до включення в поле уваги еліти та владних структур явищ людської бідності та приниження. Тому Гізеля та його авторську позицію у творі слід розглядати, уникаючи «модернізації», у відповідному історико-культурному контексті.

Ключові слова: моральне богослов'я, «московський міф», бароко, діалектика, модернізація.

Постановка проблеми. Довгий час нам вперто намагалися нав'язати з Кремля міф про якусь особливу, невидану й нечувану в світі, російську духовність, про буцімто ідентичність українців та росіян та про сліпуче месіанське обранництво Росії. Цей міф почав формуватися в Московії після віроломного пересмикування її володарями духу й букви Переяславських угод, як засіб владного впливу в Україні XVII ст. В форматі створення цього міфу ідеологема «Москва – Другий Київ» була замінена новим пропагандистським конструктом: «Москва – Третій Рим», а знаменита Олєгова формула «Київ – матір городів (міст) руських» почала якось так нишком витіснятися формулою «Москва – всім городам мать». Зазначена ідеологема стала системоутворюючою для філософської, суспільної та культурологічної думки імперської Росії, потім вона благополучно перекочувала, щоправда, в дещо латентному форматі, в радянську свідомість, аби розгорнутися

у всій своїй хижості в пострадянській Росії. Тому ситуація вимагає радикального й чесного переосмислення, особливо коли йдеться про складність духовної позиції визначних діячів української культури минулого, які вимушені були жити й працювати в умовах безкомпромісної російської колоніальної експансії. Зокрема відкриваються можливості для більш рельєфного окреслення духовно-політичної позиції відомого українського князя церкви й культуртрегера доби бароко Інокентія Гізеля, який, з одного боку, активно підтримував московське панування в Україні (це, зрозуміло, схвально підкреслювалося радянськими дослідниками), а з другого – боронив канонічну приналежність Київської церкви до Вселенського патріархату й здобутки вітчизняного культурного надбання. Ситуація вимагає поглибленої уваги і визначає актуальність нашого дослідження в умовах, коли наші північні сусіди скинули маску «братнього народу» й, нехтуючи всіма здо-

бутками християнської цивілізації, перейшли до відкритого геноциду українців в стилістиці доісторичного східного докорінного «нищення ворога» та споконвічних психологічних стереотипів криміналу

Зокрема варто приділити додаткову увагу позиції українського просвітителя XVII ст., архімандрита Києво-Печерської Лаври Інокентія Гізеля, автора присвяченого московському царю Олексію Михайловичу твору «Мир с Богом» людині», поаяк «після київського митрополита архімандрит Києво-Печерської лаври був чи не найвпливовішою особою Православної Церкви в Україні» і постійно «брав участь у великій політиці» [7, с. 12]. Гізеля вважають за вправного політичного гравця, що вів з московитами «подвійну гру»¹. Однак Гізель, при всій своїй лояльності Москві, ретельно опирався спробам підкорити лаврське життя юрисдикції московських ієрархів і обстоював економічну незалежність Лаври не тому лише, що боровся за «земні блага». Досі позицію Гізеля намагалися пояснити виключно за стереотипами сучасної нам політичної свідомості, нехтуючи цінностями ревного православного монаха, яким найперше був Гізель, чоловік, котрий заради цієї вищої правди – як він її розумів, – залишив своє природне німецько-лютеранське середовище й знайшов нове життя в стінах Києво-Печерської лаври, завершивши свій земний шлях її священноархімандритом. У хитких і небезпечних політичних обставинах свого часу

¹ Прошу пробащення за довгу цитату, але тут загальноприйнятій погляд на позицію Гізеля окреслено виключно опукло й панорамно: «Під час присяги російському цареві у 1654 р. Інокентій Гізель (так писалося прізвище Гізеля в середині минулого століття. С.А.) приєднався до тієї частини української православної ієрархії, що певний час відмовлялася присягати. В період боротьби за возз'єднання церков він був прибічником Нелюбовича-Тукальського, але вів подвійну гру. У 70-х роках XVII ст. він переписувався з царем Олексієм Михайловичем, який шукав ідейної підтримки у православного Києво-Печерського монастиря, на чолі якого стояв Гізель. Цій видимій прихильності до Росії сприяла обставина, зв'язана з турецькою навалюю. Українське духовенство разом з народом було вороже настроєне проти турецької навали і агентури турків в особі Юрія Хмельницького, а особливо П. Дорошенка. Гізель був одним з тих, хто умовляв Дорошенка порвати з турками і лишитися вірним православному Московському цареві. Опорою православ'я в ідейній боротьбі проти турків і їх ставників правобережної старшини були найавторитетніші монастирі – Києво-Печерський і Почаївський. Перед загрозою турецької навали Гізель мусив переорієнтуватися на Росію. Внаслідок цього з його дозволу, або благословення, з Києво-Печерського монастиря і вийшов «Синопис» невідомого автора, прихильника возз'єднання України з Росією. Цей твір монастирського походження, пронизаний ідеєю провіденціалізму духовної особи, але за своїм змістом н ідеологією він не може належати перу Гізеля» [9, с. 61].

Гізель, при всій своїй гнучкості, віддаючи кесареви кесареві, продемонстрував найперше глибоку відданість своєму духовному ідеалу. Чи дійсно якимось кривив тут душею Гізель, відомий правдолюбець, з приводу смерті якого св. Дмитро (Туптало) сказав: «... и ты, время, своими забвения зубами такого человека не изгрызешь памяти: ибо *въ память вѣчную будетъ праведникъ*» [цит. за: 11, с. 602]? Чи, може, Гізель прагнув знайти якусь діалектичну позицію між «царством кесаря» і Царством Небесним, про яке Христос казав: «Шукайте ж найперше Царства Божого й правди Його...» (Мв. 6:33)? У позиції Гізеля проглядає відблиск класичного постулату римського права щодо недоторканості власності, потреби суспільства в обороні цього права законами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ці в тих чи інших ракурсах бралися до уваги дослідниками ситуації. Найперше хочеться згадати про книгу В. Косаренко-Косаревича «Московський сфінкс. Міф і сила в образі Сходу Європи» (1957; перевидана в Україні в 2012 р. [8], вона органічно вписалася з наше злободенне осмислення і переосмислення основ нашого духовного самостояння). Автор, розглянувши силу різних джерел, заперечив вже саме слов'янське походження московитів і переконливо охарактеризував їхній імперсько-ординський державний устрій як загрозу для всього цивілізованого світу. Г. Іванущенко в рецензії на цю книгу вірно відмічає, що Сфінкс тут «уособлює імперію у всіх її іпостасях: від Петра до Путіна» [6]. Ця концепція важлива в якості методологічного підґрунтя до вивчення літератури епохи та її культури в цілому. Якщо ж перейти до вивчення спадщини І. Гізеля, то, по-перше, тим само М. І. Марченком давно відзначено його виняткову наукову ерудованість та інтелектуальну чесність; але, разом з тим, і дипломатичний хист та здатність орієнтуватися в складних політичних умовах [9, с. 61]. Вже акцентувалося, що він був змушений звертатися до московського царя Олексія Михайловича з проханнями щодо фінансової підтримки Києво-Печерської обителі, але завжди залишався «у межах християнських моральних цінностей» і намагався у своєму діалозі з Москвою й «беручи участь у великій політиці, не забував про інтереси Києво-Печерської лаври» [7, с. 12]. При цьому, як зазначено О. Цісарем та П. Кралуком, Гізелеве авторство «Миру з Богом людині», в якому міститься звернення до московського царя як великого захисника православ'я, достатньо проблематичне [12, с. 183] – можна взяти таку позицію до уваги, але усе ж таки вона

виглядає занадто категоричною. Зате безсумнівно, що саме у душі християнських моральних засад І. Гізель намагався «примирити інтереси володарів і підданих»; це підкреслює також С. М. Злупко [5, с. 37–38]. Свого часу Дж. Броджі-Беркофф відзначено було вміння Гізеля триматися осторонь «спокус віку цього», зокрема відмову від імовірного призначення на митрополита, обережність у політичних ініціативах, захист автономії Лаври і Церкви як найвищої інституції в стосунках людей із Богом [1, с. 120–121]. Те, що аксіологічним ґрунтом для Гізеля були найперше християнські цінності, переконливо й розгорнуто показано і в монографії Л. Довгої «Система цінностей в українській культурі XVII століття (на прикладі теоретичної спадщини Інокентія Гізеля)», виданий друком у 2012 р. Дослідниця вірно зазначає, що «інтелектуальний світ ієрархів православної Київської митрополії другої половини XVII ст. не був ізольований від зовнішніх впливів», й українські церковні діячі другої половини XVII ст., вибираючи суголосне з «чужого», вступали в діалог із зовнішнім світом і репрезентували в ньому себе [4, с. 291–292]. Адже це загострювало психологічну чутливість й спричинювалося до глибшого, панорамного розуміння «діалектики душі», людських протиріч та духовного пошуку. Характерно, що та ж само Л. Довга проникливо відзначає: «найгіршими і найважчими» Гізель вважав гріхи, закорінені в свідомості, «сповнені через злий норів або звичку, оскільки саме характер визначає спосіб поведінки й мислення індивіда, а звичай через приклад або й навчання передається іншим, тим самим спонукаючи або й долучаючи їх до гріха. Не менш тяжкими є гріхи, що здійснюються серцем, оскільки вони призводять до внутрішнього зламу людини, що не залишає в її душі місця для Божої ласки і світла, тим самим позбавляючи її справжньої опори в житті. Саме серцем людина чинить гріхи, які Гізель зараховує до рангу найтяжчих – гріхи проти основних християнських цінностей – віри, надії та любові» [4, с. 114]. При цьому барокова стилістика, торуючи шлях майбутньому класицизмові, надає великого значення раціональному первеню, інтелектуальній культурі. От і в Гізеля знаходять цей момент: «Насамперед слід підкреслити вкрай раціональний характер його діяльності, як культурної, так і політичної, схильність діяти завжди з чіткою метою та реалістичними цілями...» [1, с. 120–121]. Це може видатись впливом науки, яка якраз почала тоді підноситися, щоби досягти нового статусу в епоху Просвітництва. Дух часу полягав у вра-

хуванні наукового способу мислення й наукової картини світу. Так, наприклад, Й. Галятовський закликає: «...треба читати гисторії и кройники ѿ розмаїтых панствахъ и сторонахъ, що ся в(ъ) них дѣяло і тепер(ъ) що ся дѣеть, треба читати книги ѿ звѣро(хъ), гадахъ, рыбахъ, деревахъ, зѣлахъ(ъ), камѣняхъ и розмаитыхъ водахъ, котори в(ъ) морю, в(ъ) рѣкахъ, в(ъ) студняхъ и на иншихъ мѣстцахъ знайдутся, і уважати ихъ натуру...» [2, с. 220]. Але в казусі Гізеля треба й відзначити, що йдеться не стільки про позитивну науку, скільки про західну схоластичну традицію розумування, яка була прищеплена Гізелеві в роки навчання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Водночас з усього сказаного стає очевидним, що треба, відповідно до конкретно-історичного контексту, враховувати ще й реальну складність психології Гізеля як людини ренесансно-барокової епохи. Ця людина постійно балансувала між середньовічним церковним ідеалом обоженої людини та цинічною макіавеллістичною концепцією, що впевнено поширювалася в свідомості людей Нового часу. Як показує історія, саме в Московщині макіавеллізм прижився й зріс з нечуваним в інших місцях планети резонансом. Тільки макіавеллістична свідомість могла породити, строго кажучи, «московський міф». Останній насаджувався гранично безпардонно, й для етнічного німця Гізеля, котрий волею історії опинився при самому джерелі східнослов'янської християнської цивілізації, це мало стати імпульсом до відчуття своєї належності до «політичного українства» й водночас глибше відчутти космополітичну, вселенську спрямованість християнської проповіді, так само, як і брутальний, по суті язичницький, характер московської експансії. Не варто скидати з рахунку тієї обставини, що Гізель, можливо, вчився у Львівській єзуїтській колегії (думка еп. Є. Болховитінова, висловлена на сторінках його знаменитого словника релігійних письменників (т. 1, с. 197). Адже саме єзуїти поставили на меті боронити й розвивати християнську спадщину, користуючись лексиконом та понятійним апаратом Нового часу, втім з метою радше його прихованої дезавуації. Єзуїти ж справили помітний вплив на рівень європейської, в тому числі й української освіти, зокрема формуючи вміння вести діалог з будь-ким, навіть з тими, хто виступав як відвертий ворог. Та навіть якщо версія про єзуїтський вишкіл Гізеля у Львові сумнівна, то вже абсолютно безсумнівно, що він формувался в атмосфері тієї барокової свідомості, яка безбо-

язно сполучає світло й пітьму, динаміку боротьби добра й зла тощо.

Постановка завдання. Тому ми ставимо на меті розглянути моральну позицію автора «Миру з Богом людині» з урахуванням такого фактору, як складність барокового мислення, котре від початку безбоязно протиставляло і, водночас, поєднувало контрастне протиставлення земного й неземного, ідеального і реального. При цьому вільне віддзеркалення мінливості та динамічності життя, суперечностей та антиномій його від початку трималося чіткого християнського морального стрижня; світська лінія бароко призведе до формування дещо «декадентського» стилю рококо. Гізель же репрезентує «класичне бароко», яке намагається відповісти на виклики Ренесансу, адаптуючи його інтерес до відтворення «живого життя» та його реальних суперечностей.

Виклад основного матеріалу. Найперше слід відзначити, що у присвяченому цареві Олексію Михайловичу творі Гізеля «Мир з Богом людині»

(1669) відлунує вельми гостра колізія політичного життя тодішньої Московії й – *volens nolens* – приєднаної до неї України. Лише кілька років минуло після того, коли було позбавлено патріаршого сану Нікона (1666 р.), який наважився повторити приклад біблійних пророків та митрополита Пилипа, вбитого Іваном Грозним, і протиставити самодержавній волі царя принцип «священство вище за царство». У Гізелевому ж тексті містяться фрагменти, які гостро нагадували можновладцеві про людські нещастя й болі. Це було безпосереднім продовженням біблійної традиції говорити царям правду про нещастя й негаразди їхніх підданих та царську відповідальність (див., напр.: (3 Цар. 18, 19–20, 22. 1–18; Єр. 6:13; Єз. 13: 10–12 та числ. ін.). Така позиція вимагала достатньої мужності й свідомості власного духовного покликання.

Автор «Миру з Богом людині» поблажливий і до бідного, який через нестатки не повертає чужого майна, або ж до того, хто під час хвороби порушує піст:

« **НЕМОЖЕ́НІЄ, СВОБОЖДА́ЕТЪ ѿ грѣ́ха, си́цебѣ: НЕ ВОЗВРАЩА́ЮЩИХЪ ВІЩИ ЧУЖДО́М, Е́ГДА НѢ́ТЬ ДОВО́ДСТВА: НЕУТѢ́ЩИХЪ ѿБІ́ЧНАГО ПРА́ВИЛА, ВЪ КРЕ́МЯ БЕ́ЛІАГО НЕ́ДѢ́СА: НЕ ПО́СТАЩИХЪ, ВЪ »**

[3, I, 1, с. 97].

Про долю злидаря у Гізеля говориться з великим і щирим співчуттям.

КРЕ́МЯ БЕ́ЛІАГО... Таке, наприклад, нагадування про бідність, що змушує привласнювати чуже:

«... **НУ́ЖДА, СВОБОЖДА́ЕТЪ ѿ грѣ́ха, ВЪА́ФЛЕУХЪ СМѢ́ТНЫХЪ СІ́УХЪ ВЪ НЕПРА́ВЕДНО́МЪ ВЪА́ТІИ, НУ́ДЕРЖАНІИ ВІЩИ ЧУЖДО́УХЪ, Е́ЖЕ БЫВА́ЕТЪ ВЪ ПОСА́ДАНІИ НИЩЕ́ТЪ, Е́МЖЕ РА́ДН НЕМО́ГЛА БИ КТО ѿНІ́ДЪ ЖИВО́ТА СОБЛЮ́ТИ, А́ЩЕ БИ ЧУЖДО́ГО ОУ́КЕ́ НЕ И́МѢ́Л, НІ́ТѢ́МЪ СЕБЕ НЕ ЖИВІ́Л »**

[3, I, 2, с. 37–38].

Моралізаторство Гізеля, як бачимо, зосереджене на болючих точках людського буття, воно адресоване не «вбогому» чи «можновладцеві», а людині взагалі, й абсолютно позбавлене того раболіпства, яке насаджувалося в Московській церкві після встановлення в ній остаточно «диктату кесаря». Гізелеве моралізаторство спирається на живі ситуації з життя, проникнуте емпатією, відчуттям чужого болю, й несе в собі відбиток духовної незалежності та вірності духу вчення Христа.

Звичайно, є й підстави казати, що при цьому Гізелеві властива почасти й та само «царистська» ілюзія, що застила очі його попереднику Івану Вишенському, який активно закликав «Малу Русь» (Україну) до союзу з московським тираном Грозним (за що нині він канонізований РПЦ). На тлі падіння Візантії та зростання у східноправославному світі мусульманських утисків, а також загального занепаду суспільної моралі в Західній Європі на початку ери Модерну, багато хто з православних жалкував за візантійським принципом Симфонії – гармонічної співпраці самодержавної

влади й церкви. Це, звичайно, залишалось недосяжним ідеалом. Тим не менш, Гізель гостро відчуває потребу укріплення моральних принципів християнства в еру гуманістичного виклику церковній традиції, завдання пом'якшити серце правителя, волаючи до його сумління й звертаючи його увагу на суспільну потребу подолання зла. У цьому проступає гідність християнина який визнає, як відомо, всяку владу, але радше вимагає, очікує від неї добротності, ніж випрошує таку. І коли історики російської літератури хвалять Ломоносова, котрий писав царям т. зв. «оди-рекомендації» в дусі Просвітництва й не принижувався до плазування перед престолом, то треба визнати, що в нього вже був тут попередник, й не в Західній Європі, а в лоні словесності російської імперії, яка тільки-но почала складатися, – архимандрит Гізель, котрий мислив у даній ситуації як освічена людина й прагнув оберігати традиційні моральні установки, що ґрунтувалися на Біблії. Таким чином, поширена в нас думка, буцімто Гізель своїм «уроком царям» намагався, мовляв, допомогти цареві Олексію Михайловичу виправити мораль тогочасного суспільства й викоренити моральне зло, недостатньо конкретна й об'єктивно ставить Гізеля в роль такого собі прошака, який шукає

уваги царя. Варто пригадати й те, що трактат Гізеля було фактично створено під дружнім тиском Лазаря Барановича, який, подібно до Гізеля, намагався оберігати українську церковну самостійність перед московським тиском, але водночас висловлював повну політичну лояльність московському цареві. Утім Гізель не зв'язаний рамками даної ситуації, не «загіпнотизований» діалогом з царем і вільно віддається розвитку своєї основної теми, твердо тримаючись основної лінії морального богослов'я: як треба жити, щоби досягти Бога [див.: 10], докоряє священникам, що повелися

на славути й прихвѣтки къ Цѣцци й Одіждѣ
[3, I, 1, с. 305], купцям, що

прѣвознаи Пѣнаси добрыа, а занй злыа
[3, 2, с. 231] тощо. Іншими словами, в цьому тексті кесарева воздано кесареви, а Боже – Богові, як до того закликає Євангеліє (Мв. 22:15).

Висновки. Таким чином, твір І. Гізеля «Мир з Богом людині» є яскравим прикладом барокового мислення, котре від початку намагалося прийняти виклик *regum potatum*, що їх ніс з собою ренесансний процес, оберігаючи здобутки християнської цивілізації шляхом хитромудрого діалогу з викликами «світу цього».

Список літератури:

1. Броджі Беркофф Дж. «Мир з Богом чоловіку» як система моральної філософії // Джованна Броджі Беркофф // Вибрані твори : у 3 т. / Інокентій Гізель ; [упоряд. Л. Довга]; Ін-т філософії ім. Г. Сковороди, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Т-во дослідників Центрально-Східної Європи. Львів : Свічадо, 2010. Т. 3. С. 120–121.
2. Галатовський Й. Ключ розуміння. Київ : Наукова думка, 1985. 442 с.
3. Гізель І. Вибрані твори. В 3 т. Львів : Свічадо, 2012. Т. I, Кн. 1. 2009, 624 с. Т. I, Кн. 2, 2009, 360 с.
4. Довга Л. Система цінностей в українській культурі XVII століття (на прикладі теоретичної спадщини Інокентія Гізеля). Київ – Львів : Видавництво «Свічадо», 2012. 344 с.
5. Злупко С. Персоналії і теорія української економічної думки. Львів : Євросвіт, 2002. 527 с.
6. Іванущенко Г. Чим небезпечний «сфінкс»? URL : <http://surl.li/tsom>.
7. Когут З. Вплив політики на Інокентія Гізеля та видання київського «Синопису»: нове осмислення / Когут З. // Вибрані твори : у 3 т. / Інокентій Гізель ; [упоряд. Л. Довга]; Ін-т філософії ім. Г. Сковороди, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Т-во дослідників Центрально-Східної Європи. Львів : Свічадо, 2010. Т. 3. С. 12–25.
8. Косаренко-Косаревиц В. Московський сфінкс. Міф і сила в образі Сходу Європи. Київ : Українська Видавнича Спілка ім. Ю. Липи, 2012 510 с.
9. Марченко М. І. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.). Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1959. 258 с.
10. Марусяк М., протоієр. Моральне богослов'я. Навчальний посібник. Снятин : Прут Принт, 2000. 144 с.
11. Туптало Д. С., митр. (св. Дмитро Ростовський). Твори (Сочинения). Ч. 3. Москва : Синодальна типографія, 1848. 639 с.
12. Цісар О. В., Кралюк П. М. Трактат Інокентія Гізеля «Мир з Богом людині» як пам'ятка релігійно-етичної думки України // Мультиверсум. Філософський альманах . Випуск 1 (171). Т. 1. С. 186–190.

Abramovych S. D. INNOCENTY GISEL AND THE “MOSCOW MYTH” (again about the “Peace with God to Man”)

The well-known work of Innocent Gisel “Peace to Man with God”, which is, in essence, a textbook on moral theology, contains points that have not been fully understood in previous scientific studies, which, meanwhile, significantly strengthen the view of the Ukrainian writer of the Baroque era as on a principled Christian and Ukrainian patriot, although this work is dedicated to the Moscow tsar Aleksey Mykhailovych, which is usually considered a “double game”, in other words, hypocrisy. The author of this article sees the situation from a slightly different perspective. He is convinced that there is no reason to endow Gisele with “machiavellian” traits, to modernize his spiritual position. The dialectic of the ratio of firm moral principle and at the same time respect for the Moscow autocrat, firstly, is already sufficiently corrected when attention is paid to Gisel’s defense of the rights of the Kyiv-Pechersk Lavra against Moscow encroachments, and, secondly, respect for any real power is one of important postulates of the New Testament in general, and the apostolic precept cannot in any way be interpreted as a justification of tyranny. And, finally, it was baroque – as the “style of the era” – that directed the author to take into account all kinds of complexities, contrasts and contradictions as parts of a single whole, to dialogue between high and low principles, to include in the field of attention of the elite and power structures the phenomena of human poverty and humiliation. Therefore, Gisel and his authorial position in the work should be considered, avoiding “modernization”, in the appropriate historical and cultural context.

Key words: moral theology, “Moscow myth”, baroque, dialectics, modernization.

Вісич О. А.

Національний університет «Острозька академія»

Бугера К. Б.

Національний університет «Острозька академія»

САНАТОРІЙ ЯК ЛІМІНАЛЬНИЙ ПРОСТІР В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ 20–30-Х РР. ХХ СТ.

Стаття присвячена аналізу топосу санаторію та його функціонуванню у художній прозі 20–30-х рр. ХХ ст. Враховано значні суспільно-політичні зміни, що позначилися на творчому доробку письменників цього періоду. У центрі уваги опинилося зображення «межових», хворобливих станів людського тіла і свідомості, а топос санаторію, до якого зверталися митці, набув ознак лімінальності. Значення топосу санаторію як вияву лімінального простору в літературі на сучасному етапі є практично не вивченим, тож запропоноване дослідження має на меті дослідити семантику санаторію як лімінального простору у прозових творах 20–30-х рр, визначивши специфічні ознаки та проаналізувавши значення топосу санаторію в розкритті ідейно-художнього змісту творів 20–30-х рр. ХХ ст.

Визначено, що лімінальному простору санаторію властиві географічна віддаленість від інших топосів, обмежене коло людей, які перебувають у ньому, наявність специфічних ритуалів «входу» і «виходу», здатність ставати тимчасовим економічним чи політичним прихистком для персонажів чи простором для експериментів автора.

На матеріалі прози В. Підмогильного, М. Чернявського, М. Хвильового доведено, що топос санаторію-курорту стає транзитним простором, де відбувається переосмислення попереднього життя персонажів і зміна їхніх життєвих пріоритетів. В умовах тоталітаризму простір санаторію є прихистком для людей, які не змогли пристосуватися до жорстких умов існування, набувши таким чином ознак лімінальних істот. Санаторій, будучи вмістилищем численних тілесних і душевних захворювань, також стає місцем, де проходить межа між життям і смертю, відбувається перехід із одного виміру в інших.

Дослідження є підґрунтям для подальшого вивчення категорії лімінальності в українській прозі ХХ ст.

Ключові слова: лімінальність, лімінальний простір, санаторій, українська література 20–30-х років ХХ ст., межовий стан, хвороба.

Постановка проблеми. 20–30 рр. ХХ ст. були позначені значними суспільно-політичними змінами в розвитку українського та світового суспільства. Письменники цього часу так чи так зверталися до зображення «межових» ситуацій, нестійких, граничних станів людської свідомості. У зв'язку з цим тема хвороби – тілесної чи духовної – опинялася в центрі уваги багатьох митців того часу. Простір художнього тексту набував ознак «межовості», пограниччя, а потреба «лікування» численних хвороб людства зумовила уведення до прозових творів 20–30-х рр. ХХ ст. топосу санаторію. Як місце фізичного й духовного відновлення, відпочинку, переосмислення пережитого досвіду, художній простір санаторію набув ознак лімінальності. У сучасному літературознавстві спостерігаємо посилення інтересу до творчої спадщини письменників 20–30-х рр. ХХ ст. У науковому дискурсі

наявна велика кількість новітніх інтерпретацій художніх текстів М. Хвильового, В. Підмогильного, М. Чернявського та інших талановитих митців цього часу. Але значення топосу санаторію як вияву лімінального простору в літературі на сучасному етапі є практично не дослідженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців, які досліджували явище лімінальності, варто виокремити праці К. Лисової. Аналізуючи образи лімінального в сучасній англійській поезії, дослідниця подає власну типологію таких образів. На її думку, образність лімінального можна трактувати «як сукупність таких поетичних образів: лімінальна персона, лімінальний час, лімінальний простір та лімінальний стан» [8, с. 112].

Заслужують на увагу також напрацювання Ж. Бортнік, яка розглядає концепцію ліміналь-

ності в літературознавчій парадигмі та застосовує її під час аналізу сучасної української драматургії. Зокрема, дослідниця характеризує лімінальний хронотоп у художньому тексті, уживаючи філософське поняття «гетеротопія». Рухаючись услід за концепціями М. Дехаана і Л. де Каутера, Ж. Бортнік називає важливими рисами гетеротопії «здатність виконувати функцію посередництва (між живими і мертвими на кладовищі, здоровими і хворими в лікарні, святими і смертними у храмі тощо); бути простором гри (гра як правила, ритуал перетину кордонів гетеротопії); бути політичним чи економічним прихистком; виконувати роль експериментального ландшафту» [17, с. 94–97]. Ці ознаки притаманні й художньому простору санаторію, як специфічному обмеженому, із власними, часто абсурдними правилами перебування та трансформативним впливом на всіх, хто в ньому перебуває.

У нашому дослідженні ми будемо звертатися до концепції лімінальності, аналізуючи особливості зображення санаторійного простору в українській прозі 20–30-х рр. ХХ ст. Обраний художній матеріал ставав об'єктом дослідження численних науковців. Продуктивним у межах цієї студії вважаємо звертання до набутоків Ю. Барабаша, Ю. Безхутрого, В. Василенка, В. Лукавенко, Р. Мовчан, І. Скляр та ін.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідити семантику санаторію як лімінального простору у прозових творах 20-30-х рр. ХХ ст., типологізувати специфічні ознаки та функції санаторію у художньому тексті.

Виклад основного матеріалу. Витоки вивчення феномену лімінальності сягають початку ХХ ст. Актуалізацію цього поняття пов'язують із роботою французького антрополога А. ван Геннеп «Rites de Passage» (1909 р.) [18], у якій науковець схарактеризував обряди переходу, що супроводжують людину під час зміни місця проживання, стану чи соціального статусу (наприклад, обряди, пов'язані з укладанням шлюбу, народженням дитини, ініціацією тощо). У світлі концепції лімінальності важливим є розуміння трансформативної природи ритуалів, які неминуче проходить індивід або суспільство в ході свого розвитку. Відтак лімінальність – це етап невизначеності після втрати попереднього статусу й пошуку шляхів реалізації задля набуття нового. При чому людина набуває досвіду транзитності, непевності, маргінальності, акумулюються і виявляються її приховані ресурси і здібності. Для характеристики такої людини доречно актуалізувати концепції американського антропо-

лога В. Тернер, у праці «The Ritual Process: Structure and Anti-Structure» уводить поняття «лімінальних персон». Їхні характеристики, на думку дослідника, завжди амбівалентні, адже людина, перебуваючи у власне лімінальній стадії переходу, уже втратила зв'язок зі своїм попереднім станом (статусом, місцем проживання), але ще не набула ознак нового: «Лімінальні істоти ні тут, ні там; вони перебувають між призначеними та впорядкованим законом позиціями, звичаєм, конвенцією та церемоніалом... Їхні неоднозначні та невизначені атрибути виражаються великою різноманітністю символів у багатьох суспільствах, які ритуалізують соціальні та культурні переходи» [19, с. 95].

Важливим у концептах у світлі лімінальності є смерть та хвороба. Сучасний психолог Г. Абрамович у статті «Anthropology of Death» розглядає смерть як «частину довгого, складного та навіть небезпечного процесу» [16, с. 870]. Цей процес має всі ознаки ритуалу переходу, коли «душі померлих людей мусять полишити свою соціальну роль у спільноті живих, увійти в невизначений «проміжний» стан і нарешті бути реінкорпорованими в новий статус на завершення «подорожі»» [16, с. 871].

Як і будь-який лімінальний простір, який за К. Лисовою, «не можна охарактеризувати певними соціально-територіальними, суто соціальними, культурними, політичними, гендерними, національними та іншими особливостями» [7, с. 71], топос санаторію має розмиті функціональні контури, як у художніх текстах, так і поза ними. Головним завданням санаторію насамперед є оздоровлення населення, лікування різноманітних хвороб – як фізичних, так і психічних, об'єднаних під «парасольковим» терміном «божевілля». Ю. Лисанець, досліджуючи твори, де персонажі мають бороти тілесні недуги, називає хворобу глибоко екзистенційним, межовим станом, «у якому людина з особливою гостротою усвідомлює свою вразливість, скороминущість і скінченність» [6, с. 116]. Перебіг хвороби можна трактувати як лімінальний стан – етап переходу, після якого або розпочинається новий виток життя (одужання), або настає смерть. Санаторій стає тимчасовим прихистком для людей, які перебувають у лімінальному стані. Після одужання пацієнти санаторію можуть покинути його й інкорпоруватися до «світу живих», або ж це місце стане завершенням їхнього життєвого шляху.

Простір санаторію певною мірою замкнений, а коло людей, які перебувають у санаторії, умовно обмежене, прибуття нового мешканця чи

його вибуття зі спільноти супроводжується певним ритуалом, порушення якого призводить до сум'яття в санаторійному середовищі. Як зазначає Тамара Гундорова, «санаторій насправді вже сприймається як «інше місце», принципово не схоже на родинне домашнє життя» [5, с. 38]. Оскільки простір санаторію є відносно закритим, нерідко причиною перебування в ньому ставало бажання знайти політичний, економічний чи психологічний прихисток.

Топос санаторію як зразок межового простору цікавив багатьох європейських митців і мислителів. До санаторійної тематики зверталися Т. Манн («Чарівна гора», «Смерть у Венеції»), С. Моем («Санаторій»), Б. Шульц («Санаторій під клепсидрою»). Описи санаторійного простору наявні в текстах Г. Гессе («Степовий вовк») та К. Гамсуна («На зарослих стежках»). Зважаючи на суспільно-історичні чинники (панування тоталітарного режиму, репресії, жорстка цензура), а також на те, що, за словами В. Василенка, «українська література ХХ ст. виявилася своєрідним резервуаром, великим умістилищем хвороб, реальних і уявних, фізичних, психічних і ментальних» [5, с. 58], не дивно, що й українські автори обирали санаторій місцем, де розгорталися сюжети їхніх творів. Нерідко популярні курорти, розташовані на півдні України, в Криму, в Сочі стають місцем подій або ж згадуються у текстах.

Показовим прикладом зображення санаторію як місця відпочинку є «Повість без назви» В. Підмогильного. Головний герой твору – двадцяти дев'ятирічний Андрій Городовський – надзвичайно активна, діяльна людина, котра кілька разів за життя змінила свої професійні та світоглядні пріоритети. Бажаючи стати інженером, він вступає до інституту, але згодом розуміє, що ця професія не «може задовольнити його цілком», і перекваліфіковується на журналіста центральної преси Харкова. Його нариси про робітничє життя мають неабиякий успіх, однак схильний до постійного самоаналізу Андрій усвідомлює, що журналістська праця є лише засобом, котрий забезпечить його матеріально на тривалий час, «щоб мати змогу цілковито й спокійно віддатись написанню великої, надзвичайно важливої для нього речі...» [11, с. 13]. Як слушно зазначає І. Скляр, на цьому етапі персонаж є людиною «зовнішнього світу», якій «притаманний упорядкований лад життя...» [13, с. 136].

Роботу над майбутнім творінням Андрій Городовський планує розпочати в будинку відпочинку в Сочі – віддаленому місця, в оточенні нової

культури й нового зовнішнього середовища, яке, на думку персонажа, сприятиме внутрішньому оновленню. Однак персонаж раптово обирає інший шлях трансформації і руху «до себе» через пошуки незнайомки, випадково побаченої на автобусній зупинці в Києві, а далекий курорт у Сочі стає ще однією з відкинутих доміант у житті Андрія Городовського. Варто зазначити, що дія повісті не відбувається безпосередньо в санаторії, але під час планування подорожі бачимо натяки на можливі «ритуали прощання» із попереднім етапом життя, якими є спільна вечеря із подругою Городовського Тонею та провадження на вокзалі: «...але ж поїзд на Сочі ввечері, і ми зможемо чудово провести день на прощання... Влаштуємо в тебе трапезу. А потім я проведу тебе на вокзал» [11, с. 20]. Це дозволяє розглядати курорт у Сочі як потенційний лімінальний простір.

Яскраво простір санаторію зображено в романі М. Чернявського «Під чорною короугою». Твір є завершальною частиною трилогії про революційні події в Російській імперії 1904–1914 рр. й на їх тлі описує внутрішні терзання банківського службовця Харитона Підгаєвського. У романі нас цікавить насамперед вставна новела «Іфігенія в Тавриді» – щоденник дружини Підгаєвського Валерії. Їдучи у відпуску до Криму, героїня занотовує свої враження від подорожі, щоб після повернення поділитися ними з чоловіком, котрий через фінансові труднощі змушений залишитися в місті. Але на пароплаві Валерія знайомиться з Анатолем Рафановичем, до якого відчуває раптову пристрасть. Перебування на курорті стає для героїні періодом вибору: залишитися вірно чоловікові й суспільному устрою чи піддатися почуттям і будувати нове життя з Анатолем.

Щоденник Валерії відображує її внутрішні сумніви: «Яким далеким здається мені тепер наше місто і яким сірим попереднє життя моє... Що з мною, я не знаю. Що робитиму далі – теж не знаю. О, бідна Іфігеніє, навіть ти попала в цю зачаровану Тавриду» [15, с. 165]. Протягом відпустки Валерія Підгаєвська вагається: вона вже не відчуває міцного зв'язку з чоловіком, із рідним містом, але ще не готова розпочати стосунки з Рафановичем, адже усвідомлює, що її коханий теж перебуває у шлюбі. Таким чином героїня набуває ознак «лімінальної істоти», яка перебуває на межі двох станів. Прикметно, що внутрішні зміни жінки відбуваються на курорті – «транзитному» просторі, що ніколи не стане «своїм» для персонажів. Зрештою на кінець відпустки і Валерія, і Анатоль проходять етап трансформації, кінцево розриваючи

з минулим життям: «... я вся переродилась і до попереднього вернутись не можу...» [15, с. 167].

Проходить внутрішню трансформацію і сам Харитон Підгаєвський, який, полишаючи службу в банку, не знає, що робити в подальшому житті, тож їде в гості до брата. Дорогою Підгаєвський зупиняється Одесі – великому курортному місті, де під час купання в морі він усвідомлює, що «дуже вузько раніш дивився на природу й життя» [15, с. 181]. Так, персонаж входить у «транзитну», власне лімінальну фазу, коли вже не має бажання повертатися до минулої служби, суспільно-політичних поглядів, але ще не визначився щодо своїх майбутніх дій. Символічно, що внутрішня трансформація розпочинається саме під час знайомства з морем, у воді, яка в міфологічній свідомості людей означає дорогу в інший світ або ж межу між світами [4, с. 422].

Алегоричним постає образ санаторію у творчому доробку лідера літературного покоління – М. Хвильового. Активно пропагуючи ідею «загірної комуні» та «азійського Ренесансу», письменник жив в очікуванні змін, руйнації старого світу й побудови нового. Однак уже в середині 20-х рр. ХХ ст. він почав усвідомлювати розрив омріяного ідеалу з комуністичною реальністю. Наприклад, уже новелі «Арабески», де М. Хвильовий подає власну інтерпретацію неоміфу про автора-творця світів, наявна антитеза між ідеалізованою мрією письменника про «азійський город» і непривабливою реальністю, втіленням якої постає зруйнований курорт на березі моря, який за визначенням В. Лукавенко, репрезентує місто ексцентричного типу [9, с. 163].

Уже на самому початку «XIV Слова» автор акцентує увагу на атмосфері руйнації, занепаду й повільного згасання, що панує в степу, на межі з морською пустелею: «Степова оселя й дальні виноградники – все потопало в мовчазному концерті цвіркунів. Стояли похмурі хмари, і десь традиційно глухо билось і грало з берегами сіре туманне море» [14, с. 260]. Побут мешканців цього курорту жалюгідний і спрямований не на оздоровлення тіла й духу, а на їхню поступову руйнацію. Чого вартий лише раціон, що складається із дохлої гнилої риби, трохи не кращих яєць і сосисок. Іронічного забарвлення в такій атмосфері набуває лекція про душу, що її мають слухати мешканці курорту «на заспокоєння нервів».

У цьому похмурому середовищі відбувається напружена боротьба «за майбутнього прекрасного Рафаеля» [14, с. 260]. Хоча пейзажі закинутого курорту сірі й безраднісі, автор ще не втра-

чає надію на відновлення й відродження, а в душі ліричного героя прочитуємо «психологізовані передчуття і відчуття змін, що... мають статися або відбуваються з ним» [2, с. 20]. Про це свідчать і повторювані в новелі образи маяка як символу надії, далекої мрії та пароплава як можливості переходу до іншого життя, іншого світу: «Коли цвіркуні на далекому зруйнованому курорті починають мовчазний концерт, тоді за косою в порту горить маяк... неможливий морський вогник. Тоді далеко серед морської мертвоти реве пароплав і несе людей, їхні муки й сподівання в інші краї, у виноградну даль» [14, с. 262]. Таким чином автор ставить змальований світ у межову ситуацію вибору: розбудовувати прекрасний «азійський город», де чути «запах слова», чи навіки згаснути серед «великої морської пустелі».

Домінантним є топос санаторію в «Повісті про санаторійну зону» М. Хвильового. Етюд (так визначає жанр тексту сам автор) є спробою осмислення подій «буремних» 20-х рр. і пореволюційної дійсності. За словами Ю. Барабаша, санаторій у повісті – це «ідеальний приклад замкненого простору, вузьке зібрання людських облич, масок, характерів, життєвих біографій і доль... яке являє собою зріз, моментальний фотознімок, когнітивно-дискурсивну мікромодель суспільства або якогось його сегмента» [1, с. 53].

Кожен із мешканців санаторію, на перший погляд, має свої причини «лікуватися» на зоні: анархова істерія, невротичність Майї, Хлонина схильність до суїциду. Проте поступово з розгортанням сюжету ми розуміємо, що всі персонажі мають і свої таємниці минулого, що, як виявляється згодом, безпосередньо визначають їхнє перебування на зоні. Так анарх часи революції воював «під чорним прапором отамана Махна». Хоча персонаж згодом і змінив свої погляди на користь більшовизму, він все одно змушений «озиратися, коли говорить сентиментальності» й розмірковує про «невідому голубу грозу» зі Сходу. Коханка анарха Майя в часи революції належала до «тайних чекістів». Вистежування, збір інформації, доноси стали її звичкою, тож у розмовах із анархом вона постійно намагалася скомпрометувати його, «здати» системі й довести таким чином свою користь. «Безгрунтовний романтик» Хлоня і сестра Катря не мають темного минулого, але їхні погляди й переконання не дають їм можливості стати «своїми» в тоталітарно-комуністичній державі. Таким чином у санаторій зібрались «зайві» люди – «лімінальні істоти», які не можуть адап-

туватись до реалій системи, але й не здатні створити свою.

Простір санаторійної зони належить до «пограничних, витіснених на периферію... зон людського існування» [1, с. 65]. Територія її має досить чіткі межі, які відділяють зону від зовнішнього світу. Основним кордоном є ріка – архетипний просторовий образ, що символізує помежів'я між світами живих і мертвих. Це значення особливо актуалізується в повісті, адже саме ріка забирає життя анарха і Хлоні, стаючи таким чином шляхом на волю, виходом із санаторійної зони. Ще однією просторовою координатою у творі М. Хвильового є Гралтайські межі – образ, що викликає асоціацію з Гібралтарськими стовпами, місцем, де закінчується земля. Гралтайські межі видно з командної висоти, звідки мешканці санаторійної зони часто оглядають її територію й спостерігають дійсність, відмінну від санаторійної. Вона віддалена і примарна, тому стає для персонажів скоріше мрією про «голубу даль», чим реальною перспективою.

У творах 20–30-х рр. письменники часто зверталися до образу епідемічного бараку – невеликої, переважно одноповерхової будівлі, віддаленої від інших споруд задля забезпечення оточуючих від передачі інфекції. Барак міг бути як окремим локусом, так і елементом санаторійного простору, зокрема, Р. Мовчан назвала образ епідемічного бараку «своєрідним попередником «санаторійної зони»» [10, с. 53].

Санаторій як простір смерті змальований у новелі М. Хвильового «Бараки, що за містом». Події в ній розгортаються 1918 р., у часи гетьманського перевороту й німецької окупації. Ешелони поранених щодня привозять у бараки за містом, де їм нібито мають надавати допомогу. Але відсутність медичного догляду й необхідних умов для лікування перетворює місцину на сховище живих трупів, які вже усвідомлюють неминучість власного кінця: «...через край переливається в палатах стогін – чорний, смердючий. І вовтузяться люди й шукають виходу, ніби пацюки...» [14, с. 164].

Перехід до світу мертвих у бараках не супроводжується загальноприйнятими обрядами й ритуалами, хворих не сповідують і не дають їм попрощатися: «Потім рили величезні ями й кидали туди необмиті, чорні, виснажені цурпалки живого м'яса. Не чекали й смерті...» [14, с. 164]. Відтак агонія поранених людей стає ще більш жахливою. «Запах смерті», що стає наскрізним нюховим образом у тексті, «передає його духовну, трансцендентну, метафізичну суть» [2, с. 56]. Як докір суспільству можна сприймати риторичне питання

автора: «Чи не здається вам, що ми вже давно в бараках, де труповий дух?» [14, с. 164].

Дещо інакшу атмосферу відтворено в оповіданні В. Підмогильного «В епідемічному бараці». Барак, у якому лікують хворих (назва недуги не вказана конкретно), нагадує медичний заклад більше, ніж бараки М. Хвильового. Тут вже є більш кваліфікований персонал, котрий намагається надавати допомогу пацієнтам; до хворих приходять відвідувачі, які передають «воду з далекої криниці», вірячи, «що та вода трохи цілюща» [12, с. 186].

Проте із перших сторінок можна вловити збайдужіле ставлення персонажів до хвороби й смерті. Кожен із героїв має свої інтереси і прагнення: лікар, який обходить пацієнтів і поспішає на виклики до села, фершал, що прагне якнайшвидше звільнитися й піти на риболовлю, сестра Прися, котра шукає кохання, і сестра Ганнуся, котра всюди водить із собою сина Антося, щоб «він заздалегоді при звичаювався спокійно бачити людські страждання» [12, с. 193]. На думку Р. Мовчан, в оповіданні «...панує атмосфера неприкаяності, збайдужіння, відчуження, самотності» [10, с. 53].

Як справедливо зауважує Г. Абрамович, «у більшості традиційних культур обряди смерті займають центральне місце в соціальному житті» [16, с. 870], однак у відокремленому світі епідемічного бараку в новелі В. Підмогильного перехід людини в інший світ не сприймається як значуща подія. До прикладу, ні в кого з персоналу не викликає емоцій передагональний стан хворого червоноармійця, який «має померти не пізніше як завтрашнього дня; йому вже паралізувало горло, і він не міг ковтати» [12, с. 188]. А після смерті хворого лікар не бачить необхідності в «ритуалах переходу»: «Сестра Одарка Калинівна ще вчора нагадала лікареві, що треба до червоноармійця попа. – Дарма...» [12, с. 194]. Таким чином місце смерті, попри жаску атмосферу, стає всього лише повсякденним тлом, на якому розгортаються життєві історії інших персонажів.

Висновки. Розуміння концепції лімінальності дозволяє глибше осмислити специфіку пограничних, транзитних просторів, перебування в яких підпорядковується нелогічним, часто абсурдним внутрішнім законам і стає причиною трансформацій для всіх, хто в них опиняється. Санаторій як лікувально-оздоровчий заклад має амбівалентну природу. Як художній простір він набуває ознак лімінальності завдяки географічному та соціальному обмеженню, наявності специфічних ритуалів

лів «входу» і «виходу», здатність виконувати роль посередництва між життям і смертю.

Топос санаторію-курорту представлений у творах В. Підмогильного, М. Чернявського стає і місцем для відпочинку, внутрішнього оновлення героїв, але також місцем, де відбуваються трансформаційні процеси, зміна життєвих домінант. У творчості М. Хвильового санаторій втрачає позитивну конотацію, стаючи алузією на пореволюційну дійсність, місцем вибору історичного шляху суспільства, прихистком для лімінальних істот, нездатних адап-

туватись до умов життя в тоталітарній державі або ж протистояти їй.

У результаті аналізу художньої прози 20–30-х рр. ХХ ст. ми довели, що автори цього періоду у своїх текстах активно зверталися до санаторійної тематики. Санаторій у їхніх текстах постає як транзитний, маргінальний простір, де відбуваються внутрішні трансформації персонажів. Наше дослідження дає загальну характеристику ознак лімінального простору санаторію та є підґрунтям для подальшого вивчення категорії лімінальності в українській прозі ХХ ст.

Список літератури:

1. Барабаш Ю. Я. Поетика, структура й сенси замкненого простору («Повість про санаторійну зону» Миколи Хвильового). *Слово і Час*, 2019. № 9. С. 52–68.
2. Безхутрий Ю. М. Художній світ Миколи Хвильового : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01. Львів, 2003. 157 с.
3. Василенко В. У світі навиворіт: божевілля як тема і сюжет. *Слово і Час*. 2021. № 4 (718). С. 57–75.
4. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 662 с.
5. Гундорова Т. Книги Сивіли. Харків: Vivat. 2023. 304 с.
6. Лисанець Ю. В. Художня репрезентація досвіду хвороби в літературно-медичному дискурсі прози США. *Теоретична і дидактична філологія. Серія «Філологія»*. Вип. 28. 2018. С. 115–120.
7. Лисова К. А. Лінгвальні засоби вираження лімінального часу та простору в сучасній англійській поезії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2016. №21 (2). С. 70–73.
8. Лисова К. А. Лінгвокогнітивна специфіка осмислення образності лімінального: відкладена категоризація. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологічні науки (мовознавство)*. 2017. № 7. С. 111–114.
9. Лукавенко В. О. Образ міста у «Вступній новелі» та «Арабесках» М. Хвильового. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст.* 2010. Вип. ХХІІІ, ч. 2. С. 160–168.
10. Мовчан Р. Валер'ян Підмогильний. *Дивослово*. 2011. № 2. С. 51–57.
11. Підмогильний В. Повість без назви : вибрані твори. Київ : Знання, 2016. 207 с.
12. Підмогильний В. Проблема хліба : збірка оповідань з передмовою автора. Київ : МАСА, 1927. 219 с.
13. Скляр І. О. Зображення «зсередини» як результат трансформації головного героя в «Повісті без назви» В. Підмогильного. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Літературознавство*. 2019. Том 1, № 1-73. С. 134–141.
14. Хвильовий М. Новели. Оповідання «Повість про санаторійну зону», «Вальдшнепи». Роман. Поетичні твори. Памфлети / вступ. ст., упоряд. і прим. В. П. Агеєва ; Ред. тому М. Г. Жулинський. Київ : Наукова думка, 1995. 816 с.
15. Чернявський М. Твори. Т. 4. Харків : Рух, 1928. 391 с.
16. Abramovich H. Anthropology of Death. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Second Edition. Oxford : Elsevier, 2015 P. 870–873.
17. Dehaene M., De Cauter L. The space of play: towards a general theory of heterotopia. *Heterotopia and the city. Public space in a postcivil society*. London and New York, 2008. P. 87–103.
18. Genep A. Van. The Rites of Passage. Chicago. University of Chicago Press. 1960. 198 p.
19. Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Ithaca, New York: Cornell Paperbacks Cornell University Press. 1977. 213 p.

Visych O. A., Buhera K. B. SANATORIUM AS A LIMINAL SPACE IN UKRAINIAN PROSE OF THE 1920s AND 1930s

The article analyzes the topos of the sanatorium and its' artistic function in Ukrainian prose of 1920s and 1930s. Significant socio-political changes of the early 20th century affected the works of the writers of this period. The focus was on the depiction of "borderline", painful states of human body and consciousness. Thus, the topos of the sanatorium in literary works acquired signs of liminality. The significance of the sanatorium topos as a manifestation of liminal space in the literature is practically unexplored. The proposed study aims

to investigate the semantics of the sanatorium as a liminal space in prose works, identifying specific features and analyzing the specifics of the liminal space of the sanatorium in revealing the ideological and artistic content of works of the 1920s and 1930s.

It is determined that the liminal space of the sanatorium is characterized by geographical distance from other toposes, a limited number of people staying there, the specific rituals of “entry” and “exit”, and the ability to become a temporary economic or political refuge for characters or a space for the author’s experiments.

On the material of texts by V. Pidmohylny, M. Chernyavsky, M. Khylyovy, it is proved that the topos of the sanatorium-resort is a transit space where the characters rethink their previous lives and change their life values. In the period of totalitarianism, the space of the sanatorium was a refuge for people who could not adapt to the harsh conditions of existence, thus acquiring the characteristics of liminal beings. Being a place of numerous physical and mental illnesses, the sanatorium, also becomes a place where the line between life and death is drawn, where the transition from one dimension to another takes place.

The research is the basis for further study of the category of liminality in the Ukrainian prose of the twentieth century.

Key words: *liminality, liminal space, sanatorium, Ukrainian literature of 1920s and 1930s, boundary state, illness.*

Лавренюк В. В.

Національний університет «Одеська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР І КОНЦЕПЦІЯ НАРОДУ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Означена стаття присвячена темі розуміння Тарасом Шевченком українського національного характеру, а також визначено і на численних прикладах творів поета усебічно проаналізовано його концепцію народу: нездорове, гниле начало не тільки в прислужниках «царів, а отже, Росії», а й у широких народних масах, отруєних духом рабства, у людях, яких він називає юродивими дітьми, бо вони не вміють розрізняти істинне й фальшиве, високе й низьке, часто поклоняючись фальшивому й низькому, йдучи на поводу в лжепастирів, які обманом завойовують собі дешеvu популярність. Гнівно характеризує цих мерзенних представників панства, поет з іще більшим гнівом говорить про людський загал, бо Шевченко хоче своїм гірким і нещадним словом пробудити в народі пригаслі почуття гордості, сумління, навчити громаду бути не рабами, а громадянами. Ця особливість Шевченкової любові як почуття багатовимірного, котре включає в себе й несамовито, гіперболічно виявлювану любов, і так само несамовито, гіперболічно виявлювану ненависть, дається взнаки постійно в творах Кобзаря.

У статті також підкреслено, що Тарас Шевченко постійно говорить про героїчне начало в національному характері, бачачи знову ж його двоїстість уже в децю іншому, позитивному вже плані: у козацькій душі збереглися головні складники всеукраїнської ментальності, насамперед демократизм. Прагнучи «пробудити, зцілити» душу України, Шевченко постійно нагадує про героїку національно-визвольної війни, про часи «Тарасової ночі», Івана Підкови, про Гайдамаччину, кличе й до нової боротьби, яка має «повернути «славу України», при чому не виключається й соціальний момент.

У статті зроблено висновок про те, що Т. Шевченко у в своїх прогнозах майбутнього України був точним, правдивим, бачачи її щастя в свободі від лабет самодержавства та кріпосництва, милуючись цією вільною Україною, її веселими людьми в веселих селах (як він любить цей епітет «веселі», живописуючи щасливу, вільну людину) і пророкуючи, що це щастя прийде в рідний край.

Узагальнено також і думку про те, що суть Шевченкової поезії – не в міфотворчості, а в тій наскрізній ідеї, яка стала центральним нервом його творчості, його громадсько-політичної діяльності, усього життя його.

Ключові слова: національний характер, концепція народу, майбутнє України, свобода, демократія.

Постановка проблеми. Довести, що у своїх поглядах на сучасну, стражденну Україну, і в своїх творах про історичне минуле, про героїчну боротьбу, і в мріях про майбутнє, і в думках про сім'ю, на якій базуються основи народної моралі, Шевченко завжди був національним поетом, що відтворив риси нашого національного характеру й мав чітку концепцію народу, котрий, долаючи в собі рабську психологію, формувався як свідомий громадянський організм. Неперехідне, вічне значення Шевченкової поезії саме й полягає в тому, що, завдяки проникненню Кобзаря в суть характеру українця, вона «давно стала найважливішим і нетлінним складником духовного ества українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мірилом слави й популярності Шевченка не тільки як українського поета, але європейського і світової слави натхненного поета-патріота, є та оцінка, яку дали нашому генієві чужинці.

Повний і синтетичний огляд того, як літературні дослідники різних європейських народів оцінили Шевченка, дає нам документальна студія Петра Одарченка (1903–2006 рр.) – одного з найкращих сучасних дослідників Шевченкової спадщини дає хронологічний перелік чужинецьких голосів про Шевченка, починаючи від появи його перших творів, аж до наших часів. У цій публікації автор подає нам перелік усіх праць, статей різними мовами, що вийшли з-під пера різних дослідників, кри-

тиків, про велич Шевченкової поезії, як втілення непоборного духу великого народного співця, глибокого гуманіста, універсального поета. Серед них ряд критичних оглядів-статей і студій польських, чеських, литовських, білоруських авторів, а також південно-слов'янських народів. Зокрема підкреслює він велику пошану для Тараса Шевченка у вірмен і грузинів за його «Кавказ», критиків західно-європейських (французьких, англійських і німецьких). Надзвичайної уваги заслуговує оцінка визначного шведського дослідника Шевченкової творчості – Альфреда Єнзена («Український національний поет», 1909 р. і «Т. Шевченко – Життя українського поета» з 1916 р.), видані у Відні німецькою мовою. В цих працях Єнзен подав найбільш ґрунтовний аналіз ідейного змісту творів Шевченка та докладну характеристику його мистецьких досягнень. «Він займає особливе місце у світовій літературі – пише Єнзен, – він сам створив літературу і втілює у своїх віршах душу всього народу» [6, с. 265]. Це є поясненням того, що творчість Тараса Шевченка й по сьогодні, – особливо сьогодні, в час, коли Україна веде кровопролитну визвольну війну з одвічним ворогом – москвою, – є предметом усебічного вивчення не лише в Україні, а й в усьому світі.

Постановка завдання. На численних прикладах довести глибоке знання Тарасом Шевченком трагічної історії України і вбивчих наслідків для її народу імперської політики москви; розуміння поетом українського національного характеру, як волелюбного, в основі своїй глибоко демократичного, чесного і працьовитого господаря на своїй землі. Такою є провідна думка творчості Великого Кобзаря.

У статті також підкреслено, що Тарас Шевченко постійно говорить про героїчне начало в національному характері, бачачи знову ж його двоїстість уже в дещо іншому, позитивному вже плані: у козацькій душі збереглися головні складники всеукраїнської ментальності, насамперед демократизм. Прагнучи «пробудити, зцілити» душу України, Шевченко постійно нагадує про героїку національно-визвольної війни, про часи «Тарасової ночі», Івана Підкови, про Гайдамачину, кличе й до нової боротьби, яка має «повернути «славу України», при чому не виключається й соціальний момент.

У статті зроблено висновок про те, що Т. Шевченко у в своїх прогнозах майбутнього України був точним, правдивим, бачачи її щастя в свободі від лабет самодержавства та кріпосництва, милуючись цією вільною Україною, її веселими

людьми в веселих селах (як він любить цей епітет «веселі»), живописуючи щасливу, вільну людину) і пророкуючи, що це щастя прийде в рідний край.

Узагальнено також і думку про те, що суть Шевченкової поезії – не в міфотворчості, а в тій наскрізній ідеї, яка стала центральним нервом його творчості, його громадсько-політичної діяльності, усього життя його.

Виклад основного матеріалу. Національний характер визначається морально-психологічними орієнтирами, трудовими зусиллями народу, його історичною пам'яттю й боротьбою за свою свободу, незалежність. Концепція народу – це розуміння його як рушійної сили історичного процесу, як суспільно-морального організму, що перебуває в розвитку, що, коли говорити про український народ із його трагічною історією, долаючи в собі рабський дух, пасивність, покору, які віками прищеплювались йому властью імущими, формується й виростає як громадянськи свідомий, сповнений національної гордості колектив.

Коли говорити про розуміння національного характеру Шевченком і про його концепцію народу, варто погодитись із Валерієм Шевчуком, який справедливо твердить: «Загалом поет залишається при баченні свого народу двоїстасному: у здоровій своїй частині (убогі, поневолені, але чисті духом носії правди), і в нездоровій, гнилій частині – ті, які стали прислужниками царів, а отже, Росії» [10, с. 30]. Це судження дослідника можна водночас уточнити, доповнити. Шевченко бачить нездорове, гниле начало не тільки в прислужниках «царів, а отже, Росії», а й у широких народних масах, отруєних отим духом рабства, у людях, яких він називає юродивими дітьми, бо вони не вміють розрізняти істинне й фальшиве, високе й низьке, часто поклоняючись фальшивому й низькому, йдучи на поводу в лжепастирів, які обманом, дрібними подачками, красивою фразою завоюють собі дешеву популярність. Характеризуючи цих мерзенних представників панства, що «вольнодумствують в шинку», знаходячи найгнівніші слова для їх характеристики, поет іще з більшим гнівом говорить про людський загаль, і це гнів болючий, це почуття істинної, дійової любові, бо Шевченко хоче своїм гірким і нещадним словом пробудити в народі пригаслі почуття гордості, сумління, навчити громаду бути не рабами, а громадянами:

Та й тільки ж то. Кругом паскуда!

Чому ж його не так зовуть?

Чому на його не плюють?

Чому не топчуть!! Люде, люде! За шмат гнилої ковбаси У вас хоч матір попроси, То оддасте. Не жаль на його, На п'яного Петра кривого. А жаль великий на людей, На тих юродивих дітей! [9, с. 97].

Ця особливість Шевченкової любові як почуття багатомірного, котре включає в себе й несамовито, гіперболічно виявлювану любов, і так само несамовито, гіперболічно виявлювану ненависть, дається взнаки постійно в творах Кобзаря:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю! [9, с. 40].

І поряд із цим нестримно емоційним освідченням у любові до України – найгіркіші, найнещадніші характеристики на адресу її, на адресу рідного люду, затурканого, чия національна, людська свідомість притлумлена:

А тее диво, всіма кохане:
У шинку покритка, а люде п'яні! [9, с. 47].

І водночас Шевченко постійно говорить про героїчне начало в національному характері, бачачи знову ж його двоїстість уже в дещо іншому, позитивному вже плані, на що звертає увагу Василь Пахаренко: «Навіть сам наш національний характер поділився на два типи: селянський та козацький. В останньому вже запанувала чоловічо-вольова первина, хоча, на диво, не зникла й емоційна. Таким чином, у козацькій душі збереглися головні складники всеукраїнської ментальності, насамперед демократизм» [5, с. 44]. І далі дослідник справедливо вважає, що «всі складники» української ментальності на диво чітко віддзеркалилися «в долі, характері й творчості Шевченка», який «свято вірив, що врятувати, визволити Україну, націю – це пробудити, зцілити її душу» [5, с. 46].

Прагнучи «пробудити, зцілити» душу України, Шевченко постійно нагадує про героїку національно-визвольної війни, про часи «Тарасової ночі», Івана Підкови, про гайдамаччину, кличе й до нової боротьби, яка має «повернути «славу України», при чому не виключається й соціальний момент» [10, с. 16]. Треба пам'ятати, як Шевченко, пишучи своїх «Гайдамаків», болів з приводу того, що народна пам'ять пригасла, що онуки, забувши про вільнолюбні традиції минулого, байдужі до них, «жито собі сіють», не можуть згадати, «Де Гонти могила, Мученика праведного Де похоронили?». Й поетові: «Тяжко! Важко! Кат панує, А їх не згадають» [8, с. 158]. Як бачимо, селянському типові характеру поет протиставляє таки козацьке,

героїчне й дійово демократичне начало. В такому протиставленні ми відчуваємо й характерне для поезії загострення думки й почуття. А водночас, мабуть, у цих словах про значимість козацького начала в характері народу – й глибока історична правда. Отож, справедливим є твердження Валерія Шевчука, «що Тарас Шевченко не раз був на вищому рівні як історик, аніж історики фахові – його сучасники. Окремі моменти рідної історії він не так знав, як прочував силою свого генія, але ніколи не неправдиво» [10, с. 71].

Тарас Шевченко дивився на історію суворо тверезим, реалістичним поглядом, хоч, звичайно, його «Гайдамаки» характеризуються й романтичною гіперболічністю, загостреністю почуття, піднесеністю в оспівуванні героїчних звершень народу й особистості. Але в оцінці минулого він – таки реаліст. Торкаючись своїм пером найтрагічніших сторінок історії України (Коліївщина), поет живописав, відповідно до правди життя, кривавицю народного повстання, сцени бенкетів гайдамацтва на фоні пожеж, серед калюж крові. Він намалював по-шекспірівськи трагічну картину вбивства Гонтою своїх дітей, а потім – і картину їхнього поховання батьком. Гонта серед тисяч трупів знаходить таки дітей своїх і ховає по-християнськи, страшно усміхаючись. І ця страшна усмішка Гонти передає той ступінь трагічності, за яким – уже прірва божевілля.

Та водночас сам поет, говорячи про пролиття крові не тільки на полі бою, а про вбивства дітей, жінок і старих, осуджує гайдамаків, бачить трагічні помилки їх і в «Передмові» до поеми постає перед нами як глашатай дружби народів, того братерства, яке є нашою національною рисою і водночас належить до загальнолюдських, неперехідних цінностей, що їх виробило людство, передаючи свої ідеали від покоління до покоління: «Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря – слав'янська земля» [8, с. 512].

Шевченкове трактування національного характеру, в основі якого лежить героїчне козацьке начало, різко розходиться з прагненням Григорія Грабовича представити козацтво як «безіменну недиференційовану масу» [1, с. 119], образ якої, мовляв, «виникає в поезії Шевченка постійно і в різноманітних контекстах» [1, с. 119]. Але далі дослідник сам заперечує себе, кажучи, що «безіменність не є абсолютною рисою, в багатьох

випадках автор називає імена позитивних героїв з середовища козаків. Та це (чому «та»? – наше запитання – В.Л.) ... або легендарні герої, як Іван Підкова чи цілком вигаданий Гамалія, або різні керівники козацьких повстань – Тарас Трясило, Лобода, Наливайко, Остряниця, Палій, чи, нарешті, ватажки гайдамаків – Гонта, Залізняк, Швачка» [1, с. 120–121]. Так, ці герої якраз і втілюють у собі конкретні й найхарактерніші риси національного характеру: відчайдушність, самовідданість, готовність життя своє віддати в боротьбі проти ворога за свободу України.

Григорій Грабович настійно прагне відмовити Шевченкові в його праві на звання виразника національної ідеї. Він пише: «У Шевченковому міфі Україна – зовсім не місце, територія чи країна...» [1, с. 67]. Він бачить у Шевченкові творця міфу про Україну. Але ж де той міф, коли Шевченко творив образ реальної сучасної йому України, яка «Обідрана, сиротою Понад Дніпром плаче» [8, с. 120], сплюндрована російським колоніальним, імперським режимом? Хіба ж Україна постає не як «місце, територія чи країна», що заперечує Г. Грабович, у вірші «І виріс я на чужині...», в якому перед нами – аж ніяк не міф, а знову ж абсолютно точні, реальні образи життя в тогочасній Україні, вибудовані за принципом градації?

Аж страх погано
У тім хорошому селі.
Чорніше чорної землі
Блукають люди, повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалились,
Стави бур 'яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!.. [9, с. 119].

Отож, цілком правомірним є те заперечення тези Грабовича про Шевченка як міфотворця, з яким зустрічаємося у Валерія Шевчука: «Міфотворчість зумовлює вигадку, своєрідну модуляцію на догоду певним передзавзяттям. Г. Грабович вважає, що Шевченко придумав український народ, тобто створив про нього міф, і тим одурив свій народ, власне, населення своєї землі: здається, при цьому міфотворцем треба вважати не Т. Шевченка, а таки Г. Грабовича та його однодумців. Т. Шевченко й справді давав численні візії минулого, сучасного і майбутнього, але минуле він бачив, хоч і в поетичних шатах, однак таке, яким воно й справді було. Так само бачив і сучасність, хоч, може, й жорстко, а в майбутньому провістив по-пророчому не одну

реальність, отже, ніяким вигадником і спотворювачем правди не був; більше того, «правда» – один із непорушних постулатів його світогляду, і він не раз це повторює» [10, с. 31]. Так, Шевченко і в своїх прогнозах майбутнього України був точним, правдивим, бачачи її щастя в свободі від лабет самодержавства та кріпосництва, милуючись цією вільною Україною, її веселими людьми в веселих селах (як він любить цей епітет «веселі», живописуючи щасливу, вільну людину) і пророкуючи, що це щастя прийде в рідний край, коли не останеться «Сліду панського в Україні» [9, с. 120].

Суть Шевченкової поезії – не в міфотворчості, а в тій наскрізній ідеї, яка стала центральним нервом його творчості, його громадсько-політичної діяльності, усього життя його. Як твердить Петро Іванишин, «такою ідеєю, на нашу думку і на думку багатьох інших дослідників, є національна ідея» [3, с. 35]. На цьому акцентує і Григорій Ключек: «...національна ідея була домінантною в творчості Тараса Шевченка, була рушійною силою його творчості» [4, с. 3]. Ця думка шевченкознавців ґрунтується на текстах Шевченка, в той час як Г. Грабович творить, не бачачи текстів, свою жорстку, умоглядну, вигадану ним схему. Він веде не діалог, про потребу якого в науці й у літературі постійно говорив Василь Фашенко [7, с. 45], а категоричний, незаперечний монолог, котрий не передбачає інших точок зору. Його категоричність, що спирається не на Шевченкові тексти, а на оту вигадану ним схему, виявляється і в розмові про таку основу національного характеру, як взаємини в родині, між чоловіком і жінкою, між матір'ю, батьком та дітьми. «Прокляття цього світу, – твердить Г. Грабович, – полягає в непримирній приреченості чоловічої та жіночої сторін, в неможливості їх об'єднання для дальшого продовження роду й розвитку» [1, с. 68–69]. Як розходиться це твердження з основами української ментальності, про які так доречно говорить Василь Пахаренко: «...визначальним у колективній позасвідомості українців стало прагнення до гармонії з довколишнім лагідним і досконалим материнським світом... А гармонія неможлива без свободи, тому стремління до волі визначило все у нашій національній вдачі.

Культ Неньки-Землі закономірно привів до обожнення матері, ж і н к и » [5, с. 27].

І саме Шевченко постійно, обожаючи жінку-матір, бачачи в ній найвище втілення краси («У нашій раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая з своїм дитяточком малим») [9, с. 193], постійно шукав гармонії між

чоловіком і жінкою, хоч бачив, звичайно, реально існуючу в суспільстві дисгармонію. І то знову ж не міф, а жорстока дійсність, у якій нищилася ця краса, бо матір часто чекає трагічна доля: вона загине «Межи псами на морозі Де-небудь під тином» [9, с. 195]. Але ж у Шевченка живе й віра, надія на той час, коли «буде син, і буде мати, і будуть люде на землі» [9, с. 353], тобто, коли запанують гармонійні взаємини. Саме про єдність сина й матері говорить Шевченко. То де ж тут «неможливість об'єднання» «чоловічої та жіночої сторін», про яку умоглядно пише Грабович? Тут – віра в їхню єдність, яка символізує єдність людей на світі. Далі Грабович твердить про інцест, батьковбивство як провідні мотиви творчості Шевченка при трактуванні ним суті сім'ї. Але ж Шевченко постійно мріяв про щасливу родину з дітьми й онуками. І то його трагедія, що ця мрія не здійснилась у його житті. Але вона освітлювала все його життя і його поезію. Він творить навіть ідилічні картини сімейного щастя, що протистоять суворій, жорстокій дійсності. Згадаймо і його «Садок вишневий коло хати» з циклу «В казематі», й вірш, писаний у найтрагічніший період його життя, в час заслання, коли саме думка про щасливу, гармонійну сім'ю допомагала йому вистояти за найнелюдяніших обставин:

І досі сниться: під горою
Меж вербами та над водою
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве

Своє маленькеє внуча.
І досі сниться, вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спать несе. А дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: – Де ж те лихо?
Печалі тії, вороги? [9, с. 233].

Висновки. Отже, і в своїх поглядах на сучасну, стражденну Україну, і в своїх творах про історичне минуле, про героїчну боротьбу, і в мріях про майбутнє, і в думках про сім'ю, на якій базуються основи народної моралі, Шевченко завжди був національним поетом, що відтворив риси нашого національного характеру й мав чітку концепцію народу, котрий, долаючи в собі рабську психологію, формувався як свідомий громадянський організм. Неперехідне, вічне значення Шевченкової поезії саме й полягає в тому, що, завдяки проникненню Кобзаря в суть характеру українця, вона «давно стала найважливішим і нетлінним складником духовного ества українського народу. Шевченко – це не тільки те, що вивчають, але й те, чим живуть. У чому черпають сили і надії. У глибини майбутнього слав Шевченко свої непохитні заповіді синам рідної землі, і серед цих заповітів перший і останній:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть» [2, с. 65; 9, с. 20].

Список літератури:

1. Грабович Григорій. Шевченко як міфотворець. Київ: Рад. письменник, 1991. 210 с.
2. Дзюба Іван, Жулинський Микола. На вічному шляху до Шевченка // Шевченко Тарас. Збір. творів у шести томах (видання, автентичне 1–6 томам «Повного збір. творів у дванадцяти томах»). Київ: Наукова думка, 2003. Т. I. 781 с.
3. Іванишин Петро. Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка. Дрогобич: Відродження, 2001. 173 с.
4. Клочек Григорій. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. Київ: Освіта, 1998. 384 с.
5. Пахаренко Василь. Незбагнений апостол. Черкаси: Брама-ІСУЕП, 1999. 295 с.
6. Семчишин Мирослав. Тисяча років української культури. Історичний огляд історичного процесу. 2-ге видання, фототипне. Київ: АТ «Друга рука», МП «Фенікс», 1993. 550 с.
7. Фащенко Василь. Історія української літератури ХХ віку. Програма. Одеса, 1998. 108 с.
8. Шевченко Тарас. Збір. творів у шести томах (видання, автентичне 1–6 томам «Повного збір. творів у дванадцяти томах»). Київ: Наук. думка, 2003. Т. 1. 784 с.
9. Шевченко Тарас. Збір. творів у шести томах (видання, автентичне 1-6 томам «Повного збір. творів у дванадцяти томах»). Київ: Наукова думка, 2003. Т. 2. 784 с.
10. Шевчук Валерій. «Personae verbum» (Слово іпостасне). Розмисел. Київ: «Твім інтер», 2001. 261 с.

**Lavreniuk V. V. NATIONAL CHARACTER AND THE CONCEPT OF THE PEOPLE
IN THE POETRY OF TARAS SHEVCHENKA**

The specified article is devoted to the topic of Taras Shevchenko's understanding of the Ukrainian national character, and his concept of the people is also defined and comprehensively analyzed on the basis of numerous examples of the poet's works: an unhealthy, rotten beginning not only in the servants of the "tsars, and therefore of Russia", but also in the broad masses of the people, poisoned by the spirit of slavery, in people whom he calls foolish children, because they do not know how to distinguish between true and false, high and low, often worshiping false and low, following the lead of false shepherds who gain cheap popularity for themselves by deception. Angrily characterizing these despicable representatives of the lordship, the poet speaks with even greater anger about the human population, because Shevchenko wants to awaken the dulled feelings of pride and conscience in the people with his bitter and merciless words, to teach the community to be not slaves, but citizens. This feature of Shevchenko's love as a multidimensional feeling, which includes both frantically, hyperbolically expressed love, and equally frantically, hyperbolically expressed hatred, is constantly noted in Kobzar's works.

The article also emphasizes that Taras Shevchenko constantly talks about the heroic principle in the national character, again seeing its duality in a slightly different, positive way: the Cossack soul preserved the main components of the all-Ukrainian mentality, especially democracy. Striving to "awaken, heal" the soul of Ukraine, Shevchenko constantly reminds us of the heroics of the national liberation war, the times of the "Night of Tarasova", Ivan Pidkova, and Haydamachchyna, and calls for a new struggle, which should "return the glory of Ukraine", and not the social moment is also excluded.

The article concludes that T. Shevchenko was accurate and truthful in his forecasts of the future of Ukraine, seeing her happiness in freedom from the shackles of autocracy and serfdom, admiring this free Ukraine, its cheerful people in cheerful villages (as he loves this epithet "fun", painting a happy, free person) and prophesying that this happiness will come to his native land.

The opinion that the essence of Shevchenko's poetry is not in myth-making, but in that cross-cutting idea that became the central nerve of his creativity, his social and political activity, his entire life, is also generalized.

Key words: *national character, the concept of the people, the future of Ukraine, freedom, democracy.*

УДК 821.161.2.09-028.52:314.151.3-054.7(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/31>

Просалова В. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МІЖ СЦІЛЛОЮ І ХАРІБДОЮ: ПРО ПСЕВДОНІМІЮ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕКСПАТРІАНТІВ

У статті з'ясовано причини, що призвели до того, що українські письменники-емігранти виявилися між двох вогнів: потерпали від рішень репатріаційних комісій, але після закінчення Другої світової війни боялися повертатися в Україну. Відчуваючи відповідальність за близьких їм людей, які лишилися в рідному краї, та намагаючись уникнути переслідувань за кордоном, вони ретельно приховували відомості про себе, свій родовід, свідомо перекручували факти своєї біографії або творили нову.

Предметом спостережень у статті стали переважно псевдоніми тих літераторів, які зазнали репресій в Україні або походили з родин «ворогів народу». Це досить численна група письменників-експатріантів, які не хотіли повертатися додому та робили все, аби будь-якою ціною уникнути репатріації.

Встановлено, що для псевдонімів літератори найчастіше обирали рідні топоніми: назви історико-географічних регіонів України (від Поділля – Борис Подоляк, від Волині – Петро Волиняк), міст (від Полтави – Петро Полтава та Леонід Полтава, від Лубни – Ф. Лубенський), сіл (від Диканька – В. Диканський), річок (Смотрич – Олександр Смотрич, поетичної назви річки Дніпро – Яр Славутич), островів (острова на Дніпрі – Микола Хортиця). Значно рідше були актуалізовані регіони вимушеного пошуку праці (В. Кубанець – Василь Чапля) чи місця позбавлення волі (М. Карельський – Микола Лазорський, Ю. Коларгонець – Юрій Лавріненко). Актуалізацією рідних топонімів автори намагалися зберегти хоча б духовний зв'язок з Україною. Псевдоніми виконували різні функції: допомагали приховати справжнє авторство художнього твору, рятували письменників та їх рідних від переслідувань з боку радянських спецслужб, служили автопрезентації в інонаціональних умовах.

Ключові слова: псевдонім, творча особистість, еміграція, діаспора, експатріант.

Постановка проблеми. Явище псевдонімії відоме ще з античних часів, зумовлене бажанням приховати відомості про авторство. Якщо ж брати до уваги українських письменників зарубіжжя, які прагнули хоча б не нашкодити рідним, що лишилися в Україні, то причин для утаємничення було досить багато, адже траплялися випадки загадкового зникнення людей із таборів для переміщених осіб та ліквідації їх радянськими спецслужбами навіть за межами України. Згадаймо хоча б заарештованого радянськими агентами в 1945 році у Празі чільного діяча Центральної Ради, поета, перекладача, публіциста Максима Славинського. Або вбивство в центрі Парижа Симона Петлюри, яке, за припущенням політичних і громадських діячів української діаспори, було інспіроване Кремлем, а здійснене Самуїлом Шварцбардом у 1926 році як нібито акт помсти за єврейські погроми, хоч відомо, що Головний отаман усіляко намагався їх не допускати, проте французьке правосуддя не лише не зважило на це, а й виправдало вбивство. Або викрадення в 1947 році співробітниками радянської контррозвідки СМЕРШ

в англійській зоні окупації Відня австрійського ерцгерцога Вільгельма Франца фон Габсбурга-Лотрінгена, політичного діяча та поета, автора збірки віршів «Минають дні» (1921), відомого під псевдонімом Василь Вишиваний, яким акцентувалася його любов до вишиванки. Звинувачений у співробітництві з ОУН, англійською і французькою розвідками, він незабаром після арешту помер у Лук'янівській в'язниці в Києві.

Для письменника-емігранта, який перебував на чужині й насамперед був змушений шукати засобів для виживання, літературний псевдонім мав особливе значення, адже дозволяв, з одного боку, обірвати ланцюг переслідувань, що тягнувся ще з України, а з іншого – не завдати клопотів рідним, які могли лишитися там. /Переслідувані Іван Багряний, Василь Гайворонський, Василь Барка та інші автори, рятуючи власне життя, не мали можливості забезпечити своїх рідних від розправи, тому докладали зусиль, щоб хоча б не нашкодити їм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слушні спостереження про прибрані імена укра-

їнських письменників-експатріантів висловив Ігор Качуровський, який відзначив, що автори охоче актуалізували «рідні топонімічні псевдоніми: Подоляк, Волиняк, Хорольський, Личаківський, Кошелівець, Лиман, двоє Десняків, двоє Полтав, Дніпряк, Дніпровський, Смотрич, Керч, Ворскло» [1, с. 551]. І хоч дослідник оперував багатьма псевдонімами тих літераторів, частину з яких знав особисто, проте спеціальної праці цій проблемі він не присвятив. «Потребує пильної уваги і свідоме спотворення власних прізвищ (В. Гайворонський), творення вигаданих імен і навіть біографій (Порфирій Горотак), ревне приховування родинних коренів, що ускладнює можливість ознайомлення широких кіл читачів із багатьма цікавими фактами літературного процесу діаспори» [2, с. 4], – зауважує упорядниця довідкового видання «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості» Віра Просалова.

Новим емпіричним матеріалом збагатив псевдонімію українських письменників Веніамін Еппель [3], вказавши, які художні твори вони підписували тим чи іншим прибраним ім'ям. Придатною в аспекті аналізованої проблеми лишається і думка Олексія Дея: «[...] Не слід забувати, що серед багатьох літературних та публіцистичних жанрів є й такі, сама природа яких схиляє до вживання псевдонімів. Йдеться передусім про сатиричні жанри і твори в періодиці, які безпосередньо зачіпають живих конкретних осіб і цілі групи людей» [4, с. 29]. Проте системного дослідження псевдонімії українських письменників-експатріантів – на відміну від проаналізованих Наталею Павликівською («Словник псевдонімів ОУН–УПА», «Питання української псевдонімії ХХ століття») псевдо чільних діячів ОУН та УПА – ще не здійснено, що надає цій праці особливої актуальності.

Постановка завдання. Мета цієї студії – з'ясувати причини масової псевдонімії, що охопила, за висловом вже згаданого Ігоря Качуровського, українських літераторів за межами України, визначити характерні для них тенденції в автопрезентації. У цій статті зосередимо увагу на найбільш показових явищах псевдонімії, адже нерідко письменники вражали зливою вигаданих імен, тому охопити всі в межах однієї статті, звичайно, неможливо.

Виклад основного матеріалу. Щоб обмежити коло імен, зосередимо увагу на тих літераторах, які були вихідцями з родин «ворогів народу» чи самі зазнали репресій. За попередніми спостере-

женнями, це чимала кількість письменників, яким пощастило емігрувати та реалізувати себе за кордоном. Але було чимало й тих, хто став жертвою каральних органів, як, скажімо, донька Людмили Старицької-Черняхівської – талановита поетеса, перекладачка Вероніка Черняхівська (1900–1938) чи син Миколи Вороного – поет, автор творів для дітей, розстріляний в урочищі Сандармох, Марко Вороний (1904–1937). Про родину письменника, журналіста, видавця Антона Крушельницького, яка скористалася запрошенням радянського уряду, доречно згадати окремо, адже незабаром після переїзду були звинувачені в підготовці терористичних актів поет, драматург, мистецтвознавець і літературний критик Іван Крушельницький, якому не виповнилося ще й тридцяти років, та його молодший двадцятишестирічний брат Тарас – письменник, перекладач, скрипаль (обоє розстріляні в 1934 році), а в 1937 році в урочищі Сандармох сини – тридцятидвохрічний Богдан і двадцятип'ятирічний Остап – разом із батьком, який намагався, однак безуспішно, взяти вину на себе, також були знищені. Не помилила влада і доньку Володимиру (1903–1937), лікаря за фахом. Отже, практично вся чимала родина Крушельницьких, крім засланих невісток та онуків, була знищена.

Не легшою виявилася і доля родини письменника, літературо- та мистецтвознавця, композитора, бандуриста, етнографа, педагога Гната Хоткевича (1877–1938), який, за власним зізнанням, «працював за чотирьох душ, щоб скрізь було повно Хоткевича». Після каліцтва його позбавили харчового пайка як безробітного і таким чином прирекли родину на голодну смерть. «З великою прямою і, я сказав би, цинізмом писав про те один із ортодоксів того часу – І. Кулик, натякаючи на те, що письменників та діячів мистецтва примушують служити пролетаріатові... харчові пайки» [Цитую за: 5, с. 20].

У повоєнний час дружина Гната Хоткевича – Платоніда Володимирівна – була у Празі заарештована контррозвідкою «СМЕРШ» і відправлена до Києва. Військовий трибунал засудив її на 10 років позбавлення волі, а сина Богдана – на 15. Вона відбувала покарання в концтаборах Свердловської й Кіровської областей та Караганди, а Богданові, якого виключили зі школи за відмову вступити в комсомол, довелося відбутися трохи довше. І хоч він після звільнення прибув до Львова, одружився, проте не міг налагодити життя, знайти роботу, адже відчував, що стежать, що позначка в паспорті про термін покарання псує йому життя. Страх,

що тепер уже його маленький син Андрій може стати такою ж безневинною жертвою, як і він сам колись, не давав адаптуватися до умов. Тому він вирішив тікати з країни і загинув при спробі вплав досягти чужого берега¹. Лише доньці Галині, яку Платоніда Володимирівна загубила під час бомбардування залізничної станції в Угорщині, вдалося вибратися за кордон, написати спогади про родину Хоткевичів, а також завдяки щасливому збігу обставин дізнатися про спроби рідного брата залишити Україну.

Василь Чапленко, вже перебуваючи у вільному світі, так діагностував літературну ситуацію в Україні, що склалася внаслідок репресій: «Отже, такі підсумки: десятки знівечених талантів, недопущення до повного «зросту» письменницького покоління, превентивна стерилізація багатьох можливих одиниць, убивство в зародку початківців...» [5, с. 141]. Тому його висновок щодо літераторів того часу однозначний: пропащі сили.

З-поміж тих, хто зміг вирватися з лабет репресивної машини, були поет, прозаїк, драматург, публіцист, маляр Іван Багряний, автор памфлету «Чому я не хочу вертатись до ССРСР?», який першим наважився розповісти світу, що приховується за залізною завісою; майбутній письменник, політичний діяч Василь Гришко, ув'язнений ще неповнолітнім за протест проти колективізації, а у 1936 році виключений з університету за приховування фактів біографії і згодом відправлений на Колиму; літературознавець, публіцист, культурний діяч Григорій Костюк був звільнений за «націоналістичні прояви» в лекціях і висланий у Воркуту; письменник, критик, журналіст Петро Волиняк за прихильність до українізації був засланий на будівництво Біломорсько-Балтійського каналу; літературознавець, критик, публіцист, есеїст Юрій Лавріненко, названий партійною пресою «речником фашизму», відбував заслання в Норильському концтаборі; письменник, публіцист Віталій Юрченко (справжнє ім'я та прізвище – Юрій Карась-Галинський) був заарештований у 1929 році й засланий на Соловки, проте зміг утекти, подолавши тисячі кілометрів; поет, байкар, драматург Олекса Запорізький (справжнє ім'я та прізвище – Олексій Сенік) відбував покарання за звинувачення в контрреволюційній діяльності, а в роки війни написав п'єсу «Марко Отава», яку

поставили в окупованому фашистами Дніпро-дзержинську, що й змусило автора поспішно залишити Україну, бо радянська влада не пробачила б йому цього; був звинувачений у причетності до СБУ (1929) і ув'язнений письменник, літературознавець, мовознавець, редактор Василь Чапленко; письменник Микола Лазорський (справжнє ім'я та прізвище – Микола Коркішко) був у 1929 році заарештований і засланий на Соловки. Перелік не претендує на вичерпність, лише демонструє подібність сценаріїв, за якими були сфальсифіковані справи несправедливо засуджених літераторів.

За спланованим спецслужбами сценарієм, роль Юди у справі СБУ покладалася на молодшого брата Миколи Зерова – поета й перекладача Михайла Зерова, який згодом візьме псевдонім Орест. Проте під час першого арешту в 1929 році він відмовився співробітничати зі слідчими. Щоб не обмовити свого брата-неокласика як вигаданого організатора СБУ, він навіть намагався накласти на себе руки. Через безпідставність висунутих обвинувачень вийшов на волю, проте в 1938 році знову був заарештований, цього разу за нібито підготовку замаху на Сталіна й Ворошилова. Його життєва доля, як і багатьох інших втікачів із радянського «раю», сповнена несподіванок і втрат.

Перелік імен літераторів, яким не вдалося уникнути радянського «правосуддя», прояснює стан стагнації, що був зумовлений знищенням цвіту нації. «Тисячі засланих-в'язнів рубали ліс, обстругували кору, складали на сани, возили... Виснажені каторжною працею, обідрані й голодні ледве ступали по глибокому снігу. Робили уповільнено, від безсилля падали, вставали і мляво підрубали шаршаву кору сосен. Це були «штрафні» в'язні, що не могли виконати звірячого «уроку». Їх голодних і холодних лишили тут під вартою докінчувати... Може й закінчать, а може й ні... Більш того, ні... Аджеж треба кожному в'язню зрубати за добу 25 товстих сосен, застругати кору, обрубати віті і скласти на сани. Важка, каторжна праця під канчуком і багнетом чекіста...» [6, с. 237]. Так писав про каторжну працю репресованих Микола Лазорський, підписавши ці спогади псевдонімом Карельський, щоб акцентувати місце тортур.

Так само вчинив Юрій Лавріненко, назвавши себе Коларгонцем, тобто в'язнем штрафного табору Коларгон, що знаходився поблизу Норильська аж за Північним полюсом. Його найбільше вразили обморожені люди: «Ось вона стоїть перед моїми очима – звичайна жива підсоветська людина з відмороженими щоками, носом і підбо-

¹ «Та й ненавидів він [тобто Богдан. – В.П.] їх вже з дванадцяти років, коли забрали нізачо його батька. І він вирішив утекти, переплисти через Чорне море, десь там з Кавказу». Манько В. Від упорядника. *Хоткевич Г. Там, де не колеться трава. Гнат Хоткевич та його родина* / Галина Хоткевич ; упоряд. В. Манько. Львів : Апріорі, 2017. С. 8.

ріддям, в бушлаті в'язня, на тлі звичайної жорстокої зими 1937–38 років на півострові Таймир на Північному крижаному океані – ген там на північний схід від гирла незмірного Єнісею» [7, с. 12]. Тому один із його псевдонімів – Коларгонець – вказує на місце ув'язнення, з якого, здавалося, не було вороття.

До псевдонімії вдавалися також, щоб уникнути примусового повернення в Україну, адже в повоєнний час на переміщених осіб полювали різні репатріаційні комісії. «Нас тут сотні тисяч таких, що не хочуть вертатись, – писав Іван Багряний. – Нас беруть із застосуванням зброї, але ми чинимо скажений опір, ми воліємо вмерти тут, на чужині, але не вертатись на ту «родіну». Я беру це слово в лапки, як слово, наповнене для нас страшним змістом, як слово чуже, з таким незрівнянним цинізмом нав'язуване нам радянською пропагандою» [8].

В очікуванні рішень репатріаційних комісій літератори ретельно приховували все, що було пов'язано з попереднім періодом життя: документи, походження, родинні зв'язки, час і місце народження. Уродженець села Вовківці Сумської області Леонід Полтава, наприклад, вигадав версію про свій шведський родовід, адже ще в дитинстві бачив у рідному краї могили загиблих шведів і тому взяв собі як оберіг прізвище Єнсен; засуджений до розстрілу Сергій Давиденко, автор роману «Замок над Водаєм», узяв прізвище померлого від тифу побратима Домазара.

Колишній очільник літературної організації «Забой» (1929–1933) Василь Гайворонський, який пережив арешт за звинувачення у троцькізмі, важкий період повоєнної невизначеності й пошуків порятунку характеризував так: «На нас, втікачів, почали полювати репатріаційні комісії чи місії. Представники советської влади їздили по селах і за своїм списком вимагали «ворогів народу». І я попросив люб'язну секретарку бюргермайстра, щоб вона змінила в моєму прізвищі деякі літери» [9, с. 133]. Завдяки цьому йому вдалося стати Гайдарівським, а родині, яка лишилася в Костянтинівці, що на Донеччині, вижити. Хоч дружина і троє дітей зазнали страху, коли до них прийшли з обшуком і вилучили все, що було пов'язане з головою родини, проте вони вціліли. Можливо, ті літери, змінені секретаркою, і виявилися рятівними.

Строкатість емігрантського середовища як щодо походження, так і суспільно-політичної орієнтації також змушувала літераторів бути обережними. Крім того, давалася взнаки невлаштованість побуту, про що писав у «Думках на дозвіллі» Юрій

Клен, відзначаючи, що вони лишалися людьми «без імені й держави», без власного кутка.

Найбільшу загрозу для експатріантів становили, звичайно, агенти радянських спецслужб, які діяли в багатьох куточках світу. Тому, щоб не наражати себе на небезпеку, літератори вигадували псевдоніми: письменник, літературознавець, мовознавець Василь Чапля приховувався під такими псевдонімами та криптонімами, як В. Гірчак, В. Світайло, В. Вагрослав, В. Кириленко, В. Кубанець, В. Недолубень, Гедзь, Вс, Вч, ВЧ-о; поет, прозаїк, фейлетоніст, публіцист Роман Купчинський – Мусій Гак, Чіпка Галант, Галакціон Чіпка, Доля Мирон, Мирон-Доля, Роман К., Харко, Учасник, Зиз, Рома, Р.К., Г.Ч., М.Д., Т.С. та ін.; прозаїк, драматург, гуморист, фейлетоніст Іван Антипенко – Анатоль Гак, Мартин Задека, Оса, Антоша Ко; Василь Королів – В. Диканський, Старий Василь, Подорожний, П. Щур, Хуторянин Старий, В. Дикий, Amator, В.Д., П-ий та ін.; звинувачений у причетності до СВУ літературознавець Петро Одарченко – Петро Василенко, Каленик, П. Макаренко, П.О., Петро Оксаненко, П. Римаренко, П. Козаченко, П.В., П. Заярський.

Письменники намагалися не афішувати свою участь у національно-визвольній боротьбі 1918–1921 років (Юрій Горліс-Горський, Борис Гомзин, Михайло Островерха, Олександр Вишнівський), у складі Української галицької армії (Микола Матіїв-Мельник, Михайло Курах, Павло Савчук, Лука Луців, Степан Клепарчук) чи Легіоні Українських січових стрільців (Осип Назарук, Левко Лепкий, Роман Купчинський, Петро Ковальчик, Едвард Козак), а також в Організації українських націоналістів (Осип Зінкевич, Богдан Подоляно, Степан Хрін), Українській повстанській армії (Петро Полтава, Іван Хміль, Максим Скороубський, Федір Одрач), дивізії «Галичина» (Віталій Бендер, Роман Колісник, Ярослав Курдидик, Святомир Фостун, Степан Любомирський, Стефан Конрад, Ростислав Кедр, Юрій Тис-Крохмалюк), що й досі викликає неоднозначне ставлення.

Псевдонімія служила автопрезентації літераторів. Свідомо обрана, вона в іншомовному світі ставала маркером української ідентичності. Так, літературознавець Володимир Дорошенко, як і Михайло Драгоманов, обрав псевдонім Українець, а відомий драматург, режисер, актор Єлисей Карпенко – Карпенко-Український, Є. А. Український.

Письменники прагнули актуалізувати свою малу батьківщину, зберегти хоча б у пам'яті «свій Єрусалим у більшовицькому полоні» (за висло-

вом Сергія Домазара), тому для псевдонімів активно використовували топоніми, які вказували на місце народження чи тимчасового перебування. Так, скажімо, письменник, літературознавець, критик, мемуарист, історик, журналіст Григорій Костюк, який народився на Поділлі, взяв псевдонім Борис Подоляк; уродженець Полтавщини, письменник, перекладач, громадський діяч Василь Королів обрав для автопрезентації псевдонім В. Диканський, що виник від назви легендарного села Диканька; письменник, педагог, журналіст, громадський діяч Петро Четчет родом із Волинської губернії взяв псевдонім Волиняк; поет, байкар, видавець, редактор Іван Манило, який народився на Запоріжжі, скористався гідронімом і став Дніпряком; літератор, актор, художник, громадсько-політичний діяч Федір Габелко свій зв'язок із Лубнами – тисячолітнім містом над Сулою – акцентував псевдонімом Лубенський; письменник, літературознавець, мовознавець Василь Чапля, якому після арешту у справі СВУ довелося шукати роботу в Середній Азії, на Кавказі, Кубані, підписувався як В. Кубанець; письменник, журналіст, редактор, громадський діяч родом із Галичини Анатоль-Юліан Курдик обрав одним із псевдонімів похідне від містечка Рогатин – Рогатинець, а письменник, журналіст, бібліотекознавець родом зі Львова Роман Маланчук – Личаківський, що походив від назви львівського передмістя – Личаків; поетеса, маляр, скульптор Оксана Лятуринська, яка народилася в селі Вишнівець на Волині, використовувала псевдонім Роксана Вишневецька, а поет, драматург, літературознавець, критик Павло Савчук – П. Буковинець.

Потреба приховати минуле, щоб урятувати себе та дітей, гостро постала перед дружинами репресованих. Так, скажімо, вдова Михайла Івченка – Людмила Коваленко, вже виїхавши за кордон, просила Владика Мстислава: «Але дуже прошу Вас, не пов'язуйте імені Івченко з моїм літературним псевдо "Л. Коваленко"». Для мене це дуже важно, щоб ці два імені ніколи не в'язались в одне, бо там є ще брати Івченка і їх родини, – і не хочу відповідати за те, що їх знову будуть тягати. Досить вони витерпіли за брата! Тому дуже і дуже наполегливо прошу Вас, у повідомленні про стипендію розкрити тільки Лесі псевдо (Л. Оленко), а моє псевдо не згадувати! Якщо ж будете писати про те, що більшовики лають Л. Коваленко – не в'яжіть цього з Івченком, і якщо можна – не згадуйте, що це – жінка. Нехай собі шукають якогось

Л. Коваленка!» [Цитую за: 10]. Обережність не була зайвою, адже йшлося про людські долі.

З подібними проблемами зіткнулися Олена Звичайна (Олена Дельгівська, у шлюбі – Джуль), чоловіка якої як учасника національно-визвольної боротьби, а потім «ворога народу» було заарештовано, сестри Лесі Українки – Ольга Косач-Кривинюк та Ізидора Косач-Борисова, чоловіки яких стали жертвами репресій, дружина очільника спілки селянських письменників «Плуг» Сергія Пилипенка – Тетяна Кардиналовська, дружина заарештованого в 1933 році Івана Благовірова – Марія Цуканова (дівооче прізвище – Скоромна), дружина репресованого завідувача кафедри української мови і літератури Харківського університету А. Панчука – поетеса, перекладач Оксана Мельничук (грузинка за походженням Маріне Галінадзе), авторка творів для дітей Катерина Перелісна (Катерина Глянько, у шлюбі – Попова), батько та чоловік якої були заарештовані. Ольга Мак, скажімо, залишила спогади «З часів єжовщини», надавши слово своєму заарештованому чоловіку Олександру, якого наділила власним псевдонімом Мак, отже, повідавши достовірну історію устами вигаданого наратора, що теж служило приховуванню реальних людей.

Висновки і пропозиції. На основі аналізу літературних імен, які письменники-експатріанти обирали замість власних, виявлено значну кількість псевдонімів, утворених від топонімів: назв історико-географічних регіонів України (від Поділля – Борис Подоляк, від Волині – Петро Волиняк), міст (від Полтави – Петро Полтава та Леонід Полтава, від Лубни – Ф. Лубенський), сіл (від Диканька – В. Диканський), річок (Смотрич – Олександр Смотрич, поетичної назви річки Дніпро – Яр Славутич), островів (острова на Дніпрі – Микола Хортиця). Таким чином письменники намагалися зберегти хоча б віртуальний зв'язок із рідним краєм. Значно рідше були актуалізовані регіони вимушеного пошуку праці (В. Кубанець – Василь Чапля) або місця позбавлення волі (М. Карельський – Микола Лазорський, Ю. Коларгонь – Юрій Лавріненко). Прибрані імена дозволяли не завдавати клопотів рідним, які лишилися в Україні, допомагали уникнути небажаної репатріації.

Висловлені у статті спостереження не претендують ні на повноту, ні тим більше на вичерпність, а потребують розширення джерельної бази за рахунок залучення більшої кількості імен. Виникає потреба здійснити аналіз псевдонімів дітей «ворогів народу», тих, кому вдалося залишити Україну й описати розправу над рідними.

Список літератури:

1. Качуровський І. Проза Олекси Ізарського. *Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки*. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 551–564.
2. Просалова В.А. Українського літературного цвіту – по всьому світу... *Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості*/ упоряд. В.А. Просалової. Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. С. 3–5.
3. Еппель В. Нові матеріали до словника українських псевдонімів / Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури. Київ, 1999. 116 с.
4. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ : Наукова думка, 1969. 559 с.
5. Чапленко В. Пропаші сили: Українське письменство під комуністичним режимом 1920–1933. Вінніпег : накладом УВАН, 1960. 143 с.
6. Карельський М. Дзенькіт сокири. Зі спогадів в'язня. *Новий обрій*. Мельборн, 1999. Ч. 11. С. 237–238.
7. Лавріненко Ю. Чорна пурга та інші спомини. Мюнхен : Сучасність, 1985. 186 с.
8. Багрянний І. Чому я не хочу вертатись до СРСР? URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1210> (дата звернення: 05.04.2024).
9. Гайдарівський В. Дещо про себе і свою творчість. *Письменики української діаспори: донбаський вимір* /упоряд. В. А. Просалова. Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. С. 128–133.
10. Скрипка Т. Доля. Людмила Івченко (Коваленко). URL: https://www.t-skrypka.name/Persons/LIvchenko.html#google_vignette (дата звернення: 01.05.2024).

Prosalova V. A. BETWEEN SCYLLA AND KHARIBDA: ON PSEUDONYMITY OF UKRAINIAN EXPATRIATE WRITERS

The article reveals the reasons why Ukrainian emigrant writers were caught between two fires: they suffered from the decisions of repatriation commissions, but they were afraid to return to Ukraine after the end of the Second World War. Feeling responsible for their loved ones who remained in their native land and trying to avoid persecution abroad, they carefully concealed information about themselves and their family tree, deliberately distorted the facts of their biography or created a new one.

The subject of the article's observations is mainly the pseudonyms of those writers who were repressed in Ukraine or came from families of "enemies of the people". This is a fairly large group of expatriate writers who did not want to return home and did everything to avoid repatriation at all costs.

It has been determined that the writers most often chose native place names for their pseudonyms: names of historical and geographical regions of Ukraine (from Podillia – Borys Podoliak, from Volyn – Petro Volyniak), cities (from Poltava – Petro Poltava and Leonid Poltava, from Lubny – F. Lubenskyi), villages (from Dykanka – V. Dykanskyi), rivers (Smotrych – Oleksandr Smotrych, the poetic name of the Dnipro River – Yar Slavutych), islands (islands on the Dnipro – Mykola Khortytsia). Much less frequently, the regions of forced labour search (V. Kubanets – Vasyl Chaplia) or places of imprisonment (M. Karelskyi – Mykola Lazorskyi, Y. Kolarhonets – Yurii Lavrynenko) were adopted. By actualising their native place names, the authors tried to maintain at least a spiritual connection with Ukraine. Pseudonyms served various functions: they helped to conceal the true authorship of a work of fiction, saved writers and their families from persecution by the Soviet secret services, and served as a form of self-presentation in foreign environments.

Key words: *pseudonym, creative personality, emigration, diaspora, expatriate.*

УДК 82.09:82-92(477)''20''.*364'' 82.09
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/32>

Ромас Л. М.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Ніколашина Т. І.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВІЙНА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ВОЄННИЙ СТАН»)

Стаття присвячена дослідженню проявів ознак національної ідентичності українців та росіян у текстах про перші місяці повномасштабного вторгнення Росії до України, які ввійшли до антології «Воєнний стан», виданої 2023 року із передмовою Головнокомандувача збройних сил України, генерала Валерія Залужного. Метою статті було виокремити й потрактувати ознаки двох національних ідентичностей на рівні художньо-публіцистичних інтерпретацій. У статті йдеться про осмислення пережитого за перший рік повномасштабного вторгнення, про фіксацію подій у текстах книги «Воєнний стан» і про те, як не втратити пам'ять про пережите та відчуте українцями. Також виокремлено проблеми, порушені в текстах антології людьми із різних верств суспільства, різних регіонів, представників різних етносів, які проживають на території України. Особливу увагу в статті приділено різним точкам зору авторів есе на проблеми, пов'язані з окупацією Криму (А. Алієв), із переходом на українську мову пересічних громадян та письменників. Спираючись на детальні описи екстремального досвіду виживання під час окупації, проартикульовано візію війни. Основними методами дослідження текстів антології обрано емпіричний, який включає в себе спостереження та порівняння, а також постколоніальну критику, яка порушує проблеми етнічності, національної ідентичності, культурної універсальності, культурної гібридності та культурної відмінності, проблеми мови, історії. Матеріалом для дослідження стали різножанрові тексти українських письменників (С. Андрухович, Ю. Андруховича, В. Рафєєнка, Ю. Винничука, Т. Горіха Зерня, Л. Дереша, С. Жадана, О. Забужко, Т. Прохаська, Л. Таран, М. Кідрука, А. Бондара, С. Поваляєвої, І. Цілик), журналістів (М. Барчук, В. Портникова, С. Асєєва, В. Арєєва, О. Коцарева, П. Залмаєва), літературознавців (Х. Венгрінюк, Т. Гундорової, К. Москальця, Е. Соловей, Г. Улюри), істориків та політологів (Я. Грицака, М. Рябчука, Ю. Макарова), військових (В. Пузіка, Ю. Паєвської, А. Чеха, А. Чапая) та багатьох інших відомих і пересічних українців.

Ключові слова: національна ідентичність, пам'ять, імперська культура, російсько-українська війна, антиімперський дискурс, воєнний стан.

Постановка проблеми. Література є дуже важливим будівельним блоком і засобом вираження національної ідентичності. «Ставлення різних націй до перемоги та поразки дуже різняться і певною мірою залежать від їх відображення в літературі. Схоже, що головну роль у формуванні національної ідентичності відігравали війни. Незалежно від того, як вони закінчувалися – перемогою чи поразкою. Пам'ять про ці війни облагороджувалася, коли їх описували національні еліти» [8, с. 31]. Сьогодні українська література формує актуальне сприйняття російсько-української війни, тема якої стала в ній однією з наріжних, водночас література зазнає відчутного її впливу, як і всі суспільні явища. Письменники та безпосередні учасники подій пишуть про волонтерство

і відчуття відповідальності за свою державу, про боротьбу за незалежність і європейський вибір України, взагалі про те, що нас об'єднує і робить сильнішими, про національну ідентичність та новітню історію нашої країни. «Російсько-українська війна, яка точиться із 2014 р., попри те, що травмувала суспільство, водночас стимулювала появу численних творів у сучасній вітчизняній літературі» [3]. Про повномасштабне російське вторгнення за останні два роки з'явилося багато нових текстів, і різні авторські експериментальні ходи призводять до жанрових трансформацій чи модифікацій.

Анна-Лена Лоурен у книзі «Невідома ціна свободи – демократичні революції у Грузії, Україні та Киргизії» пише: «Україна – це країна, яка

впродовж своєї довгої історії зазнала панування різних імперій. Тепер вона самостійна й перебуває в пошуку власної ідентичності» [4, с. 73]. Про українську ідентичність можна говорити (за М. Грушевським), починаючи з часів існування держави східних слов'ян (Русь), спадкоємицею якої стала Галицько-Волинська держава, після литовського й польського панування, у часи відновлення української держави за правління Богдана Хмельницького, про національну ідентичність як проблему національного будівництва йдеться у кирило-мефодіївців, а опісля – в Українській Народній Республіці, а ще пізніше – у часи відновлення незалежності – останні тридцять три роки. Довгий час українська ідентичність існувала «як спосіб буття нижчих (переважно сільських) верств населення – їхньої мови, звичаїв, обрядів тощо, набираючи інколи й більш рефлексованих форм (наприклад, гасла та вимоги національно-визвольних рухів, шедеври духовної творчості кращих її представників, з-поміж яких найбільш знаковими постатями є Леся Українка та Тарас Шевченко) [7, с. 52].

Важливим для становлення української ідентичності був період існування Української Народної Республіки, з її конституцією, провідною роллю парламентаризму, рівнянням на європейські принципи державотворення і забезпечення прав і свобод людини. Хоча й активізувалися зусилля з розроблення філософської української ідеї, та все ж ті процеси, що відбувалися в суспільно-культурному житті України, не призвели до бажаного результату. Найбільш трагічними в історії українства стали 30-ті роки ХХ століття, а вже сучасним етапом формування української ідентичності слід вважати початок 90-х років ХХ. Не говоритимемо про часи президентства Л. Кравчука та Л. Кучми, а от у період каденції В. Ющенка почалося перетворення України в європейську демократичну суспільно-політичну систему. «В. Ющенко, з яким у 2004 р. пов'язували новий етап національного відродження, припустився однієї стратегічної помилки: концентрація уваги на минулому завадила йому побудувати проєкцію майбутнього нації. Очевидно, що визнання Голодомору або осмислення непростих сторінок української історії ХХ сторіччя також є проєкцією майбутнього. Але її символізм, її значення для майбутнього зрозуміле лише одиницям. Більшість населення не побачила чіткої та зрозумілої програми національного будівництва» [7, с. 64–65]. За часів президенства В. Януковича не робилося нічого для консолідації нації, скоріше навпаки.

Українці усвідомили себе нацією лише в часи Революції гідності 2013–2014 років. «Становлення української політичної нації не можливе без формування таких особистісних смислів життєдіяльності її громадян, як любов до своєї рідної землі та Батьківщини, готовність захищати її свободу та незалежність, почуття національної гордості, віра в достойне майбутнє свого народу, впевненість у його історичному призначенні тощо. Українська ідентичність: феномен і засади формування політичного, соціального, економічного та, зрештою, і військового становлення українська політична нація має нагальну потребу в колективній пам'яті, колективній моралі та цінностях» [7, с. 91–92].

Консолідація суспільства – це першочергове завдання. Загальнонаціональною ідеєю є згуртування суспільства, усвідомлення себе частиною цього суспільства, любов і шана до національних символів, гордість і знання своєї історії, культури, розуміння того, що треба захищати свою територію з усіма її державними та правовими інституціями. Проблема в тому, що наше суспільство протягом багатьох років не мало базового суспільного консенсусу щодо напрямів майбутнього розвитку – рух до ОДКБ чи до ЄС і НАТО. З початком російсько-української війни 2014 року, із отриманням Томосу й безвізового режиму, а особливо з моменту повномасштабного вторгнення і до сьогодні цього консенсусу досягнуто, відбувається активне формування/відновлення національних рис характеру українців, перегляд цінностей, відкриваються приховані уміння, можливості, таланти, спровоковані повсякденням війни. Українська нація, що формується в умовах глобалізації, універсалізації культурних зразків, має вирізнитися насамперед своїми психологічними особливостями, типом поведінки, рисами національного характеру. Ідентичність сучасних громадян України має постати з тих умов, у яких перебуває наша країна, втілювати в собі спільну волю до вирішення загальнонаціональних завдань, поставлених цілей [7]. Але деякі моменти й сьогодні залишаються поза увагою теперішнього керівництва країни. Зокрема, українська еліта має усвідомити свою відповідальність за стан національної культури, медіа, телебачення, книгодрукування, кіно і нарешті звільнитися з культурного поневолення, яке почалося тоді, коли ми усвідомили «свою «меншу» культуру як «менш вартісну», «другосортну», «безперспективну» [6, с. 21] і супроводжувалося різноманітними формами насильства. Сьогодні це

наси́льство набрало відкритого характеру, і всі історії, зібрані в антології «Воєнний стан», – тому яскраве підтвердження.

Поняття національної ідентичності стоїть на помежів'ї кількох наук. Його досліджують історики, філософи, політологи, соціологи, культурологи. Українську ідентичність переважна кількість науковців визначає за наявністю хоча б однієї з чотирьох ознак: етнічне походження, усвідомлення спільної з іншими представниками українського етносу історичної долі та часової перспективи, залученість в український культурно-інформаційний простір та свідома діяльність з поширення української культури. Прояви національної ідентичності досліджують і літературознавці в художніх і не тільки художніх текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Книга «Воєнний стан» уже ставала об'єктом наукових зацікавлень літературознавців, зокрема, її обговорювали учасники Всеукраїнського круглого столу влітку 2023 року. Огляду цієї книги присвятили свої доповіді В. Просалова («Воєнний стан як метатекст»), Г. Райбедюк («Антиімперський дискурс антології «Воєнний стан»»), В. Біляцька («Рецепція подій воєнного стану в новітній літературі факт»), В. Школа («Антитеза як семантична і структурна домінанта в текстах антології «Воєнний стан»»). Тема порівняння двох національних і культурних ідентичностей на матеріалі Воєнного стану ще не порушувалася, а тому вважаємо її актуальною.

Постановка завдання. Мета статті – виокремити й потрактувати ознаки двох національних ідентичностей на рівні художньо-публіцистичних інтерпретацій.

Виклад основного матеріалу. Антологія має назву «Воєнний стан». Це – реальність і це – символ. Це наш внутрішній стан сьогодні. Уже два роки ми перебуваємо в цьому стані і кожен його проживає/переживає по-своєму. У передмові до книги Головнокомандувач Збройних сил України генерал Валерій Залужний так схарактеризував цей особливий правовий режим: «Воєнний стан – це не тільки правовий режим існування держави під час війни. Це ще й нагадування про козацький стан – військовий табір, що ставав фактично фортецею в часи воєн і битв. Минулого року вся наша країна перетворилася на такий стан – нездоланну фортецю, над якою майорить синьо-жовтий прапор. Упевнений, що завдяки мужності й професіоналізму українських воїнів, завдяки єднанню українського суспільства і за дружньої підтримки

наших партнерів у світі ця фортеця поверне собі всі свої території. Слава Україні!» [1, с. 8].

Про те, що це книга невимовно важких вражень про перші дні чи тижні війни, про стан заціпеніння, який охопив українців трагічного 24 лютого 2022 року, пише В. Просалова: «Це книга свідчень про реакцію на військові злочини проти мирного населення, що вирвали із звичного ритму, викликали нерозуміння і шок від того, що таке можливе у XXI столітті й не десь, а у центрі Європи [5]. Усі знали, що війна буде, але ніхто не хотів у це вірити. Андрій Бондар у «Рапсодії для Сергія» пише про своє сприйняття новини про початок війни: «Моя свідомість у перший день війни працювала приблизно так, як працює свідомість дитини, коли вперше стикається з чимось страшним. Моя внутрішня дитина затулила руками очі й цілий день умовляла себе: це все несерйозно, це все незабаром скінчиться, бо вже XXI століття, бо «Тесла» полетіла на Марс, бо вже майже знайшли таблетки від раку, бо не можна так будити наших дітей, бо зараз прийде хтось старший і весь цей кошмар припинить» [1, с. 54–55].

Українці, починаючи від 2014 року, постійно задавали собі питання: нападе чи не нападе Росія, а з осені 2021-го відповідь на нього була очевидною. Володимир В'ятрович у книзі «Наша столітня. Короткі нариси про довгу війну» пише: «Розуміння того, що війна розпочалась не 24 лютого 2022 року і навіть не в 2014-му, а майже сто років раніше, важливе, бо робить нас сильнішими. Викриває ті самі злочинні методи, які використовує проти нас Росія» [2, с. 16]. Як продовження думки В. В'ятровича звучать слова з «Рапсодії для Сергія» Андрія Бондаря: «Але найвища правда в тому, що ця війна для багатьох українців тривала завжди. Ми ніколи не мали спокою. Коли я подумки повертаюся до всього, що пережила моя родина за п'ять останніх поколінь, трагедії мого роду і всієї країни починаючи ще від моїх прадідів, то доходжу висновку, що вже для моєї 14-річної доньки війна 24 лютого – лише один із сиквелів великої пролонгованої» [1, с. 54].

Українська письменниця Світлана Поваляєва, у якої на війні загинув старший син, в есеї «Under the bridge», пише: «Ми знали, що війна буде, ми це обговорювали так, як нині обговорюємо її «ядерну» стадію, тобто з певною надією на уникання» [1, с. 236]. Усі українці намагалися знайти в Росії і в росіянах хоч «дрібку людського, цивілізованого» [1, с. 236]. Юрій Андрухович у тексті з антології «Якого болю нам ще сподіватися» пише: «Британська (чи все-таки американська)

розвідка не перебільшувала, не залякувала й нічого не вигадувала. Росіяни працювали над чорними списками українців протягом років або десятиріч. Власне кажучи, ніколи не припиняли працювати над ними. Навіть у момент розпаду ССРСР вони їх оновлювали й доповнювали. Не кажучи вже про пізніші часи [1, с. 28]. «Уся українська історія – це попередження: війни не можна було уникнути, вона, на жаль, не могла бути іншою. Наша нескінченна й не почута ні світом, ні подекуди нами самими історія – про спроби Росії поглинути Україну, розчинити українців, про страшні зусилля, якими наші північно-східні сусіди намагалися це робити ще з часів Батурина в 1708 році до знищення Ірпеня, Бучі та Маріуполя в наші дні» [2, с. 4]. «Історія України і Росії – це історія протистояння, а не братерства» [2, с. 4], і треба забути тезу совкової пропаганди про братні народи. Незадовго до повномасштабного вторгнення Юрій Андрухович перебував у Києві, і, дивлячись на жінок модельної зовнішності, мимохіть подумав: «[...] їм також непогано було б виїхати до якогось безпечнішого місця. Про майбутні згвалтування тоді ще не зналося, але в підкірці чаїлася пам'ять про згвалтування минулі, тобто про їхню неминучість, якщо маєш діло з росіянами» [1, с. 27]. Українці вважали, що росіяни такі ж самі люди, як і вони. Лише ті, хто був наблизений до знань з історії, розуміли, що вони будуть не просто вбивати: «Біда ж у тому, що вони будуть знущатися болем. Тортури! Вони в цьому такі вигадливі. Ми навіть уявлення не маємо, якого болю від них сподіватись» [1, с. 28]. Війна вибила у кожного з нас ґрунт із-під ніг. Багато хто говорив про те, що не може читати книжки, не може зосередитися: «Література не рятує. Після повномасштабного вторгнення мені складно фокусуватися на читанні і вслухатися у напівтони моралізаторства великої літератури», – зазначає О. Михед у розповіді Абетка болю: як я знову вчився читати» [1, с. 28]. Століттями нашу літературу знищували, вважали «малою», «низьковартісною», саме тому більшість людей старшого покоління й виховані на зразках «великої» літератури. Зараз в українському суспільстві точиться дискусія з приводу того, коли ми зможемо повернутися до читання текстів російських письменників. Та й чи зможемо взагалі. А от гордість за свою літературу з'явилася саме зараз: «Віру в силу літератури повертає страх російських окупантів перед нашими книжками і культурою загалом. На окупованих територіях вони перш за все називають населені пункти на російський манір, відновлюють радянські символи та влашто-

вують зачистку бібліотек. Вишукують «шкідливі» книги, ніби ті становлять таку саму небезпеку, як і «підривні елементи» з плоті і крові. Віру в силу літератури повертає відчуття зв'язку з поколіннями українських письменників та письменниць, які вже зустрічалися з ти самим ворогом і проходили крізь те саме пекло» [1, с. 2034].

В антології описано досить багато прикладів непохитності українців, їх спроможності вистояти за будь-яких умов. «Внутрішня зосередженість співвітчизників на проблемі виживання, муки совісті на тлі знищення міст і сіл допомагають зрозуміти нашу ментальність, наш опір загарбникам» [5]. Зараз, а особливо в перші дні і тижні війни, ми не могли відірватися від екранів телевізорів, від дисплеїв телефонів. Можливо, хтось і міг не читати новини, аби вберегти свою нервову систему, але не ті, хто був свідками влучання російських ракет у багатоповерхівки, у лікарні, у школи, свідками розстрілів цивільних машин, які виїжджали з Бучі, Ірпеня, Маріуполя, Василівки. «Війна позбавляє нас звичного життя, але вона ж формує нову буденність. Заходить на фейсбук, щоб упевнитися: з твоїми ближніми й дальніми все гаразд. Найближчих питати в месенджері «Як ти?». Коли знову вмикають струм, негайно ставити на зарядку всі гаджети й павербанки, вмикати пральку. Під час повітряної тривоги – якщо вже не пішов в укриття – робити щось корисне і підкреслено буденне» [1, с. 32].

Українці готові сидіти без електроенергії, без води, але лише б без росіян. Страшні новини приходять з різних міст і сіл України, де людей розстрілюють, гвалтують за те, що хочуть «бути самими собою, а не частиною «великого російського світу» [1, с. 34], – пише Володимир Аренев в есеї «Буденні звички». «Трагедійність воєнних буднів позначилася на світосприйнятті, призвела до надмірної чутливості, психічної перенапруги і навіть стану виснаженості» [5]. Це стосується як цивільних, так і військових. У стані виснаження, постійного недосипання не сняться красиві сни. В есеї «Після окупації» Валерій Пузік пише: «Я хочу кольорових снів, але їх немає. Я засинаю і бачу темряву. Вітер жене перекотиполе до ґрунтової дороги. Біля замінованого бліндажа лежить скелет російського солдата. Земля з'їла м'ясо і кишки. Перші квіти весни виростуть із його черепа» [1, с. 271]. Антологія дає досить точні «уявлення про настрої українців у перші дні війни, про пошуки порятунку, освоєння нового простору, відчуття своєї іншості й інакшості» [5]. У багатьох текстах порушується проблема втрати

дому, намагання в чужому місті чи далекому закордонні облаштувати свій побут. Українські біженці стали справжньою проблемою для багатьох країн. «Колективна Європа досі не розуміє, як із нами бути. З тими, хто не пливе розбитими човнами через моря, щоб досягти омріяного Заходу. Не знищує документи, не вигадує історій про себе й не мріє залишитися тут за будь-яку ціну. Хто не прагне якнайшвидше інтегруватися, не потребує лекцій про гігієну й водночас найперше дбає про облаштування свого нехай і тимчасового, але «дому» [9].

По всьому світу поширюються новини з України і вони «мимоволі перетворюються там для когось на буденну звичку. І це жахає, бо таким чином тортури, вбивства, згвалтування, скоєні російськими військовими, стають нормою» [1, с. 34]. Ми зіштовхуємося постійно з масовим убивством цивільних. Перелік міст і сіл, де вони були здійснені, досить великий. Це не лише Маріуполь, Буча, Ірпінь, Ізюм... Станіслав Асеев в есеї Зло повинно мати ім'я стверджує: «проблема воєнних злочинів РФ в Україні – це виключно наша проблема, і тільки нам самим її вирішувати» [1, с. 41]. «Без покарань масових злочинів нація отримає глибинну психологічну травму, яка через роки – можливо десятиліття – виллється в нову війну» [1, с. 41]. Над проблемою посттравми розмірковує у своєму дописі й Мирослава Барчук, журналістка та телеведуча: «З лютого 2022 року у нас не літають літаки. Тут, на Київщині, лише зрідка, час від часу з'являються українські винищувачі. Я щоразу думаю про той час, коли ми перестанемо жохатися цього звуку. Або звуку нічної електрички» [1, с. 45]. Повідомлення про початок війни М. Барчук порівнює з повідомленням наприкінці квітня 1986 року про аварію на ЧАЕС, характеризує свій стан як «відчуття тотального руйнування твого світу» [1, с. 45]. «У колективній травмі нічого позитивного немає, але хай там як, вона є стимулом для подальшого розвитку» [1, с. 188].

У багатьох розповідях ідеться про українців як про людей, а про росіян як про нелюдів, які просто прийшли вбивати. Ми відвойовуємо кожен клаптик рідної землі, об'єднуємося, ми – вмотивовані. І є багато речей, які не дають нам стати такими ж нелюдами, як вони. Громадянське суспільство підтримує військових морально, матеріально, донатить на зброю і техніку. Прості людські задоволення, підтримка рідних і друзів, віра в перемогу допомагають хлопцям стояти на передовій. «Та кава допомагала захистити психіку, бо створювала відчуття, що ти не просто шматок м'яса, ціль для

снайперів і бомб, а людина. Людина – з її смаками, вподобаннями і звичками» [1, с. 175], – пише український письменник Андрій Любка в есеї «Roasted Uganda».

Загарбання України Росія почала з Криму, тому логічно, що й антологія «Воєнний стан» розпочинається розповіддю Аліма Алієва, який стверджує: «Всі ці роки росія перетворювала Крим на свою колонію: мілітаризація, заміщення населення, зміна ідентичності і руйнування культурної спадщини, придушення свободи слова і представницьких інституцій корінного народу. Після повномасштабної агресії півострів перетворився на один з основних плацдармів, з якого запускають ракети на інші терени України, та став рольовою моделлю для окупації нових територій» [1, с. 12]. Але окрім загарбання територій, для Росії завжди було актуально загарбати мізки. Особливо цінними типами заручників були і є «інтелектуальний, ідейний, громадянський, лідерський. Психологічна (через фізичну) обробка з метою навернення в руський мір «розкаяних грішників»? [1, с. 28–29]. Війна – це завжди випробування. Випробування всього. Віри, надії, психіки, міцності, сили переконань і кохання. Тисячі сімей розлучила війна. Багато жінок із дітьми виїхали за межі України. Багато з них уже ніколи й не повернуться на Батьківщину, оскільки діти пішли в іноземні школи, їх матері познаходили роботу, вивчили мову країни, в якій перебувають. А чоловік, батько – на війні. Його дім знищений, йому немає куди приїхати навіть у відпустку, його ніхто вже не чекає. Це – страшні реалії війни. Проблема руйнації сім'ї, сімейних стосунків порушена в багатьох текстах книги. «В часи великої війни я часто спостерігаю, як родинні зв'язки рвуться, багаторічна дружба зникає, а десь, навпаки, люди, які ледь знайомі, стають одне одному найближчими. Бо окупація і війна – це про крихкість людських стосунків», – констатує Алім Алієв [1, с. 12]. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало величезним стресом для кожного. У «Буденних звичках» В. Арєнєв зазначає: «Стрес деструктивно впливає на організм, і, щоб мінімізувати наслідки його впливу (читай – вижити), деякі процеси автоматично уповільнюються чи припиняються. Вмикаються запобіжники, які не дають «згоріти» [1, с. 34]. Ті, хто прийшов убивати українців, кого не можна називати людьми, хотіли і хочуть змусити їх жити за законами «руського міра», сповідувати цінності «совецького союзу», бути такими ж рабами, як і вони.

Осмыслиючи російсько-українську війну, Юрій Андрухович пише: «Ця війна, ця спеціальна операція вся з минулого. Це навіть не історична тяглість, а щось гірше – повернення часу навспак. Я дописую ці рядки сьогодні, на 240 день великого російського вторгнення. Епітет, який я щойно вжив, дався мені нелегко: ніщо російське не хочеться називати великим. Ну хіба що цей злочин – суцільний, масовий, дикий, достоевський. За яким неминуча, ще більша кара» [1, с. 29]. Війна торкнулася кожного з авторів антології, але, як будь-яка криза, вона посприяла поступальному рухові у формування української національної ідентичності. «У цій ненормальній нормальності та феноменальній резистентності гартується вільна й суб'єктна українська політична нація, яка вже не віктимізує себе, а стає прикладом боротьби і сміливості для світу. Для українців це війна за своє існування та майбутнє держави, і так само – для кримських татар, які по обидва боки штучного кордону на Чонгарі вигризують свою ідентичність та землю від окупантів. Бо тут третього не дано: або ми перемаємо ворога, або нас не існує. Тому свою війну ми називаємо просто – Сenk. Дженк, який розпочався в Криму та який має завершитись на півострові» [1, с. 12], – констатує кримський татарин Алім Алієв, з розповіді якого розпочинається книга «Воєнний стан». Сьогодні українцям справді важко називати російську культуру великою, хоча й не можна відкидати той факт, що в Україні залишається ще досить багато людей, сформованих під її впливом, і їм важко розірвати ментальні зв'язки з нею.

Є в антології есе Віталія Портникова, у якому він розмірковує не над причинами російсько-української війни, а вже над її наслідками. Насамперед війна «посприяла» кристалізації ідентичностей. «Для росіян територія України – це землі «історичної Росії», які мають увійти до її складу. Для українців – це власна держава, яку треба звільнити від окупації» [1, с. 250–251]. Війна значно зменшила кількість прихильників тези про «адін народ» в Україні. І саме в часи криз і воєн формування ідентичностей, на думку В. Портникова, прискорюється. «Ніщо так не згуртовує людей, як перспектива загальної загибелі, можливість національної поразки чи, навпаки, спільної перемоги» [1, с. 251]. Українці досить часто чули від окупантів такі слова: «Хто вам дозволив так красиво жити?». Вони прийшли нас «звіль-

нити» від будинків, машин, комфорту. «Там, де побували росіяни, села темні. Хати без дахів. Вікна забиті дошками. Стовпи повалені. Їхні залишки підпирають сіре небо. Тут були росіяни» [1, с. 267], – констатує Валерій Пузік в есеї «Після окупації». Вони нищать все і всіх на своєму шляху, їм не притаманна емпатія, на відміну від українців. Коли герой цієї новели розповідає, як його дружина підірвалася на міні, як він її діставав з посадки, як віз на кладовище, то «буряти з нього сміялися і тикали автоматами» [1, с. 268]. «Війна як екзистенційна загроза для нації, безумовно, загострила те почуття: прив'язаності до краю і країни, до своєї спільноти, до її символів і культурних кодів, до спільного з нею минулого і уявлюваного майбутнього» [1, с. 280]. У новелі «Гуртування навколо прапора, або Похвала тутешності» Микола Рябчук зауважує, що війна істотно загострила почуття українськості. Раніше, можливо, ніхто й не задумувався над такими ознаками ідентичності, як український паспорт, прапор, не вивчав українську історію й мову. Український зросійщений письменник із Донецька Володимир Рафеєнко після того, як його сім'ю волонтери вивезли з окупованих під Києвом територій, писав: «Сьомий місяць я – двомовна людина – пишу і розмовляю майже виключно українською. Російською мені це робити боляче. Іноді до нестерпності. Гадаю, це назавжди» [1, с. 276].

Висновки і пропозиції. Оскільки антологія об'єднала таке широке коло авторів, то й проблем, порушених у ній, надзвичайно багато. Серед головних треба назвати такі: передчуття та неминучість війни, інформаційне протистояння, роль літератури у війні, незнання історії і мови як одна з причин війни, трагедійність воєнних буднів (еміграція, біженці, внутрішні переселенці), стрес та його деструктивний вплив на психіку, проблема руйнації сім'ї, дружби та воєнних злочинів РФ. «Саме путінська війна остаточно перервала дифузії ідентичностей, яка століттями відбувалася на просторах колишньої імперії і перетворила її на кристалізацію, а відтак і справжню битву ідентичностей. Саме цивілізаційна прірва між російською та українською ідентичностями обіцяє стати головним – і довговічним – результатом цієї страшної війни» [1, с. 251]. Ці слова Віталія Портникова надзвичайно точно відбивають теперішній стан відносин між двома сусідніми народами.

Список літератури:

1. Воєнний стан: антологія. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2023. 368 с.
2. В'ятрович В.М. Наша столітня. Короткі нариси про довгу війну. Харків: Вид-во «Ранок», 2023. 256 с.
3. Герасименко Н. Сучасна воєнна проза: жанрово-стильова типологія. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/1100>.
4. Лоурен Анна-Лена. Невідома ціна свободи – демократичні революції у Грузії, Україні та Киргизії. Львів: ЛА Піраміда, 2013. 148 с.
5. Просалова В. Антологія українського спротиву. URL: <http://surl.li/pwbus>.
6. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ: К.І.С., 2011. 240 с.
7. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : НІСД. 2011, 335 с.
8. Томпсон Е. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
9. Троскот І. Відчуття дому, або Утрачена візія майбутнього. URL: <https://www.meridiancz.com/blog/iryna-troskot-vidchuttia-domu-abo-utrachena-viziia-maybutn-oho/>.

Romas L. M., Nikolashyna T. I. THE WAR OF IDENTITIES (BASED ON THE BOOK “MARTIAL LAW”)

The article is devoted to the study of the manifestations of signs of national identity of Ukrainians and Russians in texts about the first months of Russia's full-scale invasion of Ukraine, which were included in the anthology “Martial Law”, published in 2023 with a foreword by the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, General Valeriy Zaluzhnyi. The purpose of the article was to identify and interpret the signs of two national identities at the level of artistic and journalistic interpretations. The article deals with the comprehension of what was experienced during the first year of the full-scale invasion, the recording of events in the texts of the book “Martial Law”, and how not to lose the memory of what Ukrainians experienced and felt. The article also highlights the issues raised in the texts of the anthology by people from different walks of life, different regions, and different ethnic groups living in Ukraine. The article pays special attention to the different points of view of the authors of the essays on the problems associated with the occupation of Crimea (A. Aliyev), with the transition to the Ukrainian language by ordinary citizens and writers. Based on detailed descriptions of the extreme experience of survival during the occupation, the authors articulate a vision of the war. The main methods of researching the texts of the anthology are empirical, which includes observation and comparison, as well as postcolonial criticism, which raises the problems of ethnicity, national identity, cultural universality, cultural hybridity and cultural difference, problems of language, and history. The material for the study was the multi-genre texts of Ukrainian writers (S. Andrukhovych, Y. Andrukhovych, V. Rafeenko, Y. Vynnychuk, T. Horikh Zernya, L. Deresh, S. Zhadan, O. Zabuzhko, T. Prokhasko, L. Taran, M. Kidruk, A. Bondar, S. Povaliaieva, I. Tsilyk), journalists (M. Barchuk, V. Portnykov, S. Aseyeva, V. Arenev, O. Kotsarev, P. Zalmayev), literary critics (H. Vengryniuk, T. Gundorova, K. Moskalets, E. Solovey, H. Uliura), historians and political scientists (Y. Hrytsak, M. Ryabchuk, Y. Makarov), military officers (V. Puzik, Y. Payevska, A. Chekh, A. Chapai), and many other famous and ordinary Ukrainians.

Key words: national identity, memory, imperial culture, Russian-Ukrainian war, anti-imperial discourse, martial law.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82-23.09 (043.7)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/33>

Дроздовський Д. І.

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

АВТЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК МЕТАМОДЕРНІСТСЬКОГО МІСТЕРІАЛЬНОГО МЕТАЖАНРОВОГО ПАТЕРНУ

Стаття присвячена визначенню автентичності (О. Манюков, О. Висоцька) як важливої категорії метамодерністського дискурсу XXI ст. Крім філософських і соціально-психологічних експлікацій, ця категорія представлена також у літературному ландшафті, зокрема постає чинником британського романного дискурсу поч. XXI ст. Методи: структурно-семіотичний, герменевтичний, компаративістичний.

Результати та висновки. Обґрунтовано форми репрезентації автентичності в сучасних британських романах, які виявляють конфігуративні зміни від постмодернізму до постпостмодернізму й зокрема метамодернізму. Розкрито категорію психологічної автентичності, окреслено ансамбль ключових мотивів і проблем, які стосуються зазначеного явища і які репрезентовані в дискурсі сучасної британської романістики (І. Мак'юен, Д. Мітчелл). Окреслено шукання персонажів у царині розуміння фізичної реальності й метафізичного буття задля встановлення справедливості, наближення до істини, унеможливлення негативного впливу симулякрів, маніпулятивних технологій, ідеологій тощо на життя персонажів. Проаналізовано, що метамодерністські первні сучасних британських романів інтенсифікують інтелектуально-вольові інтенції, актуалізуючи концепт розуму, який, проте, не відкидає метафізичних шукань і сприймає реальність у єдності макро- й мікропроцесів.

Значення: метамодерністський дискурс у літературі сприяє формуванню картини світу, яка наближала б суспільство до блага, сприяючи встановленню справедливого розподілу ресурсів, реалізуючи соціальний контроль як чинник унеможливлення цифрових та ін. маніпуляцій. Визначено, у який спосіб автентичність кореспондує з містеріальним метажанровим патерном (Б. Шалагінов), що автор дослідження вважає центральним для фіксації конфігуративного переходу постмодернізму в метамодернізм. Наголошено, що зміна метажанрового патерну є визначальною в плані експлікації нової чуттєвості, психологічних і нарративних особливостей сучасних британських романів. Містеріальний метажанровий патерн актуалізує мотив дороги, пошуки персонажами істини через усвідомлення автентичного буття тощо.

Ключові слова: автентичність, метамодернізм, сучасний британський роман, містеріальний патерн, мета жанровий патерн.

Постановка проблеми. Важливою категорією метамодерністського дискурсу є поняття *автентичності*, яке експлікує прагнення суб'єкта наблизитися до істини. Таке наближення актуалізує пріоритизацію *автентичності* в кількох аспектах: психологічно-емоційному, тобто в плані відчуттів; світоглядно-філософському (відмова від постмодерного заперечення гранд-нарративів, які пов'язані з виявом глибинної емоційності, психологічної достовірності, ширості тощо).

Метамодернізм як суспільно-світоглядна платформа й філософсько-естетичний напрям постає

результатом актуалізації інтелектуально-вольових зусиль, формою долання постмодерного хаосу або постмодерної невизначеності, намаганням упорядкувати соціальний вимір, позначений новими викликами цифрової реальності. Так, О. Висоцька зауважує: «Сучасні технології наглядно можуть викликати бажання втекти від цифрового світу та знайти автентичний досвід у фізичному просторі. Це коливання між бажанням бути частиною цифрової культури та прагненням до автентичності є ключовим елементом метамодерністської інтерпретації соціального контролю. У метамодерніст-

ській перспективі соціальний контроль стає більш колективним та інтерактивним. Технології дозволяють людям не лише бути об'єктами контролю, але й активно брати участь у процесах саморегуляції та співпраці. Наприклад, спільноти у соціальних мережах можуть виступати як колективні наглядачі, формуючи норми та правила поведінки. Тобто соціальний контроль у цифрову епоху є не лише вертикальним (від влади до громадян), але й горизонтальним (взаємний контроль між громадянами). Метамодерністи актуалізують питання більш активної участі громадян у процесах соціального контролю» [2, с. 17].

З огляду на це метамодерністський романний наратив оприявнює пошуки відповідей на базові питання про принципи облаштування світу на макрорівні (в релігійно-метафізичному й фізичному аспектах), природу людини в біологічно-фізичному й інтелектуально-чуттєвому вимірах та ін.

Світоглядні моделі, покладені в основу сучасного (метамодерністського) художнього наративу, корелюють із поняттям *метажанрової форми* або *метажанрового патерну* (Б. Шалагінов), що визначає епістемологічне ядро твору.

Поняття *метажанру* активно експлуатується в річищі сучасного літературознавства. Важливою є експлікація цього явища, представлена в докторській дисертації Бориса Шалагінова, який, аналізуючи містерію, по суті, вдається до експлікації метажанрового явища на прикладі «Фауста» Гете: «вперше поетика «Фауста» розкривається в плані її «містеріального» змісту і поєднується з естетичними особливостями інших видів мистецтва, поширених тоді, що дозволяє запропонувати в дисертації поняття «містеріального полістилізму» як характеристику стильового симбіозу «Фауста» в контексті стильового життя мистецтва 17–18 ст. В ракурсі нового синтезуючого підходу пропонуються нові інтерпретації «важких місць» твору. Образ Мефістофеля дисертант прагне розкрити в плані полеміки поета з філософією Мандевіля (чого досі ніхто не робив). По ходу аналізу «Фауста» дається нове прочитання інших творів західноєвропейської класики, зокрема, з погляду «містеріального» або «утопійного» змісту» [8, с. 4].

Ми визначаємо містеріальний патерн як важливий у світоглядно-філософській парадигмі сучасного літературного процесу Великої Британії чинник, за якого інтелектуально-вольові зусилля персонажів спрямовані на розкриття таємниці буття. Інструментом для пізнання є наука (астрофізика), медицина (нейрофізіологія) тощо. Проте

такий інструментарій не забезпечує абсолютного наближення до сутності явищ, а часом оприявнює перед персонажами ще більшу таємницю буття. Самі персонажі орієнтуються на *раціонально забарвлений розум* (перефразовуємо поняття І. Канта про «морально забарвлений розум»): вони прагнуть віднайти закономірності й закони, щоб утвердити відчуття стабільності в нинішній дійсності, яка постає хисткою й непевною через катастрофи техногенного характеру й війни. Романистика І. Мак'юена («Субота», «Уроки») дедалі виразніше розкриває цей мотив глобального, планетарного катастрофізму.

Крім того, звернімо увагу на те, що сучасний британський роман експлуатує жанровий патерн притчі: наратор дистанціюється від ансамблю конкретних соціальних, політичних, екологічних та інших проблем. Ідеться про конструювання цілісного художнього світу, у якому людина не захищена від втручання технологій, які можуть бути використані з метою обмеження свободи. Війни, як показує І. Мак'юен у романах «Субота» та «Уроки», спрямовані на обмеження свободи: людина в такому разі замикається в *екзистенційній мушлі*, стурбована страхами й переживаннями через власну конечність, крихкість реальності й непевність майбутнього. Персонажі занурені у стихію рефлексій, пошук відповідей на запитання, властиві екзистенціалістській літературі.

Так, головний герой роману «Уроки» не може позбутися відчуття страху. І. Мак'юен показує ненормальність дійсності і її негативний вплив на персонажів, котрі є маріонетками великих геополітичних зіткнень (ядерне протистояння між СРСР і США в 1960-і рр.), що загалом актуалізує ідею ситуативних конфігурацій людини та ідеології в дискурсі гранд-наративів ХХ ст. О. Висоцька слушно наголошує: «Одночасно задачею метамодернізму стала не відмова від метанаративів, а їх переосмислення з врахуванням нових викликів ХХІ століття» [2, с. 14].

О. Висоцька наголошує: «Спільним для постмодернізму та метамодернізму є розуміння сучасної влади як дифузної і мережевої структури, що пронизує всі аспекти соціального життя <...>. Влада вже не обмежується державою чи окремими інститутами, вона функціонує через мікрорівні соціальних взаємодій, дискурси і медіа. Це змінює наші уявлення про свободу та автономію, оскільки контроль стає невидимим і вбудованим у саму структуру повсякденного життя. Представники як постмодернізму, так і метамодернізму у своїх роботах закликають до критичного

аналізу цих процесів та усвідомлення важливості більшого контролю та нагляду за системою влади, заснованої на створенні симулятивних образів реальності» [2, с. 15].

Постановка завдання. Метою статті є окреслення *автентичності* як категорії містеріального метажанрового патерну сучасних британських романів, що визначає особливості розвитку літератури в період після-постмодерну (зокрема, в річищі метамодерністського напрямку).

Виклад основного матеріалу. Дослідник філософії метамодернізму О. Манюков зауважує: «Концепція автентичності розглядається в дисертації як соціальний конструкт, тобто результат інтерсуб'єктивної, трансперсональної взаємодії між людьми, які починають контактувати одне з одним інакше, порівняно з періодами панування традиційного, модерного та постмодерного культурних кодів. Остаточний перехід до метамодерну здається малоімовірним, однак зростання його популярності та розвитку дає змогу говорити про успішне самоствердження метамодернізму як культурної фази, стадії розвитку ускладнених сучасних суспільств та філософської течії» [3, с. 4]. З наведеного міркування випливає, що актуалізація концепту «ускладненості» в соціальному, духовно-інтелектуальному та ін. аспектах є похідною від метамодерністських шукань, зокрема і в річищі літератури, яка оприявнює таку *складність* на нарративному рівні.

Карнавальність як модус світобудови, принцип світосприйняття людиною дійсності реалізує себе через гру з дискурсами, змінюваність знаків, сенсів, множинність інтерпретацій, поглядів, фокусів нарації. Карнавальність була однією з ключових характеристик постмодерного дискурсу, що унеможливило наближення до істини як екзистенційного феномену, якому притаманна автентичність у тому сенсі, як про це пише О. Манюков.

Постмодерністський твір, в основі якого *карнавальний* метажанровий патерн, в іронічний спосіб підважує істину й сам спосіб бачення дійсності. Це своєрідна форма втечі від звичного плину: подібну ситуацію спостерігаємо в карнавальній процесії, яка переінакшує традиційну диспозицію соціально-політичного простору, щоб на якийсь час легітимізувати простір гри, зміну знаків і дискурсів.

Метажанровий патерн *містерії* актуалізує категорію *трагічного*: вона пов'язана з розумінням світу як необлаштованого й недосконалого, у якому персонаж шукає себе й прагне знайти відповідь на ключове для себе екзистенційне питання (подібно

до містеріального шляху *Доктора Фауста* в однойменному творі Й. В. Гете). Персонажі в містерії будуть проходити через різні випробування, бо вони розуміють, що реальність потребує змін в аспекті розподілу суспільного блага тощо. Містеріальний метажанровий патерн спонукає художній простір до вияскравлення вчинків персонажів, які змагаються з дійсністю, щоб побудувати, на їхню думку, кращий, більш «правильний» і справдливіший світ.

З огляду на це антиутопічний компонент є іманентним в пост-постмодерністському дискурсі, в основі якого метажанровий патерн містеріального характеру: він спонукає персонажів пройти через переродження, щоб змінити світогляд і змінити реальність навколо. Відповідно, закономірно, що в дискурсі літератури містеріального плану поруч із *трагічним* з'являється категорія *геройчного*.

Антиутопічний первень постмодерністського твору візуалізує зіткнення героя з реальністю, боротьбу з ідеологією, як, наприклад, у романі «Хмарний атлас» Д. Мітчелла.

На композиційному рівні постмодерністський роман так само є багаторівневим утворенням: це складне явище метатекстуального характеру. Але множинні структурні компоненти тут підпорядковані не ідеї розщеплення істини, втечі від одного-єдиного дискурсу, а розумінням, що реальність (хронотоп) апріорі багатовимірною; є ті простори (метафізичні), які не можуть бути сприйнятими шляхом раціонального осягнення, принаймні на теперішньому етапі (звідси в «Хмарному атласі» впливає мотив переродження, реінкарнації душ, сам концепт «душ», яка в романі Д. Мітчелла виявляє себе як розумова й метафізична субстанція). Польська дослідниці «Хмарного атласу» В. Kucała звертає увагу на те, що «The idea of the interchangeability of souls hints at the reappearance of certain character traits in Cloud Atlas. <...>. Recurrent trajectories of story sequences appears to be one of the meanings of the title. Zachry's tribe believes ("Sloosha's Cross-in") that "Souls cross the skies o' time [...] like clouds cross i' skies o'the world" (CA 318). The protagonists of particular stories all seem to be disposable incarnations of circulating "souls" (підкреслення наше – *Д.Д.*). At the same time, the concept of mapping something as mutable as clouds is self-contradictory, and intimates both a pattern and a random variation of repetitions.

The notion of reincarnation (підкреслення наше – *Д.Д.*) is reiterated in the novel, in different guises. Zachry professes a belief in physical reincarnation

(підкреслення наше – *Д.Д.*). Living in a scientific age, Luisa Rey speculates that the author of the letters that have reached her (i.e. “Letters from Zedelghem”) is chemically present in the packet and may be integrated into her own body as she inhales the stale air” [11, с. 112].

З поєднання фізичного, розумового та метафізичного, психо-інтуїтивного тощо в романі, в основі якого містеріальний патерн, впливає метамодерністська *осциляція* (на чому наголошують нідерландські автори «Маніфесту метамодернізму» [9; 14; 15]) постмодерністського нарративу: поєднання іронії та щирості, емоційної автентичності й скепсису тощо. Така цілісність буття постпостмодерністського твору актуалізує концепт *міфу*, який виразно репрезентовано в романі “Хмарний атлас” Д. Мітчелла. Цей знаковий для постпостмодернізму, на думку теоретика постмодернізму й водночас одного з перших теоретиків постпостмодернізму Ф. Джеймісона твір (про що ми писали раніше), доцільно вважати прикладом роману, що є формою повернення до міфу. Персонажі своїми діями прагнуть відновити порушену гармонію, яка була знищена ідеологією споживачтва й капіталізму.

Категорія жанрового патерну, на нашу думку, дає можливість точніше визначити світоглядну філософську природу художнього твору.

В українському літературознавстві, попри розвідки, які пояснюють, наприклад, постпостмодерністську природу в романі “Хмарний атлас” Д. Мітчелла, маємо спроби інтерпретації цього роману в постмодерністській жанровій парадигмі, зокрема в статті С.Ф. Алексенко [1]. Така наукова постановка питання, на нашу думку, не розкриває всієї складності твору, а лише пропонує далі визначати літературу в теоретичному полі, що не є релевантним до нового світовідчуття, реалізованого зокрема і в нарративних моделях. Дослідниця наголошує: “Властиві для постмодерної літератури експериментаторство та пошук у сфері жанрів породили нові жанрові форми на межі власне літератури й публіцистики (мемуари, есе, коментарі тощо) та нові художні структури. Недовіра до метатекстів відобразилася у подрібненні великих оповідей на нарративи, покликани драматизувати сьогочасне розуміння кризи” [1, с. 31]. Проте аналізований роман Д. Мітчелла є прикладом не недовіри до метатекстів, а репрезентацію метатексту. Шість історій “Хмарного атласу” підпорядковані спільній, об’єднавчій меті: показати розвиток цивілізації, її інтелектуальних потуг як в аспекті поглиблення кризи, так і в парадигмі виходу з цієї

кризи, акумулювання духу, вихід за межі прагматичного розуму, боротьбу з ідеологією, яка формує імітаційну реальність і відводить людину від ціннісного переживання часу. В романі представлено як *хронологічний* час, так і час *ціннісний*, який в античній культурі позначений поняттям “кайрос”. І саме така специфіка визначальна: вона розкриває твір у метамодерністській парадигмі, що передбачає утвердження *автентичного* буття, а не усвідомлення кризи й творення нової жанрової форми як способу відмови від метатексту. Концепт музичного секстету в романі утверджує метатекстуальність твору.

С. Алексенко зауважує: “Герой літератури постмодернізму – людина, яка загубилась в повсякденному бутті, гостро переживає власну втрату і відчуженість духовних орієнтирів, загубила зв’язок із Всесвітом. Якісними характеристиками постмодернізму є дисгармонія і дискурсія, маргінальність, хаотична мережа, вільна циркуляція станів, інтертекстуальність, гіперреальний світ <...>; скептичність щодо будь-яких систем та ідеологій, іронія та цитування, змішування жанрів, рівнів мовлення, високої і популярної культури та деконструкція смислів (тобто розвінчування ієрархій цінностей, розмаскування ідеологій задля дестабілізації ідеологій взагалі) <...>; кризове світосприйняття, усвідомлення кризи і самоусвідомлення себе в цьому неспокійному світі. Саме необхідність такого самоусвідомлення і визначає актуальність творів постмодернізму” [1, с. 31]. Але зазначимо, що в романі “Хмарний атлас” ідеться не про постмодерністську дисгармонію, маргінальність і втрату духовних орієнтирів, бо ж постмодернізм узагалі заперечує поняття духовної інтенції, що передбачає прогрес, а намагання уже в метамодерністській площині віднайти втрачене автентичне буття. Ключовими тут є віра у власні сили, прагнення боротися, змагатися з реальністю, змінювати її. Йдеться не про скептичність до будь-яких систем та ідеологій, іронію й змішування жанрів, як зауважує С. Алексенко. В романі Д. Мітчелла оприявлено недовіру до тих суспільно-політичних структур, ідеологій, які постають симулякрними конструктами, візуалізуючи хибний шлях людського поступу, що призвів до штучної стратифікації суспільства й утворення небезпечних ідеологічних систем, які уярмлюють більшість і створюють імітаційну реальність.

Метатекстуальність роману Д. Мітчелла детермінована особливою філософською настановою: зарубіжні дослідники вже наголошували на зна-

чній ролі ніцшеанських [11] філософських поглядів. Філософія Ф. Ніцше кореспондує з ідеєю повернення в минуле, бодай наративно, щоб зрозуміти, що призведе до катастрофічних наслідків для цивілізації в майбутньому. Такий сюжетний хід зумовлений прагненням віднайти автентичне буття, реконструювати минуле як чинник множинних сценаріїв для розгортання майбутнього. Ми знаємо про п'ятий наратив і створення неоімперії, але коріння такої цивілізаційної кризи в минулому. Оповідач у романі перебуває в постійних референційних рекурсіях у парадигмі минулого, щоб дошукатися автентичного буття. В цих пошуках музика є одним із трансцендентальних об'єктів, які емансиповані від ідеології і на які ідеологія не має впливу. Важливість духовного ствердження людини підпорядковано ідеї побудови суспільства, яке перебуває в гармонії як у внутрішньому, так і в зовнішньому вимірі.

У неоімперії майбутнього споживацтво стає ідеологією: маємо абсолютну редукцію духовних інтенцій і мінімізацію тих трансцендентальних об'єктів (як музичний секстет), які здатні інтенсифікувати дух і повернути людину до екзистенційної, а не пропозиційної істини, яка визначається ситуативно й під впливом ідеології. В. Кусаґа зауважує: "Nietzsche's concept of eternal recurrence presupposes an infinity of time and a finite number of events which "repeat themselves in the same sequence through an eternal series of cycles". This notion, central to Nietzsche's thought, is "both explicitly mentioned and structurally evoked" in *Cloud Atlas*. In "Letters from Zedelghem", the protagonist Robert Frobisher rephrases a passage from *Notes on the Eternal Recurrence* when he writes to his friend: Rome'll decline and fall again, Cortazar'll sail again and, later, Ewing will too, Adrian [Robert's brother, killed in the Great War]ll be blown to pieces again, you and I'll sleep under Corsican stars again, I'll come to Bruges again, fall in and out of love with Eva again, you'll read this letter again, the Sun'll grow cold again. Nietzsche's gramophone record. When it ends, the Old One plays it again, for an eternity of eternities (CA490 – тут залишаємо цитати з роману "Хмарний атлас" і посторінкові покликання на них – Д.Д.).

In that same story, a famous composer and a devotee of Nietzsche, Vyvyan Ayrns attempts but never finishes a composition named *Eternal Recurrence*, in honour of the philosopher (CA84). Frobisher, his more talented colleague, produces his own work called *Cloud Atlas* whose design is described as "a sextet for overlapping soloists [...] In the 1st set, each

solo is interrupted by its successor: in the 2nd, each interruption is recontinued, in order" (CA463), making it a metonymy of the entire novel" [11, с. 110]. Наявність *трансцендентального* (секстет "Хмарний атлас") у сконструйованій реальності кореспондує з міфологічними структурами: трансцендентальне дає можливість переродитися, деавтоматизувати сприйняття реальності й усвідомити, що людство пішло хибним шляхом.

"Viewed collectively, the stories are snapshots of human history, chosen at random but illustrative of certain general tendencies. The impression of randomness and fragmentariness is intensified by the novel's generic heterogeneity.

Despite its richness of detail as well as widely diverse temporal and geographic settings, the same basic narrative pattern is re-enacted: individuals and groups exploit and prey on one another. The people of Moriori in the Pacific Islands are conquered, enslaved and even cannibalised by their neighbours, and both are colonised by Europeans ("The Pacific Journal of Adam Ewing"); an older composer takes advantage of the talent of his young colleague ("Letters from Zedelghem"); a corporation accumulates power and wealth by developing a hazardous nuclear project and eliminating those who try to warn the public of the danger ("Half-Lives – The First Luisa Rey Mystery"); a technologically advanced society depends on genetically engineered androids for slave labour ("An Orison of Sonmi451"); the savage Kona tribe kill or enslave their neighbours ("Sloosha's Crossin' an' Ev'rythin' After"), etc. As one character sums it up in the final pages of the novel, "the world is wicked. Maoris prey on Moriori, Whites prey on darker-hued cousins, fleas prey on mice, cats prey on rats, Christians on infidels, first mates on cabin-boys, Death on the Living. 'The weak are meat, the strong do eat'" [11, с. 108]. Наративна складність роману «Хмарний атлас» продиктована інтенцією оповідача шляхом зіставлення різних сценаріїв, шляхом перенесення фокусу уваги з теперішнього на минуле і з минулого на майбутнє вибудувати модель цивілізаційного розвитку: розкрити форми зіткнення людської волі з реальністю, з імітацією, ідеологією, яка насправді покликана мінімізувати духовні потуги людства й перетворити людину на об'єкт політичної волі маленької спільноти тих, хто прагнуть захопити владу. Мотив боротьби *всіх проти всіх*, фактично мотив Левіафану, в романі Д. Мітчелла посилює сприйняття *автентичного буття*: множинність наративу тут не постмодерна, а все ж таки метамодерністська. Фрагментація наративу – це не відповідь на кризу, а форма від-

находження *надбуття*, *наддетермінізму*, що призвів до занепаду, катаклізмів і водночас який може повернути все до онтологічного виміру міфологічної гармонії й ладу.

Як зауважує Ю. Шабанова, дослідниця філософії доби метамодерну, зокрема і в площині реалізації в лоні сучасного культурно-історичного періоду міфологічних інтенцій, які в площині літератури дають підстави говорити про реактуалізацію містеріального первня, «міф відіграє адаптивну роль у світі метамодерної осциляції, що виконує функцію взаємointegraції модерних цінностей та постмодерних інтелектуальних практик, утримуючи трансцендентний вимір буття в повсякденних життєвих проявах «позатемпоральної миттєвості» та здійснюючи трансцендування за рахунок чуттєво-інтуїтивних прозрінь. Змістовним підґрунтям реконструкції метамодерного міфу виступає романтична концепція двосвіття, що набуває нового прочитання в контексті неоромантичного повороту метамодерну та його підвищеної уваги до крайньо-суб'єктивного прояву ширості, серйозності, безпосередності світовідчуття людини одиничної. На відміну романтичного двосвіття, що підкреслює розрив між ідеальним та дійсним, метамодерна реконструкція наданого концепту покликана віднайти «Велике Ціле» – об'єднуюче начало, виражене через метанаратив динамічного «Прото-Синтезу». На цьому шляху міф відіграє роль універсального конструкту» [5, с. 487–488].

Постпостмодерністський роман загалом апелює до формування нової світоглядної оптики, особливої психології світосприйняття, яка уможливує реалізацію принципу автентичності. Саме така настанова дає можливість протистояти дискурсу фейків, здійснювати критичний аналіз ситуації, не бути об'єктом соціально-політичних або ж економічних маніпулятивних технологій («Хмарний атлас» Д. Мітчелла).

Категорія *автентичного* реалізована

1) на рівні персонажів, які розмірковують про те, як облаштувати життя, щоб унеможливити відчуття втоми, нереалізованості, фрустрації («Сонячна» І. Мак'юена), щоб зрозуміти логіку еволюційних процесів і водночас появу таких явищ, як поезія або музика в еволюційній парадигмі людства «Субота» І. Мак'юена);

2) у світоглядних параметрах протагоніста, в його мотивації, психології, ставленні до описуваної реальності як циклічної, яка підпорядковується закономірностям найвищого порядку («Хмарний атлас» Д. Мітчелла).

Категорія *автентичності* актуалізує в дискурсі сучасного британського роману ансамбль екзистенціалістських мотивів, які розвивають екзистенціалізм ХХ століття.

Традиційно екзистенціалістські твори репрезентують ситуацію перебування героя в лімінальному стані. Топіка війни не є обов'язковим атрибутом сучасного літературного ландшафту Великої Британії, хоча образ війни (передусім в Іраку, конфлікти в Пакистані) в різний спосіб оприявнюється в романах і кореспондує з екзистенційними відчуттями персонажів. Проте все ж таки більшою мірою йдеться про лімінальний стан, який полягає в перебуванні героя між поглядом на світ із позиції раціональності, наукових підходів, і з позиції відчуття, що людина в ХХІ столітті так і не наблизилася до розуміння таємниці буття Всесвіту, а отже, нові дослідження в астрофізиці чи фізиці, медицині, нейромедицині зокрема, тільки поглиблюють потребу людини в Богові, посилюють її переконання в тому, що цей світ не міг бути створеним випадково.

Така інтенція, пов'язана з відчуттям *вищої детермінованості*, також актуалізує вияв *автентичності* в річищі сучасного британського роману. Зауважимо, що топіка війни наскрізна в нещодавно опублікованому романі І. Мак'юена «Уроки» («Lessons», 2022). Доля персонажа нерозривно пов'язана з дискурсом війни, що герой переживає в юнацькі роки під час загострення кризи між Радянським Союзом і США. Історична реальність нагадує досократичні уявлення про те, що світ створений із вогню: висловлюючись метафорично, *вогонь війни* заторкує глибинні переживання персонажа.

І. Мак'юен показує, що людина ХХ століття перебуває в нерозривній єдності з війною. Велика війна може розпочатися будь-якої миті — людина не захищена від її наслідків. Медіа намагаються в різний спосіб приховати від людини цю загрозу, і з цього випливає маніпуляційна природа засобів масової інформації уже в середині ХХ ст., про що І. Мак'юен писав у романі «Амстердам». Медіа в ХХ ст. почали формувати ілюзорну реальність, по суті, імітаційну, яка є формою дистанціювання від реальних загроз і катастроф.

Висновки. Мотив формування персонажа під впливом зовнішніх страхів і акцентація на внутрішніх переживаннях – те, що визначає метамодерністську специфіку сучасного британського літературного ландшафту. Йдеться про психологічно сконструйовані екзистенційні ситуації можливої катастрофи, які детермінують поведінку персона-

жив, актуалізують розмисли героїв, їхні рефлексії з приводу конечності життя й хисткості світу.

Отже, ідею вразливості людини актуалізовано в романістиці початку ХХІ ст., зокрема в знаковому для постпостмодернізму роману “Хмарний атлас” Д. Мітчелла. Мотив занурення в рефлексії персонажів актуалізує розуміння хисткості світу в категоріях буттєвої невизначеності. В романі “Субота” І. Мак’юена оповідач прагне пояснити потребу у війнах специфікою нейрофізіології мозку, суто біохімічними відхиленнями або ж впливом культурних і релігійних патернів, які формують від-

повідну поведінку екстремістського характеру. Потреба вирішувати справи через зброю в ситуації воєнного протистояння розкриває незбагненну природу людини в потягові до зла й деструкції.

Чи впливає такий потяг із самої природи, з нейрофізіології мозку, що керує людською поведінкою в соціальному вимірі?

Такі питання визначають екзистенційний ландшафт постпостмодерністського роману Великої Британії й ставлять перед дослідниками й дослідницями низку запитань, що потребують наукового розв’язання.

Список літератури:

1. Алексенко С. Композиційно-нарративні особливості постмодерністського роману (на матеріалі роману Д. Мітчелла «Хмарний атлас»). *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологія*, випуск 2, 2023. С. 30–36. <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.2.6>
2. Висоцька О. Культурно-історичні межі метамодернізму. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 2024, 2(61). <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304455>
3. Манюков О. Ю. *Метамодернізм у пошуках нової автентичності: автореферат дис. ... д.філософ : 033*. Харків: [б. в.], 2024. 20 с.
4. Манюков О. *Метамодернізм у пошуках нової автентичності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – Філософія (Галузь знань 03 – Гуманітарні науки)*. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2023.
5. Шабанова Ю. О. Міфологічний вимір культури в контексті метамодерного світогляду. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зб. Напрям: «культурологія»*. 2024. Том 48. С. 483–490.
6. Шабанова Ю. О. Метамодерн в мистецькому просторі передчуття нової культурної парадигми. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зб. Напрям: «культурологія»*. Вип. 43. 2022. С. 87–94.
7. Шабанова Ю. О. Осциляція як вимір філософії метамодерну. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019, 2 (2). С. 13–22.
8. Шалагінов Б. Б. “Фауст” Й. В. Гете і проблема духовної сутності людини в німецькій літературі на рубежі 18-19 ст. : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук; Національна академія наук України, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка. Київ : [б. в.], 2003. 40 с.
9. Akker R. van den & Gibbons A. & Vermeulen T. *Metamodernism: History, Affect and Depth After Postmodernism*. London : Rowman & Littlefield, 2017. 245 p.
10. Allern T-H. *Myth and Metaxy, and the Myth of Metaxis. Playing Betwixt and Between*. Nesna : IDEA Publications, 2002. P. 77–85.
11. Kucala, Božena. *The Eternal Recurrence of (Hi)Story: David Mitchell’s Cloud Atlas* <https://core.ac.uk/reader/199436710>
12. Mitchell D. *Cloud Atlas*. London : Hodder and Stoughton, 2004. 544 p.
13. Shabanova, Y. O. *Metamodernism Man in the Worldview Dimension of New Cultural Paradigm. Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2020, (18), 121–131. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i18.221402>
14. Vermeulen T. Akker R. *Misunderstandings and clarifications-Notes on Metamodernism*. URL: <https://www.metamodernism.com/2015/06/03/misunderstandings-and-clarifications>
15. Vermeulen T., Akker, R. *Notes on metamodernism. Journal of Aesthetics & Culture*. V 2. 2010. P. 56–77.

Drozdovskyi D. I. AUTHENTICITY AS A FACTOR OF THE METAMODERN MYSTERIOUS METAGENRE PATTERN

In the article, the concept of authenticity (O. Maniukov, O. Vysotska) has been defined as an important category of the metamodern discourse of the 21st century. In addition to philosophical and socio-psychological explanations, this category is also represented in the literary landscape; in particular, it appears as a factor

in the British novel discourse at the beginning of the 21st century. Methods: structural-semiotic, hermeneutic, comparative approach.

Results/findings and conclusions. The forms of representation of authenticity in the contemporary British novels are substantiated that highlight the situation of configurable changes from postmodernism to post-postmodernism and, in particular, metamodernism. The category of psychological authenticity is revealed, an ensemble of key motives and problems related to this phenomenon and that are represented in the discourse of the contemporary British novels (I. McEwan, D. Mitchell) is outlined. The desires of characters to understand physical reality and metaphysical existence in order to establish justice, approach the truth, and prevent the negative influence of simulacra, manipulative technologies, ideologies, etc. on human life is outlined. It is analyzed that the metamodern contemporary British novels reveal intellectual-volitional intentions, reinforcing the concept of mind in general that, however, does not reject metaphysical searches and perceives reality in the unity of macro- and micro-processes.

Significance: the metamodern discourse in contemporary fiction contributes to the formation of a picture of the world that would bring society closer to the good, establishing a fair distribution of resources, implementing social control as a factor of impossibility of digital, etc. manipulations It is determined in what way authenticity corresponds with the mysterious metagenre pattern (B. Shalahinov) that the author of the research considers central for understanding and fixing the configurable transition of postmodernism into metamodernism. It is emphasized that the change of the metagenre pattern is decisive in terms of explication of the new sensuality, psychological and narrative features of the contemporary British novels. The mysterious metagenre pattern exploits the motif of the way, the characters' search for truth through awareness of the manifestations of authentic existence, etc.

Key words: *authenticity, metamodernism, contemporary British fiction, mystery, metagenre pattern.*

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398.21:355.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/34>

Labashchuk O. V.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Savchyn T.O.

Ternopil Ivan Puluji National Technical University

Skuratko T. M.

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

RESEARCH OF WAR EXPERIENCE IN UKRAINIAN AND FOREIGN FOLKLORE STUDIES

In the Ukrainian scientific discourse, the scientific study of autobiographical narratives about the war has been conducted at least within the framework of several philological, anthropological, and social disciplines. The most significant for the authors of the presented research are the findings in the fields of oral history, folklore studies, and social anthropology. Oral historians drew attention to alternative stories about war, which reflected the experiences not of the military only but also other groups of people, such as UPA insurgents, concentration camp prisoners, women, children, and home-front workers. Thus, they wanted to show a different, “another” war. The method of open narrative interviews suggested by oral history researchers is of the greatest importance to us as well. A number of scientific papers on the study of the war experience are based on the narratives of war refugees, which cover various aspects of a socio-anthropological and cultural and anthropological nature.

The research of autobiographical narratives in folklore studies has its own history. The most valuable for us are the works of the Polish scholar D. Simonides. Dorota Simonides considers the study of individual human biographies to be one of the most important tasks of modern folklore studies, seeing the object of research in the observation and study of human destiny. Among the followers of the famous Polish folklorist, the works of Hajduk-Nijakowska, A. Rzepkowska, and Przybyła-Dumin are worth mentioning. Ukrainian scholars' works by V. Borysenko, O. Britsyna, M. Hrynych, R. Kyrchiv, O. Kis, O. Kuzmenko, O. Labashchuk, and S. Myshanych should be mentioned as well. A structural and semantic analysis of autobiographical stories of Ukrainians about the beginning of the Russian-Ukrainian war is carried out in O. Labashchuk's paper.

In the study of narratives about the war experience, there is a clear division by fields of knowledge: folklorists focus on philological issues, studying the poetics of the text, while specialists in cultural anthropology pay attention to the text as a presentation of a certain type of cultural tradition. At the same time, applying a combination of philological and anthropological methods to the material allows us to accomplish tasks and draw conclusions that have not been the subject of scientific interest so far.

Key words: war experiences, narrative, folklore studies, anthropology, autobiography.

Introduction. On February 24, 2022, the Russian Federation launched a full-scale invasion of the territory of sovereign Ukraine. This date divided the lives of Ukrainian people into “before” and “after” periods. The independence of the Ukrainian state, the very existence of the Ukrainian nation,

the lives of the citizens of Ukraine were threatened. It would not be an exaggeration to say that the war entered the lives of every Ukrainian to a greater or lesser extent.

Narratives about the experience of war have attracted the attention of specialists in various fields

of knowledge: linguists, literary critics, ethnologists, oral historians and folklorists.

The objective of the presented study is to determine the works of Ukrainian and foreign researchers that could be used as a basis for studying the oral autobiographical narratives of combatants who describe their experiences.

Presentation of the Material. Scientific research of autobiographical narratives about war in the Ukrainian scientific discourse was conducted at least within a number of anthropological, philological, social disciplines [20]. For us, the most important achievements are in the field of oral history, folklore studies, social anthropology. Oral historians have drawn attention to alternative stories about war, which reflected the experience not of the military but of other social groups – UPA members, concentration camp prisoners, women, children, and rear workers. Thus, they wanted to show “another” war [6; 8; 16]. The method of open narrative interview, proposed by researchers of oral history [when the interviewer asks the respondent one open-ended question with a request to share his/her own experience] is of the greatest importance for our research. This allows the researcher not to prompt the narrator’s answer. From all the experience a person chooses only those episodes that are important for him/her.

We are not aware of anthropological or folkloristic research on the Russian-Ukrainian war of 2014–2022. The thematic issue of the journal *Europe-Asia Studies* covers topics of political, economic, social life, sense of identity, social adaptation of internally and externally displaced persons from Luhansk and Donetsk regions [12]. However, the issues of this collection do not correspond to our scientific interests. There are a number of relevant articles devoted to the study of the experience of the war, based on narratives of refugees from Syria, which cover various aspects of social anthropological and cultural anthropological nature [11; 14; 18; 19]. The most important for us is the work of Julia Powles, who raises important theoretical and methodological issues of refugee research. We were interested in the author’s reasoning that the life story and personal story help to identify our gaps in the knowledge of refugees, show their most important fears and concerns allowing them to be creative in solving these problems. In addition, the close connection between the storyteller and the interviewer enables to help the most vulnerable refugees, and the story of the experienced trauma may be cathartic [23].

The study of autobiographical folk stories in folklore studies has its history. Despite the fact that the memorate as a special kind of folk prose was discov-

ered by Karl von Sydov in the 30’s of the 20th century [29], folklorists have not considered it for a long time. Dorota Simonides speaks about this quite categorically. She suggests that the traditional oral repertoire consisted largely of memorates, but collectors did not record it, focusing only on what they thought could be considered folklore [29: p. 122]. The situation with the adequate reproduction of folklore tradition in the field of folk prose was aggravated by the established collecting and publishing practice. Oleksandra Britsyna has covered this issue in details. She points out that prose texts, due to the widespread literary model of recording and publication, underwent double editing: first by the collector and then by the editor, who sought to make the text more perfect, aesthetic, and more acceptable to the reader [3]. Such collecting and publishing practices had a detrimental effect on folklorists’ perception of the modern prose tradition: it has been viewed as a decline compared to the perfect and exemplary folklore tradition of the late 19th and early 20th centuries [3: p. 85].

A significant contribution to the study of folk prose is the outstanding Polish folklorist Dorota Simonides, who mainly focused her research on the study of folk prose in the real environment of her life. Therefore, she considers the study of individual human biographies to be one of the most important tasks of modern folklore studies. In fact, the “micro-history of human destiny”, according to the researcher, appears as an extremely interesting subject to study, so it should be included in the folklorists’ field of study. After all, the studied tradition always consists of memories that the collector either managed or didn’t manage to get from the narrator [28: p. 20]. Considering the memorate as the most common type of folk prose, the researcher is convinced that the desire to give stories a form of message about a real event leads to the fact that well-known traditional stories are increasingly retold as individual experiences. Thus, the traditional plot has the opportunity to turn into a memorate [28: p. 124]. The works of Janina Hajduk-Nijakowska and Alexandra Rzepkowska [13; 26] continued the scientific school of D. Simonides in Polish folklore studies.

We find consensus in the works of Alexandra Britsyna, who also believes that when telling about the past, the narrator focuses on telling real facts, and the participation of creative imagination is minimized, which is why household memorates are usually considered by folklorists as eyewitnesses and they do not see their influence of oral tradition [3: p. 135].

In Ukrainian folklore studies, Stepan Myshanych first drew attention to everyday stories in the “memorate convention” in the 1980’s, using the term “folk sto-

ries” to describe them [10]. Unlike Dorota Simonides, he did not consider individual stories folklore, because, in his opinion, they do not have such features of folklore as collectivity and variability. The Ukrainian researcher saw the value of such stories in the extent to which the story is of public interest [10]. We believe that these scientist’s considerations were influenced by the prevailing at the time in Soviet folklore studies idea of the existence of a certain genre canon, which was not allowed to review and supplement. In the book “Oral Folk Stories: Questions of Poetics” the author analyzes the folk stories of Ukrainians about World War II. His attention is primarily drawn to extrapods – the most heroic, tragic, dramatic stories. According to the author, they have a chance to enter the oral narrative tradition [10]. At one time, Stepan Myshanych’s work used to be a pioneer in the study of autobiographical prose in Ukrainian folklore studies.

Today in the Ukrainian scientific discourse the situation with the study of folk prose, told in the memorate convention, has undergone significant changes. Roman Kyrchiv’s in-depth study “The Twentieth Century in Ukrainian Folklore” addresses biographical narratives about World War I, Ukrainian liberation struggles in the interwar 20th century, the horrors of the Holodomor and World War II. The researcher believes that the memorate today is a more widespread example of oral prose, which reflects the vision, narrator’s experience [7]. Valentyna Borysenko’s collection “Such a Rye: Culture of Everyday Life of Ukrainians of Chernobyl Polissia” [2] is based on the material of autobiographical narratives of the Chernobyl zone residents. Ukrainian researchers did not miss the topic of the experience of war in the autobiographical narratives of Ukrainians. Oral narratives depicting the non-heroic history of World War II have emerged in recent decades. As there is a long distance between the time of the event and the time of the story, narrators can tell things they would never have dared to tell before [1; 4]. The research of the Ukrainian historian Maryna Hrymych is based on the memorates of the direct participants in the war, namely the Halychyna division, who sees in the memorates of the war a tangible influence of folklore plots and images. The researcher manages to build on the basis of these stories a single multivariate military narrative of one of the episodes of World War II [5: p. 139]. Thus, most works in Ukrainian folklore studies are dedicated to the research of narrative texts that reflect a person’s personal experience and are conveyed in a “memorate convention”. Researchers focus on retelling the plot of stories, characterizing their significance for contemporaries as unbiased evidence from the past. They

consider the form of folk stories somewhat simplified, underestimate the social component of the transmission of folk tradition.

Oksana Kuzmenko’s multi-genre study used the notion of concept to interpret folklore phenomena. She identifies twelve basic folklore concepts, which encode enduring symbolic structures of national mentality [war, prayer, death, enemy, mother, longing, joy, fear, home, captivity, grave, Ukraine], and which are reflected in all kinds of folk art and most fully convey the folk experience of crucial historical events of the 20th century [9: p. 22]. The researcher believes that a separate autobiographical narrative may contain a number of episodes of the folklore type. The scientist classifies them as episodes-closures, episodes-culminations, episodes-inserts and episodes-author’s digressions. She also does not deny the fact that in the field conditions the story can often be non-linear, which is naturally reflected in the structure of the text – the narrator repeatedly returns to what has already been said. Folklore prose in Oksana Kuzmenko’s research is always inscribed in the historical and social contexts in which certain texts were born [9].

As Oksana Kuzmenko rightly points out, Ukrainian folklore studies has accumulated a considerable layer of primary sources of wartime folklore prose, including legends, eschatological stories, stories in the form of memorates, chronicles, rumors, etc. [9: p. 135–136]. And today there is a significant lack of various methodological approaches to the analysis of the research material.

The scientific interests of our closest neighbors, the Poles, also show interest in publishing and researching the topic of prose heritage which tells about the experiences of World War II. The evidence of this is the two-volume material of Śląsk folk prose and the monograph by Agnieszka Przybyła-Dumin [24; 25].

Thus, folklorists’ attention is drawn to those examples of autobiographical folk prose, which tell about significant, turning points, crisis moments in the life of the people: war, eviction, famine. This does not seem strange because all these texts are created under the influence of very strong emotions.

The full-scale Russian-Ukrainian war that began in 2022 has not received adequate coverage in Ukrainian folklore studies so far. Several publications, including the article by O. Labashchuk and co-authors, have conducted a structural and semantic analysis of autobiographical stories of civilian Ukrainians about the beginning of the Russian-Ukrainian war [17]. However, the experience of military personnel participating in the war has not been adequately considered in folklore studies yet.

It is important to emphasize another aspect of the study of personal narratives. Roch Sulima, adhering to the semiotic and culturological approaches to the study of speech texts, identifies three types of communicators: 1] spontaneous one-time statements that we use in everyday conversations; these texts have neither thematic nor structural unity; 2] retelling of socially valuable information [news, gossip, advice, predictions, stories]; they have thematic unity, but do not constitute integrity on formal indicators; 3] folklore texts-signs that are stable both from the thematic and formal point of view [30]. Modern folklore studies also conclude that an oral prose text is created in the process of telling it rather than memorizing it and further retelling of the ready-made text [3]. A researcher of folklore texts who studies uncluttered texts [as in the case with oral prose texts] will always feel the lack of folklorist theory. After all, the existing theoretical basis was formed mainly on the basis of the study of oral but clichéd texts [those that are reproduced, not those that are created in the process of communication]. So it becomes inevitable to turn to the achievements of narratology.

Modern research in the field of cultural anthropology also does not miss the topic of the experiences of war that man had to go through. Undoubtedly, a valuable source for our study is the British scientific journal "The Journal of War and Culture Studies", which focuses on the cultural and anthropological study of the "scars of war". Most publications highlight how war is reflected in works of art, which ultimately helps to see the experience of violence that has remained unnoticed so far [32]. Some articles are based on the analysis of the oral narratives of people who survived the war. Janet Jacob and Aida Rogonich Cruickshank's study is based on interviews with Bosnian Muslims who were children and experienced violence during the war. It is important for us that the authors touch on children's memories of

the mother as the basis of their emotional stability. It was the mother's activity that determined the survival and safety strategies of the children who found themselves in the conflict zone [15].

Simona Tobia [2016] tries to analyze the relationship between war and culture during and after World War II in an article on the memories of captured servicemen who were traumatized by interrogations [31]. The experience of "disadvantaged generations" [i.e. young participants in the conflict in Northern Ireland] is studied in an article by Lucy Newby. The article is significant because it traces the influence of folk memory of this period on the ways of expressing personal memories [22]. Articles published in the journal also raise questions about recorded forms of autobiographical interviews. Details of everyday life reflected in the diary of a German Jew during the Third Reich are analyzed in the article by Roger Woods [33]. So, the publications in the journal demonstrate the diversity of research interests in the narratives of people who survived the war.

Examples of thoughtful cultural and anthropological analysis of autobiographical narratives of the Lviv intelligentsia can be found in the book by E. Narvseilius [21]. Women's narratives about the experience of Stalin's concentration camps became the basis for writing a fundamental anthropological study by Oksana Kis, which analyzed strategies for preserving Ukrainian women's basic social identities [16].

Conclusions. Thus, there is a clear division by fields of knowledge in the study of narratives about the war experience: folklorists mostly focus on philological problems, study the poetics of the text, specialists in cultural anthropology focus on texts as presentations of the first type of cultural tradition. At the same time the application of combination of philological and anthropological methods to the research material will allow to perform tasks and draw conclusions that have not yet been the subject of the scientific study.

Bibliography:

1. Андрусенко В. І доки є пам'ять у людей...»: народні оповідання про Велику Вітчизняну війну. Харків, 2010.
2. Борисенко В. К. Така житка... : культура повсякдення українців Чорнобильського Полісся (за матеріалами етнографічної експедиції 1994 р.). К. : ВД «Стилос», 2011.
3. Бріцина О. Ю. Українська усна традиційна проза : питання текстології та виконавства. К. : Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2006.
4. Горбатенко В. Нас лякали війною і «чорним вороном». Перемога одна на всіх. До 70-річчя Перемоги у Другій світовій війні. К.: Вид-во «Юридична думка», 2015. С. 198–206.
5. Гримич Марина Антропологія війни. Case study: дивізія "Галичина": монографія. Київ: Дуліби, 2017. 256 с.
6. Грінченко Г., Ханенко-Фрізен Н. У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело. Харків : Торгсін плюс, 2010.

7. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010.
8. Кравченко В., Грінченко Г., та ін. *Схід – Захід: Історико-культурний збірник*. Вип. 11–12: Спец. видання: Усна історія в сучасних соціально-гуманістичних студіях: теорія і практика досліджень. Харків: ТОВ «НТМТ», 2008.
9. Кузьменко О. *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн) : монографія*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018.
10. Мишанич С. В. *Усні народні оповідання. Питання поетики К.* : Наукова думка, 1986.
11. Bachleitner K. Legacies of war: Syrian narratives of conflict and visions of peace, *Cooperation and Conflict*, 2022. 57 (1), p. 43–64. <https://doi.org/10.1177/00108367211032691>
12. Gwendolyn, S. War and Displacement: The Case of Ukraine, in: *Europe-Asia Studies*, 2020. 72(3), p. 347–353. https://doi.org/10.1386/jwcs.3.2.249_1
13. Hajduk-Nijakowska, J. Kulturowy kontekst osvajania przestrzeni zdegradowanej kataklizmem, *Lud*, 2004. 88, p. 13–40.
14. Islam, A. Constructing narratives through story telling: A study of refugees in Estonia, *Anthropological Notebooks*, 2017. 23(2), p. 67–81.
15. Jacobs, J., Rogonich A. Cruickshank Engendering a Difficult Past: Motherhood and Memory among Child Survivors of the Genocide in Bosnia–Herzegovina, *Journal of War & Culture Studies*, 2021. 14:3, p. 286–305.
16. Kis, O. *Survival as victory: Ukrainian Women in the Gulag*. Cambridge, MA: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2021.
17. Labashchuk, O., Harasym T., & Reshetukha T. Ukrainian Narratives about the Outbreak of the War: The Main Themes, Structure and Composition // *Tautosakos darbai*. 2023. Vol. 66. P. 13–28.
18. Løland, I. Negotiating paradise lost: Refugee narratives of pre-war Syria – A discursive approach to memory, metaphors and religious identifications, *European Journal of Cultural Studies*, 2019. 23(5), p. 749–767.
19. Løland, I. War, Displacement, and Refugeehood: Existential Encounters of Religion in the Syrian Refugee Crisis, in: *Entangled Religions*, 2021. 12(1). <https://doi.org/10.46586/er.12.2021.8892>
20. Majbroda, K. Epistemiczne pułapki, metodologiczne niepokoje. Autoetnografia jako wyraz sprawczości i inwencyjności wobec nieprzewidywalnego (serendipity) w antropologicznej praxis, in: *Autoetnograficzne “zbliżenia” i “oddalenia”*. O autoetnografii w Polsce, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020.
21. Narvselius, E. *The Nation’s Brightest and Noblest: Narrative Identity and Empowering. Accounts of the Ukrainian Intelligentsia in Post-1991 L’viv*. Linköping: Department of Social and Welfare Studies, Linköping University, 2009.
22. Newby, L. Troubled Generations? (De)Constructing Narratives of Youth Experience in the Northern Ireland Conflict, in: *Journal of War & Culture Studies*, 2021. 14(1), p. 6–24.
23. Powles, J. Life history and personal narrative: theoretical and methodological issues relevant to research and evaluation in refugee contexts, in: *New issues in refugee research: Working Paper № 106*. Geneva; UNHCR: 2004. URL: <https://www.unhcr.org/4147fe764.pdf>
24. Przybyła-Dumin, A., ed. *Proza folklorystyczna u progu XXI wieku: podanie, opowieść wspomnieniowa, legenda współczesna*. Chorzów; Katowice: Muzeum «Górnośląski Park Etnograficzny», Wydawnictwo Naukowe «Śląsk», 2013. P. 149–208.
25. Przybyła-Dumin, A. *Proza folklorystyczna u progu XXI wieku. Na podstawie badań terenowych*. Monografia. Chorzów, Katowice: Muzeum «Górnośląski Park Etnograficzny», Wyd-wo Naukowe «Śląsk», 2013.
26. Rzepkowska, A. (2008) *Słuchając wspomnień Sybiraków. Antropolog wobec doświadczenia*, *Lud*, 2008. XCII, p. 13–26.
27. Samudra, K. (2008) *Memory in Our Body. Thick Participation and The Translation of Kinesthetic Experience*, „*American Ethnologist*”, 2008. 35(4), p. 665–681.
28. Simonides, D. *Współczesna śląska proza ludowa*. Opole: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu: 1969.
29. Simonides, D. *Memorat i fabulat u suchasni folklorystytsi*, in: *Narodna tvorčist ta etnografija*, 2007. 1, p. 120–125.
30. Sulima, R. *Folklorystyka jako antropologia słowa mówionego*, *Literatura Ludowa*, 2005. 4–5(49), p. 81–92.
31. Tobia, S. *In Enemy Hands. Allied Prisoners’ Interrogation Experiences and Memories in the Second World War*, *Journal of War & Culture Studies*, 2016. 9(4), p. 288–302.
32. Viljoen, J.-M. ‘Productive Myopia’: Seeing Past History’s Spectacle of Accuracy in Joe Sacco’s Footnotes in Gaza, *Journal of War & Culture Studies*, 2015. 8, p. 315–327.
33. Woods, R. *The Referential and the Relational: Victor Klemperer’s Diaries in the Nazi Years*, in: *Journal of War & Culture Studies*, 2014. 7, p. 336–349.

Лабашук О. В., Савчин Т. О., Скуратко Т. М. ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДІВ ВІЙНИ В УКРАЇНСЬКІЙ І ЗАРУБІЖНІЙ ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ

Наукове дослідження автобіографічних наративів про війну в українському науковому дискурсі проводилося щонайменше в рамках цілого ряду філологічних, антропологічних, соціальних дисциплін. Для нас найвагомішими є здобутки у галузі усної історії, фольклористики, соціальної антропології. Усні історики звернули увагу на альтернативні розповіді про війну, які відображали досвід не лише військових, а інших груп населення – повстанців УПА, в'язнів концтаборів, жінок, дітей, працівників тилу. Таким чином вони хотіли показати іншу війну. Найбільше значення для нас має запропонований дослідниками усної історії метод відкритого наративного інтерв'ю. Є цілий ряд наукових статей, присвячених вивченню досвіду війни, проведені на основі наративів біженців від війни, які охоплюють різноманітні аспекти соціально-антропологічного та культурно-антропологічного характеру.

Дослідження народних оповідань автобіографічного характеру у фольклористиці має свою історію. Для нас найважливішими є праці польської науковиці Д. Симонідес. Одним з найважливіших завдань сучасної фольклористики Дорота Симонідес вважає дослідження індивідуальних людських біографій, вбачаючи об'єкт дослідження у спостереженні і вивченні людської долі. Серед послідовників відомої польської фольклористок варто згадати праці Я. Гайдук-Ніяковської, А. Жепковської, А. Пишибили-Думін. Серед українських науковців вважаємо вартими уваги роботи В. Борисенко, О. Бріциної, М. Гримич, Р. Кирчіва, О. Кісь, О. Кузьменко, О. Лабашук, С. Мишанича. У статті О. Лабашук проведено структурно-семантичний аналіз автобіографічних оповідей українців про початок російсько-української війни.

У дослідженні наративів про пережитий досвід війни присутній чіткий розподіл за галузями знань: фольклористи здебільшого зосереджуються на філологічних проблемах, досліджують поетику тексту, спеціалісти у галузі культурної антропології приділяють увагу тексту, як презентації певного типу культурної традиції. Водночас застосування до матеріалу комбінації філологічних та антропологічних методик дозволить виконати завдання і зробити висновки, які досі не були предметом уваги у науковому світі.

Ключові слова: досвіди війни, наратив, фольклористика, антропологія, автобіографія.

Відомості про авторів

Абрамович С. Д. – доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, професор кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Боса Т. С. – викладач кафедри іноземних мов Одеської державної академії будівництва й архітектури

Бугера К. Б. – здобувачка другого (магістерського) рівня освіти Національного університету «Острозька академія»

Буртан А. В. – викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Веремчук Е. О. – професор кафедри англійської філології та лінгводидактики Запорізького національного університету

Вінтонів М. О. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Вісич О. А. – доктор філологічних наук, професорка, професор кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія»

Гарбера І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса

Гнєдкова О. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Головнєва-Коппа О. О. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гриженко Г. Ю. – старший викладач кафедри іноземних мов Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Громко Т. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології та перекладу Національного університету «Одеська політехніка»

Даниленко Л. В. – кандидат філологічних наук, в.о. доцента кафедри гуманітарної освіти Львівського національного університету природокористування

Дроздовський Д. І. – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу зарубіжних і слов'янських літератур Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

Зубач О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Іваницька Н. Б. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

Іваницька Н. Л. – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Карпенко З. О. – викладач кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Козак В. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки Київського інституту Національної гвардії України

Комарницька Т. К. – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кошовченко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри документознавства та української мови Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»; доцент кафедри українознавства Харківського національного університету радіоелектроніки

Кучер А. С. – доктор філософії за спеціальністю 035 – Філологія

Куш Е. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і перекладу Національного університету «Запорізька політехніка»

Лавренюк В. В. – доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Національного університету «Одеська політехніка»

Лабашук О. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Лушій С. І. – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу зарубіжної україністики Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

Львова Н. Л. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри фонетики і практики англійської мови Київського національного лінгвістичного університету

Мельничук О. Я. – студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету іноземної філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Михальчук С. О. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри романської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мусалі Л. Ш. – докторант Азербайджанського університету мов (Азербайджан)

Непийвода І. В. – здобувачка II рівня освіти ОПП «Прикладна лінгвістика» Донецького національного університету імені Василя Стуса

Ніколашина Т. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Орехова Л. І. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової

Панасенко Є. О. – доктор філософії, старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування Полтавського державного аграрного університету

Підгрушна О. Г. – кандидат філологічних наук, асистент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Прасолова В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса

Рарицький О. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Романюха М. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу Дніпровського державного технічного університету

Ромас Л. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Рустамова Дж. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри тюркської філології факультету сходознавства, докторант Бакинського державного університету (Азербайджан)

Савчин Т. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Скуратко Т. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Фарафонова А. С. – бакалавр філології, магістрантка кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Хромова В. С. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Часнкова О. К. – старший викладач кафедри мовної підготовки Одеської державної академії будівництва та архітектури

Чернишова Т. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Шовкопляс Ю. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри викладання другої іноземної мови Запорізького національного університету

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 3 2024

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 23,31. Ум. друк. арк. 23,72. Зам. № 0724/536

Підписано до друку 28.06.2024. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.